

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Łódź, dnia 20 września 2016 r.

Poz. 3973

UCHWAŁA NR XXV/319/16 SEJMIKU WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

z dnia 21 czerwca 2016 r.

w sprawie przyjęcia „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2016-2019”

Na podstawie art. 14 ust. 1 pkt 3 i art. 18 pkt 20 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 486) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 1446, Dz.U. z 2015 r. poz. 397, poz. 774, poz. 1505) uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2016-2019”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Łódzkiego.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu i wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

Przewodniczący Sejmiku

Marek Mazur

Załącznik do Uchwały Nr XXV/319/16
Sejmiku Województwa Łódzkiego
z dnia 21 czerwca 2016 r.

**„WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI W WOJEWÓDZTWIE ŁÓDZKIM
NA LATA 2016-2019”**

Czas mija - pomniki pozostają

SPIS TREŚCI

I.	WPROWADZENIE
II.	DIAGNOZA POTRZEB ROZWOJOWYCH I OCHRONNYCH DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
	II.1. DZIAŁANIA OCHRONNE
	II.1.1 Ewidencja Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
	II.1.2 Rejestr Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
	II.1.3 Parki kulturowe
	II.1.4 Pomniki historii
	II.1.5 Lista światowego dziedzictwa UNESCO
	II.2. OBSZARY I OBIEKTY REPREZENTATYWNE
	II.3. POTRZEBY REWITALIZACYJNE W OŚRODKACH HISTORYCZNYCH
	II.3.1 Ośrodki tworzące sieć unikatowych ośrodków historycznych w województwie łódzkim
	II.3.2 Ośrodki proponowane do włączenia w sieć unikatowych ośrodków historycznych w województwie łódzkim
	II.3.3 Wnioski
III.	CELE, DZIAŁANIA I ZADANIA
	III.1. CELE, DZIAŁANIA I ZADANIA W REGIONIE
	III.1.1 Działanie podstawowe
	III.1.2 Działania wspomagające
	III.1.3 Działania uzupełniające
	III.2. DZIAŁANIA I ZADANIA W PRIORYTETOWYCH OBSZARACH REWITALIZACJI W OŚRODKACH HISTORYCZNYCH
	III.2.1 Łódź - ośrodek europejski
	III.2.2 Ośrodki krajowe
	III.2.3 Ośrodki regionalne
	III.2.4 Ośrodki lokalne
	III.3. PODSUMOWANIE
IV.	WDRAŻANIE PROGRAMU
V.	ŹRÓDŁA I MOŻLIWOŚCI FINANSOWANIA
VI.	WSKAZANIA DO DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH
VII.	SŁOWNICZEK POJĘĆ
VIII.	BIBLIOGRAFIA

I. WPROWADZENIE

Obowiązek sporządzenia przez zarząd województwa na okres 4 lat wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami wynika z art.15 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zmianami).

„Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2016-2019” (WPOnZ) jest trzecią edycją wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie i stanowi kontynuację ustaleń i zasad w zakresie kształtowania krajobrazu kulturowego i ochrony dziedzictwa kulturowego regionu przyjętych w latach: 2008-2011¹⁾ i 2012-2015²⁾. Sprawozdania z realizacji³⁾ WPOnZ wykazały, że cele wyznaczane w województwie łódzkim od 2008 r. nadal są aktualne, a realizowane zadania wymagają kontynuacji.

„Zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego i spuścizny dziejowej” pozostaje celem strategicznym i priorytetem rozwojowym regionu łódzkiego. Celem polityki przestrzennej jest także kształtowanie nowych struktur przestrzennych w sposób harmonijny i umożliwiający ochronę dziedzictwa i krajobrazu kulturowego. Aktualna pozostaje również wizja rozwoju, wskazująca województwo łódzkie jako **„region wyróżniający się różnorodnością walorów dziedzictwa kulturowego i spuścizny dziejowej, stanowiących podstawę wielokulturowej tożsamości województwa”**.

W przestrzeni województwa nadal czytelne pozostają elementy tworzące krajobraz kulturowy oraz ośrodki o zachowanym historycznym układzie rozplanowania, jednak zachodzące procesy urbanizacyjne i pogłębiający się chaos przestrzenny, przyczyniają się do degradacji tradycyjnego dziedzictwa kulturowego. Procesy te szczególnie widoczne są w dużych miastach, w tym Łodzi, gdzie stopień degradacji tkanki miejskiej stanowi wyzwanie w skali kraju. Na przestrzeni wielu lat, na zły stan obszarów i obiektów zabytkowych miały wpływ zarówno wieloletnie zaniedbania rewaloryzacyjne, jak i prowadzona polityka ochronna odnosząca się jedynie do pojedynczych obiektów, zwykle w oderwaniu od otaczającej je przestrzeni. Wiele problemów wynikało także z niezgodnego z pierwotnym przeznaczeniem użytkowania obiektów zabytkowych. Mimo, że działania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, podejmowane w ostatnich latach przyniosły wymierne efekty w postaci m.in. poprawy stanu obszarów i obiektów zabytkowych, objęcia ochroną prawną wartościowych elementów dziedzictwa kulturowego oraz wzrostu świadomości społecznej w zakresie ochrony zabytków, wciąż są one niewystarczające w stosunku do skali potrzeb. Obecne uwarunkowania prawne umożliwiają podjęcie działań w szerszym zakresie i spojrzenie na problemy degradacji zabytkowych struktur w sposób kompleksowy i zintegrowany.

Zarówno *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017*⁴⁾ jak i *ustawa o rewitalizacji*⁵⁾ zmieniają zasadniczo sposób podejścia do problematyki ochrony zabytków, wskazując na konieczność prowadzenia rozwiązań systemowych. Tym samym rewitalizacja historycznych struktur zabytkowych, rozumiana jako: „proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki (...)”, staje się znaczącym wyzwaniem rozwojowym wielu gmin. Szczególnie istotny jest kompleksowy aspekt procesów rewitalizacji obejmujący negatywne zjawiska gospodarcze, środowiskowe, przestrzenno-funkcjonalne i techniczne z jednoczesnym zachowaniem bezwzględного priorytetu w postaci wymagań konserwatorskich. Wyzwania związane z zapewnieniem właściwych warunków dla prowadzenia procesów rewitalizacji, tj. zintegrowanego, kompleksowego i prowadzonego z uwzględnieniem realnej partycypacji społecznej, przeciwdziałania procesom degradacji obszarów dotkniętych kryzysem formułuje Umowa Partnerstwa – dokument określający kierunki interwencji w latach 2014-2020 trzech polityk unijnych w Polsce: Polityki Spójności, Wspólnej Polityki Rolnej oraz Wspólnej Polityki Rybołówstwa. Odnowa miast i walka z wykluczeniem społecznym jest nadrzędnym celem dla Unii Europejskiej w nowej perspektywie finansowej UE, w ramach której przewiduje się większe

¹⁾ „Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2008-2011” (Uchwała Nr X/186/07 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 19 czerwca 2007 r. Dz. U. W. Ł. Nr 239 poz. 2218 z dnia 28 lipca 2007 r.).

²⁾ „Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2012-2015” (Uchwała Nr XXVI/487/12 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 21 czerwca 2012 r. Dz. U. W. Ł. poz. 2735 z dnia 5 września 2012 r.).

³⁾ Sprawozdanie z lat 2008-2009 z realizacji „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2008-2011” (Uchwała Nr VII/127/11 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 19 kwietnia 2011 r.). Sprawozdanie z lat 2012-2013 z realizacji Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2012-2015 (Uchwała Nr LII/928/14 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 30 września 2014 r.).

⁴⁾ Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017 (Uchwała Nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r.).

⁵⁾ Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r. (Dz. U. z dnia 3 listopada 2015 r. poz. 1777).

kwoty dotacji dla podmiotów podejmujących interwencje w sferach: przestrzennej, kulturowej, społecznej i gospodarczej.

Utrzymanie i ochrona dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie harmonijnego krajobrazu wymagają podjęcia konkretnych i skoordynowanych działań uwzględniających specyfikę poszczególnych zespołów i jednostek osadniczych. Jednocześnie priorytetyzacja i koncentracja zadań wskazanych w poprzednich edycjach programu pozwoli na uzyskanie efektu synergii, zarówno w wymiarze terytorialnym, jak i tematycznym.

Przyjmuje się, że ze względu na znaczące przemiany gospodarcze, społeczne i przestrzenne, zachodzące w ostatnich latach, dominującym problemem i działaniem priorytetowym (podstawowym) w województwie łódzkim jest „rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi”.

Wieloaspektowy charakter problemów towarzyszących procesom rewitalizacji wymaga stworzenia szczególnych warunków dla ich efektywnej realizacji, dlatego konieczne jest ich prawidłowe rozpoznanie i zdiagnozowanie. Wiele historycznych ośrodków osadniczych charakteryzuje się znaczną dekapitalizacją zabytkowych struktur i układów urbanistycznych. W znacznej części są to tereny mieszkaniowe i wielofunkcyjne, na których postępuje degradacja zarówno zasobów mieszkaniowych, jak i przestrzeni publicznych. Wymagają one pilnych kompleksowych działań naprawczych, zwłaszcza w kontekście wzrostu oczekiwań społecznych w zakresie standardów i jakości życia.

Ze względu na jedną z największych w kraju kumulację obszarów wymagających „przywrócenia do życia” i skalę problemów z tym związanych szczególnie miejsce pod tym względem zajmuje Łódź. Ważnymi elementami endogenicznego potencjału Łodzi i wyznacznikami tożsamości miasta są tradycje rozwoju wielokulturowego i XIX-wieczne dziedzictwo przemysłowe. Unikatowy charakter układu urbanistycznego centralnej części miasta, kompleksy fabryczno-pałacowo-mieszkaniowe, obiekty sakralne i nekropolie czterech grup wyznaniowo-etnicznych z czasów rozkwitu Łodzi przemysłowej stanowią o jej wyjątkowym i niepowtarzalnym charakterze. Jednocześnie Łódź charakteryzuje się koncentracją negatywnych zjawisk związanych z degradacją strefy wielkomiejskiej, co stanowi jedną z głównych barier rozwojowych. Przywrócenie walorów mieszkaniowych i inwestycyjnych wymaga podjęcia systemowych i kompleksowych działań rewitalizacyjnych obejmujących aspekt techniczny, gospodarczy i społeczny. Zakłada się, że rozpoczęte procesy odnowy i przekształceń strukturalnych Łodzi będą kontynuowane, wpłyną na rozwój funkcji metropolitalnych i przyczynią się do ożywienia funkcjonalnego i gospodarczego miasta⁶⁾.

Planowane w WPOnZ działania w zakresie rewitalizacji wpisują się w ustalenia strategii zintegrowanych oraz kluczowych dokumentów planistycznych państwa, w tym m.in.: *Konceptji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie*, *Narodowego Planu Rewitalizacji (założenia)*, *Strategii Rozwoju Polski Centralnej 2020 z perspektywą 2030* oraz *Krajowej Polityki Miejskiej*, w których rewitalizacja wskazywana jest jako jedno z działań w celu przywracania i rozwoju funkcji społeczno-gospodarczych ośrodków osadniczych.

Założenia Narodowego Planu Rewitalizacji 2022 w sposób szczególny podkreślają olbrzymie potrzeby rewitalizacji trzech ośrodków poprzemysłowych, w tym Łodzi, która może spodziewać się największego wsparcia rządu w zakresie aplikacji środków na przeprowadzenie działań rewitalizacyjnych zdegradowanych historycznych struktur poprzemysłowych. W *Strategii Rozwoju Polski Centralnej 2020 z perspektywą 2030* działania rewitalizacyjne wskazano jako ważny element tworzenia przestrzeni przyjaznej twórcom i projektantom oraz rozwoju atrakcyjnego sektora kreatywnego.

Problematykę rewitalizacji zaakcentowano również w dokumentach strategicznych znaczenia regionalnego: *Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020*, w której rewitalizację zdegradowanych obszarów mieszkaniowych i poprzemysłowych, w tym rewaloryzację zabytkowych układów przestrzennych oraz obiektów zabytkowych, a także kształtowanie krajobrazu kulturowego wskazano jako istotny element poprawy ładu przestrzennego, a wspieranie systemowych działań rewitalizacyjnych obszarów zdegradowanych społecznie i gospodarczo jako element polityki rozwoju dla obszarów miejskich, *Planie zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego*, gdzie wskazano potrzebę zachowania i ochrony materialnych i niematerialnych zasobów dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego m.in. poprzez stworzenie sieci unikatowych ośrodków historycznych i poddanie ich działaniom rewitalizacyjnym i rewaloryzacyjnym, *Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020*, w którym podkreślono kulturowy i społeczno-gospodarczy wymiar pro-

⁶⁾ „Studium rozwoju Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego” BPPWŁ, 2013 r.

cesów rewitalizacji, oraz *Programie rozwoju kultury w województwie łódzkim na lata 2014-2020*, który systemową rewitalizację przestrzeni miejskich wskazuje jako działanie priorytetowe.

W WPOnZ, jako działania wspomagające procesy rewitalizacji wskazuje się: „**poprawę stanu obiektów i obszarów zabytkowych**”, „**kreowanie różnorodności kulturowej**”, „**edukację kulturową mieszkańców województwa**” oraz „**cyfryzację zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim**”.

Na terenie województwa zachowały się liczne obszary i obiekty zabytkowe świadczące o tożsamości miejsca i pretendujące do rangi wizytówki regionu. Często mają one charakter ponadlokalny i należą do najciekawszych przykładów architektury zabytkowej w Polsce. Należą do nich m.in. obiekty sakralne – kościoły i założenia klasztorne, zespoły rezydencjalne, pałacowo-parkowe i dworsko-parkowe, budowle obronne – zamki, mury obronne, a także budynki użyteczności publicznej. Obiekty te ze względu na zróżnicowany stan techniczny wymagają podjęcia różnych działań remontowych i konserwatorskich. W kontekście kształtowania tożsamości wielokulturowej regionu szczególnie istotne jest kreowanie różnorodności kulturowej i edukacja kulturowa mieszkańców. Wzrost świadomości mieszkańców o zasobach i wartościach dziedzictwa kulturowego przyczyni się do zwiększenia społecznej odpowiedzialności za zabytki oraz wzrostu poziomu tożsamości lokalnej.

Rozpowszechnienie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego nastąpi m.in. poprzez cyfryzację jego zasobów ewidencyjnych. Działanie to jest szczególnie ważne, bowiem zgodnie z *art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.* ewidencja zabytków stanowi podstawę sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Pozostałe działania wskazane w WPOnZ zaliczono do działań uzupełniających. Są to: „**stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym**” i „**poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych**”.

Planowane działania wspomagające i uzupełniające wpisują się w cele i zasady określone w *Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017*, wskazującym m.in. na konieczność zwiększenia dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego, promocję zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu oraz wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych.

Priorytetyzacja działań wskazanych w Programie jest zgodna z przyjętą misją Programu, którą jest: „**Prowadzenie polityki zarządzania dziedzictwem kulturowym nakierowanej na rewitalizację układów przestrzennych miast i wsi, poprawę stanu obiektów i obszarów zabytkowych i ich społecznych funkcji. Polityka ta będzie oparta o partnerską wielopodmiotową współpracę, kształtowanie świadomości społecznej i promocję różnorodności kulturowej**”, a także przyczyni się do stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w województwie łódzkim.

CELE I DZIAŁANIA WOJEWÓDZKIEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI W WOJEWÓDZTWIE ŁÓDZKIM NA LATA 2016–2019

II. DIAGNOZA POTRZEB ROZWOJOWYCH I OCHRONNYCH DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

II.1. DZIAŁANIA OCHRONNE

Formy ochrony zabytków stanowią narzędzie prawne mające na celu zapewnienie warunków umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, w szczególności poprzez zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla ich wartości oraz udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków. *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*⁷⁾ przewiduje cztery formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Natomiast **podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków** (art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami)⁸⁾.

Właściciele i posiadacze zabytków zobowiązani są do opieki nad nimi, zgodnie z zapisami ustawowymi. Zabytki podlegają ochronie prawnej bez względu na swój stan zachowania. Nawet w przypadku, gdy jest on zły nie oznacza to, że dany obiekt utracił wartości zabytkowe.

⁷⁾ tekst jednolity: Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zmianami.

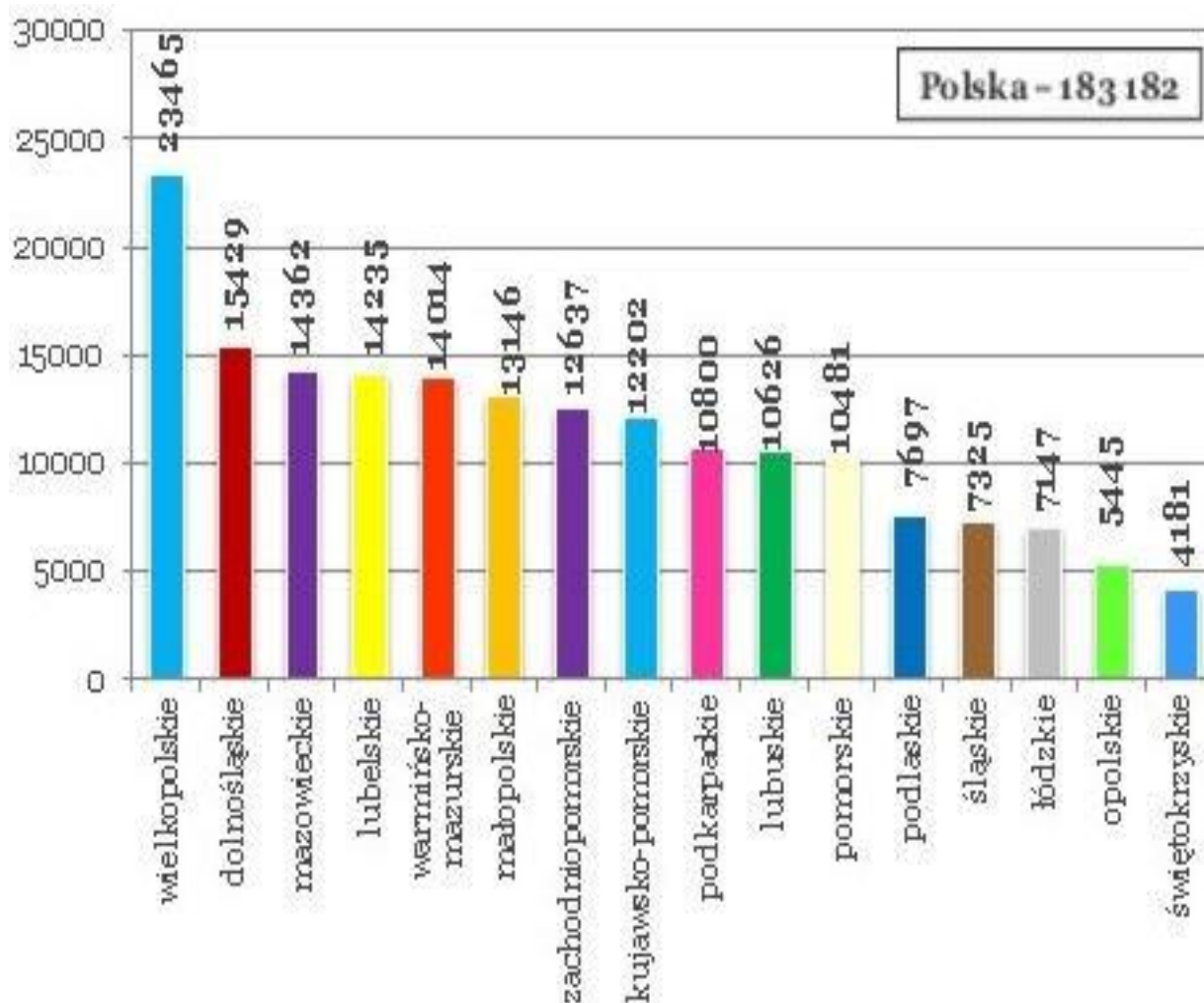
⁸⁾ j.w.

I.1.1. Ewidencja Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w województwie (*art. 22 ust 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*⁹⁾). Natomiast na terenie gminy gminną ewidencję zabytków prowadzi wójt, burmistrz lub prezydent miasta w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości (*art. 22 ust. 4 ww. ustawy*)¹⁰⁾.

Zgodnie z danymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa z 2014 r. województwo łódzkie pod względem liczby kart ewidencyjnych zabytków nieruchomości wpisanych do ewidencji WKZ zajmowało 14 miejsce w Polsce posiadając 7 147 obszarów i obiektów zabytkowych, co stanowiło 3,9% zasobów krajowych.

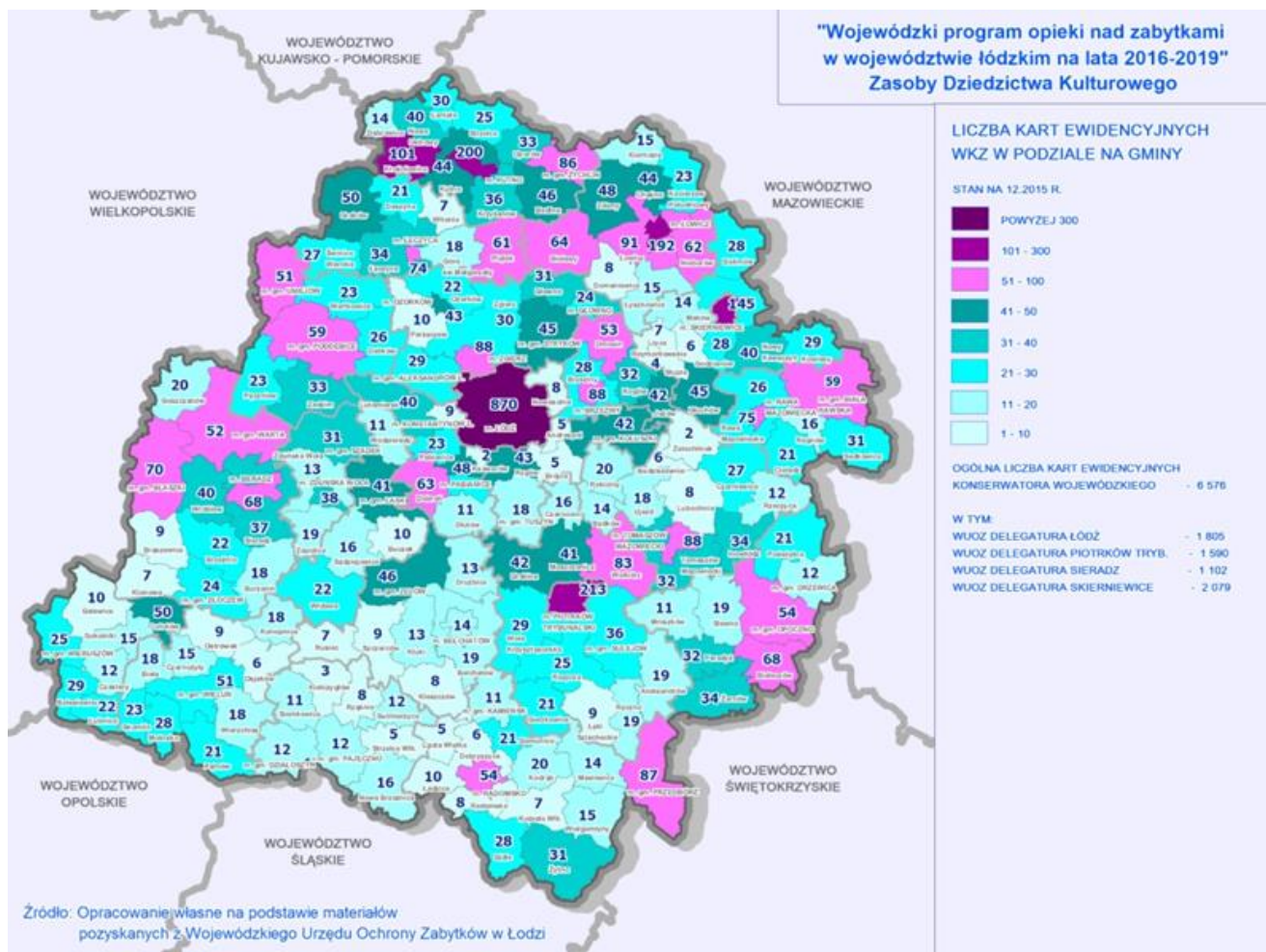
Wykres. Liczba kart ewidencyjnych zabytków nieruchomości WKZ w województwie łódzkim na tle kraju (stan na 31 marca 2014 r.) (Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa)

Na koniec 2015 r., po aktualizacji wojewódzkiej ewidencji zabytków, ogólna liczba kart ewidencyjnych zabytków nieruchomości w województwie łódzkim wynosiła 6 576. Najwięcej kart posiadały miasta: Łódź (870), Piotrków Trybunalski (213), Kutno (200), Łowicz (192), Skierniewice (145), natomiast wśród gmin największą liczbą obiektów zabytkowych wyróżniały się: Krośnice (101) i Wolbórz (83). w latach 2011-2015 wzrosła liczba opracowanych gminnych ewidencji zabytków ze 128 do 149 (ok. 12,0%), co znacznie wpłynęło na poprawę skuteczności ochrony obiektów i obszarów zabytkowych na wszystkich etapach inwestycyjnych. Obecnie w regionie na poziomie lokalnym ok. 90,0% gmin posiada ewidencje zabytków.

⁹⁾ j.w.

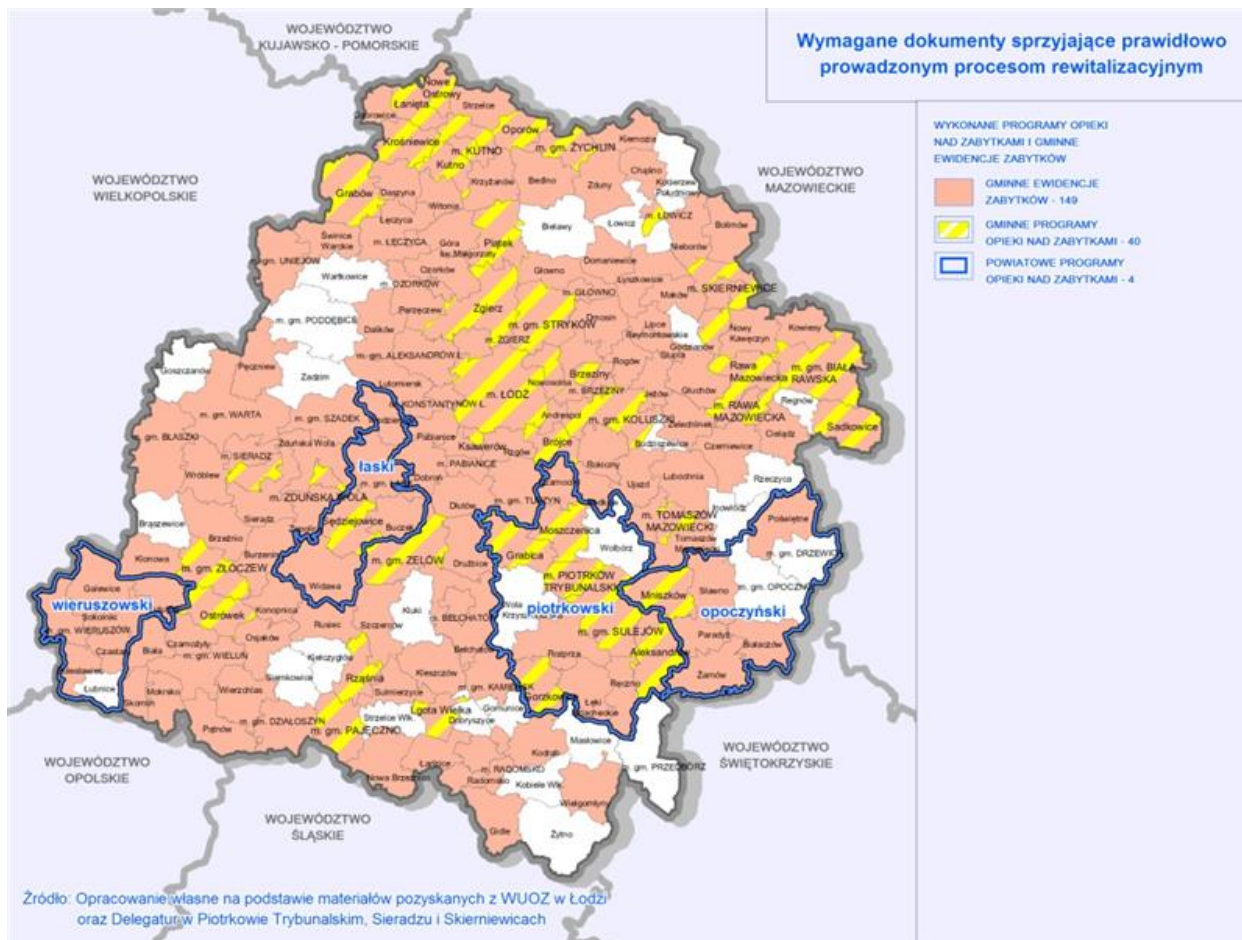
¹⁰⁾ j.w.

Dużym problemem jest niska świadomość społeczna w zakresie ochrony zabytków wpisanych do wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków, a nie wpisanych do rejestru. Fakt ten pogarsza również niska dbałość o poprawę stanu i ochronę obiektów zabytkowych zamieszczonych w ewidencji zabytków przez władze powiatowe i gminne.

Jednostki samorządu terytorialnego podlegają ustawowemu obowiązkowi opracowania wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami. Na koniec 2015 r. programy opieki nad zabytkami posiadały 4 powiaty (16,7%) oraz 40 gmin (23,0%).

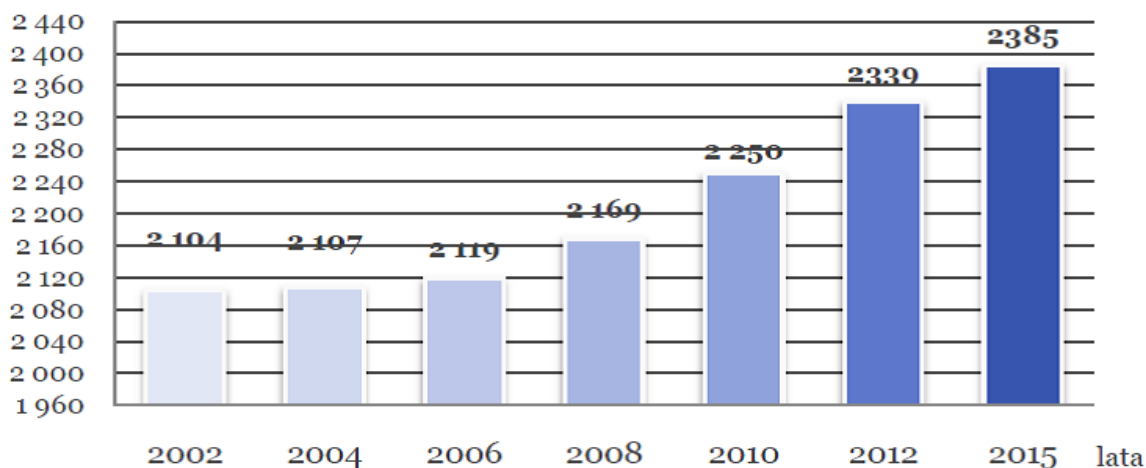

II.1.2. Rejestr Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

W latach 2010-2015 liczba obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości województwa łódzkiego zwiększyła się o 135 pozycji (z 2250 do 2385), co świadczy o wzroście podejmowanych działań ochronnych w obrębie obiektów zabytkowych. Najwięcej zabytków wpisano w Łodzi (82 obiekty). Ogółem w regionie ochroną objęto zabytki na mocy 52 decyzji o wpisie do rejestru WKZ, ale dokonano również skreśleń z rejestru zabytków (5). Należy zaznaczyć, że jeden wpis do rejestru zabytków może dotyczyć kilku obiektów.

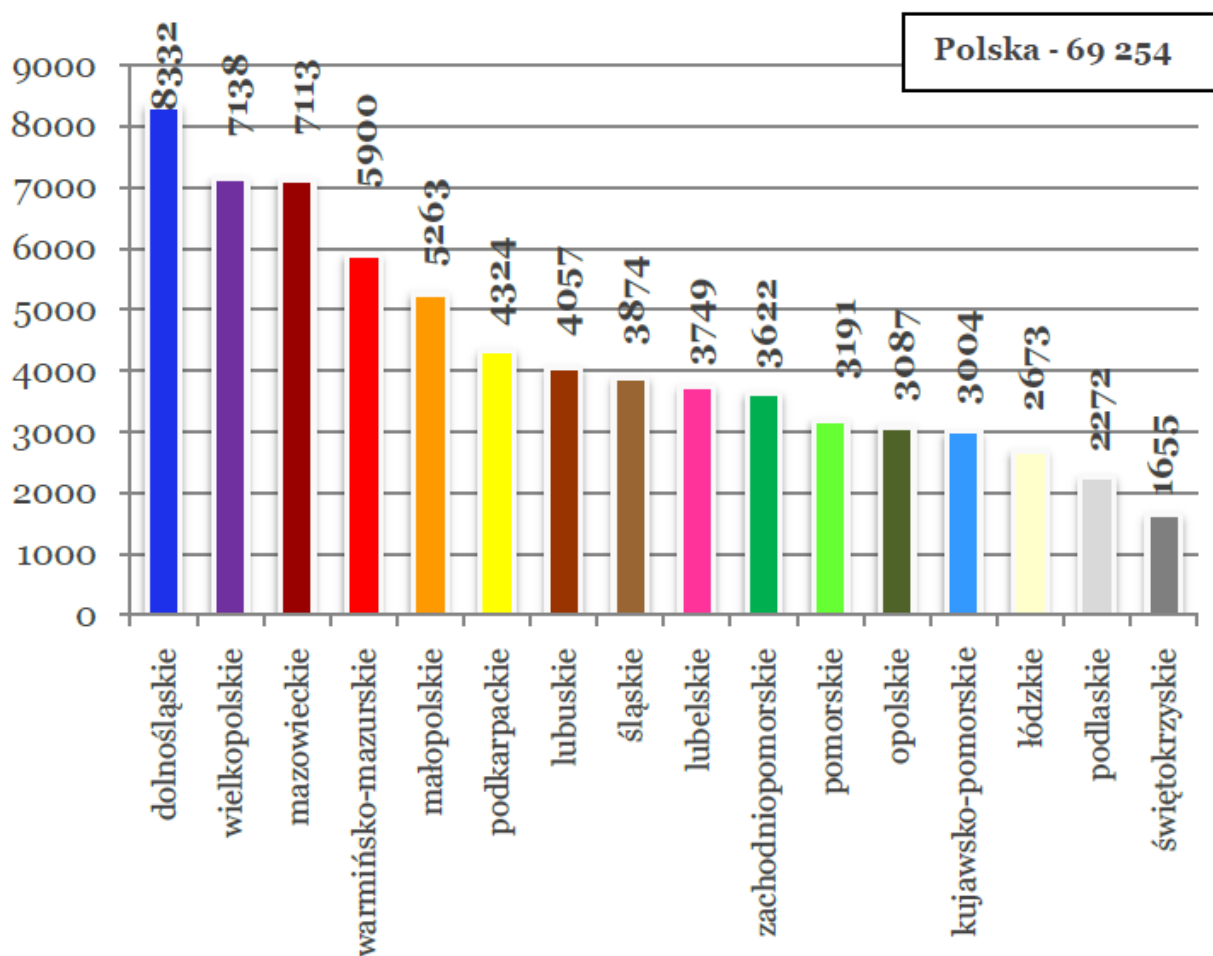
Wykres. Liczba decyzji w wpisie do rejestru WKZ w województwie łódzkim w latach 2002 – 2015
 (Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WKZ)

Na terenie województwa w liczbie obiektów i obszarów wpisanych do rejestru WKZ zdecydowanie przeważają miasta: Łódź (375), Łowicz (110) i Piotrków Trybunalski (95). Jedynym miastem w województwie, które nie posiada obiektów chronionych na mocy decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków jest Głowno. Gminą wiejską o największej liczbie obiektów zabytkowych są Bielawy (36), natomiast gminy nieposiadające obiektów wpisanych do rejestru WKZ to: Andrespol, Chaśno, Rusiec i Strzelce Wielkie.

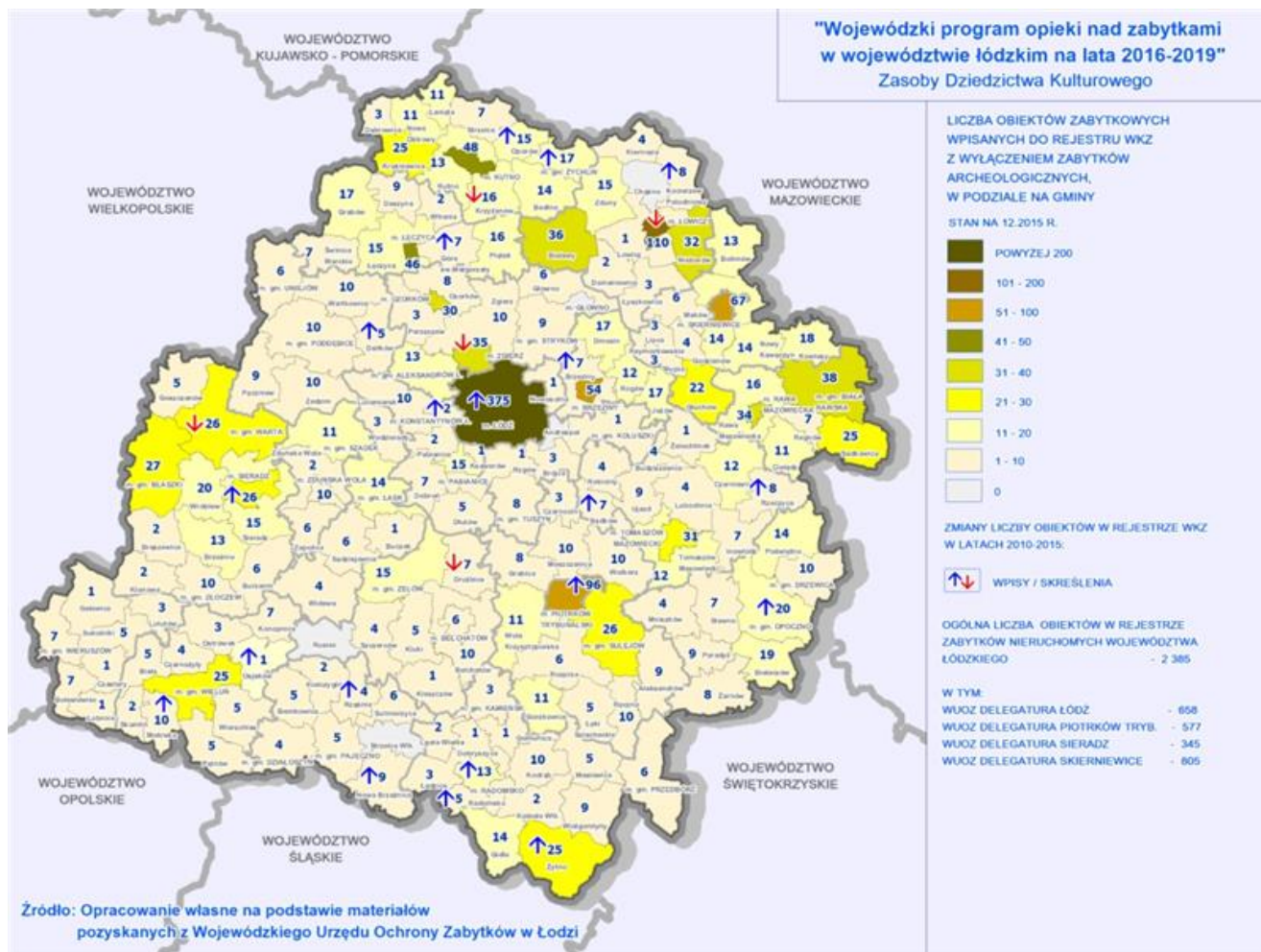
Zgodnie z danymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa w czerwcu 2015 r. województwo łódzkie pod względem liczby zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru WKZ zajmowało 14. miejsce w Polsce (2 673, co stanowi 3,9% zasobów krajowych).

Wykres. Liczba zabytków nieruchomych w rejestrze WKZ w województwie łódzkim na tle kraju (stan na 30 czerwca 2015 r.) (Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa)

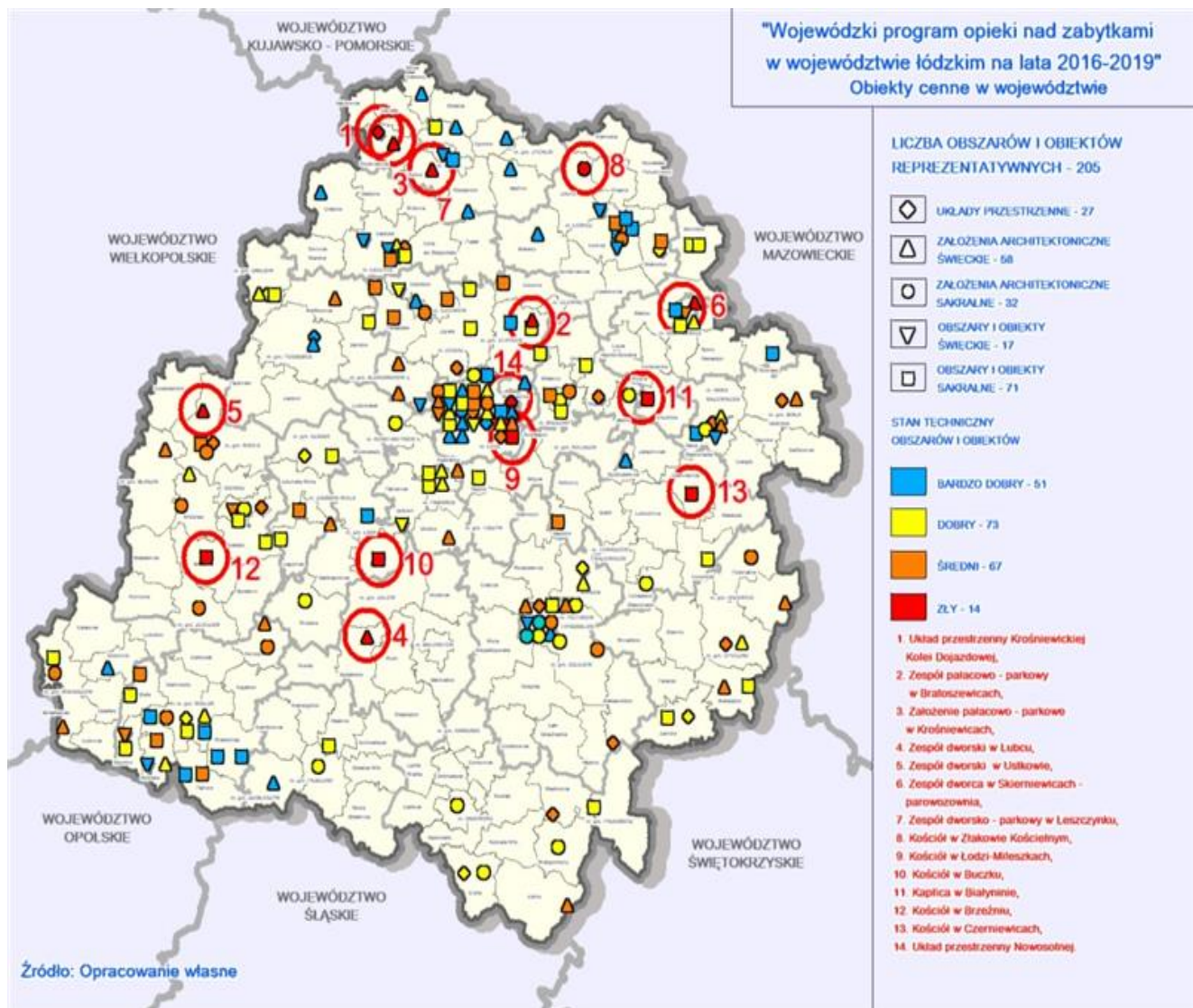
Należy stwierdzić, że obiekty wpisane do rejestru zabytków z mocy ustawy mają możliwość pozyskiwania środków finansowych na prace konserwatorskie i renowacyjne. Problemem są zbyt małe środki finansowe w stosunku do potrzeb i stanu technicznego nieremontowanych przez wiele lat obiektów, a także brak kompleksowości podejmowanych działań rewitalizacyjnych.

Analizując stan zachowania obiektów zabytkowych należy stwierdzić, że największą stabilnością pod względem utrzymania charakteru i sposobu użytkowania charakteryzują się: obiekty sakralne, obiekty użyteczności publicznej, parki i cmentarze. Do grupy zabytków zagrożonych degradacją w pierwszej kolejności należy zaliczyć: parki, zielenie urządzone, zabytki techniki (wiatraki, młyny) i budynki mieszkalne. Tym samym wymagają one również największej ilości prac zabezpieczających. Liczną grupą zagrożoną degradacją techniczną są również dwory i pałace oraz zespoły pałacowo-parkowe i dworsko-parkowe.

Dane dotyczące stanu zachowania obiektów i obszarów wpisanych do rejestru WKZ, pozwalają stwierdzić, że we wszystkich grupach własnościowych (Skarbu Państwa, komunalnych, prywatnych, kościołów i związków wyznaniowych, mieszanych i nieuregulowanych) obiekty zabytkowe charakteryzują się złym stanem technicznym, co jest skutkiem problemów finansowych, formalno-prawnych i konserwatorskich. Mimo zwiększającej się liczby zabytków będących własnością osób prywatnych lub instytucji, które często deklarują ich renowację, brakuje podejmowania niezbędnych prac konserwatorskich. Przyczyną tego stanu jest często błędna ocena możliwości finansowych.

II.1.3. Parki kulturowe

Park kulturowy to narzędzie ochrony prawnej formalnie równe wpisowi do rejestru zabytków, jednak dające znacznie więcej możliwości kompleksowej ochrony zarówno zabytków, jak i elementów przyrodniczych oraz krajobrazu. Parki kulturowe o szczególnej wartości mogą zostać uznane za pomnik historii¹¹⁾, a nawet wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

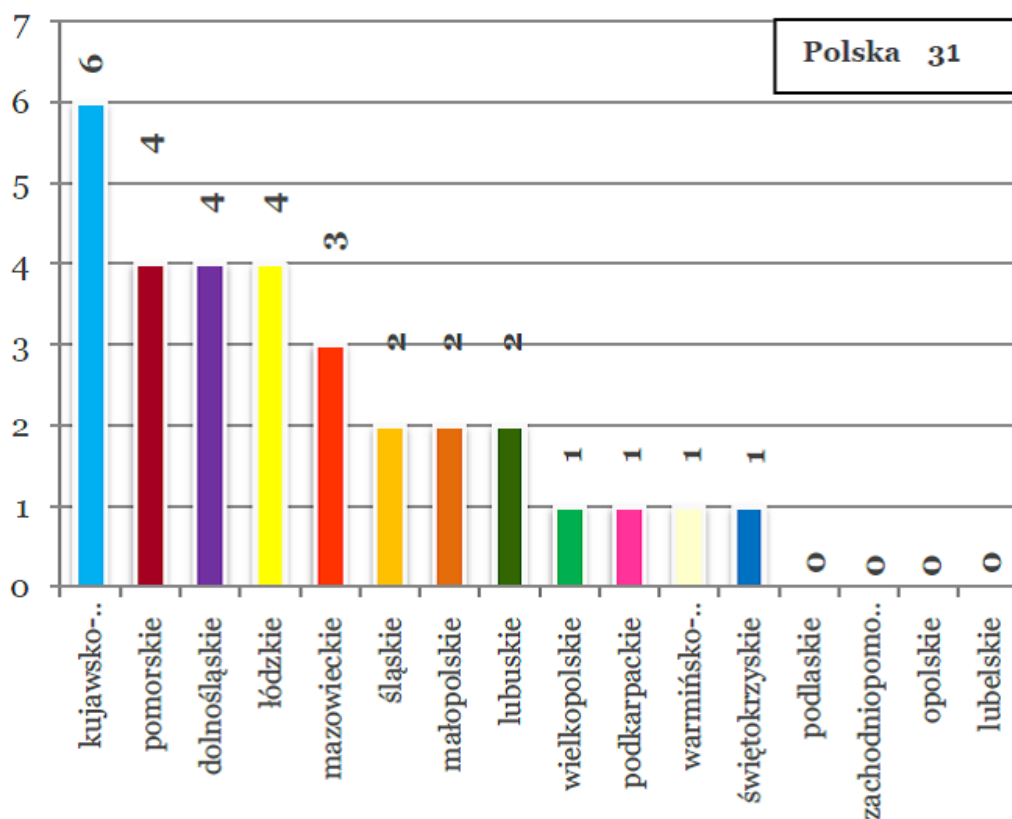
W celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla lokalnej tradycji budowlanej i osadniczej, na terenie województwa utworzono **4 parki kulturowe**¹²⁾, co lokuje region na 2. miejscu w Polsce.

¹¹⁾ Pomnik historii – zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury (art. 15 ust 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – tekst jednolity: Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zmianami).

¹²⁾ Zgodnie z art.16 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zmianami).

Wykres. Liczba parków kulturowych w województwie łódzkim na tle kraju (stan na 31 grudnia 2015 r.) (Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa i Uchwała Rady Miasta Łodzi z dnia 9 grudnia 2015 r.)

Pierwszym obszarem, który został objęty tą formą ochrony w województwie jest „**Miasto Tkaczy**” w Zgierzu utworzone Uchwałą Rady Miasta Zgierza Nr XV/142/03 z dnia 30 grudnia 2003 r. Przedmiotem ochrony jest dziedzictwo kulturowe związane z XIX w. historią osady sukienników: zabytkowa zabudowa (30 obiektów w rejestrze WKZ, w tym 14 drewnianych domów tkaczy, 85 obiektów w ewidencji WKZ) oraz układ przestrzenny ulic Gabriela Narutowicza i Księdza Szczepana Rembowskiego. Obszar ten obejmuje fragment zachowanego układu szachownicowego o regularnym podziale na równej wielkości parcele, gdzie w latach 20. XIX w. wydzielono działki przeznaczone pod budowę domów dla sukienników. Do 2015 r. w wyniku realizacji projektów: „Rewitalizacja strefy śródmiejskiej miasta Zgierza”¹³⁾, „Rewitalizacja i rozwój historycznego kompleksu architektury drewnianej miasta Zgierza”¹⁴⁾ oraz „Rewitalizacja historycznego centrum miasta Zgierza”¹⁵⁾:

- przywrócono historyczną zabudowę Nowego Miasta w obrębie ulic: G. Narutowicza, ks. S. Rembowskiego, Długiej i 1-go Maja,
- odtworzono XIX w. charakter ww. ulic poprzez ich rewitalizację oraz rewaloryzację placów: Jana Pawła II (Stary Rynek) i Kilińskiego (rynek Nowego Miasta),
- zrewaloryzowano „Dom Pod Lwami” (Muzeum Miasta Zgierza),
- przeprowadzono renowację i konserwację 8 domów tkaczy (przy ul.: Długiej nr 29A, Narutowicza nr 5, 6, 10, 29, Rembowskiego nr 1, 17), w tym przeniesiono 3 z nich (z ul. Dubois 7 i Dąbrowskiego nr: 7, 9).

¹³⁾ Dofinansowanie ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (lata 2004-2007).

¹⁴⁾ Dofinansowanie w ramach Mechanizmu Norweskiego i Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

¹⁵⁾ Dofinansowanie ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego (lata 2007-2013).

W odrestaurowanych drewnianych domach znajdują się obecnie: Centrum Obywatelskie (ul. Długa 29 A), Świetlica Środowiskowa „Przystań” (ul. Narutowicza 10), Centrum Kultury Dziecka (ul. Rembowskiego 17), Muzeum Miejsca, Restauracja Biedermeier Bistro, Sala Konferencyjna i Biuro Miasta Tkaczy i Hostel w oficynie (ul. Rembowskiego 1), Dom Turysty (ul. Narutowicza 5), Centrum Konserwacji Drewna (ul. Narutowicza 6).

Unikatowy w skali kraju, zachowany układ przestrzenny z nawarstwieniami związanymi z historycznym rozwojem Sieradza został objęty parkiem kulturowym pn. **„Wzgórze Zamkowe”**, utworzonym Uchwałą Rady Miasta Sieradza Nr XXXVI/322/2009 z dnia 29 października 2009 r. Park usytuowany jest we wschodniej części miasta w dolinach rzek Warty i Żegliny, obejmuje wzgórze grodowo-zamkowe z udokumentowanymi grodziskiem stożkowatym i osadą wczesnośredniowieczną oraz obszar dawnego podgrodzia zwanego Przedmieściem Praskim. Do 2015 r. w ramach projektu „Park kulturowy – Wzgórze Zamkowe”¹⁶⁾ zrewaloryzowano przestrzeń Rynku Praskiego i ulicy Zamkowej, stanowiącej historyczną oś kompozycyjną łączącą Stare Miasto ze Wzgórzem Zamkowym, zakończoną atrakcyjnymi widokowo, bulwarami nadrzecznymi w starorzeczu Żegliny. Obecnie prowadzone prace obejmują utworzenie tarasów widokowych w obrębie zamku wraz z odsłonięciem relikwów rotundy z XIII w. Wyeksponowane zostaną również obrysy murów obronnych, wjazdu i głównego budynku zamku książęcego z okresu późnego średniowiecza. Ponadto zbudowane będą kładki dla pieszych i rowerzystów, platforma widokowa, most widmo, teatr plenerowy oraz elementy małej architektury. Planuje się także odtworzenie fosy i odrestaurowanie poniemieckich bunkrów z przeznaczeniem na cele kulturalne.

W 2015 r. w regionie zostały utworzone dwa parki kulturowe.

W Leszczynku utworzono **„Park kulturowy etnograficznego podregionu kutnowskiego związanego z poetą romantycznym Józefem Bohdanem Zaleskim”** (Uchwała Rady Gminy Kutno Nr VI/35/2015 z dnia 28 kwietnia 2015 r.), w celu ochrony walorów krajobrazu kulturowego związanego z pamięcią o poecie romantycznym Józefie Bohdanie Zaleskim, oraz wyróżniającego się zespołu dworsko-parkowego z zabytkami nieruchomymi (wpisany do rejestru) i pomnikami przyrody. Zgodnie z założeniami ochrony Parku Kulturowego i zapisami uchwały powołującej park planuje się rewaloryzację zieleni parkowej wraz z jego układem wodnym oraz przebudowę, rozbudowę i remont trzech istniejących budynków z przeznaczeniem na cele kulturalne.

W Łodzi powstał **„Park Kulturowy ulicy Piotrkowskiej”** (Uchwała Rady Miasta Łodzi z dnia 9 grudnia 2015 r.), który został utworzony w celu zachowania krajobrazu kulturowego i historycznego charakteru ulicy Piotrkowskiej, a także jej otoczenia oraz zapewnienia odpowiedniej ekspozycji obiektów zabytkowych m.in. poprzez: wprowadzenie wysokich standardów nośników reklamowych, utrzymywanie wysokiej jakości przestrzeni publicznej oraz eliminację negatywnych zjawisk np. niekontrolowaną zabudowę obiektami tymczasowymi lub nieprzemyślane prace remontowe na elewacjach. Na ulicy Piotrkowskiej znajdują się budynki charakteryzujące się różnorodnymi stylami architektonicznymi: klasycyzmem, historyzmem, secesją i modernizmem, stanowiące m.in. siedziby urzędów administracji publicznej. W latach 2012-2014 odcinek ulicy Piotrkowskiej od Placu Wolności do al. Piłsudskiego i Mickiewicza został poddany pracom rewaloryzacyjnym, w wyniku których zwężono jezdnię, wymieniono kostkę betonową na płyty granitowe oraz wprowadzono nowe elementy małej architektury: latarnie, ławki, stojaki i kosze.

Na terenie województwa łódzkiego zidentyfikowano bardzo cenne obszary kwalifikujące się do objęcia ochroną prawną w formie parków kulturowych. Są to w szczególności: 1. Rejon Boguszyce – Byliny Stare, 2. Besiekiery, 3. Łęczycza – Tum – Góra Świętej Małgorzaty, 4. Szlakiem kutnowskich kościołów drewnianych, 5. Śladami Jarosława Iwaszkiewicza w dolinie Moszczenicy, 6. Sulejów – Podklasztorze, 7. Spalsko – Inowłodzki, 8. Bąkowa Góra – Majkowice, 9. Doliny Proсны, 10. Młynów nad Grabią, 11. Dworków Ziemi Sieradzkiej, 12. Kamion – Toporów, 13. Doliny Warty, 14. Szlakiem kościołów drewnianych w rejonie Zgierza, 15. Archeologiczna osada Krakówek w Brzezinach, 16. Śladami Reymonta, 17. Rejon Łagiewnik, 18. Układ urbanistyczny Jeżowa, 19. Zespół kościoła w Buczku, 20. Zespół kościoła w Krzyworzece, 21. Zespołu kościoła w Żarnowie, 22. Zespół kościoła w Rudzie, 23. Zespół pałacowy w Wolborzu, 24. Archeologiczny w Nowym Kawęczynie, 25. Układ urbanistyczny wraz z kościołem w Warcie, 26. Archeologiczny w Rawie Mazowieckiej, 27. Archeologiczny wokół zbiornika Jeziorsko, 28. Uniejów – Spycimierz, 29. Archeologiczny w miejscowości Krzętle, 30. Archeologiczny Konopnica – Strobin, 31. Archeologiczny w Wieruszowie,

¹⁶⁾ Dofinansowanie ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego.

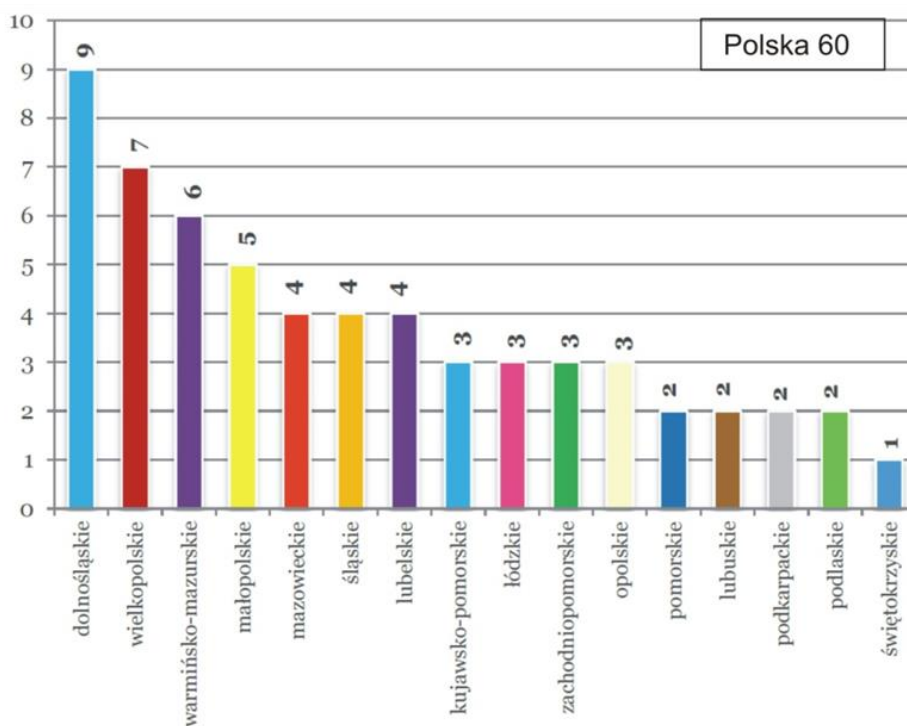
32. Archeologiczny „Wioska Lutomiernik”, 33. Archeologiczny Burzenin – Witów – Tyczyn – Okopy, 34. Osiedle pracowników kolei w Koluszkach, 35. Ozorków klasycystyczny, 36. Pole bitwy nad Rawką – w hołdzie ofiarom wojny w Bolimowie, 37. Rejon gmin Zduny, Kiernoż, Bielawy związany z postacią Marii Walewskiej.

II.1.4. Pomniki historii

Pomniki historii to forma ochrony najcenniejszych zabytków w Polsce, której rangę może otrzymać zabytek nieruchomy lub park kulturowy¹⁷⁾ o szczególnej wartości historycznej, naukowej i artystycznej, utrwalony w powszechnej świadomości i mający duże znaczenie dla dziedzictwa kulturowego Polski.

Do końca 2015 r. 3 obiekty z terenu województwa łódzkiego, wpisane do rejestru zabytków nieruchomych, zostały uznane przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za pomnik historii. Są to: **Łowicz – Bazylika Katedralna pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny**¹⁸⁾ (dawna Kolegiata Prymasowska), **Zespół Opactwa Cystersów w Sulejowie**¹⁹⁾ oraz **Łódź – wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego**²⁰⁾. Pod względem liczby pomników historii w 2015 r. województwo łódzkie uplasowało się na 6 miejscu w kraju.

Obszarami o szczególnym znaczeniu historycznym, artystycznym i naukowym w regionie łódzkim pretendującymi do rangi pomnika historii są: **zespół osadniczo-przestrzenny Tum – stara Łęczyca**, **zespół przestrzenny Arkadia – Nieborów**, **zespół drewnianych kościołów wieluńskich**, **zespół kościoła pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Boguszycach** oraz **Piotrków Trybunalski – kolebką polskiego parlamentaryzmu**.

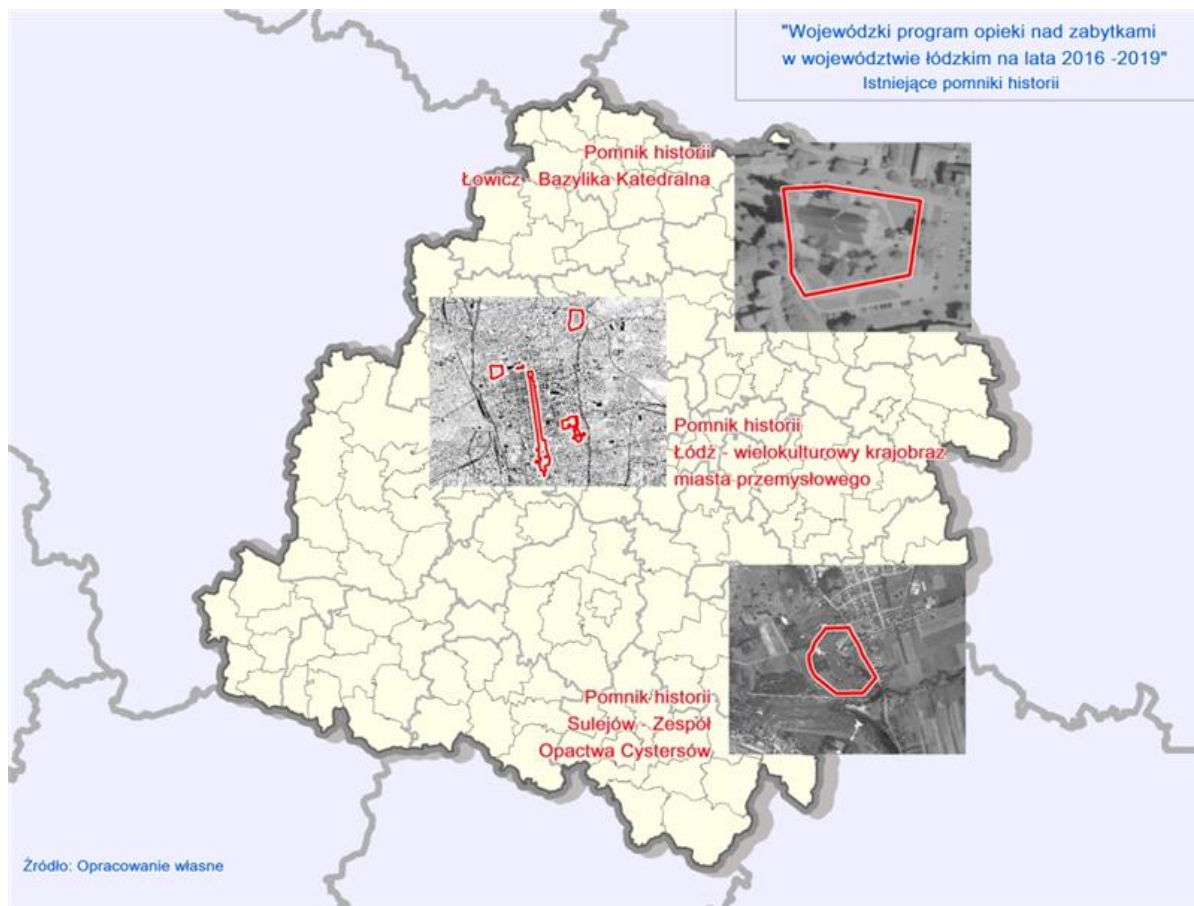
Wykres. Liczba pomników historii w województwie łódzkim na tle kraju (stan na 31 grudnia 2015 r.) (Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa)

¹⁷⁾ Zgodnie z art.15 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zmianami).

¹⁸⁾ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 października 2012 r. w sprawie uznania za pomnik historii Łowicz – Bazylika Katedralna (dawna Kolegiata Prymasowska) pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (Dz. U. z dnia 13 listopada 2012 r., poz. 1239).

¹⁹⁾ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 października 2012 r. w sprawie uznania za pomnik historii Sulejów – zespół opactwa cystersów (Dz. U. z dnia 13 listopada 2012 r., poz. 1242).

²⁰⁾ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 lutego 2015 r. w sprawie uznania za pomnik historii Łódź – wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego (Dz. U. z dnia 6 marca 2015 r., poz. 315).

Bazylika Katedralna pw. Wniebowzięcia NMP

Miejscowość

Wiek

Styl architektoniczny

Funkcja

Łowicz

**XIV w., całkowita przebudowa w XVII/XVIII w.
gotycki, renesansowo-barokowy
sakralna**

Cenny obiekt architektury sakralnej o bogatym wyposażeniu w dzieła sztuki, autorstwa najwybitniejszych artystów Rzeczypospolitej XVI i XVIII w. – będący świątynią rezydencjonalną, a także nekropolią arcybiskupów gnieźnieńskich i Prymasów Polski. Jest to renesansowo-barokowa orientowana bazylika trójnawowa (przebudowana w XVII w. z gotyckiej) o zbliżonym do kwadratu korpusie z dwuwieżową fasadą i wydłużonym prezbiterium, zamkniętym trójboczną apsydą. Wysokie, siedmiokondygnacyjne wieże z boniowanymi narożami są zwieńczone późnobarokowymi hełmami. Pięcioprzęsłową nawę kościoła oddzielają od naw bocznych arkady dekorowane sztukaterią, wsparte na monumentalnych filarach z pilastrami. Korpus świątyni otaczają kaplice sepulkralne o stylach architektonicznych charakterystycznych dla różnych epok.

Zespół Opactwa Cystersów

Miejscowość

Wiek

Styl architektoniczny

Funkcja

Sulejów Podklasztorze

XII - XVII w.

romański, barokowy

sakralna, muzealna, usługowa

Jedynie w skali kraju warowne opactwo cysterskie, usytuowane na skrzyżowaniu szlaków romańskiego i cysterskiego, z dobrze zachowanymi późnośredniowiecznymi obwarowaniami klasztorными w postaci odcinków muru kurtynowego z wieżami i bramami (Opacką, Mauretańską, Attykową, Muzyczną, Rycerską, Krakowską) oraz budynkiem arsenału (tzw. zbrojownią). Całość tworzy zamknięty zespół architektoniczny o kształcie nieregularnego wieloboku z zabudowaniami klasztorными: wschodnim skrzydłem z kapitułarzem i fragmentem gotyckiego krużganka, zachodnim skrzydłem z zabudową gospodarczą, południowym skrzydłem z późnoromańskimi ruinami, trójnawową bazyliką pw. NMP i św. Tomasza Kantuaryjskiego z transeptem (pocz. XIII w.) i barokowym wyposażeniem wnętrza.

Wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego*Miejscowość**Wiek**Styl architektoniczny**Funkcja***Łódź****XIX w.****od klasycyzmu do modernizmu
miejska**

Największy w kraju i jeden z największych w Europie ośrodek przemysłu włókienniczego XIX i XX wieku. Łódź wyróżniają cenne zespoły poprzemysłowe, przenikanie się budownictwa industrialnego ze zwartą zabudową mieszkaniową i rezydencjonalną, a także bogate wartościowe dzieła sztuki sepulkralnej, nekropolie różnych wyznań, które są odzwierciedleniem wielokulturowości kształtującego miasto społeczeństwa. Zespół miejski stanowi zachowany układ przestrzenny o stylu architektonicznym od klasycyzmu po modernizm z zespołami urbanistyczno-architektonicznymi: placu Wolności, ulic Moniuszki i Piotrkowskiej wraz z zespołami fabryczno-rezydencjonalnymi: Ludwika Geyera, Karola Wilhelma Scheiblera i Izraela Kalmanowicza Poznańskiego oraz Starym Cmentarzem Żydowskim.

Zespół osadniczo-przestrzenny Tum – Stara Łęczyca*Miejscowość**Wiek**Styl architektoniczny**Funkcja***Tum - Łęczyca****I połowa X w.****romański****sakralna, osadnicza, archeologiczna**

Elementami pomnika historii byłyby m.in.: Archikolegiata pw. NMP i św. Aleksego, drewniany kościół św. Mikołaja, wieś kościelna oraz wczesnośredniowieczne grodzisko z licznymi stanowiskami archeologicznymi. Archikolegiata pw. NMP i św. Aleksego to jeden z najlepiej zachowanych zabytków romańskich w Polsce – wzniesiony na fundamentach klasztoru benedyktynów. Po ich ustąpieniu w 1097 r. przemianowano go na kolegiatę. Nieco później rozpoczęto osadzać tutaj kanoników regularnych. Z 1139 r. pochodziła wzmianka o opactwie na grodzie łęczyckim. Budowę obecnego kościoła rozpoczęto około 1141-1145 r. Od chwili konsekracji w 1161 r. trzykrotnie ulegał on pożarom (XIII i XV w. oraz w 1939 r.). Charakterystyczne jest zastosowanie kamienia polnego i drobnej granitowej kostki. Świątynia jest orientowana, trójnawowa o charakterze bazyliki z apsydowym zakończeniem prezbiteriów (wschodniego i zachodniego) nawy głównej. We wnętrzu zachowały się liczne elementy romańskie (portal, glify, biforia, triforia) oraz gotyckie (portal), renesansowe (polichromie), barokowe (ołtarze).

Obszar pretenduje do miana pomnika historii.

Zespół przestrzenny Arkadia - Nieborów*Miejscowość**Wiek**Styl architektoniczny**Funkcja***Arkadia/Nieborów****XVIII w.****romantyczny, krajobrazowy/barokowy, klasycystyczny****park/muzealna, usługowa**

Jedna z najokazalszych i najpiękniejszych rezydencji magnackich w Polsce i w Europie, z barokowym pałacem (II połowa XVII w.), ogrodem francuskim z założeniem wodnym, lapidariami i rzeźbami kamiennymi w Nieborowie oraz romantyczno-sentymentalnym założeniem ogrodowym Heleny Radziwiłłowej w Arkadii (XVIII w.), który uznawany jest, obok Łazienek Królewskich w Warszawie, za najlepiej zachowany przykład założenia ogrodowo-architektonicznego tamtych czasów. Pałac prymasowski w Nieborowie, letnia rezydencja arcybiskupów gnieźnieńskich, został wniesiony w latach 1610-1619. Około 1765 r. został przebudowany w stylu późnobarokowym wg projektu Efraima Schroedera. Kolejna przebudowa wykonana wg projektu Ippolito Monigheltiego powiększyła znacznie bryłę budynku przez dodanie wielobocznych przybudówek oraz wież. Budynek otrzymał formy renesansowe: wzniesiono portyk, obniżono dach i attykę, którą zwieńczyono kartuszem. Wnętrze nadano cechy eklektyczne. Romantyczny park w Arkadii został założony wg projektu Szymona Bogumiła Zuga. Kompleks, w którym natura harmonizuje ze sztuką, skomponowany został z budowli stylizowanych na antyczne ruiny lub gotyk angielski.

Zespół pretenduje do miana pomnika historii.

Zespół drewnianych kościołów wieluńskich*Miejscowość**Wiek**Styl architektoniczny**Funkcja***powiaty wieluński, wierszowski****XV/XVI w.****typ wieluński****sakralna**

Obiekty sakralne o unikatowej architekturze drewnianej (modrzewiowej), zorientowane. Charakteryzują się zrębową konstrukcją ścian, wieżami o konstrukcji słupowej i dachami krytymi gontem. Okolice Wielunia i pobliskiego Wierszowa są dziś prawdziwą „kopalnią” zabytkowych drewnianych obiektów sakralnych. Ich wnętrza są niezwykle bogato zdobione, ściany często są polichromowane. Najstarszy z nich to kościół w Grębieniu (z przełomu XV/XVI w.), pozostałe obiekty zlokalizowane są m.in. w: Gaszynie, Łaszewie Rządowym, Popowicach, Kadłubie oraz Ochędzynie Starym.

Zespół pretenduje do miana pomnika historii.

Zespół kościoła pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika*Miejscowość**Wiek**Styl architektoniczny**Funkcja***Boguszyce****XVI w.****renesansowy, barokowy****sakralna**

Kościół jest jednym z najcenniejszych zabytków sakralnych architektury drewnianej w skali Polski. Został wybudowany w latach 1550-1558 z fundacji Wojciecha Rawicz Boguskiego na miejscu starszej świątyni. Modrzewiowy kościół jest świątynią orientowaną, trójnawową o konstrukcji zrębowej, oszkalowaną deskami z gontowym dachem. Nawa główna powstała na planie kwadratu z prezbiterium równej szerokości, nawy boczne są nieco węższe, oddzielone profilowanymi słupami. Strop jest bogato zdobiony polichromią renesansowo-manierystyczną z 1558 r. Zespół kościoła parafialnego tworzą: dzwonnica drewniana z XVIII w. i cmentarz kościelny. Kościół otoczony jest ogrodzeniem z polnych kamieni, w jego narożach znajdują się 4 kaplice z XIX wieku.

Obiekt pretenduje do miana pomnika historii.

Piotrków Trybunalski – kolebką polskiego parlamentaryzmu*Miejscowość**Wiek**Styl architektoniczny**Funkcja***Piotrków Trybunalski****od XIV do XVIII w.****gotycki, renesansowy, barokowy****mieszana**

Data I sejmu w Piotrkowie Trybunalskim (1493 r.) przyjmowana jest jako początek parlamentaryzmu polskiego. Od XVI w. miasto stało się miejscem zjazdów sejmów I utworzenia Trybunału Koronnego dla Wielkopolski. Na obszar proponowanego pomnika składa się: Zamek Królewski z XVI w., nietypowy – w kształcie wieży mieszkalnej, miejsce obrad sejmu I spotkań senatorów z królem, Rynek Starego Miasta stanowiący centralny punkt średniowiecznego układu urbanistycznego z zarysem fundamentów dawnego ratusza – siedziby Trybunału Koronnego, gotycki kościół pw. św. Jakuba „FARA” wzniesiony w XIV/XV w. z fundacji Kazimierza Wielkiego. Uroczyste nabożeństwa rozpoczynały zjazdy sejmów koronnych (XV/XVI w.) oraz inauguracje obrad Trybunału Koronnego (XVII/XVIII w.), zespół klasztoru oo. Jezuitów – Sanktuarium Matki Boskiej Trybunalskiej, z barokowym kościołem z XVII/XVIII w.

Obszar pretenduje do miana pomnika historii.

II.1.5. Lista światowego dziedzictwa UNESCO

Lista światowego dziedzictwa UNESCO wynika z Konwencji z 1972 r.²¹⁾ i obejmuje wykaz obiektów o unikatowej wartości uniwersalnej. Obecnie wpisanych na nią jest 1 031 miejsc, w tym 14 z Polski²²⁾. Dotych-

²¹⁾ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego z dnia 16 listopada 1972 r., podpisana w Paryżu (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190 i 191).

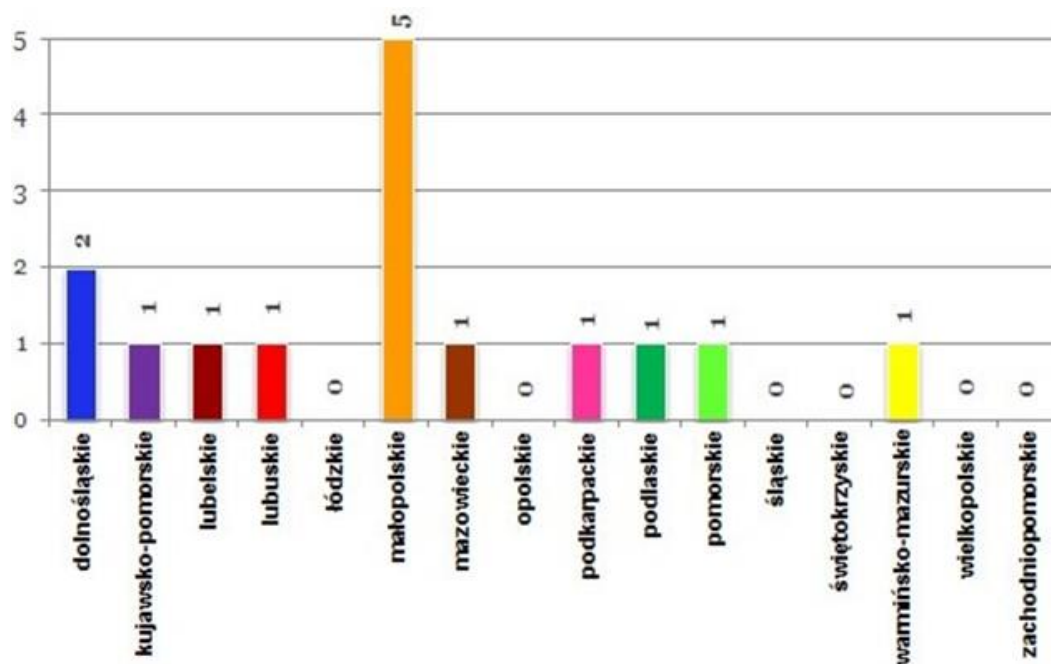
²²⁾ Strona internetowa: HYPERLINK "<http://whc.unesco.org/>" \t "_blank" <http://whc.unesco.org> .

czas nie złożono wniosku o wpis na tę listę żadnego z 3 istniejących pomników historii w województwie łódzkim²³).

Na **Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego** została wpisana **Procesja Bożego Ciała w Łowiczu** (wraz z sześcioma innymi zjawiskami kulturowymi przekazywanymi z pokolenia na pokolenie w Polsce: Rusznikarstwo artystyczne i historyczne, Szopkarstwo krakowskie, Pochód Lajkonika, Flisackie tradycje w Ulanowie, Język esperanto jako nośnik kultury esperanckiej, Umiejętność wytwarzania instrumentu i gry na kozie). Tym samym wydarzenie to pretenduje do wpisu na Listę Dziedzictwa Niematerialnego UNESCO²⁴.

Ze względu na ogromne znaczenie dla kultury żydowskiej, stanowiącej jeden z elementów tradycji i wielokulturowości Łodzi, proponuje się wpisanie na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO – **Cmentarza Żydowskiego** przy ulicy Brackiej 40 w Łodzi, stanowiącego fragment pomnika historii „Wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego”.

Wykres. Liczba obszarów wpisanych na Listę UNESCO w kraju (cerkwie drewniane w województwach - podkarpackim i małopolskim posiadają wspólny obszar) (Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa)

II.2. OBSZARY I OBIEKTY REPREZENTATYWNE

Szczegółowe studia i analizy diagnostyczne zasobów dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim wykonane w trakcie opracowania pierwszej edycji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami pozwoliły na wytypowanie i wskazanie obszarów i obiektów zabytkowych o znaczeniu ponadlokalnym, najcenniejszych dla województwa łódzkiego. Uznanie obszaru czy obiektu zabytkowego za reprezentatywny świadczy o tożsamości miejsca oraz jego znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego nie tylko województwa łódzkiego ale i Polski. Prace diagnostyczne prowadzone w ramach sporządzania „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2016-2019” doprowadziły do weryfikacji listy zabytkowych obszarów i obiektów reprezentatywnych w regionie. Listę²⁵ uzupełnioną o 33 nowe pozycje uporządkowano, wyróżniając: układy przestrzenne założenia architektoniczne świeckie, założenia architektoniczne sakralne, obszary i obiekty świeckie, obszary i obiekty sakralne. Nowymi pozycjami na liście są przede wszystkim układy przestrzenne,

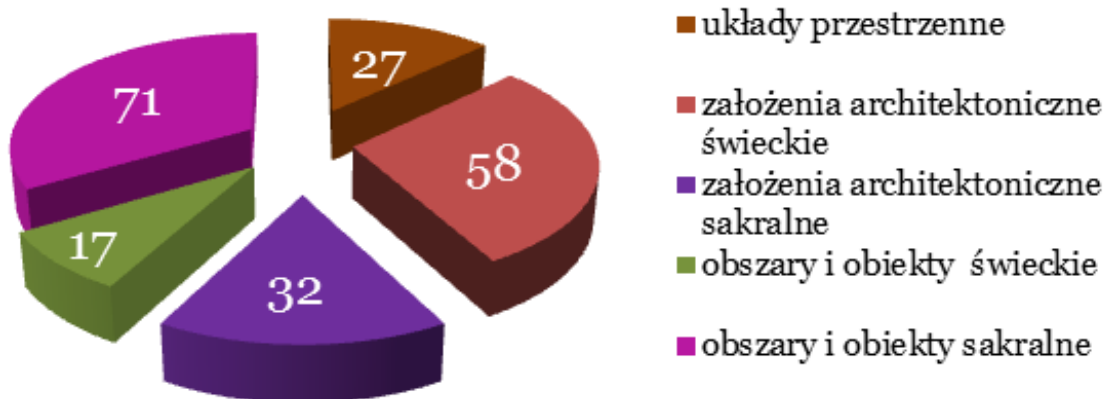
²³ Zgodnie z art. 15 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. 2014 poz. 1446 ze zmianami).

²⁴ Tworzona zgodnie z Konwencją UNESCO w sprawie ochrony dziedzictwa niematerialnego z 17 października z 2003 r.

²⁵ Lista została zweryfikowana przez Wojewódzką Komisję ... Lista w WPOnZ ma charakter zamknięty a jej weryfikacja może nastąpić w kolejnej edycji Programu na lata 2020-2023.

w tym: zespół osadniczo-przestrzenny Tum – stara Łęczyca, zespół przestrzenny Gidle – Pławno, układ ruralistyczny Nowosolnej (dzielnica m. Łodzi), układy staromiejskie ośrodków historycznych Białej Rawskiej, Chelma, Łęczyca, Łowicza, Opoczna, Poddębic, Piotrkowa Trybunalskiego, Sieradza, Skotnik, Warty, Wielunia, Wolborza, Żarnowa, układy urbanistyczne Rawy Mazowieckiej, Szadku i Uniejowa, obiekty sakralne: zespół klasztorny Kanoników Regularnych z kościołem pw. św. Klemensa w Wąglczewie, zespół klasztorny oo. Paulinów z kościołem pw. św. Ducha w Wieruszowie, kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Buczku, kościół pw. św. Idziego w Brzeźniu, kościół pw. św. Małgorzaty w Czerniewicach, kościół pw. Zesłania Ducha Świętego w Łodzi, kościół pw. św. Jana Chrzciciela z dzwonnica w Krzyworzece, kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Pajęcznie, kościół pw. Wszystkich Świętych z przytuliskiem w Złakowie Kościelnym, kaplica cmentarna ze średniowiecznym portalem w Białyninie, zespół dworsko parkowy w Leszczynku, zespoły pałacowo-parkowe w Maluszynie i Byszewach, a także kamienica po jagiellońska w Sieradzu przy ul. Dominikańskiej 2. Obecnie lista obiektów i obszarów reprezentatywnych zawiera 205 pozycji. Wśród obiektów i obszarów reprezentatywnych najliczniejszą grupą są obszary i obiekty sakralne – 71, oraz założenia architektoniczne świeckie – 58. Mniej liczne są: założenia architektoniczne sakralne – 32 i układy przestrzenne – 27. Najmniejszą grupę stanowią obiekty i obszary świeckie – 17.

Wykres. Obszary i obiekty reprezentatywne na terenie województwa łódzkiego w 2015 r. (Źródło: BPPWŁ)

Wykres. Stan techniczny obszarów i obiektów reprezentatywnych województwa łódzkiego w 2015 r. (Źródło BPPWŁ)

Spośród 205 obszarów i obiektów reprezentatywnych województwa łódzkiego bardzo dobrym stanem technicznym odznacza się 24,9% (51 obiektów), a 35,6% jest w stanie dobrym (73 obiekty). Natomiast 32,7% obiektów reprezentatywnych znajduje się w średnim stanie technicznym wymagających złożonych remontów konserwatorskich (67 obiektów), a 14 obiektów, będących w złym stanie technicznym (6,8%), powinny zostać

poddane pilnym remontom. Są to: układy przestrzenne Nowosolnej oraz krośniewickiej kolejki wąskotorowej wraz z historycznym zespołem budynków, 6 założeń architektonicznych świeckich: założenie pałacowo-parkowe: w Bratoszewicach i Krośniewicach, zespoły dworskie w Lubcu, Ustkowie i Leszczynku oraz Parowozownia w Skierniewicach, 1 założenie architektoniczne sakralne – zespół kościoła pw. Wszystkich Świętych z przytuliskiem w Złakowie Kościelnym, 5 obszarów i obiektów sakralnych: kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Buczku, kościół pw. św. Idziego w Brzeźniu, kościół pw. św. Małgorzaty w Czerniewicach, drewniany kościół pw. św. Doroty i św. Jana Chrzciciela w Łodzi – Mileszkach (spalony w 2015 r.) oraz kaplica cmentarna w Białyninie.

Obiekty reprezentatywne w złym stanie technicznym wymagające pilnych prac rewaloryzacyjnych (14):

1. Kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych z przytuliskiem w Złakowie Kościelnym

<i>Gmina</i>	Zduny
<i>Wiek</i>	XIX w.
<i>Styl architektoniczny</i>	neogotycki

Monumentalna orientowana murowana bazylika z trzema nawami i dwoma wieżami, z zachowaną częścią gotyckich murów w prezbiterium. Wybudowany w latach 1893-1902 z fundacji abpa Macieja Lubieńskiego, Prymasa Polski, w miejscu kościoła gotyckiego z XV w. z fundacji arcybiskupów gnieźnieńskich. We wnętrzu zachowały się: oryginalne ludowe polichromie przedstawiające postacie w strojach ludowych autorstwa Leonarda Strojnowskiego, freski o siedmiu sakramentach w prezbiterium, ołtarz główny o cechach późnorenesansowych z 1623 r. i figurach z około 1700 r. oraz obraz Wniebowzięcia NMP z II poł. XVI w. „Przytulisko” dawny dom opieki to obiekt murowany z cegły wybudowany w 1905 r.

2. Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela w Buczku

<i>Gmina</i>	Buczek
<i>Wiek</i>	nawa XIII w., 2. poł. XV w. i 1. poł. XVI w.
<i>Styl architektoniczny</i>	późnogotycki
<i>Funkcja</i>	sakralna

W XV w. wybudowano kościół i północną kaplicę z czterospadowym dachem, sufitem kasetonowym i ołtarzem ku czci Trójcy Świętej oraz południową kaplicą w stylu neorenesansowym (XVII w.) z dachem czterospadowym, sklepioną ośmioplanową kopułą na żagielkach i ołtarzem św. Anny. Około 1878 r. przeprowadzono generalny remont kościoła. Bryła świątyni orientowana, jednonawowa, z węższym prostokątnym prezbiterium i dachem dwuspadowym. Na osi fasady stoi oszkarpowana, czworoboczna wieża, przechodząca u góry w ośmioboczną z XIX w. Okna świątyni zamknięte półkoliście, elewacja z podwójnym gzymsem z cegieł. Oszkarpowaną ścianę wschodnią wieńczy trójkątny szczyt z wieżyczką na sygnaturkę. Wnętrze kościoła z wyposażeniem z XVII i XVIII w., nawa kościoła XIII w. W latach 1882-86 wzniesiono murowaną plebanię.

3. Kościół pw. św. Doroty i św. Jana Chrzciciela

<i>Miejscowość</i>	Łódź
<i>Wiek</i>	XVI w.
<i>Styl architektoniczny</i>	drewniany, zrębowy
<i>Funkcja</i>	nieużytkowany – spalony 31.08.2015 r.

Kościół z XVI w. był trzecią świątynią, która uległa spaleni (31.08.2015 r.). Pierwsza jest datowana na 1048 r., a druga na 1418 r. W 1766 r. została zbudowana 9 m drewniana dzwonnica kryta gontem, a w 1890 r. budynek plebanii. Spalona świątynia o konstrukcji zrębowej z bali modrzewiowych, na podmurówce, z dachem krytym gontem oraz prezbiterium skierowanym na południe. Przy prezbiterium (od zachodu) stała zakrystia, przy nawie (od wschodu) – 4 m murowana kruchta. W 1832 r. dobudowano część frontową z tzw. ryglówką. W 1881 r. z powodu groźby zawalenia rozebrano wyższą wieżę i wzniesiono nową niższą. We wnętrzach świątyni znajdowały się trzy późnorenesansowe ołtarze z początku XVII w.

4. Zespół pałacowo-parkowy Rzewuskich w Bratoszewicach

<i>Gmina</i>	Stryków
<i>Wiek</i>	I ćw. XX w. park XVII w.
<i>Styl architektoniczny</i>	francuski renesans
<i>Funkcja</i>	nieużytkowany

W skład zespołu wchodzi: pałac, zabudowania gospodarcze oraz ogród wokół pałacu o formach regularnych, stanowiący we wschodniej części zabytkowy park o powierzchni 28 ha, pochodzący z XVIII w. Aleja dojazdowa rozpoczyna się monumentalną bramą z piętrową kordegardą od północy, a od południa bramą z parterową kordegardą łączącą zespół z kościołem, folwarkiem i wsią. Bryła pałacu na planie zbliżonym do kwadratu (parterowa, podpiwniczona, z użytkowym poddaszem) łączy cechy francuskiego pałacu o układzie „w podkowę” – z frontowym dziedzińcem flankowanym z obu stron skrzydłami alkierzowymi bocznymi, mansardowymi dachami z lukarnami i wewnętrznym patio z przeszklonym dachem oraz tradycyjnego XVIII w. dworu polskiego z czterema narożnymi alkierzami i frontowym portykiem kolumnowym w stylu palladiańskim z balkonem.

5. Zespół pałacowo-parkowy Rembielińskich w Krośniewicach

<i>Miejscowość</i>	Krośniewice
<i>Wiek</i>	XIX w.
<i>Styl architektoniczny</i>	pałac – neobarokowy, park - romantyczny
<i>Funkcja</i>	nieużytkowany

Pałac jest budynkiem piętrowym na planie prostokąta z ryzalitami, boniowaniem, dachem pulpitowym, a pierwotnie mansardowym. Pałac wraz z oficyną tworzą zespół, do którego należą również: domek ogrodnika, kordegarda i budynek administratora majątku – rządówka tzw. Andersówka. Całość otacza zabytkowy park o powierzchni 17 ha i formie charakterystycznej jest dla założen romantycznych, utworzony na przełomie XVIII i XIX w. W parku znajdują się dwa stawy połączone kanałem z elementami małej architektury oraz sztuczną wyspą o nieregularnej linii brzegowej.

6. Zespół dworsko-parkowy Arkuszewskich w Lubcu

<i>Gmina</i>	Szczerców
<i>Wiek</i>	I poł. XIX w.
<i>Styl architektoniczny</i>	klasycystyczny
<i>Funkcja</i>	oświatowa (szkoła podstawowa)

Dwór zlokalizowany na sztucznej wyspie, otoczonej fosą i parkiem podworskim z lat 30. XIX w. Budynek parterowy, murowany z cegły, tynkowany, podpiwniczony, kryty blachą, stropy drewniane, klatka schodowa murowana. Od południa znajduje się prostokątny taras, od północy facjatka wsparta na czterech kolumnach. W północnej części sieni klatka schodowa wydzielona przez trzy półkoliste, zamurowane arkady. Właścicielem jest Wydział Oświaty w Bełchatowie.

7. Zespół dworsko-parkowy Kamockich w Ustkowie

<i>Gmina</i>	Warta
<i>Wiek</i>	XVIII/XIX w.
<i>Styl architektoniczny</i>	klasycystyczny
<i>Funkcja</i>	nieużytkowany

Jest to budowla murowana, parterowa z poddaszem mieszkalnym i wysokim podpiwniczeniem. Elewacja frontowa z czterokolumnowym portykiem z trójkątnym przyczółkiem i ciekawymi detalami oraz balkonem z kutą balustradą. Całość zwieńczona czterospadowym dachem krytym dachówką. Dwór otoczony jest pozostałościami parku. W 2010 r. obiekt stał się własnością prywatną. Planowano przeznaczyć go na muzeum oraz pensjonat dla przedstawicieli kultury i sztuki. Pod nadzorem konserwatora zabytków wykonano prace renowa-

cyjne zabezpieczające oryginalne części (dachówka, mury nośne) wraz z budową nowej konstrukcji dachu i stropu oraz tynku elewacji frontowej. W 2011 r. prace remontowe zostały wstrzymane z powodu braku środków finansowych.

8. Krośniewicka Kolej Dojazdowa

<i>Gmina</i>	Dąbrowice, Nowe Ostrowy, m. gm. Krośniewice, Daszyna, m. gm. Ozorków
<i>Wiek</i>	XIX w.
<i>Styl architektoniczny</i>	klasycystyczny
<i>Funkcja</i>	nieużytkowany

Linia kolejki wąskotorowej została otwarta na odcinku Krośniewice-Koryta w 1910 r. Pierwotny rozstaw szyn wynoszący 750 mm został zmieniony na 600 mm dla potrzeb armii niemieckiej w okresie Wielkiej Wojny. Na przełomie lat 1914/1915 linię wydłużono do stacji Ozorków Miasto. Wybudowano także linię Sierpów-Leśmierz obsługującą cukrownię w Leśmierzu. W 1922 r. powstała linia Sierpów-Świnice, a w 1947 r. odcinek do stacji Ozorków Centralny. W latach 1948-1951 ponownie zmieniono rozstaw szyn na 750 mm. W 1984 r. po rozbudowie linii tramwajowej rozebrano odcinek Ozorków Miasto – Ozorków Centralny, a w 1989 r. Ozorków Wąskotorowy – Ozorków Miasto. W 1970 r. zlikwidowano linię Sierpów-Świnice, a w 1986 r. linię Sierpów – Leśmierz. W 2006 r. przywrócono ruch turystyczny na odcinku Krośniewice – Ozorków Wąskotorowy.

9. Zespół lokomotywni (Parowozownia)

<i>Miejscowość</i>	Skierniewice
<i>Wiek</i>	XIX – XX w.
<i>Styl architektoniczny</i>	klasycystyczny
<i>Funkcja</i>	kulturalna (muzeum)

Parowozownię założono w 1845 r., a rozbudowano po poprowadzeniu Drogi Żelaznej Warszawsko-Bydgoskiej (Łowicz – Aleksandrów – granica pruska) w latach 1861-1865 o halę wachlarzową z 12 stanowiskami, będącą zaczątkiem dzisiejszego budynku, zaś starą część remizy adaptowano na mieszkania i biura. Kontynuacja rozbudowy hali do 24 stanowisk miała miejsce w latach 1871, 1874-1875 oraz 1879. Jednocześnie zmodernizowano kanały rewizyjne, żurawie wodne i wodociągi, windy węglowe i inne urządzenia oraz powiększono składy węgla (1868 r., 1871 r.). Parowozownia funkcjonowała dla potrzeb kolei do początku lat 90. XX w. Obecnie stanowi Ekspozycję Muzealną – ponad 100 egzemplarzy historycznego taboru oraz liczne wyposażenie kolejowe (m.in. semafony, urządzenia nastawcze, sprzęt łączności), będącą we władaniu Polskiego Stowarzyszenia Miłośników Kolei (PSMK).

10. Kościół pw. św. Małgorzaty w Czerniewicach

<i>Gmina</i>	Czerniewice
<i>Wiek</i>	XV/XVIII w.
<i>Styl architektoniczny</i>	drewniany, zrębowy
<i>Funkcja</i>	sakralna

Kościół drewniany, jednonawowy, kryty gontem z wieżyczką na sygnaturkę. Wybudowany prawdopodobnie około 1423 roku, o czym świadczą badania belek stropowych. Prezbiterium jest mniejsze od nawy, które zamykają: boczna zakrystia, kruchta od frontu i nawa boczna. Wnętrze kościoła jest otynkowane. Strop płaski z malunkiem na płótnie przedstawiającym Adorację Świętej Trójcy z XVIII w. W świątyni znajdują się 3 ołtarze: główny - późnorenansowy pochodzi z poł. XVII w., i dwa ołtarze boczne – barokowe. Na wyposażenie składa się również chrzcielnica barokowa z XVII w. oraz kropielnica późnogotycka z XVI w. Obok kościoła znajduje się drewniana dzwonnica o konstrukcji słupowej z II poł. XVIII w., kryta dachem namiotowym.

11. Kaplica cmentarna w Białyninie

<i>Gmina</i>	Głuchów
<i>Wiek</i>	XIX w.
<i>Styl architektoniczny</i>	gotycki
<i>Funkcja</i>	sakralna

Drewniana kaplica cmentarna położona jest na cmentarzu parafialnym w Białyninie. W środku kaplicy znajduje się ostrołukowy XVI-wieczny portal pochodzący z miejscowego, nieistniejącego już kościoła drewnianego wzniesionego w 1521 r. a rozebranego w początkach XX stulecia. Portal posiada m.in. prostokątne obramowanie z maswerkami, na których widnieją stylizowane głowy zwierząt oraz rzeźbione węgry.

12. Zespół dworsko-parkowy w Leszczynku

<i>Gmina</i>	Kutno
<i>Wiek</i>	I poł. XIX w.
<i>Styl architektoniczny</i>	późny klasycyzm
<i>Funkcja</i>	kulturalna (Ośrodek Kultury Gminy Kutno)

Dwór w Leszczynku to parterowa budowla o symetrycznym układzie elewacji. Centralną część budynku stanowi piętrowy ryzalit wejściowy, z sienią na parterze i facjatką na piętrze, zwieńczony niewielkim tympanonem. Ryzalit ujęty jest prostymi, płaskimi pilastrami. Dookoła dworu rozciąga się park krajobrazowy. We wschodniej części parku, na przedpolu dworu zaprojektowano rozległy dziedziniec z owalnym podjazdem, po północnej stronie dziedzińca wzniesiono oficynę mieszkalną oraz zabudowania gospodarcze. W zachodniej części parku występuje układ naturalnych stawów połączonych ciekim wodnym, na jednym ze stawów, poszerzonym i pogłębionym, wzniesiono sztuczną wyspę. Na terenie parku zachowały się liczne okazy starodrzewu m.in. lipy, graby oraz klony.

13. Kościół pw. Świętego Idziego w Brzeźniu

<i>Gmina</i>	Brzeźnio
<i>Wiek</i>	XVIII w.
<i>Styl architektoniczny</i>	barokowy
<i>Funkcja</i>	sakralna

Murowany kościół parafialny pw. św. Idziego wzniesiono w latach 1755-1761 z fundacji Kazimierza i Teresy ze Strusów Błęszyńskich. Budowla ta zastąpiła wcześniejszy kościół drewniany. We wnętrzu świątyni znajduje się cenne barokowe wyposażenie oraz tablice epitafijne, w tym marmurowa tablica epitafijna z portretem fundatora na blasze. Obok kościoła znajduje się dzwonnica z 1861 r., dworek plebanii z 1802 r., rozbudowany w XX w., a przed kościołem kapliczka św. Idziego.

14. Układ przestrzenny Nowosolnej

<i>Gmina</i>	m. Łódź
<i>Wiek</i>	pocz. XIX w. /XX w.
<i>Funkcja</i>	mieszana

Układ ruralistyczny Nowosolnej jest unikalny na skalę europejską. Nawiązuje w formie do kształtu gwiazdy z radialnym rozkładem szachownicy pól, siedlisk i dróg. Zabudowania skupione są wzdłuż ośmiu dróg zbiegających się w jednym centralnym punkcie. Do najcenniejszych zabytków tego obszaru należą: Pastorówka (obecnie plebania) przy dawnym zborze ewangelickim (obecnie kościele pw. św. Andrzeja Boboli z 1856 r. wraz z drewnianą dzwonnica z pocz. XX w.

Wskazania dotyczące tych obiektów i obszarów powinny przekładać się na gminne i powiatowe programy opieki nad zabytkami oraz zachęcać i aktywizować właścicieli i zarządzających obiektami do ubiegania się o środki finansowe na zabiegi konserwatorskie.

Tabela. Wykaz obiektów i obszarów reprezentatywnych (205)

Obiekty i obszary w złym stanie technicznym wymagające pilnych remontów	- 14
Obiekty i obszary w średnim stanie technicznym wymagające złożonych prac remontowych	- 67
Obiekty i obszary w dobrym stanie technicznym wymagające kontynuacji remontów	- 73
Obiekty i obszary w bardzo dobrym stanie technicznym (po remontach kompleksowych)	- 51
Obiekty i obszary nieujęte w poprzednim Programie	- 33

Realizacja działań:

	1	2	3	4	5
1. Rewitalizacja układów					
2. Poprawa stanu obszarów i obiektów					
3. Poprawa stanu w muzeach i obiektach sakralnych					
4. Kreowanie różnorodności kulturowej					
5. Edukacja mieszkańców województwa					

Rodzaj obiektu	Lp.	Miejscowość	Gmina	Powiat	Obiekt zabytkowy	Dostępność obiektu / obecna funkcja	Wpływ na działania rewitalizacyjne	Stan techniczny obiektu	Wymagane prace w obrębie obszarów i obiektów	Realizacja działań				
										1	2	3	4	5
Układy przestrzenne - 27	1	gm. Dąbrowiec, gm. Nowe Ostrowy, m. gm. Krośnice, gm. Daszyna, m. gm. Ozorków	Dąbrowiec, Nowe Ostrowy, Krośnice, Daszyna, Ozorków	kutnowski, łęczycki, zgierski	układ przestrzenny kolei wąskotorowej Krośnickiej Kolei Dojazdowej wraz z zespołem budynków	brak użytkowania	w rejestrze, częściowo położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	zły	kompleksowe prace rewitalizacyjne					
	2	Nowosolna – m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	układ ruralistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w ewidencji	zły	kompleksowe prace rewitalizacyjne					
	3	m. Biała Rawska	m. Biała Rawska	rawski	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, układ urbanistyczny, zespół pałacowy, zespół kościoła, kolejka wąskotorowa	średni	kompleksowe prace rewitalizacyjne					
	4	m. Łęczycza	m. Łęczycza	łęczycki	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w ewidencji, szczególnie cenny ze względu na stopień zachowania 19. połowego wytyczenia miasta z rynkiem w polu środkowym i czytelnością funkcji poszczególnych pól, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	opracowanie studium historyczno-architektonicznego obszaru					
	5	m. Łowicz	m. Łowicz	łowicki	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej, dobrze zachowany układ urbanistyczny składający się z dwóch rynków (kolejne lokacje) wraz przyległymi kwartałami zabudowy, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	opracowanie studium historyczno-architektonicznego					
	6	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół urbanistyczny Księżego Młyňa	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, pomnik historii, położony w obrębie strefy śródmiejskiej – dalsze etapy rewitalizacji	średni/ dobry/ bardzo dobry	kompleksowe działania rewitalizacyjne					
	7	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół ul. Piotrkowskiej	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, pomnik historii, cenny układ przestrzenny, przykład urbanistyki z lat 20. XIX wieku, położony na obszarze przeznaczonym do rewitalizacji	średni	kompleksowe działania konserwatorskie					
	8	m. Opoczno	m. Opoczno	opoczyński	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, śródmieście, zespół kościoła, zamek, zespół dworski, dom „Esterki”	średni	kontynuacja rewitalizacji					
	9	m. Piotrków Trybunalski	m. Piotrków Trybunalski	piotrkowski grodzki	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, dobrze zachowany układ staromiejski z zachowanymi fragmentami murów obronnych, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	dalsze prace rewitalizacyjne					

10	m. Rawa Mazowiecka	m. Rawa Mazowiecka	rawski	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej, zespół klasztorny, park, zamek, jatki, kolejka wąskotorowa, szkoła, zespół willowy, domy	średni	kompleksowe działania rewitalizacyjne				
11	m. Sieradz	m. Sieradz	sieradzki	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, dobrze zachowany średniowieczny układ przestrzenny powiązany z grodziskiem – parkiem kulturowym „Wzgórze Zamkowe”, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni/ dobry	opracowanie studium historyczno-architektonicznego obszaru				
12	m. Warta	Warta	sieradzki	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, kościół, zespół klasztorny bernardynów, zespół klasztorny bernardynek, ratusz, płyta rynku im. W. St. Reymonta	średni	kontynuacja rewitalizacji rynku				
13	m. Zgierz	m. Zgierz	zgierski	układ urbanistyczny - zespół ul. Długiej	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, park kulturowy „Miasto Tkaczy” d. Nowe Miasto, unikatowy plan miasta z lat 20. XIX w., położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	kontynuacja prac rewitalizacyjnych zespołu				
14	Tum – Łęczycza	m. Łęczycza, Góra Św. Małgorzaty	łęczycki	układ osadniczo-przestrzenny Tum – stara Łęczycza	ogólnodostępny / tereny zielone (łąki)	w rejestrze, propozycja wpisania na listę pomników historii, wczesnośredniowieczny obszar składający się z: archikolegiaty, kościoła drewnianego, wsi kościelnej oraz obszaru starej Łęczycy i grodziska książęcego	średni	opracowanie studium historyczno-architektonicznego				
15	Rogów – Rawa Mazowiecka – Biała Rawska	Rogów, Rawa Mazowiecka, m. Rawa Mazowiecka, Biała Rawska	rawski	układ przestrzenny kolei wąskotorowej Rogów – Rawa – Biała Rawska	ogólnodostępny / funkcja muzealna	w rejestrze, częściowo położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	kompleksowe prace rewitalizacyjne				
16	Chelmo	Masłowice	radomszczański	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, założenie kościoła i zespół dworsko-parkowo-folwarczny, układ postulowany do objęcia ochroną konserwatorską	bardzo dobry – zespół pałacowo-parkowo-folwarczny / średni – założenie kościoła	kontynuacja rewitalizacji				
17	Skotniki	Aleksandrów	piotrkowski	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, założenie kościoła i zespół dworsko-parkowo-folwarczny, układ postulowany do objęcia ochroną konserwatorską	średni – kościół / zły – zespół dworski / zrewaloryzowana płyta rynku	kontynuacja rewitalizacji				

18	Szadek	Szadek	zduńskowolski	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, kościół i dzwonnica	dobry/zrewaloryzowana płyta rynku	kontynuacja rewaloryzacji zespołu kościoła					
19	Uniejów	Uniejów	poddębicki	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, kościół, zamek	dobry	opracowanie studium historyczno-architektonicznego obszaru					
20	Wieluń	Wieluń	wieluński	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, zespoły klasztorne, relikty kościoła farnego, kościół drewniano-murowany, piwnice dawnego zamku, mury obronne z basztami, ratusz, Brama Krakowska, Brama Kaliska	dobry	kontynuacja rewitalizacji					
21	Wolbórz	Wolbórz	piotrkowski	układ urbanistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, kościół i zespół pałacowo-parkowy z 2 alejami dojazdowymi	dobry/zrewaloryzowana płyta rynku	opracowanie studium historyczno-architektonicznego obszaru; dalsze prace rewitalizacyjne i rewaloryzacyjne (założenie parkowe)					
22	Żarnów	Żarnów	opoczyński	układ ruralistyczny	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, śródmieście miasta i kościół	dobry – kościół/zrewaloryzowane ruiny/częściowo zrewitalizowane śródmieście	dalsze prace rewitalizacyjne					
23	Gidle – Pławno	Gidle	radomszczański	układ przestrzenny Gidle – Pławno	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, zespół klasztorny oo. dominikanów (kościół, dzwonnica, spichlerz), zespół klasztorny pokartuski, kościół drewniany, zespół dworsko-parkowy w Pławnie, położony częściowo w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	opracowanie studium historycznego					
24	Nieborów – Arkadia	Nieborów	łowicki	układ przestrzenny – założenie pałacowo-parkowe Radziwiłłów Nieborów 232; Arkadia Park romantyczny H. Radziwiłłowej, aleja lipowa Arkadia – Nieborów - Piaski	ogólnodostępny / funkcja muzealna (Muzeum w Nieborowie i Arkadii, Ośrodek Pracy Twórczej)	w rejestrze, zasługujący na uznanie za pomnik historii	dobry	prace konserwatorskie					
25	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół budownictwa przemysłowego d. zakładów I.K. Poznańskiego ul. Ogrodowa	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, częściowo pomnik historii (przedziałnia, brama, kantor fabryczny)	bardzo dobry/zakończona rewitalizacja na terenie Manufaktury	kompleksowe prace konserwatorskie Kontynuacja rewitalizacji na terenie fabryki położonych w obrębie obszaru do rewitalizacji					
26	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół fabryczny d. przędzalni K.W. Scheiblera ul. Tymienieckiego	ogólnodostępny / funkcja mieszkaniowa	w rejestrze, pomnik historii, położony na obszarze rewitalizacji	bardzo dobry	prace bieżące					

	27	Poddębice	Poddębice	poddębicki	układ staromiejski	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w ewidencji, w rejestrze (zespół pałacowo-parkowy)	bardzo dobry / dobry / zrewaloryzowany rynek / zrewaloryzowany zespół pałacowo-parkowy	modernizacja pawilonu w centrum rynku, remonty obiektów				
Założenia architektoniczne świeckie - 58	28	Bratoszewice	Stryków	zgierski	zespół pałacowo-parkowy Rzewuskich pl. Staszica 14	Zespół Szkół nr 1 / własność prywatna	w rejestrze	zły	kompleksowe prace konserwatorskie				
	29	Krośnice	Krośnice	kutnowski	założenie parkowo-palacowe	brak danych	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	zły	pałac do remontu, park do rewitalizacji				
	30	Lubiec	Szczerców	bełchatowski	zespół dworski	ogólnodostępny / funkcja edukacyjna	w rejestrze	zły	do rewitalizacji				
	31	Leszcynek	Kutno	kutnowski	zespół dworsko-parkowy	ogólnodostępny / funkcja kulturalna	w rejestrze, park kulturowy	dwór - zły / park - dobry	kompleksowa rewitalizacja obszaru parku kulturowego				
	32	Ustków	Warta	sieradzki	zespół dworski	niezagospodarowany	w rejestrze, wyjątkowe walory architektoniczne	zły	remont kapitalny obiektu				
	33	m. Skierniewice	m. Skierniewice	skierniewicki	zespół dworca Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, Parowozownia, Dworzec PKP	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	zły - parowozownia / bardzo dobry - dworzec	parowozownia - rewitalizacja i przystosowanie na cele muzealne, Skierniewice: dworzec - po remoncie, prace bieżące				
	34	Biała Rawska	Biała Rawska	rawski	założenie zamkowo-parkowe	funkcja mieszkaniowo-usługowa	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	w trakcie remont				
	35	Bolesławice	Bolesławice	wieruszowski	ruiny zamku Kazimierza Wielkiego	ogólnodostępny / funkcja turystyczna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	remont i konserwacja murych relikwów (wieża i elementy infrastruktury obronnej), uporządkowanie otoczenia				
	36	Drzewica	Drzewica	piotrkowski	założenie zamkowo-parkowe Drzewickich	Własność prywatna funkcja turystyczna	w rejestrze	średni	prace zabezpieczające				
	37	m. Piotrków Trybunalski	m. Piotrków Trybunalski	piotrkowski	zespół zamkowo-parkowy Bykowski Piotrków Trybunalski ul. Kasztelańska 9	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	do remontu				
	38	Białaczów	Białaczów	opoczyński	zespół pałacowo-parkowy	wł. Starostwa Powiatowego,	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni - pałac / zły - park	prace remontowo-konserwatorskie z zachowaniem funkcjonalności obiektu, park wymaga prac przywracających pierwotny układ kompozycyjny i rewitalizację zieleni				
39	Gostków	Wartkowice	poddębicki	zespół pałacowo-parkowy	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze	średni	prace remontowo-konserwatorskie z zachowaniem funkcjonalności obiektu, park wymaga prac przywracających pierwotny układ kompozycyjny i rewitalizację					

								zieleni				
40	m. Piotrków Trybunalski	m. Piotrków Trybunalski	piotrkowski grodzki	zespół dworca Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni/ dobry	kolejne etapy remontu; parowozownia, budynki administracyjne, wiaty na peronach				
41	Kalinowa	Błaszki	Sieradzki	zespół pałacowo-parkowy i pozostałości folwarku	brak danych	w rejestrze	średni	kompleksowa rewitalizacja				
42	Ksawerów	Ksawerów	pabianicki	zespół pałacowy O. Kindlera ul. Zamkowa 26	brak danych	w rejestrze	średni	kompleksowe prace konserwatorskie dachu oraz wnętrza; prace konserwatorsko-pielęgnacyjne w parku				
43	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół willowy J. Richtera ul. ks. Skorupki 10/12	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze, wyjątkowej klasy eklektyczne wnętrza, położony w obrębie strefy śródmiejskiej – dalsze etapy rewitalizacji	średni	kompleksowy remont konserwatorski elewacji i wnętrza				
44	Rawa Mazowiecka	Rawa Mazowiecka	rawski	zespół willowy ul. Miła 4	ogólnodostępny / funkcja kulturalna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	do remontu kapitalnego				
45	Dłutów	Dłutów	pabianicki	zespół dworsko-parkowy ul. Główna 4/6	brak danych	w rejestrze	średni/ zły – otoczenie	remont oficyny, kompleksowe prace rekultywacyjne parku				
46	Maluszyn	Żytno	radomskiego	zespół pałacowo-parkowy	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze	średni	kompleksowy remont konserwatorski				
47	Nakielnica	Aleksandrów Łódzki	zgierski	zespół dworsko-parkowy Nakielnica 37	własność prywatna / funkcja mieszkaniowa	w rejestrze	średni/ zły – park	remont kapitalny i kompleksowe prace konserwatorskie; prace pielęgnacyjne i odtwarzające układ kompozycji parku				
48	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół pałacu K. Poznańskiego ul. Gdańska 32	ogólnodostępny / funkcja edukacyjna	w rejestrze, wyjątkowej klasy eklektyczne wnętrza, położony w obrębie 20 obszarów do rewitalizacji	średni – elewacje/ dobry – wnętrza	konserwatorski i części wnętrza oraz kordegardy				
49	Rychlocice	Konopnica	wieluński	zespół dworsko-parkowo-folwarczny	brak danych / funkcja mieszkaniowa	w rejestrze	średni	do remontu kapitalnego				
50	m. Zduńska Wola	m. Zduńska Wola	zduńskowolski	zespół kolei – skansen lokomotyw przy stacji kolejowej, na osiedlu Karsznice	ogólnodostępny / funkcja muzealna	w ewidencji	średni	poprawa warunków ekspozycji, konserwacja eksponatów				
51	Zgule Bloto	Aleksandrów Łódzki	zgierski	zespół dworsko-parkowy	brak danych / funkcja mieszkaniowa	w rejestrze	średni – dwór/ bardzo zły – oficyna/ park – zaniedbany	kompleksowy remont konserwatorski, pilna potrzeba prac konserwatorskich i remontowych w oficynie, park do rewitalizacji				
52	m. Łęczyca	m. Łęczyca	łęczycki	zespół zamkowy Kazimierza Wielkiego ul. Zamkowa 1	ogólnodostępny / funkcja muzealna	w rejestrze, gotycki, częściowo rekonstruowany, o znacznych walorach architektonicznych, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	prace bieżące, remont kapitalny i konserwatorski przy murach i w budynku prochowni				
53	Uniejów	Uniejów	poddębicki	zespół zamkowy arcybiskupów gnieźnieńskich ul. Zamkowa	ogólnodostępny / funkcja kulturalna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	prace adaptacyjno-konserwatorskie				
54	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół pałacu M. Poznańskiego ul. Więckowskiego 36	ogólnodostępny / funkcja muzealna	w rejestrze, wyjątkowej klasy eklektyczne wnętrza, położony w obrębie	dobry	prace adaptacyjne w budynkach gospodarczych				

						20 obszarów do rewitalizacji							
55	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół d. szpitala dziecięcego, im. Anny Marii, ob. im. J. Korczaka al. J. Piłsudskiego 71	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze, położony w obrębie strefy śródmiejskiej – dalsze etapy rewitalizacji	dobry	remont kapitalny i konserwatorski stołówki					
56	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół pałacowy I. K. Poniańskiego o ul. Ogrodowa 15	ogólnodostępny / funkcja muzealna	w rejestrze, pomnik historii, wyjątkowej klasy eklektyczne wnętrza, położony w obrębie strefy śródmiejskiej	dobry / średni (część elewacji i wnętrz w zach. skrzydle pałacu)	po remoncie kapitalnym / prace adaptacyjne i konserwatorskie części wnętrza					
57	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół willowy R. Richtera ul. ks. Skorupki 6/8	ogólnodostępny / funkcja edukacyjna	w rejestrze, wyjątkowej klasy eklektyczne wnętrza, położony w obrębie strefy śródmiejskiej – dalsze etapy rewitalizacji	dobry	prace remontowo-konserwatorskie wnętrza					
58	m. Pabianice	m. Pabianice	pabianicki	zespół pałacowy Kruschego i Endera ul. Zamkowa 5 / Piłsudskiego 2	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	kompleksowy remont części wnętrza					
59	Ożarów	Mokrsko	wieluński	zespół dworsko-parkowy z drewnianym dworem alkierzowym	ogólnodostępny / funkcja muzealna	w rejestrze	dobry	konserwacja oszalowania, zagospodarowanie obiektów folwarcznych i parku					
60	Opoczno	Opoczno	opoczyński	założenie zamku Kazimierza Wielkiego ul. Zamkowa	ogólnodostępny / funkcja muzealna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	prace bieżące i zabezpieczające					
61	m. Pabianice	m. Pabianice	pabianicki	założenie d. dworu Kapituły Krakowskiej Stary Rynek 1/2	Muzeum Miasta Pabianice	w rejestrze, renesansowy, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	system SWiP, prace bieżące					
62	m. Rawa Mazowiecka	m. Rawa Mazowiecka	rawski	założenie zamku Książąt Mazowieckich ul. Zamkowa 3	obiekt muzealny, oddz. Muzeum Ziemi Rawskiej, działalność wystawiennicza	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	wymiana stolarki okiennej i remont krużganków					
63	Wieluń	Wieluń	wieluński	mury miejskie obronne z systemem baszt i bram, piwnice zamku	ekspozycja muzealna w baszcie „Męczarnia” atrakcja turystyczna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	roboty izolacyjne w Baszcie Męczarnia, Baszty Śwawola i odcinków murów miejskich					
64	Wolbórz	Wolbórz	piotrkowski	zespół pałacowo-parkowy Biskupów Kujawskich	ogólnodostępny / funkcja edukacyjna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	odbudowa ogrodzenia dziedzica szkoły od strony wjazdu					
65	m. Skiernewice	m. Skiernewice	skiernewicki grodzki	zespół pałacu Prymasowskiego, założenie parkowe ul. Konstytucji 3-go Maja, Sienkiewicza, Kościuszki	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry – pałac / zrewaloryzowany park	Remont kapitalny i rewaloryzacja pałacu					
66	Tubądzin	Wróblew	sieradzki	zespół dworsko-parkowy Walewskich	ogólnodostępny / funkcja muzealna	w rejestrze	dobry	kompleksowy remont, konserwacja i restauracja elementów zabytkowego wystroju					
67	Bedno	Bedno	kutnowski	zespół pałacowo-parkowy	niedostępny / funkcja mieszkaniowa	w rejestrze	bardzo dobry	prace bieżące					
68	Besiekiery	Grabów	łęczycki	założenie z ruinami zamku rycerskiego	ogólnodostępny / funkcja turystyczna	w rejestrze, dobrze zachowane ruiny późnogotyckiego zamku o wyjątkowych walorach krajobrazowych, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	w trakcie rewaloryzacji i tworzenia parku, zabezpieczenie i wzmocnienie murów zamku					

						lizacji							
69	Oporów	Oporów	kutnowski	zespół zamkowo-parkowy (gotycki zamek abpa i park z XVIII w., Wł. Oporowskię o)	Ogólnodostępny/ usługowy (Muzeum - Zamek, ekspozycja wnętrz dworskich)	w rejestrze, gotycki o bardzo dobrym stanie zachowania. Położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry - zamek / średni - park	park w trakcie rewitalizacji					
70	Byszewy	Gm. Nowosolna	łódzki wschodni	zespół pałacowo-parkowy	Ogólnodostępny/ usługowy (Agencja Nieruchomości Rolnych Filia w Łodzi)	w rejestrze, stanowi symbol Gminy Nowosolna i Parku Krajozrazowego Wzniesień Łódzkich	bardzo dobry - dwór / park - zły	prace bieżące przy izolacji piwnic					
71	Działoszyn	Działoszyn	pajęczański	zespół pałacowy Mecińskich ul. Zamkowa 22	ogólnodostępny / funkcja kulturalna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	prace konserwatorskie pałacu, renowacja części parkowej, odbudowa muru, bramy wjazdowej i dróg wewnętrznych					
72	m. Piotrków Trybunalski	m. Piotrków Trybunalski	piotrkowski grodzki	Zamek Królewski Zygmunta Starego pl. Zamkowy 4	ogólnodostępny / funkcja muzealna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	po remoncie					
73	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół pałacowy Karola W. Scheiblera pl. Zwycięstwa 1	ogólnodostępny/ funkcja muzealna	w rejestrze, wyjątkowej klasy eklektyczne wnętrza, pomnik historii, położony w obrębie strefy śródmiejskiej - dalsze etapy rewitalizacji	bardzo dobry	prace bieżące					
74	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół willowy Herbstów ul. Przędzalniana 72	ogólnodostępny/ funkcja muzealna (Muzeum Pałac Herbstów oddział Muzeum Sztuki, muzeum wnętrz fabrykanckich i zbiory sztuki dawnej)	w rejestrze, pomnik historii, wyjątkowej klasy eklektyczne wnętrza, położony w obrębie strefy śródmiejskiej	bardzo dobry	instalacja systemu SAP					
75	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół willowy L. Kindermannna ul. Wólczajska 31/33	ogólnodostępny / funkcja kulturalna	w rejestrze, secesyjna architektura oraz wnętrza, położony w obrębie obszaru do rewitalizacji	bardzo dobry	willa północna - po remoncie; ogród rewitalizacji					
76	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół pałacowy R.T. Schweikerta ul. Piotrkowska 262/264	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze, pomnik historii, położony w obrębie strefy śródmiejskiej - dalsze etapy rewitalizacji	bardzo dobry	prace bieżące					
77	m. Ozorków	m. Ozorków	zgierski	zespół pałacowy H.W. Schlösseró w ul. Łęczyska 7	własność prywatna	w rejestrze	bardzo dobry	po remoncie					
78	Poddębice	Poddębice	poddębicki	zespół pałacowo-parkowy Grudzińskich	Poddębicki Dom Kultury i Sportu, Ogród Zmysłów	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	po kompleksowym remoncie konserwatorskim					
79	Sokolniki	Sokolniki	wieruszowski	zespół pałacowo-parkowy Sulkowskich	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze	bardzo dobry - pałac z ogrodzeniem / zły - oficyna	prace bieżące pałacu i w ogrodzie, remont oficyny (nieużytkowanej)					
80	Sójk	Strzelec	kutnowski	zespół pałacowo-parkowy	brak danych / funkcja mieszkaniowa	w rejestrze	bardzo dobry	prace bieżące					
81	Suchodębie	Lanięta	kutnowski	zespół pałacowo-parkowy	brak danych / funkcja mieszkaniowa	w rejestrze	bardzo dobry	prace bieżące					
82	Walewice	Bielawy	łowicki	zespół pałacowo-parkowy Walewskich	ogólnodostępny / funkcja turystyczno -	w rejestrze	bardzo dobry - pałac / średni -	park do rewitalizacji					

					usługowa		park						
	83	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół L. Geyera "Biała Fabryka" ul. Piotrkowska 282	ogólnodostępny / funkcja muzealna	w rejestrze, pomnik historii, położony w obrębie strefy śródmiejskiej – dalsze etapy rewitalizacji	bardzo dobry	prace renowacyjne elewacji, powiększenie skansenu				
	84	Siemienice	Krzyżanów	kutnowski	zespół dworsko-parkowy	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze	bardzo dobry	prace bieżące				
	85	Węgrzynowice	Budziszewice	tomaszowski	zespół dworsko-parkowy	własność prywatna, funkcja mieszkaniowa	w rejestrze	bardzo dobry	po remoncie				
Założenia architektoniczne sakralna - 32	86	Złaków Kościelny	Zduny	łowicki	zespół kościoła parafialnego pw. Wszystkich Świętych z przytuliskiem	ogólnodostępny / funkcja kulturalno-turystyczna	w rejestrze, jeden z zespołu kościołów neogotyckich, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	zły	do remontu				
	87	m. Brzeziny	m. Brzeziny	brzeziński	zespół klasztorny ss. Bernardynek z kościołem pw. św. Ducha ul. Kościuszki 1	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	dokończenie prac wzmacniających konstrukcję kościoła				
	88	Konopnica	Konopnica	wieluński	zespół klasztorny popauliński, ob. parafia	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	średni	kompleksowy remont konserwatorski – kontynuacja, konserwacja i restauracja wystroju i wyposażenia wnętrza				
	89	m. Łowicz	m. Łowicz	łowicki	zespół klasztorny pobernardyński ul. Stanisławskiego 31	ogólnodostępny / funkcja edukacyjna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	do remontu kapitalnego				
	90	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół cerkwi pw. św. Aleksandra Newskiego ul. Kilińskiego 56	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, wyjątkowe walory architektoniczne, położony w obrębie obszaru do rewitalizacji	średni – cerkiew / zły – pozostałe budynki gospodarcze	konserwacja polichromii i złoceń, remont budynku gospodarczego i ogrodzenia				
	91	Studziana-Poświętne	Poświętne	opoczyński	zespół klasztorny oo. Filipinów z kościołem pw. śś. Filipa Nereusza i Jana Chrzciciela ul. Główna 7	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni – klasztor / dobry – kościół	konserwacja barokowego ołtarza bocznego pw. św. Marii Magdaleny w kościele, remont elewacji klasztoru				
	92	Sulejów - Podklasztorze	Sulejów	piotrkowski	Zespół Opactwa Cystersów ul. Opacka 13	ogólnodostępny / funkcja sakralna, mieszana	w rejestrze, pomnik historii, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni – klasztor / dobry – kościół	konserwacja elementów wyposażenia wnętrza				
	93	Warta	Warta	sieradzki	zespół klasztorny oo. Bernardynów z kościołem pw. Wniebowzięcia NPM ul. Klasztorna 9	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	remont elewacji kościoła i klasztoru, naprawa elementów konstrukcji, konserwacja i restauracja zabytkowych elementów wystroju i wyposażenia wnętrza				
	94	Wąglczew	Wróblew	sieradzki	zespół klasztorny kanoników regularnych z kościołem pw. św. Klementa	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	średni – klasztor / dobry – kościół	do remontu konserwatorskiego, szczególnie elewacji i dachu				
	95	Wieluń	Wieluń	wieluński	zespół klasztorny oo. Reformatów z kościołem pw. Zwiastowania NMP ul. Reformacka 1	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	remont elewacji zewnętrznych				

96	Wieruszów	Wieruszów	wieruszowski	zespół klasztorny oo. Paulinów: kościół pw. Zesłania Ducha Świętego, klasztor ul. Gen. Dąbrowskiego 12	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry – klasztor / średni – kościół	w trakcie remontu					
97	Złoczew	Złoczew	sieradzki	zespół klasztorny pobernardyjski (ob. ss. Kamedulek) z kościołem pw. św. Krzyża	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	średni	kompleksowy remont - kontynuacja, konserwacja i restauracja wystroju i wyposażenia wnętrza kościoła i klasztoru					
98	m. Ozorków	m. Ozorków	zgierski	zespół kościoła ewangelicko-augsburskiego pw. Dwunastu Apostołów Jezusa Chrystusa ul. Zgierska 2	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	remont elewacji, remont pokrycia kopuły, wymiana podłogi, rekonstrukcja schodów zewnętrznych					
99	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół cmentarzy: rzymskokatolicki, ewangelicko-augsburski, prawosławny, ul. Ogrodowa 39/43	ogólnodostępny / funkcja cmentarna	w rejestrze, pomnik historii	średni	restauracja nagrobków, kontynuacja remontu kaplicy Scheiblera, remonty bieżące i pielęgnacyjne					
100	m. Piotrków Trybunalski	m. Piotrków Trybunalski	piotrkowski grodzki	zespół cmentarzy: rzymskokatolicki, prawosławny, ewangelicki, wojskowy, żydowski, ul. Cmentarna/Partyzantów/Spacerowa	ogólnodostępny / funkcja cmentarna	w rejestrze	średni	remonty i prace konserwatorskie kaplic i nagrobków, wymiana elementów zagospodarowania cmentarzy					
101	m. Brzezińny	m. Brzezińny	brzeziński	zespół klasztorny oo. Refraktorów w z kościołem pw. św. Franciszka ul. Reformacka 1	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	-instalacja zabezpieczeń p.poż., i antywłamaniowych, remont konstrukcji i pokrycia dachu wirydarza					
102	Gidle	Gidle	radomszczański	zespół klasztorny oo. Dominikanów pl. Dominikański 6	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	konserwacja wyposażenia wnętrza, remont spichlerza					
103	Jeźów	Jeźów	brzeziński	zespół kościołów pw. św. Andrzeja i pw. św. Józefa	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, wielofazowy z relikwiami romańskimi	dobry	roboty izolacyjne i prace konserwatorskie we wnętrzach kościołów					
104	Lutomiersk	Lutomiersk	pabianicki	klasztor oo. Refraktorów, ob. oo. Salezjanów w z kościołem pw. Niepokalanej o Poczęcia NMP ul. Kopernika 3	ogólnodostępny / funkcja sakralna, edukacyjna	w rejestrze	dobry	remont konserwatorski elewacji kościoła, naprawa spęknięć					
105	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	zespół klasztorny oo. Franciszkanów w z kościołem pw. św. Antoniego Padewskiego ul. Okólna 185 (Łagiewniki)	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry	remont konserwatorski elewacji i ogrodzenia, prace izolacyjne					
106	m. Piotrków Trybunalski	m. Piotrków Trybunalski	piotrkowski grodzki	zespół klasztorny oo. Jezuitów ul. Pijarska 2/4	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	prace bieżące i konserwacja elementów wyposażenia					
107	m. Piotrków Trybunalski	m. Piotrków Trybunalski	piotrkowski grodzki	zespół klasztorny oo. Bernardynów ul. Słowackiego 2	kościół i klasztor, sanktuarium	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	konserwacja części wyposażenia wnętrza, prace bieżące					
108	m. Radomsko	m. Radomsko	radomszczański	zespół klasztorny oo. Franciszkanów w z kościołem pw. Podwyższenia Krzyża ul. Narutowicza 3	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	prace bieżące					

	109	m. Rawa Mazowiecka	m. Rawa Mazowiecka	rawski	zespół klasztorny jezuitki z kolegiem i kościołem pw. Niepokalanego Poczęcia NMP pl. Piłsudskiego 9	ogólnodostępny / funkcja sakralna, kulturalna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	kościół w trakcie remontu – roboty budowlane - obróbki blacharskie, naprawa tynków zewnętrznych, malowanie elewacji w kościele i budynku parafialnym				
	110	m. Sieradz	m. Sieradz	sieradzki	zespół klasztorny podminkański, ob. ss. Urszulanek z kościołem pw. św. Stanisława ul. Dominikańska 16	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	Wymiana instalacji elektrycznej wewnątrz kościoła, remont konserwatorski elewacji i wnętrza kościoła, prace konserwatorskie przy elementach wyposażenia				
	111	Smardzewice	Tomaszów Mazowiecki	tomaszowski	zespół klasztorny oo. Franciszkanów z kościołem pw. św. Anny ul. Główna 5	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry	prace bieżące				
	112	Widawa	Widawa	laski	zespół klasztorny pobernardyński z kościołem pw. Podwyższenia Krzyża Rynek Kościuszki 14	ogólnodostępny / funkcja sakralna, muzealna	w rejestrze	dobry	remont części więźby dachowej wraz z wymianą pokrycia dachowego kościoła; konserwacja i restauracja wystroju i wyposażenia wnętrza kościoła i klasztoru (zbiory muzealne)				
	113	Wielgomłynny	Wielgomłynny	radomszczański	zespół klasztorny oo. Paulinów Rynek 8	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry	prace bieżące				
	114	Witów	Sulejów	piotrkowski	zespół oo. Norbertanów z kościołem pw. św. Małgorzaty Kolonia Witów 20	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry	kontynuacja konserwacji				
	115	m. Łęczyca	m. Łęczyca	łęczycki	zespół klasztorny oo. Bernardynów z kościołem pw. Niepokalanego Poczęcia ul. Poznańska 18	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	obiekty po remoncie, figury do konserwacji				
	116	m. Piotrków Trybunalski	m. Piotrków Trybunalski	piotrkowski grodzki	cerkiew prawosławna pw. Wszystkich Świętych ul. Słowackiego 15	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	prace bieżące				
	117	m. Piotrków Trybunalski	m. Piotrków Trybunalski	piotrkowski grodzki	zespół klasztorny ss. Dominikanek ul. Strączyńskiego 03, ul. Rycerska 3	ogólnodostępny / funkcja sakralna, kulturalna, usługowa	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry / dobry	dokończenie prac konserwatorskich we wnętrzu kościoła				
Obszary i obiekty świeckie - 17	118	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	ratusz pl. Wolności 1	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze, pomnik historii, położony na obszarze rewitalizacji	średni	renowacja elewacji, stolarki drzwiowej, zmiana pokrycia na dachówkę, prace konserwatorskie we wnętrzu				
	119	m. Skierzwice	m. Skierzwice	skierzwiecki grodzki	ratusz Rynek 1	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	do remontu				
	120	m. Sieradz	m. Sieradz	sieradzki	kamienica tzw. Pojagiellońska ul. Dominikańska 2	ogólnodostępny / funkcja muzealna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	kompleksowy remont, w szczególności elewacje i stropy, wnętrza				

	121	Skomlin	Skomlin	wieluński	spichlerz	brak danych	w rejestrze	średni	kontynuacja remontu, adaptacja				
	122	Ldzań – Talar	Dobroń	pabianicki	zespół młyna wodno- elektrycznego	własność prywatna - funkcja ekspozycyjno-poznawcza	w rejestrze	dobry	kontynuacja remontu młyna				
	123	Solca Wielka	Ozorków	zgierski	wiatrak koźlak Solca Wielka 59	brak danych	w rejestrze	dobry	remont wyposażenia;				
	124	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	park „Zródlika”, między ulicami Przędzalnianą, Fabryczną, Targową i al. Piłsudskiego	ogólnodostępny / funkcja turystyczna	w rejestrze, pomnik historii, położony w obrębie strefy śródmiejskiej – dalsze etapy rewitalizacji	dobry	prace pielęgnacyjne w parku				
	125	Aleksandrów Łódzki	Aleksandrów Łódzki	zgierski	ratusz i jatki miejskie pl. Kościuszki 1	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	po remoncie, prace bieżące				
	126	m. Kutno	m. Kutno	kutnowski	ratusz ul. Piłsudskiego 20	ogólnodostępny / funkcja muzealna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	po remoncie, prace bieżące				
	127	m. Łęczyca	m. Łęczyca	łęczycki	ratusz ul. M. Konopnickiej 14	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	po remoncie, prace bieżące				
	128	m. Łowicz	m. Łowicz	łowicki	ratusz Stary Rynek 1	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	po remoncie, prace bieżące				
	129	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	Budynek Towarzystwa Kredytowego Miejskiego ul. Pomorska 21	ogólnodostępny / funkcja mieszana	w rejestrze, eklektyczny, o szczególnie wartościowych wnętrzach. Położony w obrębie strefy śródmiejskiej – dalsze etapy rewitalizacji	bardzo dobry	po remoncie				
	130	m. Piotrków Trybunalski	m. Piotrków Trybunalski	piotrkowski grodzki	sąd ul. Słowackiego 5	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	prace bieżące				
	131	m. Rawa Mazowiecka	m. Rawa Mazowiecka	rawski	ratusz pl. J. Piłsudskiego 5	ogólnodostępny / funkcja usługowa	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	po remoncie, prace bieżące				
	132	Kocilew	Mokrsko	wieluński	wiatrak koźlak	ogólnodostępny / funkcja muzealna	w rejestrze	bardzo dobry	po remoncie, prace bieżące, uzupełnienie i rekonstrukcja ciągu technologicznego				
	133	Zawada (Kwiatkówek)	Łęczyca	łęczycki	wiatrak koźlak	brak danych	w rejestrze	bardzo dobry	po remoncie, prace bieżące				
	134	Maurzyce	Zduny	łowicki	most stalowy spawany na rzece Słudwi	ogólnodostępny / funkcja poznawcza	w rejestrze	bardzo dobry	po remoncie				
Obszary i obiekty sakralne 71	135	Białynin	Gluchów	skierniewicki	kaplica cmentarna z portalem średniowiecznym	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	zły	remont kapitalny, z montażem zabezpieczeń p.poż.				
	136	Brzeźnio	Brzeźnio	sieradzki	kościół pw. św. Idziego	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	zły	remont kapitalny				
	137	Buczek	Buczek	łaski	kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	zły	kompleksowy remont konserwatorski				
	138	Czernewice	Czernewice	tomaszowski	kościół pw. św. Małgorzaty	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	zły	brak danych				
	139	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	kościół pw. św. Doroty i św. Jana Chrzciciela ul. Pomorska 445	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, drewniany, spalony w 2015 r., położony w obrębie obszaru do rewitalizacji	zły	do konserwacji / rekonstrukcji po spaleniu w 2015 r.				
	140	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	cmentarz żydowski ul. Bracka 40	ogólnodostępny / funkcja cmentarna	w rejestrze, pomnik historii, obiekt o najwyższej klasie europejskiej	średni	remont ogrodzenia, prace konserwatorskie nagrobków i pielęgnacyjne zieleni				

141	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	kościół pw. Zesłania Ducha Świętego ul. Piotrkowska 2	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, pomnik historii, położony w obrębie obszaru do rewitalizacji	średni	brak danych				
142	m. Zduńska Wola	m. Zduńska Wola	zduńskowski	ementarz żydowski ul. Kacza	ogólnodostępny / funkcja cmentarna	w rejestrze	średni	rewaloryzacja				
143	Będków	Będków	tomaszowski	kościół filialny pw. Narodzenia NMP ul. Parkowa 5	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	prace konserwatorskie wnętrz, posadzki				
144	Brzeziny	m. Brzeziny	brzeziński	kościół pw. Podwyższenia a Krzyża Świętego ul. Kościuszki 48	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	prace konserwatorskie w krypcie, remont elewacji, konserwacja wyposażenia kaplic				
145	Krzyworzeka	Mokrsko	wieluński	kościół parafialny pw. św. Ap. Piotra i Pawła z dzwonnicy	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, obiekty kamienne z XIII w., dobrze zachowane, bez cech stylowych, po badaniach – późnoromański	średni	kompleksowy remont konserwatorski				
146	Leżnica Wielka	Parzęczew	zgierski	kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	średni	instalacja p.poż. i antywłamaniowa, konserwacja obrazu				
147	m. Łęczyca	m. Łęczyca	łęczycki	Kościół pw. św. Andrzeja – fara ul. Kościelna 4	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	remont konserwatorski				
148	m. Łowicz	m. Łowicz	łowicki	kościół oo. Pijarów pw. NMP i św. Wojciecha ul. Pijarska 2	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	wykonanie prac konserwatorskich wnętrz				
149	Mąkolice	Głowno	zgierski	kościół parafialny pw. św. Wojciecha, Stanisława, Klemensa i Katarzyny	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	średni	prace konserwatorskie we wnętrzach; konserwacja i wymiana stolarki okiennej i drzwiowej				
150	Modlna	Ozorków	zgierski	kościół parafialny pw. Bożego Ciała Modlna 26	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	średni	kompleksowy remont konserwatorski kaplicy, konserwacja i ekspozycja nagrobków w krypcie, kompleksowe prace konserwatorskie we wnętrzach				
151	Naramice	Biała	wieluński	kościół parafialny, pw. Wszystkich Świętych tzw. typ wieluński Naramice 50	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, grupa kościołów wieluńskich	średni	konserwacja więźby dachowej i pokrycia dachowego (gontu) - kontynuacja, kompleksowa konserwacja wnętrza, instalacja sygnalizacji ppoż. i antywłamaniowej				
152	Nieborów	Nieborów	łowicki	kościół pw. MB Bolesnej	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	średni	remont konserwatorski				
153	Parzęczew	Parzęczew	zgierski	kościół ementarny pw. św. Rocha	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	średni	instalacja zabezpieczeń p.poż. i antywłamaniowych				
154	Popowice	Pątnów	wieluński	kościół filialny pw. Wszystkich Świętych, tzw. typ wieluński	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, zespół kościołów wieluńskich	średni	remont konstrukcji zrębowej, kompleksowa konserwacja i restauracja wystroju i wyposażenia wnętrza				
155	Warta	Warta	sieradzki	kościół parafialny pw. św. Mikołaja	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	średni	konserwacja elewacji				

156	m. Skierniewice	m. Skierniewice	skierniewicki grodzki	cmentarz pw. św. Rocha ul. św. Stanisława	ogólnodostępny / funkcja cmentarna	w rejestrze	dobry	prace konserwatorskie nagrobków				
157	Biała	Rząśnia	pajęczański	kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela Biała 44	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry	prace konserwatorskie przy chrzcielnicy				
158	Biała	Zgierz	zgierski	kościół parafialny pw. św. Piotra i Pawła	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry	instalacja zabezpieczeń ppoż., i antywłamaniowych				
159	Bolimów	Bolimów	skierniewicki	kościół pw. św. Anny	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	remont elewacji				
160	Bolimów	Bolimów	skierniewicki	kościół pw. św. Trójcy	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	remont elewacji				
161	Bratoszewice	Stryków	zgierski	kościół parafialny pw. św. Augustyna	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry	prace konserwatorskie wnętrz i wyposażenia				
162	m. Brzezińny	m. Brzezińny	brzeziński	kościół filialny pw. św. Anny ul. św. Anny 43	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry - kościół / zły - wyposażenie	konserwacja ołtarzy				
163	Budzynek	Dalików	poddębicki	kościół pw. Ścięcia św. Jana Chrzciciela i św. Trójcy	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry	prace bieżące				
164	Chojne	Sieradz	sieradzki	kościół parafialny pw. św. Wojciecha	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry - kościół / średni - wnętrze	remont kopuły kaplicy, kompleksowa konserwacja i restauracja wystroju i wyposażenia wnętrza				
165	Gaszyn	Wieluń	wieluński	kościół parafialny tzw. typ wieluński	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, zasługujący na uznanie za pomnik historii, grupa kościołów wieluńskich	dobry	konserwacja więźby dachowej, pokrycia dachowego i oszalowania (impregnacja)				
166	Gieczno	Zgierz	zgierski	kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry / średni	prace konserwatorskie we wnętrzach, konserwacja polichromii i wyposażenia				
167	Głogowice	Kutno	kutnowski	kościół pw. Narodzenia NPM i św. Wojciecha	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry	prace bieżące				
168	Inowlódz	Inowlódz	tomaszowski	kościół romański pw. św. Idziego Pl. Kazimierza Wielkiego 12	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszaru przeznaczonego do rewitalizacji	dobry	prace remontowe przy kościele				
169	Kolacinek	Dmosin	brzeziński	kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych Kolacinek 20	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry / średni	prace konserwatorskie we wnętrzach (polichromie ścian i sufitów, odsłonięcie posadzki, konserwacja wyposażenia);				
170	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	kościół parafialny pw. św. Józefa Oblubieńca ul. Ogrodowa 22	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, przeniesiony z Placu Kościelnego, położony w obrębie obszaru przeznaczonego do rewitalizacji	dobry	remont dachu, konserwacja i częściowa wymiana szalowania, konserwacja elementów wyposażenia wnętrza, konserwacja posadzki w prezbiterium; instalacja zabezpieczeń p.poż i antywłamaniowych				
171	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	kościół ewangelicko-augsburski pw. św. Mateusza ul. Piotrkowska 283	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, pomnik historii, wyjątkowe walory architektoniczne, położony w obrębie	dobry	konserwacja latarni na zewnątrz; prace konserwatorskie we wnętrzach				

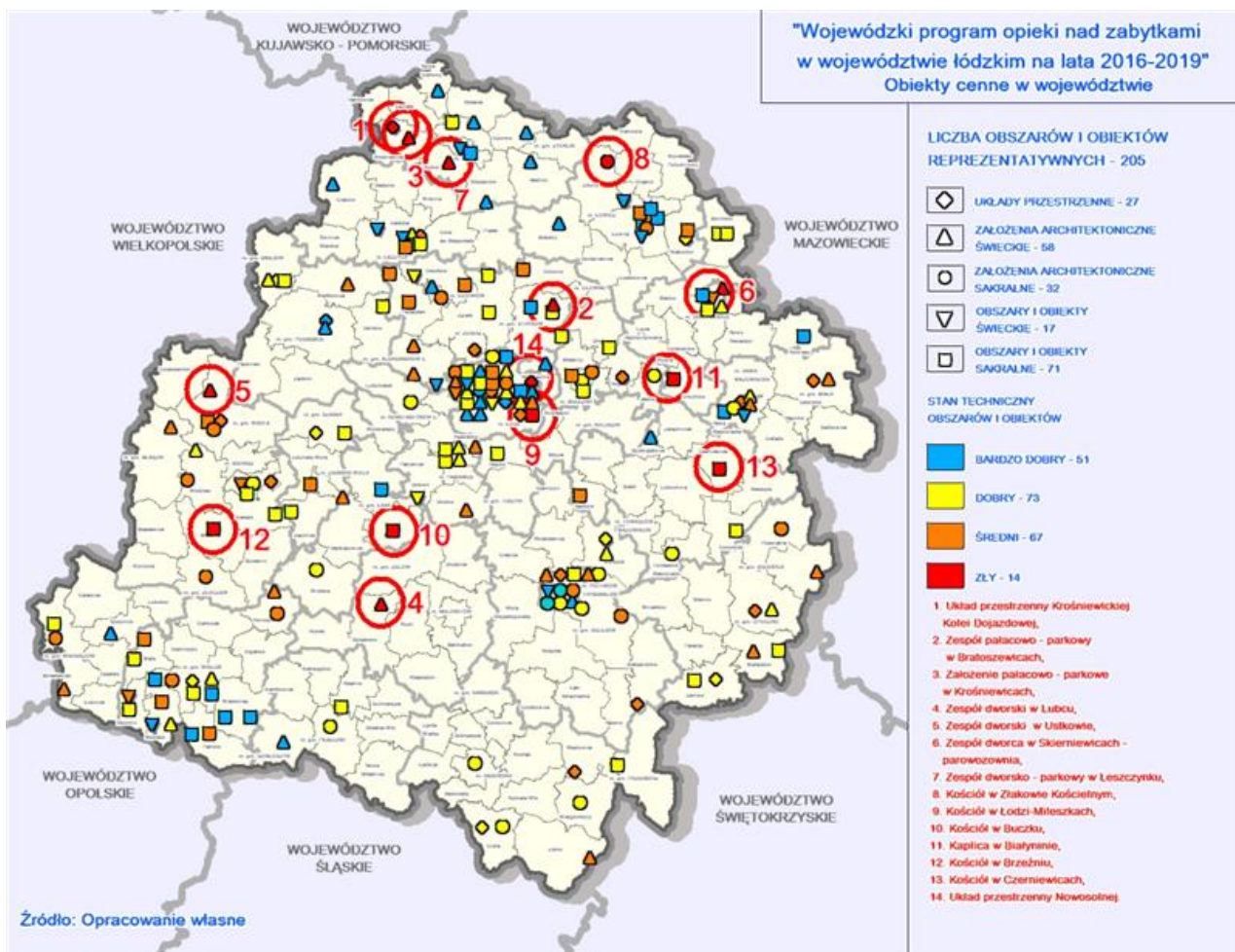
						obszaru przeznaczonego do rewitalizacji		witraże, polichromie)				
172	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	kościół pw. Najświętszego o Imienia Jezus (d. ewangelicki) ul. Sienkiewicza 60	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszaru przeznaczonego do rewitalizacji	dobry	dokończenie remontu elewacji bocznych kościoła, renowacja ołtarzy, konserwacja polichromii i witraży				
173	Lyskornia	Biała	wieluński	kościół parafialny tzw. typ wieluński Lyskornia 103	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, zasługujący na uznanie za pomnik historii	dobry	konserwacja i restauracja wystroju i wyposażenia wnętrza				
174	Niesulków	Stryków	zgierski	kościół parafialny pw. św. Wojciecha	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry	remont kapitalny dachu i pokrycia, remont ogrodzenia, prace konserwatorskie we wnętrzu, instalacja zabezpieczeń p.poż. i antywłamaniowych				
175	Ochędzyn Stary	Sokolniki	wieruszowski	kościół parafialny pw. św. Anny tzw. typ wieluński	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, zasługujący na uznanie za pomnik historii	dobry	naprawy bieżące – kompleksowa konserwacja i restauracja wystroju i wyposażenia wnętrza				
176	m. Pabianice	m. Pabianice	pabianicki	kościół parafialny pw. św. Mateusza i Anny ul. Ks. Piotra Skargi 1	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	prace konserwatorskie we wnętrzu				
177	m. Pabianice	m. Pabianice	pabianicki	kościół ewangelicko-augsburski pw. św. Piotra i Pawła ul. Zamkowa 8/ Kilińskiego	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	prace konserwatorskie we wnętrzu				
178	Pajęczno	Pajęczno	pajęczniański	kościół pw. Wniebowzięcia NMP	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze,	dobry	prace bieżące				
179	Petrykozy	Białaczów	opoczyński	kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Doroty Petrykozy 41	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry	prace bieżące				
180	m. Piotrków Trybunalski	m. Piotrków Trybunalski	piotrkowski grodzki	kościół parafialny pw. św. Jakuba – fara ul. Krakowskie Przedmieście 2	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, zasługujący na uznanie za pomnik historii, gotycki o szczególnych wartościach architektonicznych i historycznych, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	wzmacnianie fundamentów i naprawa ścian, konserwacja wnętrza i prace bieżące, remont kapitalny wieży				
181	Przedbórz	Przedbórz	radomszczański	kościół parafialny pw. św. Mikołaja	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, gotycki	dobry	prace bieżące				
182	Rzgów	Rzgów	łódzki wschodni	kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa pl. 500-Lecia	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	dobry	remont konserwatorski elewacji, konserwacja ołtarzy bocznych, założenie systemu SWiP				
183	m. Sieradz	m. Sieradz	sieradzki	kościół farny, gotycki, pw. Wszystkich Świętych ul. Kolegiacka 11	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	prace bieżące, kontynuacja konserwacji i restauracji wystroju i wyposażenia wnętrza				
184	Strońsko	Zapolice	zduńskowolski	kościół parafialny pw. św. Urszuli	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, przykład najstarszej architektury ceglanej w Polsce	dobry	konserwacja i restauracja elewacji				
185	Szadek	Szadek	zduńskowolski	kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba ul. Ogrodowa 1	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	dobry	kontynuacja prac konserwatorskich elewacji kościoła i dzwonnicy				

186	Skomlin	Skomlin	wieluński	kościół parafialny pw. św. Filipa i Jakuba ul. Tysiąclecia 18	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna	w rejestrze, grupa kościołów wieluńskich	dobry – kościół/ średni – wyposa- żenie	kontynuacja prac konserwa- torskich przy polichromiach, zagospodarowa- nie otoczenia kościola				
187	Tum	Góra Św. Małgorza- ty	łęczycki	archikolegiata pw. NMP i św. Aleksego	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna	w rejestrze, zasługujący na uznanie za pomnik historii	dobry	wymiana po- sadzki, dokoń- czenie badań archeologicz- nych				
188	Uniejów	Uniejów	poddębicki	kościół parafialny pw. Wniebowzię- cia NMP i św. Floriana	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewita- lizacji	dobry	prace konserwa- torskie i rekon- strukcyjne wyposażenia i polichromii				
189	Żarnów	Żarnów	opoczyński	kościół parafialny pw. św. Mikołaja	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna	w rejestrze, romański, położony w obrębie obszarów do rewita- lizacji	dobry	prace bieżące				
190	Boguszyce	Rawa Ma- zowiecka	rawski	kościół pw. św. Stanisława Bpa Boguszyce 14	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna	w rejestrze, zasługujący na uznanie za pomnik historii, położony w obrębie obszarów do rewita- lizacji	bardzo dobry – kościół/ dobry – wyposa- żenie	po remoncie konserwacja ołtarza głównego				
191	Chojnata	Kowiesy	skierniewie- cki	kościół pobene- dyktyński pw. św. Marcina	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna	w rejestrze	bardzo dobry	po remoncie elewacji				
192	Kadłub	Wieluń	wieluński	kościół parafialny tzw. typ wieluński	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna	w rejestrze, zasługujący na uznanie za pomnik historii, grupa kościołów wieluńskich	bardzo dobry	prace bieżące – w szczególności impregnacja oszalowania, pokrycia dach- owego i więźby				
193	Kamion	Wierz- chlas	wieluński	kaplica drewnia- na pw. Aniołów Stróżów	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna	w rejestrze	bardzo dobry	prace bieżące – w szczególności impregnacja oszalowania, pokrycia dach- owego i więźby				
194	Koźle	Stryków	zgierski	kościół parafialny pw. św. Szczepa- na	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna	w rejestrze	bardzo dobry	prace bieżące				
195	Kutno	m. Kutno	kutnowski	kościół pw. św. Wawrzyń- ca ul. K. St. Wyszyń- skiego 4	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna, edukacyjna	w rejestrze	bardzo dobry	prace bieżące				
196	Lask	Lask	laski	kościół parafial- ny, kolegiacki pw. Nawiedzenia NMP i św. Michała Archani- oła ul. Warszawska 15	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna	w rejestrze, późnogotycki	bardzo dobry	po konserwacji				
197	Grębień	Pątnów	wieluński	kościół filialny tzw. Typ wieluń- ski	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna	w rejestrze, zasługujący na uznanie za pomnik historii, grupa kościołów wieluńskich	bardzo dobry	prace bieżące – w szczególności impregnacja oszalowania, pokrycia dach- owego i więźby				
198	Laszew	Wierz- chlas	wieluński	kościół parafialny drewniany tzw. typ wieluński	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna	w rejestrze, zasługujący na uznanie za pomnik historii	bardzo dobry	prace bieżące – w szczególności impregnacja oszalowania, pokrycia dach- owego i więźby				
199	m. Łowicz	m. Łowicz	łowicki	bazylika kate- dralna pw. Wniebowzię- cia NMP Stary Rynek	ogólnodo- stępny / funkcja sakralna	w rejestrze, pomnik historii, położony w obrębie obszarów do rewita- lizacji	bardzo dobry	udostępnienie ciągu krypt prymasowskich pod nawą główną i nawą południową, po remoncie, konserwacja elementów wyposażenia: wielkoformato- wy obraz „Nawiedzenie św. Elżbiety” oraz rami obrazu				

200	m. Łowicz	m. Łowicz	łowicki	kościół pw. św. Ducha ul. Długa 1	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, kościół gotycki, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	po remoncie, prace bieżące			
201	m. Łowicz	m. Łowicz	łowicki	kościół filialny pw. śś. Leonarda i Małgorzaty, Sienkiewicza 1	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, położony w obrębie obszarów do rewitalizacji	bardzo dobry	po remoncie			
202	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	kościół katedralny pw. św. Stanisława Kostki ul. Piotrkowska 265	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, pomnik historii, neogotyck o szczególnych wartościach architektonicznych, położony w obrębie obszaru do rewitalizacji	bardzo dobry	po pracach remontowo-konserwatorskich			
203	m. Łódź	m. Łódź	łódzki grodzki	kaplice: pw. św. Antoniego Padewskiego w Łagiewnikach ul. Wycieczkowa 75 i pw. św. Rocha i Sebastiana ul. Wycieczkowa 75	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, zespół unikatowych drewnianych kaplic o szczególnych walorach krajobrazowych	bardzo dobry	po remoncie, prace bieżące			
204	Ruda	Wieluń	wieluński	kościół parafialny pw. św. Wojciecha	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze, posiada cenne elementy świątyni romańskiej	bardzo dobry	po kompleksowym remoncie, prace bieżące			
205	m. Skiernewice	m. Skiernewice	skiernewicki	kościół pw. św. Jakuba Apostoła ul. Senatorska 16	ogólnodostępny / funkcja sakralna	w rejestrze	bardzo dobry	remont budynku Kancelarii Parafialnej – etap II, przy ul. K. Świerczewskiego 18, kościół po kompleksowym remoncie			

Lista obiektów reprezentatywnych w WPOnZ na lata 2012-2015 nie zawierała zabytków archeologicznych. Obecnie lista zawiera 30 stanowisk archeologicznych, w tym: 17 grodzisk, 1 podgrodzie, 5 grodów, 3 zamki i 4 cmentarzyska. Wytypowane stanowiska archeologiczne zlokalizowane są w powiatach: piotrkowskim (5), sieradzkim (4), wieluńskim (3), wierszowskim (3), łęczyckim (2), rawskim (2), skierniewickim (2), łaski (1), łowickim (1), łódzkim wschodnim (1), kutnowskim (1), opoczyńskim (1), pabianickim (1), poddębickim (1), radomszczańskim (1), zgierskim (1).

Wskazuje się, że zarówno lista obszarów i obiektów reprezentatywnych, jak i lista zabytków archeologicznych uznanych za obszary i obiekty reprezentatywne mają charakter zamknięty a ich weryfikacja może nastąpić w kolejnej edycji programu.

Tabela. Lista zabytków archeologicznych uznanych za obszary i obiekty reprezentatywne

Rodzaj obiektu	Lp.	Miejscowość	Gmina	Powiat	Numer stanowiska	Uwagi
Archeologia - 30	1	Podzamcze	Wieruszów	wieruszowski	Stanowisko nr 1	Grodzisko kultury lużyckiej z H D
	2	Cieszęcin	Wieruszów	wieruszowski	Stanowisko nr 1	Cmentarzysko kurhanowe kultury trzcinieckiej i przedlużyckiej z EB
	3	Czerchów	Ozorków	zgierski	Brak danych	Grodzisko wczesnosredniowieczne IX-X w.
	4	Lubna	Błaszki	sieradzki	Stanowisko nr 1	Cmentarzysko kurhanowe kultury trzcinieckiej z EB
	5	Przywóz	Mierzyce	wieluński	Stanowisko nr 1	Dwa kurhany tzw. książęce z okresu rzymskiego
	6	Krzętle	Osjaków	wieluński	Stanowisko nr 1	Cmentarzysko kurhanowe z VII-VIII w.
	7	Konopnica	Osjaków	wieluński	Stanowisko nr 1	Grodzisko średniowieczne
	8	Ruda	Wieluń	wieluński	Stanowisko nr 1	Gród kasztelani rudzkiej z XII -XIII w. w m. Widoradz
	9	Stara Rawa	Nowy Kawęczyn	skierniewicki	Stanowisko nr 1	Grodzisko średniowieczne XIII-XIV w. z tzw. Mazowsza Rawskiego
	10	Rzeczków	Biała Rawska	skierniewicki	Stanowisko nr 1	Grodzisko średniowieczne XIII-XIV w. z tzw. Mazowsza Rawskiego
	11	Rawa Mazowiecka	Rawa Mazowiecka	rawski	Stanowisko nr 1	Grodzisko średniowieczne XIII-XIV w. z reliktem murewanej kaplicy Stoleczny gród Mazowsza rawskiego tzw. Anielska Góra
	12	Rawa Mazowiecka	Rawa Mazowiecka	rawski	Stanowisko nr 1a	Obronne podgrodzie min z średniowiecznymi pracowniami rzemieślniczymi
	13	Mnichów	Sieradz	sieradzki	Stanowisko nr 1	Grodzisko wczesnosredniowieczne z IX-XI w.
	14	Witów	Burzenin	sieradzki	Stanowisko nr 1	Grodzisko wczesnosredniowieczne z IX-X w.
	15	Sieradz	Sieradz	sieradzki	Stanowisko nr 1	Zespół grodu i osad z XI-XIII wieku gród stołeczny kasztelański, relik ceglanej rotundy z XIII w. oraz zamek z XIV wieku na miejscu grodu
	16	Chelmo	Masłowice	radomszczański	Stanowisko nr 1	Gród wyżyny, ośrodek kultu? z IX-X w., obszar zagrożony funkcjonowaniem kamieniołomu
	17	Spicymierz	Uniejów	poddębicki	Stanowisko nr 1	Gród stołeczny kasztelański XI-XIV w.
	18	Rozprza	Rozprza	piotrkowski	Stanowisko nr 1	Gród stołeczny kasztelański XI-XIV w.
	19	Rokszycy	Wola Krzysztoporska	piotrkowski	Stanowisko nr 1	Tzw. grodzisko stożkowane XIII-XIV w.
	20	Rękoraj	Moszczenica	piotrkowski	Stanowisko nr 1	Grodzisko X-XI w.
	21	Szydłów	Lutomiersk	pabianicki	Stanowisko nr 1	Grodzisko IX-X w.
	22	Żarnów	Żarnów	opoczyński	Stanowisko nr 1	Grodzisko stołeczne kasztelani z XI-XIII w. obok kościół romański
	23	Skoszewy Stare	Nowosolna	łódzki wschodni	Stanowisko nr 1	Grodzisko VIII - X w.
	24	Tum	Góra św. Małgorzaty	łęczycki	Stanowisko nr 1	Grodzisko X-XIII w. stołeczne kasztelani
	25	Oreniczki	Piątek	łęczycki	Stanowisko nr 1	Tzw. grodzisko stożkowane XIII - XIV w.
	26	Orłów	Bedlno	kutnowski	Stanowisko nr 1	Tzw. grodzisko stożkowane XIII-XIV w.
	27	Bolesławiec	Bolesławiec	wieruszowski	Stanowisko nr 1	Zamek z XIV wieku
	28	Łowicz	Łowicz	łowicki	Stanowisko nr 1	Zamek arcybiskupów gnieźnieńskich XIV w.
	29	Majkowice	Ręczno	piotrkowski	Stanowisko nr 1	Tzw. grodzisko stożkowane XIII-XIV w. Drewniana siedziba rycerska Jelitzyków
	30	Majkowice	Ręczno	piotrkowski	Stanowisko nr 9	Relikt zamku rycerskiego „Surdega” XIV -XV w. murowana siedziba Jelitzyków

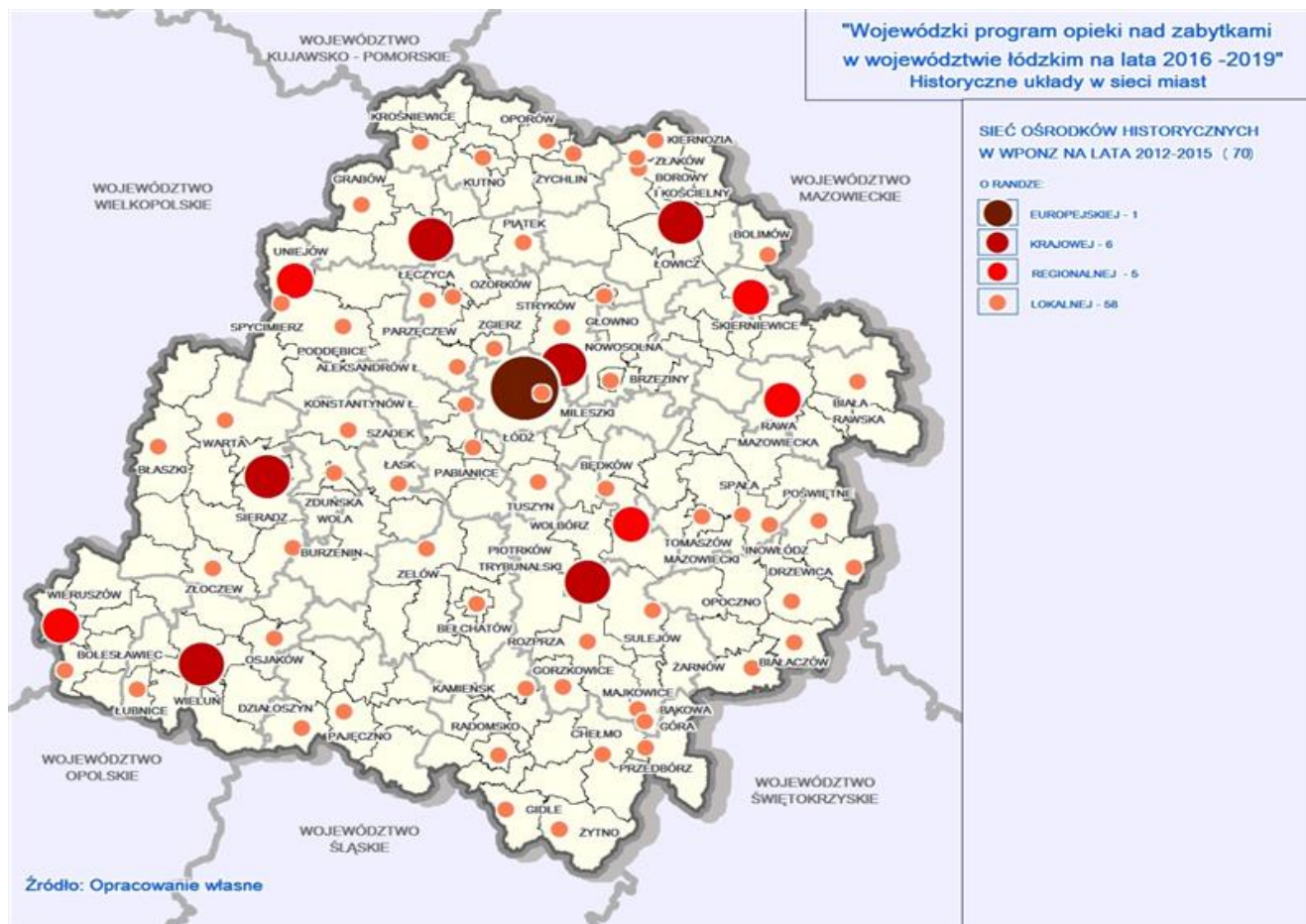

II.3. POTRZEBY REWITALIZACYJNE W OŚRODKACH HISTORYCZNYCH

W WPOnZ na lata 2012-2015, w celu ułatwienia podejmowania działań systemowych o charakterze kompleksowym, wskazano 70 miast historycznych o zachowanych elementach dawnych układów rozplanowania. Tworzą one sieć unikatowych ośrodków historycznych o zróżnicowanej randze i potrzebach działań rewitalizacyjnych w ich historycznych obszarach śródmiejskich i zabytkowych zespołach zabudowy. Wyróżniono:

- 1 ośrodek o randze europejskiej – Łódź,
- 6 ośrodków o randze krajowej – Łęczyca, Łowicz, Nowosolna, Piotrków Trybunalski, Sieradz, Wieluń,
- 5 ośrodków o randze regionalnej – Rawa Mazowiecka, Skierniewice, Uniejów, Wieruszów, Wolbórz,
- 58 ośrodków o randze lokalnej – Aleksandrów Łódzki, Bąkowa Góra, Bełchatów, Biała Rawska, Będkówek, Białaczów, Błaszki, Bolesławiec, Bolimów, Brzeziny, Burzenin, Chełmo, Drzewica, Działoszyn, Gidle, Głowno, Gorzkowice, Grabów, Inowódz, Kamieńsk, Kiernozia, Konstanyń Łódzki, Krośnice, Kutno, Łask, Łubnice, Majkowiec, Mieszki, Opoczno, Oporów, Osjaków, Ozorków, Pabianice, Pajęczno, Parzęczew, Piątek, Poddębice, Poświętne, Przedbórz, Radomsko, Rozprza, Spała, Spycimierz, Stryków, Sulejów, Szadek, Tomaszów Mazowiecki, Tuszyń, Warta, Zduńska Wola, Żelów, Zgierz, Złaków Borowy, Złaków Kościelny, Żłoczew, Żarnów, Żychlin, Żytno.

Rewitalizacja, rozumiana jako zintegrowany proces przemian przestrzennych, społecznych i ekonomicznych w zdegradowanych częściach miast, wpływa na poprawę jakości życia mieszkańców, przyczynia się do przywrócenia ładu przestrzennego, ożywienia gospodarczego i odbudowy więzi społecznych. Jest więc wieloaspektowym procesem naprawczym. Działania rewitalizacyjne mają szczególne znaczenie dla historycznych struktur przestrzennych oraz układów i obiektów zabytkowych, które charakteryzują się złym stanem technicznym i znacznym stopniem dekapitalizacji zabudowy, a także koncentracją negatywnych zjawisk gospodarczych i społecznych.

W WPOnZ podkreślono podstawowy aspekt rewitalizacji historycznych układów przestrzennych miast i wsi jakim jest renowacja, modernizacja i adaptacja obiektów zabytkowych na cele wynikające z potrzeb rozwojowych.

W celu wyznaczenia obszarów priorytetowych o największych potrzebach rewitalizacyjnych przeprowadzono szczegółowe analizy i studia dotyczące unikatowych ośrodków historycznych tworzących sieć miast. Analizy wykonano z uwzględnieniem rangi poszczególnych ośrodków: europejskiej, krajowej, regionalnej i lokalnej. Badaniami objęto również dwa ośrodki historyczne wyróżniające się zachowanym układem urbanistycznym o unikatowym zabytkowym charakterze, nie należące do sieci. Są to: Chróscin i Zduny.

W pierwszym etapie prac, na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w 44 miastach²⁶⁾ oraz analiz studiów historycznych, wizji terenowych i konsultacji w 28 ośrodkach, zdiagnozowano potrzeby rewitalizacyjne wskazywane przez jednostki samorządu terytorialnego.

Drugi etap dotyczył wyznaczenia obszarów rewitalizacji w najcenniejszych historycznych strukturach przestrzennych. Przedstawiono charakter i stan zaawansowania prac rewitalizacyjnych prowadzonych w wyróżnionych miejscowościach oraz zidentyfikowano ich dalsze potrzeby w tym zakresie. Szczególnym kryterium był stopień zaawansowania dotychczas prowadzonych prac rewitalizacyjnych oraz integracja i kompleksowość działań. Należy stwierdzić, że w ostatnich latach zrealizowano lub rozpoczęto na terenie województwa kilka dużych projektów dotyczących rewitalizacji o charakterze wieloaspektowym, w ramach których prowadzone działania miały charakter kompleksowy i zintegrowany. Istotą tych działań były zmiany funkcjonalne. Jednak nadal wiele przeprowadzanych prac rewitalizacyjnych, m.in. ze względu na niewystarczające środki finansowe, dotyczy głównie rewaloryzacji przestrzeni publicznych (płyt rynków, skwerów, parków) z pominięciem kompleksowych działań w zakresie odnowy zdegradowanych substancji zabytkowych. nierozwiązany problem pozostają tranzytowe ciągi komunikacyjne zlokalizowane w historycznych centrach miast, wpływające na degradację przestrzeni staromiejskiej.

Kolejne analizy dotyczące lokalizacji obiektów reprezentatywnych, występowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków WKZ i zamieszczonych w ewidencji, a także znaczenia obszaru dla kształtowania tożsamości ośrodka, pozwoliły na wyodrębnienie **obszarów priorytetowych wymagających podjęcia lub kontynuacji działań rewitalizacyjnych ze względu na szczególne wartości dziedzictwa kulturowego.**

II.3.1. Ośrodki tworzące sieć unikatowych ośrodków historycznych w województwie łódzkim

- Ośrodek europejski

ŁÓDŹ

Rys historyczny

Łódź prawa miejskie uzyskała na początku XV w., jednak na znaczeniu zyskała dopiero w latach 80. XIX w. w okresie intensywnego rozwoju przemysłu włókienniczego. W latach 20. XIX w., obok istniejącego Starego Miasta nad rzeką Łódką, wytyczono osadę sukienniczą nazwaną „Nowym Miastem” z ośmiobocznym rynkiem w jego centrum, do którego dochodziła ulica Piotrkowska jako główna arteria komunikacyjna i zarazem oś południkowa miasta, prowadzona środkiem traktu piotrkowskiego. W 1824 r. na południe od osady sukienniczej, w dolinie rzeki Jasień, zaplanowano kolejną osadę lniano-bawełnianą o nazwie „Łódka”. W 1840 r. wytyczono „Nową Dzielnicę” na przyłączonych do miasta terenach lasu rządowego leśnictwa Łaznów, której najważniejszą arterią była ulica Główna (obecnie al. Piłsudskiego).

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Bardzo wysoki poziom degradacji tkanki miejskiej Łodzi ma wpływ na ogromne potrzeby remontowe miasta, przez co wymaga interwencji z poziomu państwa w ramach Narodowego Programu Rewitalizacji. W 2014 r. władze Łodzi wskazały do rewitalizacji strefę wielkomiejską (w granicach kolei obwodowej) o powierzchni 1 427,0 ha (4,8% powierzchni miasta), w ramach której wyodrębniono 20 obszarów o powierzchni 413,4 ha (1,4% powierzchni miasta) do objęcia zintegrowanymi działaniami rewitalizacyjnymi. Rada Miejska w Łodzi podjęła 10 lutego 2016 r. uchwałę w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji. Wyznaczony obszar rewitalizacji zajmuje powierzchnię 1331 ha, co stanowi 4,53% powierzchni Łodzi.

²⁶⁾ Badania ankietowe prowadzone były w 2014 roku w ramach opracowania wykonywanego w BPPWŁ pt. „Procesy rewitalizacji w miastach województwa łódzkiego”.

W obrębie obszaru rewitalizacji zlokalizowanych jest: 171 obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków (spośród 375) oraz 96 obiektów i obszarów wpisanych do ewidencji WKZ (spośród 495 obiektów). Do obszarów tych zaliczyć można m.in.:

- architekturę przemysłową Łodzi z XIX-XX w. (osiedle domów robotniczych w zespole pofabrycznym I. K. Poznańskiego, zespół budynków Browaru Karola Gottloba Anstadta, zespół budynków dawnej fabryki bawełny F. Ramischa),
- dawne budynki użyteczności publicznej (Łódzki Bank Handlowy, Rosyjski Bank Państwa, Gmach Towarzystwa Kredytowego Miejskiego, Rosyjskie Gimnazjum Żeńskie, Miejskie Gimnazjum Męskie im. J. Piłsudskiego),
- pałace i wille w stylu eklektycznym i secesyjnym, najbardziej reprezentacyjne: Gustawa Adolfa Schreera przy ul. Narutowicza, Leopolda Kindermanna przy ul. Wólczańskiej, Jakuba Hertza przy al. Kościuszki, G. K. Kipera, K. Poznańskiego i M. Poznańskiego przy ul. Gdańskiej, J. Heinzla, J. R. Kindermanna i G. A. Kindermanna przy ul. Piotrkowskiej,
- liczne kamienice przy ul. Piotrkowskiej.

Do końca 2014 r. prace rewitalizacyjne zakończono na 19,8 ha, dotyczyły one w znacznej części: rewitalizacji założeń pofabrycznych (5,2 ha), remontów budynków mieszkaniowo-usługowych (3,7 ha) i ulic (8,7 ha), rewaloryzacji zieleni miejskiej (0,9 ha) oraz remontów obiektów kulturalnych (1,4 ha). Obecnie prowadzone są prace rewitalizacyjne na 18,1 ha. Związane są one z remontami budynków mieszkaniowo-usługowych (6,4 ha) oraz infrastruktury kołowej i kolejowej (11,7 ha).

Do najważniejszych przeprowadzonych kompleksowo działań rewitalizacyjnych należą m.in.:

- przekształcenie dawnych Zakładów Towarzystwa Aukcyjnego Wyrobów Bawełnianych I. K. Poznańskiego w Centrum Handlowo-Usługowe Manufaktura,
- przekształcenie dawnych budynków pofabrycznych zespołu II K. W. Scheiblera na lofty,
- wprowadzenie Łódzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej na teren Zespołu Przędzalni Cienkoprzędnej Henryka Grohmana,
- adaptację budynków pofabrycznych wzdłuż ul. Wólczańskiej i al. Politechniki na obiekty dydaktyczne Politechniki Łódzkiej.

Zakończono rewitalizacje m.in.:

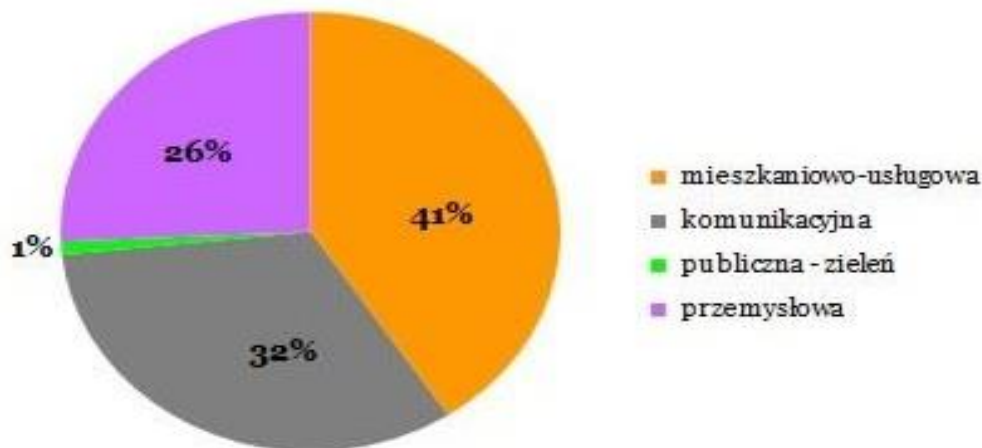
- Fabryki Wyrobów Dziaonych Henryka Dziembora i Józefa Niedźwiedzińskiego przy ul. Kopcińskiego 73/75,
- Zespołu Urbanistyczno-Architektonicznego Łódzkich Zakładów Przemysłu Spirytusowego przy ul. Kopcińskiego 58,
- Zakładów Mechanicznych i Fabryki Tłenu Franciszka Wagnera i Spółka przy ul. Żeromskiego 94,
- Ślusarni Mechanicznej H. Müllera i A. Seidla przy ul. Wólczańskiej 125,
- Fabryki Wyrobów Wełnianych i Bawełnianych Adolfa Daube przy ul. Wólczańskiej 128,
- Fabryki Towarzystwa Akcyjnego Manufaktury Wełnianej Fryderyka Wilhelma Schweikerta przy ul. Wólczańskiej 213/215 oraz 223,
- Przędzalni Wełny Czesankowej Paul Desurmonot, Motte i Spółka przy ul. Wólczańskiej 219,
- Fabryki Wyrobów Bawełnianych Józefa Babada przy ul. Wólczańskiej 241,
- Przędzalni Wełny Zgrzebnej Braci Muehle Muehle Hubert Spadkobiercy przy ul. Żeligowskiego 3/5.

Ponadto wykonano kompleksowe remonty około 100 kamienic i ich podwórek (w ramach programu „Mia100 kamienic”), remonty przestrzeni publicznych wzdłuż ul. Kopernika i ul. Piotrkowskiej wraz z jej przecznicami (ul. Narutowicza, ul. 6-go Sierpnia, ul. Traugutta), przebudowę układu komunikacyjnego wokół dworca kolejowego Łódź Fabryczna oraz wzdłuż ul. Mickiewicza i al. Piłsudskiego (Trasa W-Z), rewaloryzacje parków: Źródlika, im. H. Sienkiewicza i im. A. Mickiewicza. Na terenie „Nowego Centrum Łodzi” trwają

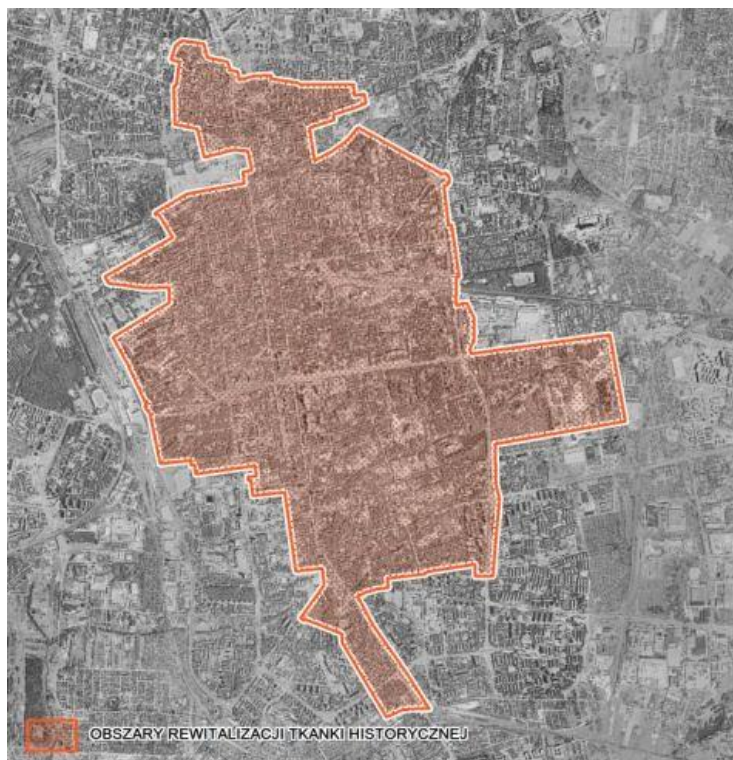
prace związane z budową podziemnej linii kolejowej i budynku dworca Łódź Fabryczna, kontynuacją rewitalizacji obiektu dawnej elektrowni (EC1 Zachód) oraz kompleksowymi remontami budynków i ulic w jego otoczeniu. Rozpoczął się też kolejny etap rewitalizacji kompleksu Scheiblera – Grohmana, w tym Księżego Młyna. Trwają dalsze prace obejmujące kompleksowe remonty kamienic oraz rewaloryzację Parku im. S. W. Reymonta.

Wykres. Łódź – struktura funkcjonalna obszaru wskazanego do rewitalizacji w 2014 r. (Źródło: BPPWL na podstawie badań ankietowych)

Obszary priorytetowe

Cały obszar rewitalizacji Łodzi należy traktować jako priorytetowy o wartości kulturowej, szczególnie istotny dla zapewnienia ładu przestrzennego i funkcjonowania miasta. Jego powierzchnia wynosi 1331,0 ha.

Łódź – priorytetowy obszar rewitalizacji (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Wskazany obszar priorytetowy obejmuje, jedną z największych w Europie, strukturę miasta poprzemysłowego z XIX/XX w., o przenikającej się zabudowie industrialnej ze zwartą zabudową mieszkaniową i rezydencjonalną. Wybrane kwartały charakteryzują się dużymi wartościami historycznymi, artystycznymi oraz naukowymi i stanowią największy w Polsce kompleks wielkomiejskiej zabudowy mieszczańskiej z architekturą

reprezentującą wszystkie nurty stylowe XIX/XX w. (późny klasycyzm, historyzm, secesja, wczesny modernizm).

Urozmaicona architektura świecka i sakralna różnych wyznań świadczy o wielokulturowości ówczesnego społeczeństwa, które tworzyli Polacy, Niemcy, Żydzi i Rosjanie. W dużym stopniu zachowały się elementy rozplanowania z doby Królestwa Polskiego, m.in. układ komunikacyjny, podziały parcelacyjne oraz bogato zdobione elewacje. Wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego został uznany za pomnik historii. Ponadto ulicę Piotrkowską wraz z przyległymi ulicami objęto ochroną prawną jako park kulturowy. Obszar priorytetowy obejmuje m.in:

- obiekty reprezentatywne (zespoły: ul. Piotrkowskiej z Placem Wolności oraz budownictwa przemysłowego przy ul. Ogrodowej, kościół pw. św. Józefa Oblubieńca przy ul. Ogrodowej, zespół cerki pw. Aleksandra Newskiego przy ul. Kilińskiego, dawny kościół ewangelicki przy ul. Sienkiewicza, ratusz na Placu Wolności),
- 73 obiekty wpisane do rejestru zabytków,
- 38 obiektów ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- liczne obiekty zamieszczone w ewidencji gminnej, w tym 2 zabytki, które do 2012 r. uznawane były za dobra kultury współczesnej (Stary Rynek i budynek Centrali Tekstylnej).

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

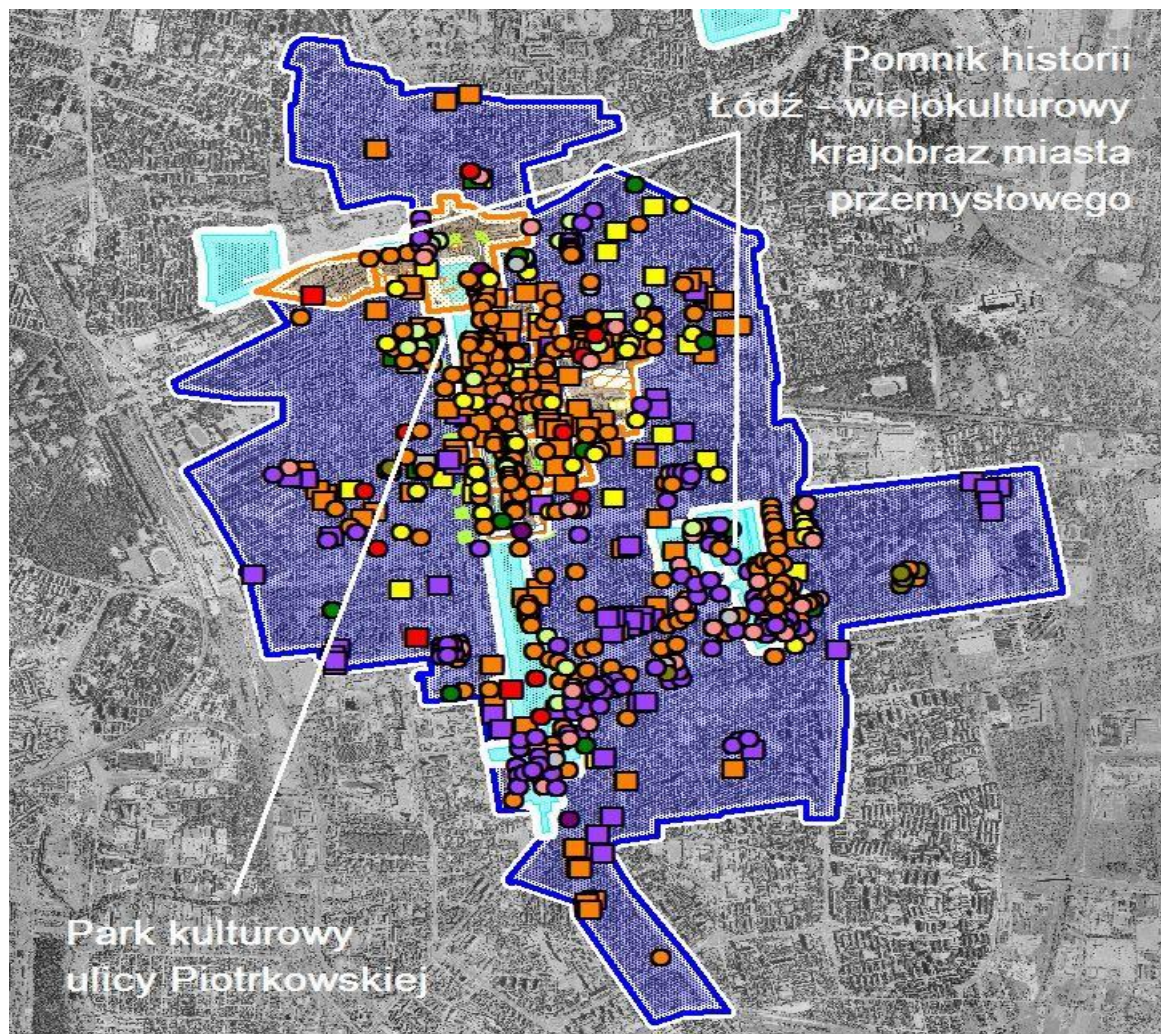
Do najpilniejszych potrzeb związanych z rewitalizacją należy integracja działań rewitalizacyjnych w kwartałach zabudowy, obejmująca m.in. kompleksowe remonty obiektów zabytkowych, rewaloryzację zieleni, tworzenie podwórców miejskich. Zachodzi również potrzeba zachowania wglądów widokowych na cenne obiekty i obszary zabytkowe, w tym m.in. zrewitalizowane obiekty elektrociepłowni (obecne EC1). Niezbędne jest przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych Placu Wolności oraz Starego Rynku. Istnieje także potrzeba objęcia ochroną łódzkich schronów. Konieczne jest również objęcie rdzenia strefy wielkomiejskiej ochroną w formie strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej.

Za niezbędne uznano również:

- wpisanie do rejestru zabytków obiektów obecnie zamieszczonych w ewidencji wojewódzkiej, m.in.: kamienice Richtera, Szerszewskich, kamienice przy ul. Sienkiewicza 6, Piotrkowskiej 78, Traugutta 5 i 9, dom murowany przy ul. Moniuszki 3, Budynek Poczty Głównej przy ul. Tuwima 38, domy robotnicze przy ul. Tuwima, GRAND Hotel, Fabryka Ramischa, budynek Centrali Tekstylnej,
- włączenie zrewitalizowanych obszarów w Europejski Szlak Dziedzictwa Poprzemysłowego ERICH,
- wpisanie Cmentarza Żydowskiego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,
- wpisanie wielokulturowych tradycji Łodzi na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa,
- utworzenie parku kulturowego w rejonie Łagiewnik.

Istnieje ponadto konieczność opracowania katalogu architektury i urbanistyki Łodzi oraz słownika łódzkiej gwary.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

- Ośrodki krajowe

ŁĘCZYCA

Rys historyczny

Miasto o złożonym układzie rozplanowania z zachowanymi śladami grodziska z kępą przygrodziową z VI w. (Szwedzka Góra) i śladami osady wiejskiej z opactwem benedyktyńskim w Tumie z X/XI w. oraz z osadą targową (od XIV w. tzw. Stare Miasto, a od XVI w. Przedmieście Waliszew), średniowiecznym miastem lokacyjnym z czworobocznym rynkiem (Plac Kościuszki), zamkiem królewskim i częściowo zachowanymi murami obronnymi.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały 5 obszarów do rewitalizacji o powierzchni 371,1 ha, spośród których 4 obszary odznaczają się wysoką wartością kulturową i stanowią struktury historyczne dawnego miasta o charakterze górniczo-sukienniczym. Ich łączna powierzchnia wynosi 260,1 ha (29,1% powierzchni miasta) i obejmuje historyczne śródmieście ze średniowiecznym układem rozplanowania – uznanym za obszar reprezentatywny oraz tereny powojennej zabudowy mieszkaniowej.

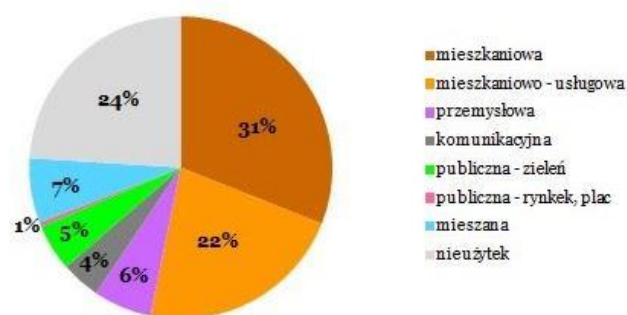
Na terenie wskazanych 4 obszarów znajduje się 46 obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, w tym układ przestrzenny Krośniewickiej Kolei Dojazdowej oraz Wieża Szybowa Kopalni Rudy Żelaza. Ponadto 26 obiektów i obszarów jest wpisanych do ewidencji WKZ. Stare Miasto znajduje się w zasięgu strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej. W sąsiedztwie Łęczycy zlokalizowany jest Tum z romańską archikolegiatą i wczesnośredniowiecznym grodem, tzw. Szwedzką Górą, dla których ustanowiono również strefę ochrony konserwatorskiej.

Do najcenniejszych obiektów zabytkowych należą: gotycki zamek królewski, gotycko-barokowy kościół pw. św. Andrzeja z pozostałościami murów miejskich, zespół klasztorny oo. Bernardynów z kościołem pw. Niepokalanego Poczęcia NMP oraz klasycystyczny ratusz.

W latach 2010-2014 zakończono prace rewitalizacyjne na 7,8 ha (4,2%), a w 2015 r. były kontynuowane na 141,6 ha. Najbardziej zaawansowane są prace rozpoczęte przed 2010 r., prowadzone w obrębie Starego Miasta, gdzie oprócz płyty rynku, kompleksowo wyremontowano wiele budynków użyteczności publicznej oraz mieszkalnych. Częściowo zrewaloryzowano zamek, płytę rynku i wyremontowano sąsiadujące z nim ulice. Obecnie na Starym Mieście prowadzone są dalsze prace remontowe kamienic i ulic, trwa również rewaloryzacja zamku oraz Parku Miejskiego. Działania rewitalizacyjne prowadzone w pozostałych wskazanych obszarach polegają głównie na remoncie budynków mieszkalnych, użyteczności publicznej oraz ulic.

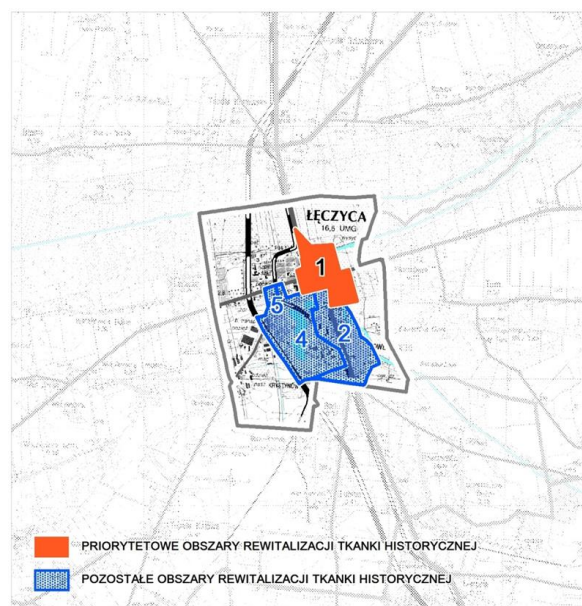
Wykres. Łęczyca – struktura funkcjonalna obszarów wskazanych do rewitalizacji w 2014 r. (Źródło: BPPWŁ na podstawie badań ankietowych)

Obszary priorytetowe

Spośród 4 obszarów o wartości kulturowej za priorytetowy w zakresie działań rewitalizacyjnych uznano **obszar związany ze Starym Miastem, stanowiący najcenniejszy fragment układu przestrzennego – średniowieczny układ miasta lokacyjnego** (o powierzchni 58,8 ha)

Łęczyca – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Wytypowany obszar skupia m.in. czytelny, czworoboczny rynek, na którym zlokalizowany jest wyremontowany klasycystyczny ratusz, z pozostałościami murów obronnych oraz zamkiem królewskim. Obszar ten koncentruje 30 obiektów wpisanych do rejestru zabytków, 15 obiektów ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz liczne obiekty zakwalifikowane do gminnej ewidencji. Ponadto stanowi bardzo ważny element

powiązań krajobrazowych z pobliskim Tumem (romańską archikolegiatą i wczesnośredniowiecznym grodem plemiennym).

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do najpilniejszych potrzeb w zakresie rewitalizacji zaliczono kontynuację kompleksowo przeprowadzanych rewaloryzacji wokół rynku, zamku i parku.

Poza tym, niezbędne jest opracowanie studium historycznego miasta, uwzględniającego panoramy widokowe pomiędzy Łęczycą i Tumem oraz Górą Świętej Małgorzaty, co stanowiłoby podstawę do sporządzania wytycznych dla planowanych działań inwestycyjnych, uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów i obiektów zabytkowych, prowadzące do poprawy ładu przestrzennego oraz utworzenia parku kulturowego Łęczycy – Tum – Góra św. Małgorzaty. Zachodzi również potrzeba podjęcia działań rewaloryzacyjnych oraz promocyjnych w budynku dawnego, zamkniętego od 2006 r., zakładu karnego, stanowiącego lokalną atrakcję turystyczną.

Niezbędne jest przeprowadzenie badań archeologicznych we wszystkich obszarach inwestycyjnych w obrębie murów miejskich.

Istnieje także konieczność wpisania układu urbanistycznego miasta (objętego wojewódzką i gminną ewidencją zabytków) do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ŁOWICZ

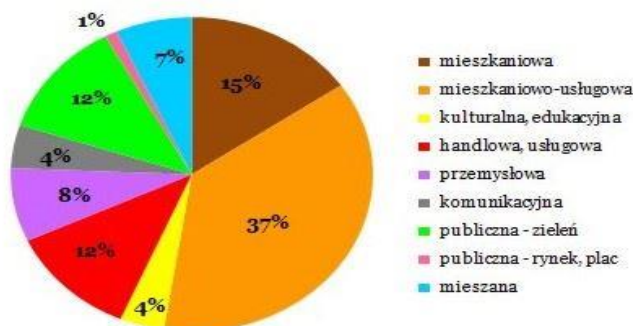
Rys historyczny

Ośrodek o zachowanym wczesnośredniowiecznym unikalnym układzie rozplanowania (z XIV w.) opartym na: przedmieściach – Bratkowice i Kaczew (obecnie Tkaczew) oraz dwóch równoległych ciągach ulic – Zduńskiej i Podrzecznej, biegnących wzdłuż Bzury. Ciągi te łączą dwa rynki: Stary i Nowy Rynek. W układzie przestrzennym widoczne są elementy przedlokacyjne – średniowieczny gród kasztelański (przekształcony w osadę targową z targowiskiem) i wybudowany później zamek oraz elementy lokacyjne z końca XIII w. – Stare Miasto z czworokątnym regularnym rynkiem. W XV w. założono Nowe Miasto z rynkiem o trójkątnym kształcie wpisującym się we wcześniejszy układ ulic w obrębie Podgrodzia.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. lokalne władze wskazały **19 obszarów do rewitalizacji** o powierzchni 183,7 ha (7,8% powierzchni miasta), związanych z terenami historycznego śródmieścia uznanego za obszar reprezentatywny. Obszary te zlokalizowane są w strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmującej swym zasięgiem historyczny układ urbanistyczny Łowicza, w tym: Stare Miasto, Nowe Miasto, dawny Gród i Podgrodzie oraz przedmieście Tkaczew. Na terenie wskazanych obszarów znajduje się 91 obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków. Najważniejsze z nich to m.in.: przylegająca do Starego Rynku renesansowo-barokowa Bazylika Katedralna pw. Wniebowzięcia NMP (XIV w.), uznana za pomnik historii w 2013 r., ruiny zamku (XIV w.), późnobarokowy kościół oo. Pijarów pw. MB Łaskawej i św. Wojciecha (XVII w.) z budynkiem kolegium Pijarów, zabudowania prymasowskie (Brama Prymasowska, Pałac Biskupi i czworoboczna Baszta gen. Klickiego), zespół klasztorny pomisjonarski z barokową kaplicą Boromeusza (XVII w.), kościół pw. św. Ducha i św. Katarzyny i Mateusza, ratusz miejski (XIX w.) oraz mieszczańska zabudowa. Ponadto do ewidencji WKZ wpisanych jest 57 obiektów i obszarów.

Wykres. Łowicz – struktura funkcjonalna obszarów wskazanych do rewitalizacji w 2014 r. (Źródło: BPPWŁ na podstawie badań ankietowych)

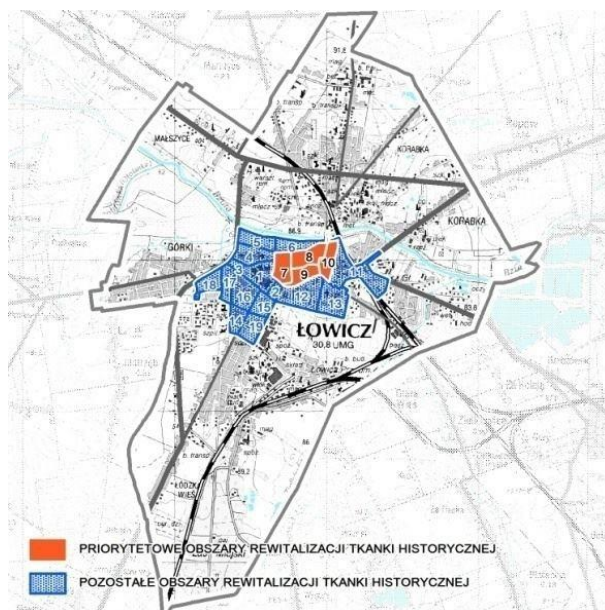

W latach 2009-2014 działania rewitalizacyjne zakończono na 28,6 ha (15,6%) powierzchni terenów do rewitalizacji, a na dalszych 53,5 ha (29,1%) są kontynuowane. Prace prowadzone są etapowo: etap I (rozpoczęty przed 2009 r.) obejmował renowację Nowego Rynku i jego zabudowy pierzejowej oraz rewaloryzację zieleni al. Sienkiewicza. W etapie II zakończono rewaloryzację Bazyliki Katedralnej i Pałacu Biskupiego z założeniem parkowym oraz sąsiadujących z nimi zachodnimi Błoniami nad Bzurą. Ponadto, częściowo wykonano otoczenie Baszty gen. Klickiego oraz prowadzono prace remontowe dotyczące układu komunikacyjnego. Obecnie prowadzone są prace przygotowawcze w ramach III etapu obejmującego kompleksowe działania rewitalizacyjne polegające na: rewaloryzacji starych kamienic i terenów zieleni publicznej (Ogród Saski), remontach głównych ulic: Podrzecznej i Zduńskiej oraz przebudowie układu komunikacyjnego w kierunku mostu na Bzurze. Najmniej zaawansowane są prace na terenach zlokalizowanych na południe od śródmieścia.

Obszary priorytetowe

Spśród 19 obszarów wskazanych do rewitalizacji przez władze miasta, **4 obszary stanowiące kanwę unikatowego układu przestrzennego Starego Rynku, którego dominantą jest Bazylika Katedralna, sąsiadująca z zespołem budynków Kurii Biskupiej oraz licznymi zabytkami pierzejowej zabudowy, uznano za priorytetowe** (36,3 ha).

Łowicz – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 7, 8, 9, 10) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Na obszarach tych kontynuowane będą działania naprawcze unikatowych struktur przestrzennych miasta, do których należą: 3 obiekty reprezentatywne (Bazylika Katedralna, kościół oo. Pijarów i ratusz), muzeum, skansen, 40 obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz 37 objętych wojewódzką ewidencją zabytków, liczne obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Do najpilniejszych potrzeb należy kontynuacja zintegrowanych prac rewitalizacyjnych i rewaloryzacyjnych prowadzonych w: Bazylice Katedralnej i obszarze Kurii Biskupiej, dawnym klasztorze Misjonarzy wraz z otaczającą zielenią, Pałacu Saskim oraz budynku Centrum Informacji Turystycznej. Kontynuacji prac rewaloryzacyjnych wymaga również kościół oo. Pijarów.

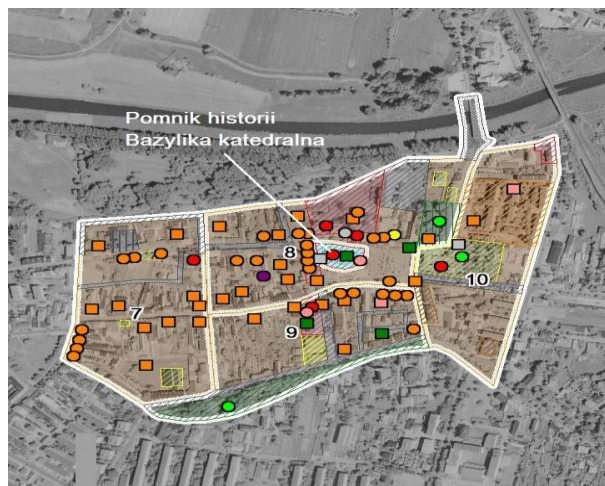
Zachodzi także potrzeba podjęcia pilnych prac rewaloryzacyjnych w ratuszu miejskim, kościele ewangelickim (obecnie pełniącym funkcję galerii), licznych kamienicach zlokalizowanych w pierzejach rynku i przy ulicach: Podrzecznej i Zduńskiej oraz w zakresie zieleni na terenie Ogrodu Saskiego.

Za niezbędne uznano opracowanie koncepcji rewitalizacji całego założenia Starego Rynku z ulicami Podrzeczna i Zduńska. W strukturze nawierzchni Starego Rynku należy uwzględnić „Aleję Gwiazd Łowickich”.

Do pilnych potrzeb należy również kontynuacja działań konserwatorskich prowadzonych na obszarze skansenu sąsiadującego z odnowionym budynkiem muzeum.

W celu ochrony struktur historycznych miasta istnieje potrzeba uznania obszaru Starego i Nowego Rynku wraz z ulicami Zduńska i Podrzeczna za park kulturowy. Niezbędne jest wpisanie do rejestru zabytków 3 bram łowickich (ujętych w ewidencji zabytków), zlokalizowanych przy Bazylice Katedralnej, Kurii Wikariuszy i dawnym klasztorze Misjonarzy (obecnym muzeum).

Zachodzi potrzeba włączenia rewitalizowanego obszaru do elementów drogi pielgrzymkowej – Procesji Bożego Ciała wpisanej na Krajową Listę Dziedzictwa Niematerialnego.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

NOWOSOLNA

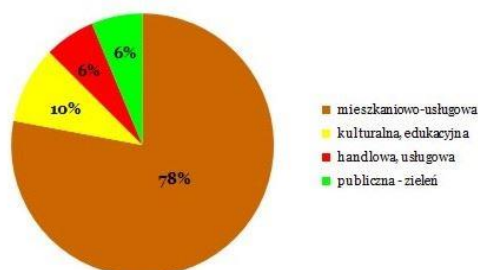
Rys historyczny

Miejscowość powstała w wyniku zaplanowanej polityki osadniczej rządu pruskiego na przełomie XVIII i XIX w., tzw. kolonizacji fryderycjańskiej. Obecnie ośrodek administracyjnie znajduje się w granicach Łodzi. Zachował się unikalny na skalę europejską – układ przestrzenny w postaci ośmioramiennej gwiazdy, o radialnym, szachownicowym rozkładzie zabudowy, z ośmioma drogami (czterema rzędówkami) wychodzącymi z centralnie usytuowanego placu.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W Nowosolnej w wyniku analiz i przeprowadzonych wizji lokalnych wskazano **1 obszar do rewitalizacji** o powierzchni 11,9 ha (0,7% powierzchni), obejmujący kanwę klasycystycznego układu rozplanowania z rynkiem i otaczającą go zabudową, podlegający ochronie konserwatorskiej. Północną jego część stanowi założenie kościoła i cmentarza, obiekty zabytkowe znajdują się w części południowej. Obecnie obszar stanowi zdegradowaną część miasta Łodzi, z ciągiem komunikacyjnym niekorzystnie wpływającym na staromiejską strukturę. W jego granicach znajdują się 2 obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz 9 obiektów wpisanych do ewidencji WKZ. W 2008 r. drewniany kościół ewangelicko-augsburski pw. św. Andrzeja Boboli został przeniesiony do Skansenu Łódzkiej Architektury Drewnianej w Łodzi.

Do 2014 r. działania rewitalizacyjne zakończono na 1,4 ha (17,0% ogólnej powierzchni terenów wskazanych do rewitalizacji), m.in. na terenie zespołu szkolno-przedszkolnego, a kontynuowane są na 1,0 ha (11,7%).

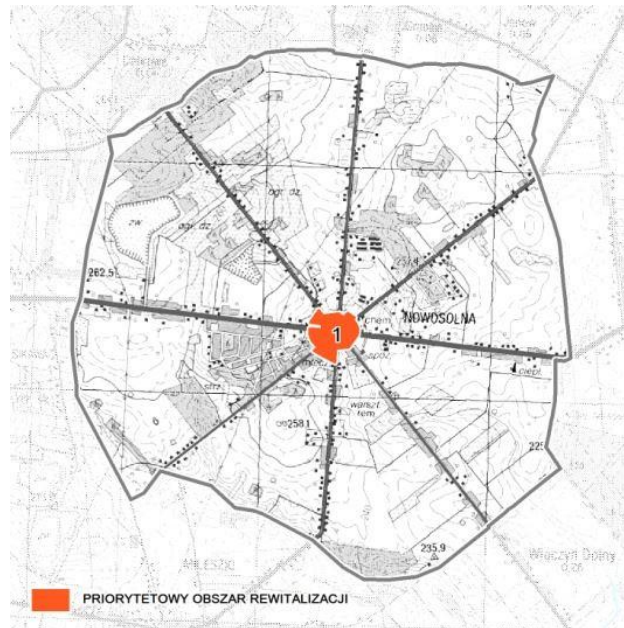

Wykres. Nowosolna – struktura funkcjonalna obszaru wskazanego do rewitalizacji w 2014 r. (Źródło: BPPWL na podstawie badań ankietowych)

Obszar priorytetowy

Cały obszar wskazano jako obszar priorytetowy wymagający działań rewitalizacyjnych.

Nowosolna – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

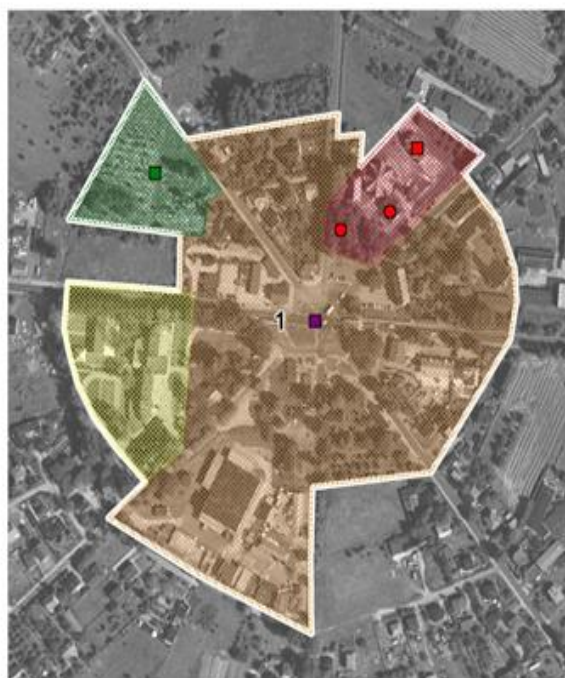
Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do najpilniejszych potrzeb wytypowanego obszaru należy przeprowadzenie złożonych działań rewaloryzacyjnych w obrębie założenia kościoła i cmentarza parafialnego z zachowaniem in situ drewnianej dzwonnicy.

Zachodzi także potrzeba uporządkowania:

- struktury przestrzennej Nowosolnej poprzez przeprowadzenie remontów zaniedbanych obiektów mieszkaniowo-usługowych, zlokalizowanych głównie w jego południowej części oraz budynku obecnej siedziby Urzędu Gminy Nowosolna, po jego przeniesieniu do miejscowości Skoszewy Stare,
- układu komunikacyjnego poprzez wprowadzenie obwodnicy Nowosolnej lub przebudowę skrzyżowania z odtworzeniem rynku.

W celu ochrony istnieje potrzeba wpisania układu przestrzennego Nowosolnej do rejestru zabytków.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

PIOTRKÓW TRYBUNALSKI

Rys historyczny

Ośrodek ze średniowiecznym rodowodem, prawa miejskie posiadał już na początku XIV w. Miasto sejmików szlacheckich i synodów biskupich w XV w. stało się kolebką polskiego parlamentaryzmu i demokracji. Spuścizną tego okresu są pozostałości murów obronnych, z centralnie położonym czworobocznym rynkiem i regularnie rozplanowanym układem ulic. Obecnie posiada jeden z najciekawszych zachowanych w Polsce Środkowej zespołów zabudowy miejskiej ze średniowiecznym założeniem przestrzennym Starego Miasta, w którym można odnaleźć także cechy osady przedlokacyjnej w postaci wrzecionowatego układu ulic Rwańskiej, Łaziennej i pierzei Placu Czarnieckiego.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

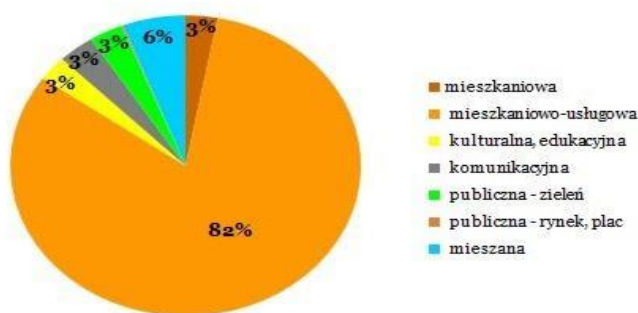
W 2014 r. władze wskazały do rewitalizacji 4 obszary o powierzchni 162,0 ha (2,4% powierzchni miasta) obejmujące **obszar o wysokiej wartości kulturowej – Stare Miasto z Traktem Wielu Kultur**, a także poprzemysłowe osiedla mieszkaniowe oraz obszar starej parowozowni.

Układ urbanistyczny Piotrkowa trybunalskiego został uznany za reprezentatywny. Na terenie wskazanych obszarów znajduje się 79 obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz 85 zabytków wpisanych do wojewódzkiej ewidencji. W obrębie Starego Miasta znajdują się liczne obiekty sakralne: fara pw. św. Jakuba, zespoły klasztorne: oo. Jezuitów z barokowym kościołem oraz nowym kolegium jezuickim, ss. Dominikanek z barokowym kościołem i pozostałościami średniowiecznych obwarowań miejskich, oo. Dominikanów z gotyckim kościołem, dawny oo. Pijarów, obecnie z ewangelickim kościołem i oo. Bernardynów z wczesnobarokowym kościołem. W obrębie Traktu Wielu Kultur znajdują się również: gotycko-renesansowa wieża zamku królewskiego, Wielka i Mała Synagoga, kirkut, cerkiew pw. Wszystkich Świętych, gmach Sądu Rejonowego oraz dworzec kolejowy (XIX w.) i wieża ciśnień (XX w.).

W latach 2009-2014 działaniami rewitalizacyjnymi objęto 18,6 ha terenów miasta (11,5% powierzchni do rewitalizacji). Prace te kontynuowane są na powierzchni 45,3 ha (28,0%). W samym śródmieściu zrewitalizowano 2,5 ha, a kontynuacja obejmuje powierzchnię 41,8 ha. Rewitalizacja w obszarze Starego Miasta odbywa się etapami. W etapie I (lata 2008-2011) zakończono remont budynku Wielkiej Synagogi (Biblioteki Miejskiej), wieży ciśnień, przebudowy ulic: Słowackiego, Dąbrowskiego, Pijarskiej, Łaziennej-Mokrej, Konarskiego, Krakowskie Przedmieście (odcinek ul. Grodzka – ul. Garncarska), Zamkowej (odcinek Plac Czarnieckiego – ul. Jerozolimska) wraz z mostem oraz Placem Czarnieckim. W etapie II (lata 2012-2014) zakończono przebudowę ulic: Polskiej Organizacji Wojskowej, Farnej, Rycerskiej, Rwańskiej, Starowarszawskiej wraz z mostem oraz sfinalizowano remont budynku Ośrodka Działań Artystycznych. Zakończono prace rewaloryzacyjne budynku nowego kolegium jezuickiego (I Liceum Ogólnokształcące im. B. Chrobrego) i zamku królewskiego. Kontynuowane są działania rewitalizacyjne terenów Podzamcza (w ramach projektu „Młode Stare Miasto”), obejmująca urządzenie bulwarów wzdłuż rzeki Strawy oraz zagospodarowanie przestrzeni kwartałów zlokalizowanych wzdłuż ulic: Zamkowej, Jerozolimskiej, Pereca, Zamurowej, Starowarszawskiej i Garncarskiej wraz z przebudową skrzyżowań Zamkowa, Starowarszawska, Garncarska i włączeniem ul. Wojska Polskiego i al. Kopernika (etap III rozpoczęty w 2014 r.).

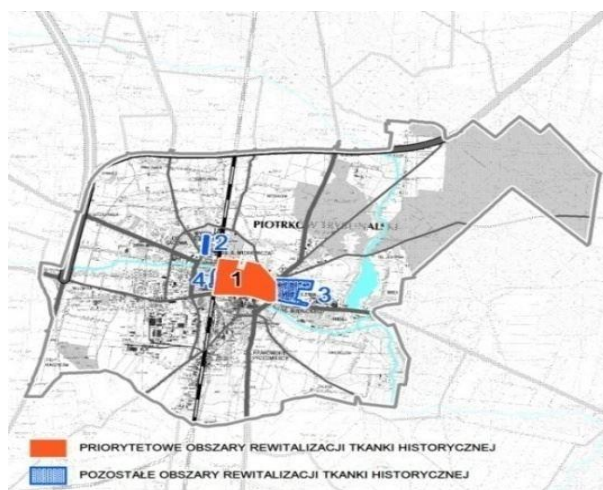
Przeprowadzone prace w pozostałych obszarach dotyczą remontów i rewaloryzacji zdegradowanej substancji mieszkaniowej, ciągów komunikacyjnych wraz z placami oraz terenów zielonych (45,1 ha).

Wykres. Piotrków Trybunalski – struktura funkcjonalna obszarów wskazanych do rewitalizacji w 2014 r. (Źródło: BPPWL na podstawie badań ankietowych)

Obszar priorytetowy

Spośród 4 obszarów wskazanych do rewitalizacji przez władze miasta wybrano **1 obszar priorytetowy – teren Starego Miasta z Traktem Wielu Kultur o powierzchni 108,9 ha, stanowiący najcenniejszą część układu przestrzennego – średniowieczny układ miasta lokacyjnego i osady przedlokacyjnej.**

Piotrków Trybunalski – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Wybrany obszar obejmuje zwartą najcenniejszą strukturę historyczną średniowiecznego miasta z: układem ulic, niewielkim kameralnym Rynkiem Trybunalskim, fragmentami kamiennie-ceglanych obwarowań miejskich, zamkiem królewskim, założeniami klasztorowymi z kościołami, cerkwią, synagogami, gmachem sądu, dworcem kolei warszawsko-wiedeńskiej, halą targową, parkiem wraz z ogrodem botanicznym. Teren skupia 9 obiektów uznanych za reprezentatywne, do których należą: 3 zespoły klasztorne (oo. Jezuitów, oo. Bernardynów, panien dominikanek) oraz kościół farny, cerkiew prawosławna, zamek królewski, sąd, zespół dworca kolei warszawsko-wiedeńskiej, układ przestrzenny, 50 obiektów wpisanych do rejestru zabytków, 63 obiekty ujęte w ewidencji wojewódzkiej oraz 36 obiektów z gminnej ewidencji zabytków.

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

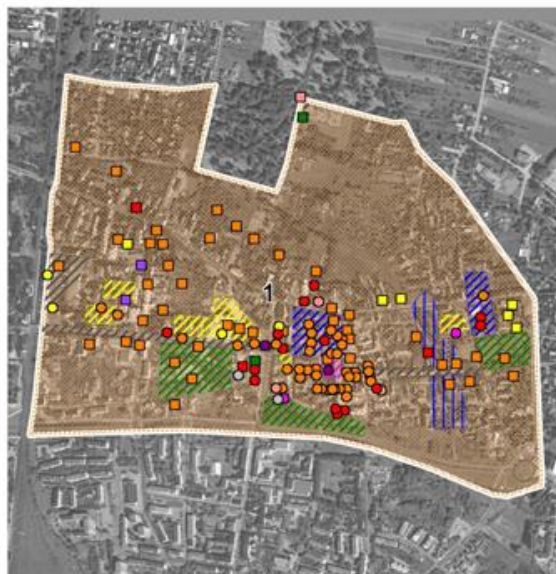
Istnieje potrzeba zakończenia prac rewaloryzacyjnych parku ks. Józefa Poniatowskiego. Niezbędna jest także kontynuacja rewitalizacji:

- historycznej tkanki miejskich kwartałów zabudowy Podzamcza,
- zabytków dziedzictwa śródmieścia.

Zachodzi potrzeba opracowania programu rewitalizacji dla miasta zawierającego zadania z Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Piotrków Trybunalski na lata 2015-2018.

W celu ochrony struktur historycznych miasta istnieje możliwość:

- uznania Traktu Wielu Kultur za park kulturowy,
- wpisania (ujętej w ewidencji) hali targowej do rejestru zabytków.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

SIERADZ

Rys historyczny

Miasto z zachowanym średniowiecznym zespołem osadniczym, na który składają się: gród w miejscu tzw. Wzgórza Zamkowego, podgrodzie i osada targowa z XI w. oraz średniowieczne miasto lokacyjne z prostokątnym rynkiem i 8 ulicami wychodzącymi z jego naroży (łącznie z ul. Zamkową). Stanowi ona główną oś kompozycyjną łączącą Stare Miasto ze Wzgierzem Zamkowym zlokalizowanym w łuku starorzecza.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

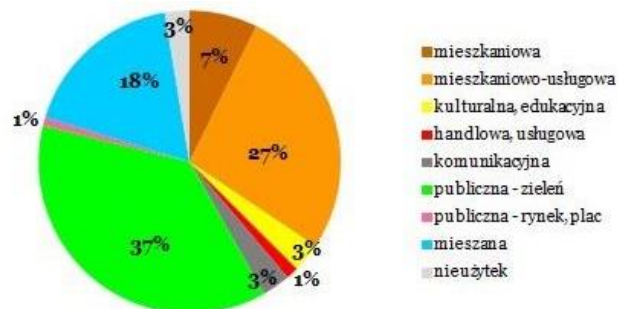
W 2014 r. władze samorządowe wskazały do rewitalizacji 10 obszarów o powierzchni 162,5 ha (3,2% powierzchni miasta). **Siedem z nich**, o łącznej powierzchni 92,2 ha (1,8%), **obejmuje historyczne centrum miasta ze strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej (Stare Miasto, ul. Zamkowa, Przedmieście Praskie i Wzgórze Zamkowe), a także tereny poprzemysłowe.**

Układ urbanistyczny Sieradza został uznany za reprezentatywny. Na wskazanych obszarach znajduje się 19 obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz 23 zabytki wpisane do wojewódzkiej ewidencji. Do najciekawszych obiektów można zaliczyć, znajdujące się w obrębie strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej: renesansową Kamienicę Pojagiellońską, tzw. Dom Kata, z reliktem baszty z XIV w. i fragmentem miejskiego muru obronnego, kościół farny pw. Wszystkich Świętych, zespół klasztorny poddominikański (obecnie ss. Urszulanek) z kościołem pw. św. Stanisława, Teatr Miejski oraz Wzgórze Zamkowe z XIII w. z ceglana rotundą (objęte ochroną jako park kulturowy), będące pozostałością grodu kasztelańskiego, a później książęcego.

Do końca 2014 r. prace rewitalizacyjne zakończono na 8,3 ha (9,0% powierzchni do rewitalizacji), obecnie prace te obejmują 8,4 ha terenów (9,1%). Rewitalizacja centrum miasta odbywa się etapami i obejmuje działania o charakterze rewitalizacji kwartałowej.

Wykres. Sieradz – struktura funkcjonalna obszarów wskazanych do rewitalizacji w 2014 r. (Źródło: BPPWŁ na podstawie badań ankietowych)

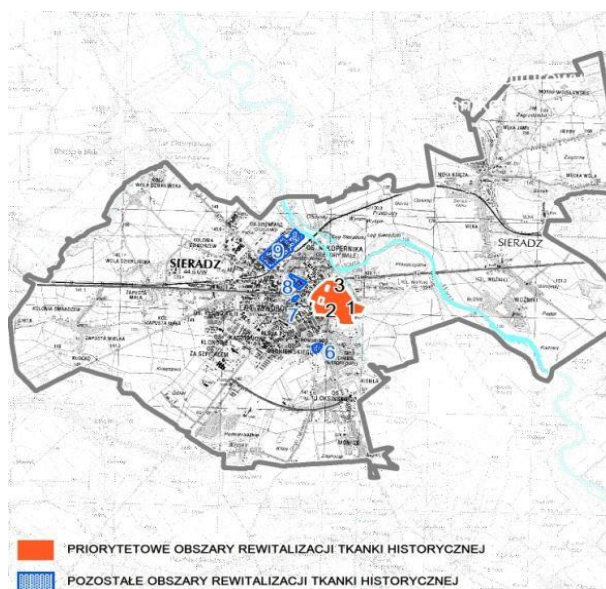
W etapie I „Od elekcji królów Polski do epoki Internetu” – Sieradzka Starówka historycznym i kulturowym dziedzictwem regionu (do 2011 r.) odnowiono płytę Rynku Starego Miasta, płytę Placu Teatralnego, wyremontowano kamienice w rynku oraz inne obiekty zabytkowe.

W etapie II „Park kulturowy – Wzgórze Zamkowe” (do końca 2014 r.) wyremontowano kolejne budynki w centrum oraz historyczny ciąg komunikacyjny „Trakt Królewski” (ul. Zamkowa wraz z Rynkiem Praskim), łączący Rynek Starego Miasta ze Wzgórzem Zamkowym. Utworzono także atrakcyjne widokowo bulwary nadrzeczne w starorzeczu Żeglina. Obecnie prowadzone prace koncentrują się na aranżacji przestrzeni Wzgórze Zamkowego, na którym planuje się utworzenie tarasów widokowych w miejscu obrysu murów zamku, wyniesienie ponad poziom terenu w formie muru z kamienia obrysu fortyfikacji, wjazdu, wieży okrągłej i głównego budynku zamku książęcego z okresu późnego średniowiecza wraz z odsłonięciem relikwów XIII w. rotundy, jako elementów trasy edukacyjnej. Prowadzone są także dalsze remonty budynków w historycznym centrum.

Obszar priorytetowy

Pośród 7 obszarów wskazanych do rewitalizacji, 3 obszary obejmujące teren Starego Miasta ze Wzgórzem Zamkowym, o powierzchni 58,4 ha, tworzące kanwę średniowiecznego układu przestrzennego miasta lokacyjnego i przedlokacyjnego grodu, uznano za priorytetowe.

Sieradz – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 2, 3) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Wytypowane obszary stanowią najcenniejszy teren miasta ze średniowiecznym rynkiem, z zabytkową zabudową pierzejową i odtworzonymi bramami (Krakowską, Warcką i Grodzką), z kościołem farnym, Placem Teatralnym, skansenem, ze Wzgórzem Zamkowym.

Obszary priorytetowe skupiają także obiekty i obszary reprezentatywne: kościół kolegiacki, klasztor podominikański, Kamienicę, tzw. Pojagiellońską (ul. Dominikańska 2, obecnie siedziba Muzeum Okręgowego) oraz dobrze zachowany średniowieczny układ przestrzenny powiązany ze starszym grodziskiem. Strukturę zabytkową tworzy 16 obiektów wpisanych do rejestru zabytków, 14 zamieszczonych w ewidencji wojewódzkiej i liczne z gminnej ewidencji zabytków.

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do najpilniejszych potrzeb miasta zaliczono ożywienie zrewitalizowanych przestrzeni zabytkowych: rynku i parku kulturowego.

Niezbędna jest także kontynuacja prac renowacyjnych i rewaloryzacyjnych wnętrza: kościoła farnego pw. Wszystkich Świętych przy ul. Kolegiackiej i zespołu klasztornego poddominikańskiego (obecnie ss. Urszulanek) z kościołem św. Stanisława przy ul. Dominikańskiej. Istotna jest również kontynuacja udzielania dotacji finansowych z budżetu Urzędu Miasta prac konserwatorskich obiektów zabytkowych.

Istnieje konieczność przeprowadzenia kompleksowych prac remontowych budynku Muzeum Okręgowego i kamienic w pierzejach rynku.

W celu ochrony struktur historycznych miasta istnieje potrzeba wpisania obszaru historycznego centrum do rejestru zabytków jako strefy ochrony konserwatorskiej.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

WIELUŃ

Rys historyczny

Ośrodek charakteryzuje się zachowanym średniowiecznym układem urbanistycznym o wrzecionowatym kształcie z osią na linii wschód-zachód (nawiązującym do miast śląskich, spotykanym też w Wielkopolsce i na Ziemi Krakowskiej), z centralnie usytuowanym prostokątnym rynkiem oraz fragmentami fortyfikacji miejskich.

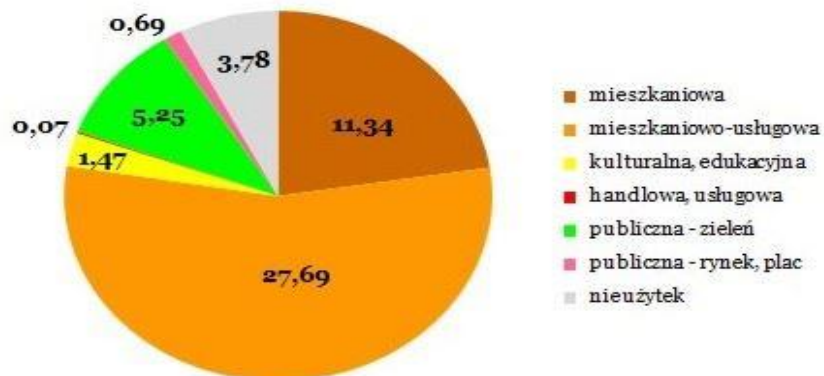
Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze samorządowe miasta wskazały do rewitalizacji **7 obszarów** o powierzchni 49,9 ha (2,9% powierzchni miasta) **obejmujących tereny z zabytkowymi obiektami i układami rozplanowania** pochodzącymi z różnych okresów historycznych, poniemieckie osiedla mieszkaniowe, zabytkową stację Wieluń Dąbrowa, uznawaną za element tożsamości miasta oraz zespół dawnej cukrowni.

Na wskazanych obszarach znajduje się 14 obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz 8 obiektów i obszarów wpisanych do ewidencji WKZ, w tym historyczny układ urbanistyczny (średniowieczne rozplanowanie objęte strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej i uznany za układ przestrzenny reprezentatywny oraz założenia z późniejszych epok objęte strefami częściowej ochrony konserwatorskiej). W obrębie Starego Miasta znajdują się unikatowe pozostałości miejskich murów obronnych, tzw. kazimierzowskich, z basztami (Męczarnią, Swawolą i Prochownią), zespołem Bramy Kaliskiej oraz gotycką Bramą Krakowską, stanowiącą część budynku klasycystycznego ratusza. Zlokalizowane są tutaj również liczne obiekty sakralne (zespoły klasztorne: pobernardyński z kościołem ss. Bernardynek, a obecnie Zborem Ewangelickim, poaugustyński z

kościółem pw. Bożego Ciała i poreformacki z kościołem oo. Franciszkanów pw. Zwiastowania NMP oraz kościół popijarski pw. św. Józefa).

Wykres. Wieluń – struktura funkcjonalna obszarów wskazanych do rewitalizacji w 2014 r. (Źródło: BPPWL na podstawie badań ankietowych)

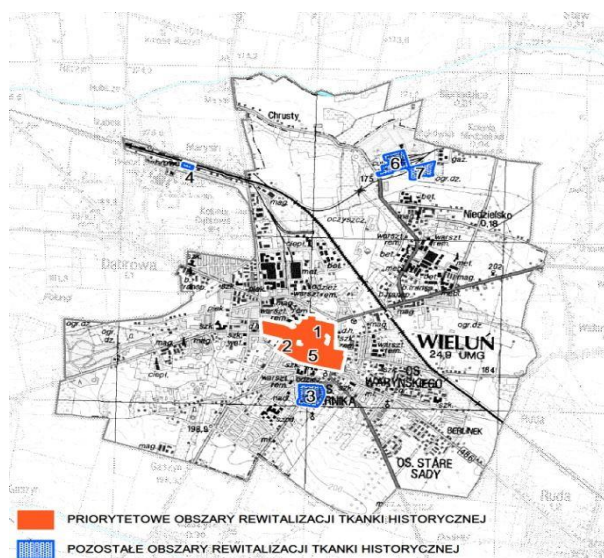

W latach 2010-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 8,5 ha (17% powierzchni do rewitalizacji), a kontynuowane są na 0,5 ha (1,0%). Zakończono rewaloryzację zachowanej części średniowiecznych murów miejskich – Baszty Męczarnia z przeznaczeniem na funkcję kulturalną oraz przebudowę Kinoteatru na siedzibę Europejskiego Centrum Kultury, Pojednania i Dialogu oraz Wieluńskiego Domu Kultury. Na Starym Mieście zakończono remont kulturalnych i edukacyjnych obiektów użyteczności publicznej oraz przestrzeni publicznych, modernizację zabudowy mieszkaniowej osiedla poniemieckiego oraz remont zabytkowego budynku dworca Wieluń Dąbrowa z przeznaczeniem na funkcje kulturalne. Najmniej zaawansowane są prace w pozostałych obszarach, które aktualnie objęte są ochroną konserwatorską.

Obszary priorytetowe

Spośród 7 obszarów wskazanych do rewitalizacji przez władze miasta wybrano **3 obszary priorytetowe** o powierzchni 34,8 ha, obejmujące unikatowy średniowieczny układ przestrzenny miasta lokacyjnego (Starego Miasta) z rynkiem i fragmentami murów obronnych oraz Kinoteatru, w obrębie których prowadzona będzie kontynuacja działań naprawczych.

Wieluń – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 2, 5) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Znaczna część wyznaczonego obszaru znajduje się w strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej. Znajdują się tutaj: mury miejskie (uznane za zabytek reprezentatywny), 15 obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, 5 ujętych w ewidencji wojewódzkiej oraz liczne z gminnej ewidencji zabytków.

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje potrzeba realizacji ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru Starego Miasta (zatwierdzonego uchwałą nr XLI/427/06 z dnia 2 czerwca 2006 r.) mających na celu m.in. podniesienie atrakcyjności ogólnodostępnych przestrzeni publicznych (ulic, placów, zieleni publicznej), wyeksponowanie walorów historycznych, uzupełnienie brakujących obiektów i urządzeń usługowych, modernizację i przebudowę budynków i obiektów adaptowanych, rozbiórkę obiektów zniszczonych i substandardowych.

Za niezbędne uznano przeprowadzenie prac rewitalizacyjnych polegających na: odrestaurowaniu Baszty Swawoli, modernizacji płyty Placu Legionów (o powierzchni 0,9 ha) oraz rewaloryzacji budynku dawnego klasztoru pijarów z adaptacją go na usługi kultury (działka nr 57).

Istnieje konieczność wpisu obszaru w granicach murów obronnych do rejestru zabytków jako strefy ochrony konserwatorskiej.

Do pilnych potrzeb należy także podjęcie działań w celu uzyskania Znak Dziejstwa Europejskiego dla obszaru szpitala, na który 1 września 1939 r. spadły pierwsze bomby rozpoczynające II wojnę światową, tzw. „Wieluńskie Westerplatte”.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Tabela. Przygotowanie ośrodków historycznych o randze europejskiej i krajowej do podjęcia działań w zakresie rewitalizacji historycznych struktur miejskich (Źródło: BPPWŁ)

	Ośrodki kompleksowo przygotowane do dalszych działań rewitalizacyjnych
	Ośrodki nie w pełni przygotowane do dalszych działań rewitalizacyjnych
	Ośrodki planujące podejmowanie działań uzupełniających w procesach rewitalizacyjnych
	Ośrodki nie przygotowane do dalszych działań rewitalizacyjnych

	Ośrodki o szczególnej skali potrzeb rewitalizacyjnych
	Ośrodki wymagające pilnego podjęcia działań rewitalizacyjnych

L.p.	Miasta	Obszary objęte mppz [tak (+), częściowo (cz), brak (-)]	Realizacja procesów rewitalizacji w oparciu o Programy rewitalizacji			Dalsze działania rewitalizacyjne w oparciu o Koncepcję funkcjonalno-przestrzenną		Potrzeby rewitalizacyjne obszarów wybranych				Przygotowanie działań z zakresu rewitalizacji				
			brak opracowania/nieaktualne	aktualne	w opracowaniu	opracowaną	w opracowaniu	liczba obszarów w strukturze historycznej	pow. obszarów w strukturze historycznej w ha	liczba obszarów wybranych	pow. obszarów wybranych w ha	udział obszarów wybranych w pow. miasta w %	wymagające podjęcia prac	rozpoczęte	zaawansowane / zintegrowane	zintegrowane w szerokim zakresie/ spracowane dalsze kierunki działań
1.	Łódź	cz			+		+	20	413,4	8	177,00	0,60				+
2.	Łęczyca	-	+					4	260,1	1	58,84	6,57				+
3.	Łowicz	+		+			+	19	183,7	4	36,26	1,55				+
4.	Nowosolna	-			+			1	11,95	1	11,95	0,03	+			
5.	Piotrków Trybunalski	cz			+	+		4	162,00	1	108,90	1,62				+
6.	Sieradz	+	+					7	92,24	3	58,45	1,95				+
7.	Wieluń	+	+					7	49,92	3	34,8	2,10				+

- Ośrodki regionalne

RAWA MAZOWIECKA

Rys historyczny

Miasto charakteryzuje się częściowo zachowanym średniowiecznym rozplanowaniem z elementami przedlokacyjnymi – gród z podgroziem, osady na Górze Anielskiej i późniejszego miasta, tzw. Starego Miasta (Starej Rawy), z ruinami zamku, jak i lokacyjnymi – Nowa Rawa z początkowo prostokątnym rynkiem (Plac Piłsudskiego) i murami obronnymi.

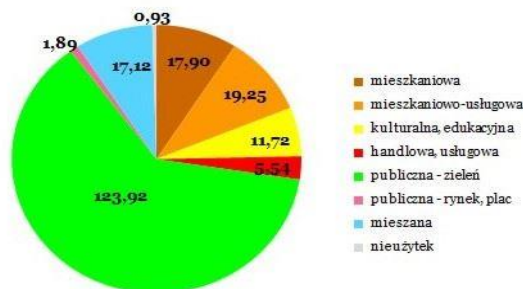
W układzie przestrzennym miasta uznanym za reprezentatywny widoczne są również elementy klasycystyczne, związane z jego regulacją w epoce uprzemysłowienia (powstanie fabryki sukna i osady fabrycznej z działkami wytyczonymi wzdłuż traktu piotrkowskiego). Z tego okresu pochodzi ratusz, jatki miejskie, kamienice w rynku i park w stylu angielskim. W latach 1918-1939 podczas rozbudowy kolei wąskotorowej z Warszawy do Tomaszowa Mazowieckiego, zmodernizowano przebiegającą przez miasto linię Rogów – Rawa Mazowiecka – Biała Rawska.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały 3 obszary do rewitalizacji o powierzchni 198,3 ha. Spośród nich, **2 obszary (o powierzchni 92,7 ha, tj. 7,0% powierzchni miasta), obejmujące układ historycznego śródmieścia oraz zabytkowy cmentarz wielowyznaniowy zlokalizowany pomiędzy terenami zabudowy mieszkaniowej – Osiedla Niepodległości i Solidarności, wyróżniają się szczególnymi wartościami kulturowymi.**

Na dwóch wskazanych obszarach znajduje się 26 obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, w tym historyczny układ przestrzenny Starego Miasta z rynkiem oraz 31 zabytków ponadto wpisanych do ewidencji WKZ (26 domów mieszkalnych, 3 cmentarze przykościelne, szpital obwodowy i budynek straży pożarnej). Zdecydowana większość Starego Miasta objęta jest strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej wpisaną do rejestru zabytków, w obrębie której są zlokalizowane ruiny murowanego zamku Książąt Mazowieckich, dawne zespoły klasztorne: oo. Jezuitów (Kolegium Jezuickie, obecnie Zakon ss. Nazaretanek) z kościołem pojezuickim pw. Niepokalanego Poczęcia MP z dzwonnica i oo. Pasjonistów z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP, klasycystyczny ratusz, jatki miejskie, willa Edwarda Otto oraz Park Miejski.

Wykres. Rawa Mazowiecka – struktura funkcjonalna obszarów wskazanych do rewitalizacji w 2014 r.
(Źródło: BPPWŁ na podstawie badań ankietowych)

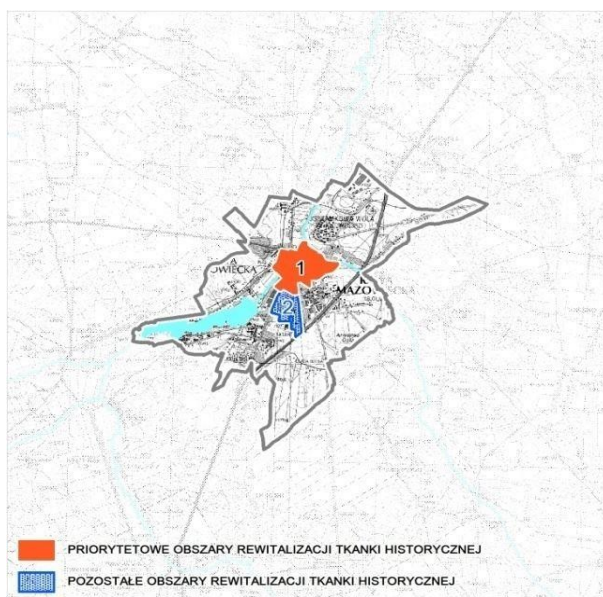

W latach 2010-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 9,6 ha (10,4% obszarów do rewitalizacji). W 2015 r. kontynuowane były na 1,5 ha (1,6%). W obszarze historycznego śródmieścia zakończono prace remontowe obiektów zabytkowych (ratusza, kościoła i klasztoru pojezuickiego) i budynków użyteczności publicznej (Miejskiego Domu Kultury, Starostwa Powiatowego, przedszkola, szkoły podstawowej i gimnazjum) wraz z przestrzeniami publicznymi im towarzyszącymi. Trwają prace związane z rewitalizacją przestrzeni publicznej w centrum miasta (Plac Piłsudskiego i Plac Wolności połączone ulicą Kardynała S. Wyszyńskiego) oraz rewaloryzacją Parku Miejskiego. W obszarze obejmującym zabytkowy cmentarz wykonano modernizację budynków oraz zagospodarowano tereny zielone.

Obszary priorytetowe

Jako priorytetowy obszar rewitalizacji wskazano obszar o powierzchni 61,8 ha obejmujący cenny układ historyczny z dwoma placami: Piłsudskiego i Wolności, połączonymi ulicą Kardynała Stefana Wyszyńskiego, stanowiącą główną oś kompozycyjną, Zamkiem Księżąt Mazowieckich oraz 2 założeniami klasztorowymi – pojezuickim i pasjonistów. Na obszarze 2 obiekty zabytkowe uznano za reprezentatywne. Są to: zespół klasztorny pojezuicki z kolegiem i kościołem pw. Niepokalanego Poczęcia NMP przy pl. Piłsudskiego 9 oraz Zamek Księżąt Mazowieckich przy ul. Zamkowej 3. Ponadto 10 obiektów wpisano do rejestru zabytków, a 18 zamieszczono w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Rawa Mazowiecka – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

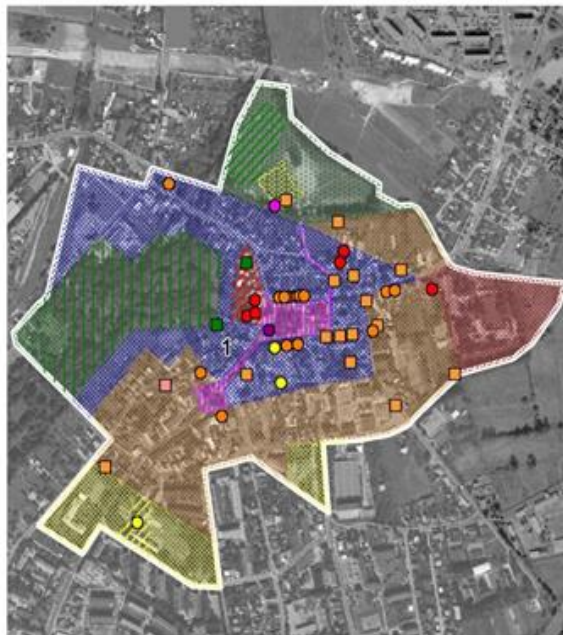
Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Jako potrzeby w zakresie rewitalizacji wskazano:

- rewaloryzację zabytkowego parku miejskiego (kolejny etap),

- przeprowadzenie remontów: założeń klasztornej pojezuickiego i pasjonistów wraz z kościołami, kamienic w pierzejach Placu Piłsudskiego oraz wzdłuż ulicy Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Planowana modernizacja nawierzchni zbliżonej do założenia klasztornej pasjonistów powinna uwzględniać niematerialny element kultury jakim jest tradycja układania dywanów kwiatowych w Oktawę Bożego Ciała,
- kontynuację prac konserwatorskich Muzeum Regionalnego,
- modernizację układu przestrzennego kolejki wąskotorowej wraz z budynkiem stacyjnym,
- utworzenie Archeologicznego Parku Kulturowego.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

SKIERNIEWICE

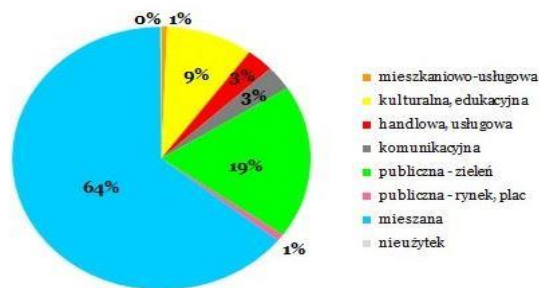
Rys historyczny

Prawa miejskie Skierniewice uzyskały w XV w. Do miasta wcielono osadę Skierniewice oraz pobliską wieś Dęba. Średniowieczne założenie przestrzenne miasta charakteryzuje centralnie położony rynek z szachownicowym układem ulic oraz czytelnymi podziałami własnościowymi. Wizytówkę miasta stanowi powstały w XVII w. pałac prymasowski i dworzec kolejowy z XIX w. Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2015 r. władze miasta wskazały do rewitalizacji 2 obszary o powierzchni 128,2 ha (3,7% powierzchni miasta), obejmujące najbardziej wartościową historycznie część śródmieścia z Starym Miastem z rynkiem i historycznymi ciągami komunikacyjnymi (ulicami: Batorego, Długą, Ogrodową, Rawską, Wodną, placem i ul. św. Floriana), „Traktem Dworcowym” z dworcem Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i parowozownią, dawnym browarem i zabytkowym parkiem oraz Koszary Carskie przy ul. Batorego.

Wykres. Skierniewice – struktura funkcjonalna obszarów wskazanych do rewitalizacji w 2014 r. (Źródło: BPPWŁ na podstawie badań ankietowych)

Na terenie wskazanych obszarów znajdują się 54 obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków WKZ, w tym strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej Starego Miasta, w obrębie której położone są: zespół pałacowo-parkowy arcybiskupów gnieźnieńskich z klasycystyczną bramą wjazdową, Willa „Aleksandria” i parkiem po obu stronach rzeki Łupi, Dom Sejmikowy, Dworek Modrzewiowy, kościół pw. św. Stanisława z cmentarzem św. Rocha, kościół pw. św. Jakuba Apostoła, dworzec kolejowy w stylu gotyku angielskiego i kompleks parowozowni z obiektami i budynkami towarzyszącymi Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej. Ponadto, do ewidencji WKZ wpisane są 44 obiekty i obszary, w tym zespół urbanistyczny pałacu arcybiskupiego. W obrębie strefy częściowej ochrony konserwatorskiej zlokalizowane są: budynki koszarowe wojsk rosyjskich oraz dawny Dom Modlitwy – Synagoga.

W zachodniej pierzei odnowionego rynku ulokowany jest ratusz, uznany za zabytek reprezentatywny, wymagający prac remontowo-modernizacyjnych.

Przed 2009 r. wyremontowano płytę rynku. Do końca 2014 r. działania rewitalizacyjne zakończono na 35,5 ha (27,7% powierzchni do rewitalizacji), a są kontynuowane na 0,7 ha (0,5%).

Tereny, na których zakończono prace rewitalizacyjne znajdują się głównie w śródmieściu. Związane były one z remontami ulic położonych na zachód od rynku (m.in. Batorego, Rawską, św. Floriana, Senatorską – odcinek od rynku do kościoła pw. św. Jakuba Apostoła) oraz z rewaloryzacją przestrzeni publicznych: Placu św. Floriana i Placu Dworcowego wraz częścią z „Traktu Dworcowego” (ul. Sienkiewicza).

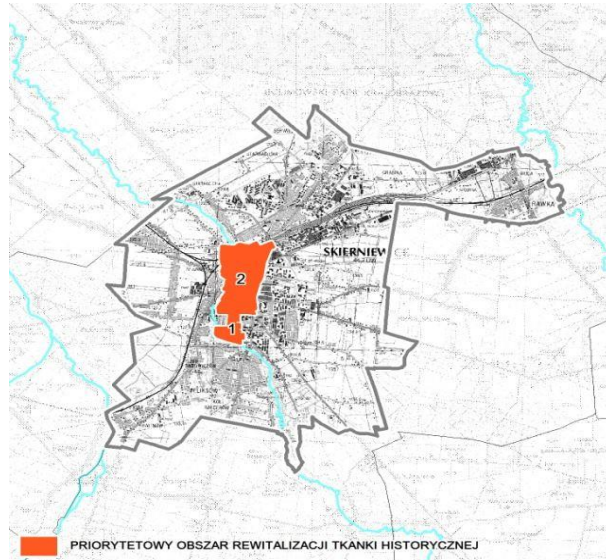
Prace objęły również remonty: starego browaru (obecnie MCK), dawnych jatek miejskich, rewaloryzacji fragmentu zabytkowej parowozowni i pałacu prymasowskiego oraz większej części Parku Miejskiego.

Najbardziej intensywne i zakrojone na największą skalę prace rewitalizacyjne prowadzono na terenie koszar w południowej części miasta, gdzie zmodernizowano część budynków na potrzeby szkolnictwa wyższego (kampus Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej). Obecnie prace rewaloryzacyjne są kontynuowane w obiektach na południe od dworca, z przeznaczeniem na funkcje handlowe i usługowe oraz na płycie rynku Starego Miasta i w obrębie zespołu kościoła pw. św. Jakuba Apostoła. W zrewaloryzowanych koszarach carskich planowane są remonty budynków dawnej Izby Chorych na potrzeby muzeum i innych obiektów o funkcjach kulturalnych.

Obszary priorytetowe

Oba obszary wytypowane do rewitalizacji przez władze miasta, **ze względu na ich wartości historyczne, wskazano jako obszary priorytetowe.**

Skierniewice – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 2) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Do najpilniejszych potrzeb w zakresie rewitalizacji zaliczono:

- kontynuację prowadzonych działań związanych z przebudową i remontem ratusza,
- przeprowadzenie prac konserwatorskich kamienic w pierzei rynku zlokalizowanych w sąsiedztwie ratusza,
- zachowanie struktury osady tkaczy z pozostałościami bramy wjazdowej,
- działania rewitalizacyjne drewnianego domu, w którym w latach 1879-1889 mieszkała śpiewaczka Konstancja Gładkowska (młodzieńcza miłość Fryderyka Chopina), obecnie obiekt pełni funkcję Izby Historii Skierniewic, dla której przewidywane jest przeniesienie do planowanego Muzeum Historycznego w Skierniewicach,
- kontynuację działań rewitalizacyjnych na terenie historycznego rynku poprzez wprowadzenie zieleni.

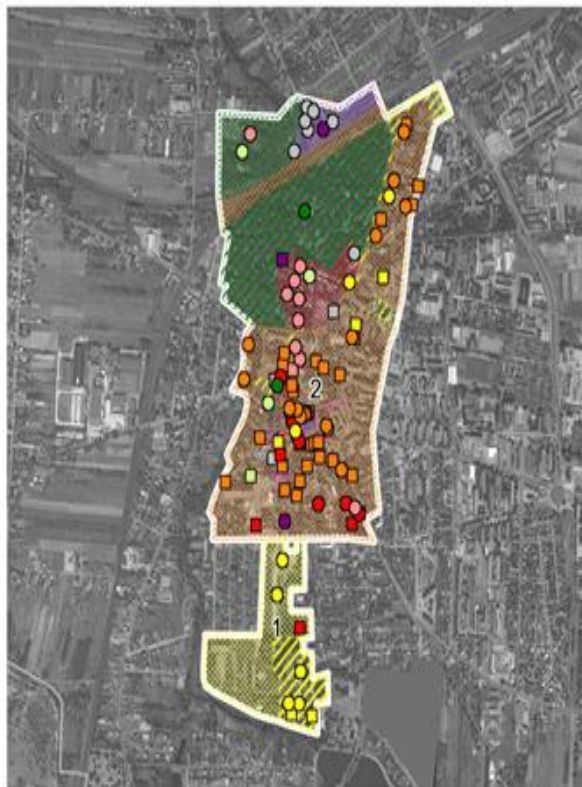
Niezbędna jest realizacja opracowanej koncepcji funkcjonalno-przestrzennej dla zadania inwestycyjnego pn.: „Przebudowa budynku przy ul. Batorego 64J na potrzeby Muzeum Historycznego w Skierniewicach”.

Ponadto, istnieje konieczność wpisania do gminnej ewidencji zabytków całego obszaru dawnych Koszar Carskich.

Zachodzi także potrzeba opracowania:

- koncepcji rewitalizacji obszarów w obrębie Placu Św. Floriana oraz miejskiego ratusza,
- miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego określającego możliwości rewitalizacyjne, uwzględniającego ekspozycję zabytków oraz zachowanie wglądów i powiązań widokowych dla obszaru założenia koszarowego.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

UNIEJÓW

Rys historyczny

Miasto charakteryzuje się wielocłonowym układem przestrzennym uznanym za reprezentatywny z wyodrębnionym średniowiecznym układem rozplanowania. Elementy przedlokacyjne stanowi osada z placem targowym, tzw. Stare Miasto, oraz elementy lokacyjne – centrum średniowiecznego miasta z rynkiem, szachownicowym układem ulic, obejmującym 8 kwartałów i zamkiem po przeciwległej stronie rzeki.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały do rewitalizacji w Uniejowie 9 obszarów o powierzchni 69,9 ha (5,7% powierzchni miasta), **obejmujących najbardziej wartościowe kulturowo tereny** wzdłuż doliny Warty – Bulwary Nadrzeczne, zabytkowe założenie parkowe, rozproszone tereny w historycznej części miasta lokacyjnego – Plac Kolegiacki, ulica Turecka, dworek z XIX w., obecnie Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury, tereny uzdrowiska oraz zabytkowe cmentarze: parafialny, żydowski, ewangelicki.

W Uniejowie do końca 2014 r. kompleksowe działania rewitalizacyjne przeprowadzono na 9,47 ha (13,6% powierzchni do rewitalizacji) i dotyczyły rewaloryzacji fragmentu parku zamkowego (obszar 8). Obecnie trwają prace na 23,01 ha (32,9%) związane z rewaloryzacją pozostałej części parku zamkowego (22,72 ha) oraz przebudowy ulicy Tureckiej (0,29 ha). Wcześniej prowadzone prace objęły również rewaloryzację zamku oraz remonty budynków i ulic wraz z infrastrukturą techniczną.

Wykres. Uniejów – struktura funkcjonalna obszarów wskazanych do rewitalizacji w 2014 r. (Źródło: BPPWŁ na podstawie badań ankietowych)

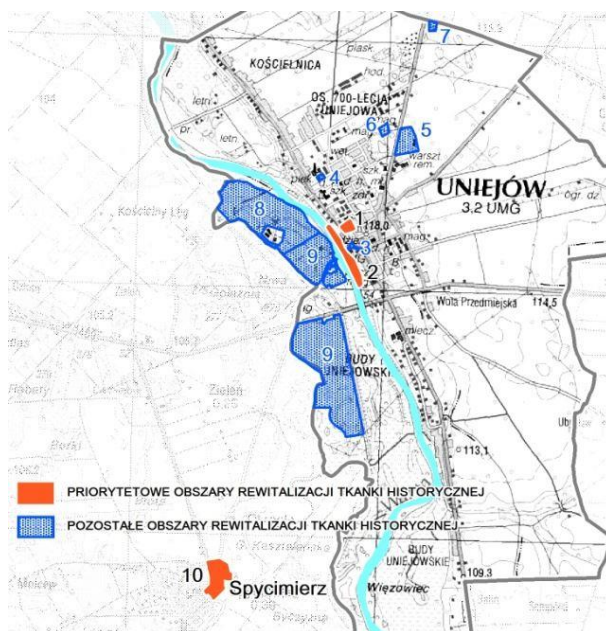

Na 10 wskazanych obszarach znajdują się 4 obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków WKZ: gotycki zamek z parkiem, gotycka kolegiata Wniebowzięcia NMP i św. Floriana oraz cerkiewka. Ponadto 6 zabytków wpisanych jest do wojewódzkiej ewidencji: historyczne układy przestrzenne Uniejowa i Spycimierza, cmentarz żydowski i przykościelny parafialny z kaplicą cmentarną w Uniejowie oraz dom mieszkalny w Spycimierzu.

Obszary priorytetowe

Spośród 10 obszarów jako priorytetowe wybrano **2 obszary o powierzchni 2,1 ha, związane z zabytkowym założeniem kościoła farnego** z klasycystyczną 25 m wieżą, otoczonego zabytkowym, kamiennym murem oraz bulwarami w dolinie rzeki Warty, wymagające kontynuacji zintegrowanych działań rewitalizacyjnych.

Uniejów – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 2, 10) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Do najpilniejszych potrzeb w Uniejowie zaliczono:

- kontynuację renowacji wewnątrz Kolegiaty Wniebowzięcia NMP, w tym przeprowadzenie prac ratunkowo-konserwatorskich i badawczych substancji zdemontowanych elementów rokokowego ołtarza. Niezbędne jest również opracowanie programu prac konserwatorskich oraz programu funkcjonalno-użytkowego kaplicy błogosławionego Bogumiła w Kolegiacie,
- prowadzenie prac rewaloryzacyjnych Bulwarów Nadrzecznych (obszar wglądów i powiązań widokowych pomiędzy najważniejszymi zabytkami miasta – zamkiem i kolegiatą wraz z wieżą) w oparciu o kompleksową koncepcję rewitalizacji Uniejowa,
- utworzenie parku kulturowego Uniejów – Spycimierz.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

WIERUSZÓW

Rys historyczny

Miasto posiada częściowo zachowany średniowieczny układ rozplanowania z elementami przedlokacyjnymi – grodem w rozwidleniu rzek Niesób i Proсны (pozostałości wałów obronnych z czasów kultury łużyckiej) z osadą handlową (Stary Wieruszów), jak i elementami lokacyjnymi – miasto z XIV w. z czworobocznym rynkiem. Na wyspie, w miejscu dawnego grodziska, wybudowano w XIII w. na planie owalnym zamek z podzamczem (obecnie relikty fundamentów).

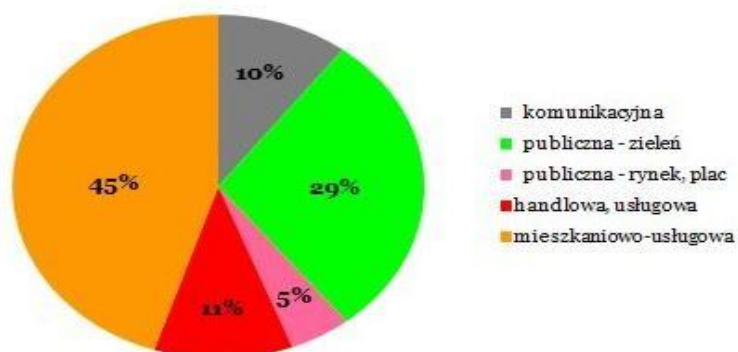
Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze samorządowe wskazały 4 obszary wymagające rewitalizacji o powierzchni 4,2 ha. Spośród nich **2 obszary charakteryzują się znacznymi wartościami kulturowymi**. Aktualnie ich powierzchnia wynosi 9,5 ha (1,6% powierzchni miasta). Obszary te tworzą historyczny układ węzłowy i obejmują średniowieczny układ rozplanowania z rynkiem wraz z usytuowanym w obrębie historycznego centrum parkiem przy dworcu PKS oraz Bulwary Różane.

Na dwóch wskazanych obszarach znajdują się 3 obiekty wpisane do rejestru zabytków: zespół klasztorny oo. Paulinów z kościołem pw. Zesłania Ducha Świętego oraz układ urbanistyczny i archeologiczne warstwy kulturowo-osadnicze wraz z otoczeniem stanowiącym strefę ścisłej ochrony konserwatorskiej (znajdujące się w obrębie miasta lokacyjnego). Do końca 2014 r. sfinalizowano działania rewitalizacyjne na 0,6 ha, w trakcie których całkowicie zakończono rewitalizację płyty Rynku Miejskiego z wkomponowaną zielenią parkową oraz rewaloryzację skweru w sąsiedztwie zespołu klasztorного. Obecnie działania rewitalizacyjne kontynuowane są na powierzchni 2,0 ha i obejmują prace rewaloryzacyjne na terenie parku (przy dworcu PKS), Wzgórza Zamkowego, w obrębie zespołu klasztorного oo. Paulinów oraz Bulwarów Różanych.

Wykres. Wieruszów – struktura funkcjonalna obszarów wskazanych do rewitalizacji w 2014 r. (Źródło: BPPWŁ na podstawie badań ankietowych)

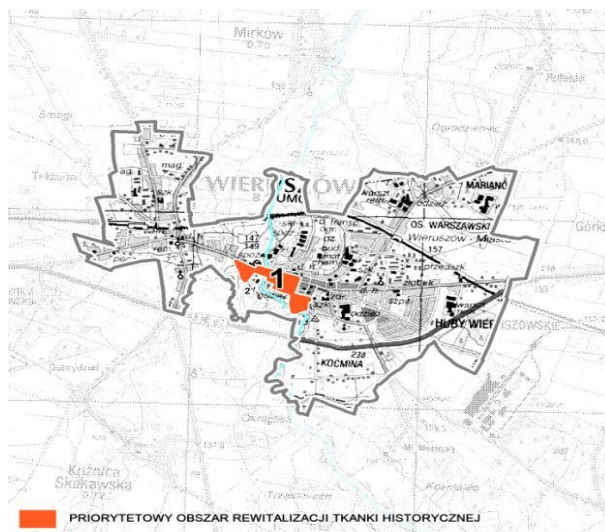

Obszary priorytetowe

Spośród 2 obszarów jako priorytetowy wybrano 1 obszar o powierzchni 8,5 ha, obejmujący układ rozplanowania miasta lokacyjnego ze Wzgórzem Zamkowym i parkiem, usytuowany w obrębie stref ścisłej i częściowej ochrony konserwatorskiej, który wpisany jest do rejestru zabytków.

Wieruszów – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

W jego obrębie dokonano zniekształceń kompozycji przestrzennej nie zachowując elementów stanowiących dominanty historycznych kompozycji, co skutkuje nieodwracalnymi zmianami (wielokondygnacyjna zabudowa mieszkaniowa nienawiązująca do sąsiednich obiektów reprezentatywnych stanowiących o tożsamości miasta). Nerozerwalnie zaburzono powiązanie przestrzeni historycznego rynku z charakterystycznym obiektem klasztornym

Potrzeby rewitalizacyjne obszaru priorytetowego

Jako potrzebę wskazano kontynuację prac remontowych (głównie nawierzchni) w oparciu o opracowaną kompleksową koncepcję rewitalizacji.

Niezbędna jest także dalsza rewaloryzacja układu urbanistycznego polegająca na prowadzeniu działań ożywiających zrewaloryzowaną płytę rynku z wkomponowaną zielenią parkową.

Istnieje także potrzeba utworzenia Archeologicznego Parku Kulturowego w Wieruszowie.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

WOLBÓRZ

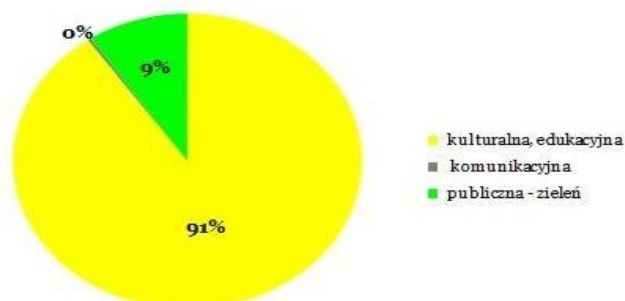
Rys historyczny

Ośrodek z dobrze zachowanym średniowiecznym układem nawiązującym do starszej wsi o układzie owalniczy. Najstarszym zabytkiem Wolborza jest kolegiata pochodząca z XV w., a najbardziej okazałą budowlą zespół pałacowo-parkowy należący do najświetniejszych rezydencji magnackich w Polsce z okresu późnego baroku.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały do rewitalizacji 5 rozproszonych obszarów o powierzchni 24,9 ha. Spośród nich **wytypowano 4 obszary o wartości kulturowej**, obejmujące historyczną część miasta z terenami zielonymi na placu Władysława Jagiełły, zabytkowy zespół pałacowo-parkowy Biskupów Kujawskich oraz zabytkowy cmentarz żydowski.

Wykres. Wolbórz – struktura funkcjonalna obszarów wskazanych do rewitalizacji w 2014 r. (Źródło: BPPWŁ na podstawie badań ankietowych)

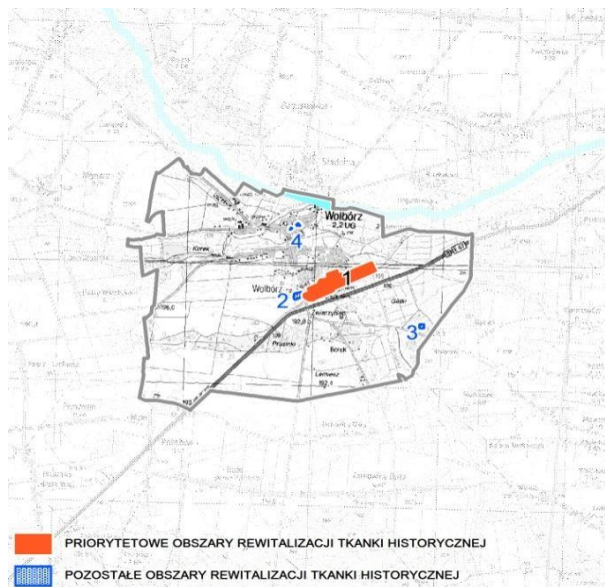
Na obszarach tych znajduje się 8 obiektów wpisanych do rejestru zabytków (zespół pałacowo-parkowy Biskupów Kujawskich z parkiem oraz park wiejski). Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 3 obszary: przestrzenny układ miejski – uznany za reprezentatywny, zespół pałacowo-parkowy i cmentarz żydowski.

Do końca 2014 r. działania rewitalizacyjne nie zostały zakończone na żadnym z 4 obszarów, kontynuowane są na 23,3 ha (93,5% obszarów do rewitalizacji). Prace te aktualnie polegają na remontach budynków oraz rewaloryzacji terenów zielonych.

Obszary priorytetowe

Spośród 4 obszarów jako priorytetowy wybrano obszar 1 o powierzchni 23,1 ha, obejmujący zabytkowy zespół pałacowo-parkowy Biskupów Kujawskich, uznany również za obszar reprezentatywny (obecnie siedziba Zespołu Szkół Rolniczych z internatem).

Wolbórz – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Obszar ten obejmuje 7 obiektów wpisanych do rejestru zabytków: pałac, 2 oficyny (północną i południową), 2 pawilony (północny i południowy), park z aleją dojazdową oraz 2 aleje. Cały zespół przestrzenny został zamieszczony w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Zespół stanowi również ważne przedpole widokowe założenia urbanistycznego starej części Wolborza, w formie tzw. owalnicy, znajdującej się w rozwidleniu rzek Moszczanki i Wolbórki, z widokiem na kościół pw. św. Mikołaja.

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do najpilniejszych potrzeb zaliczono:

- prowadzenie dalszych złożonych działań rewitalizacyjnych, w tym w obrębie zespołu pałacowo-parkowego Biskupów Kujawskich,
- kompleksową rewaloryzację połączoną z odtwarzaniem geometrycznej kompozycji parku łącznie z układem wodnym oraz z alejami w zespole pałacowo-parkowym Biskupów Kujawskich,
- rekompozycję współczesnej zabudowy usytuowanej w bezpośrednim sąsiedztwie parku,
- ochronę sylwety miasta poprzez wprowadzenie ograniczeń w zakresie lokalizacji gabarytów nowych inwestycji – w przypadku zespołu pałacowo-parkowego oraz jego otoczenia wskazany jest zakaz lokalizacji nowych obiektów budowlanych,
- rozszerzenie zakresu ochrony na cały układ przestrzenny miasta (obecnie układ urbanistyczny Wolborza jest objęty częściową ochroną konserwatorską),
- utworzenie parku kulturowego Zespołu Pałacowego w Wolborzu.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Tabela. Przygotowanie ośrodków historycznych o randze regionalnej do podjęcia działań w zakresie rewitalizacji historycznych struktur miejskich (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

	Ośrodki kompleksowo przygotowane do dalszych działań rewitalizacyjnych
	Ośrodki nie w pełni przygotowane do dalszych działań rewitalizacyjnych
	Ośrodki planujące podejmowanie działań uzupełniających w procesach rewitalizacyjnych

L.p.	Miasta	Obszary objęte mapą [tak (+), częściowo (cz), brak(-)]	Realizacja procesów rewitalizacji w oparciu o programy rewitalizacji			Dalsze działania rewitalizacyjne w oparciu o koncepcję funkcjonalno-przestrzenną		Potrzeby rewitalizacyjne obszarów wybranych			Przygotowanie działań z zakresu rewitalizacji				
			Brak opracowania/nieaktualne	Aktualne	W opracowaniu	Opracowaną	W opracowaniu	Liczba obszarów w strukturze historycznej	Pow. obszarów w strukturze historycznej w ha	Liczba obszarów wybranych	Pow. obszarów wybranych w ha	Udział obszarów wybranych w pow. miasta w %	Rozpoczęte/wymagające dalszej kontynuacji	Zaawansowane/zintegrowane	Zintegrowane w szerokim zakresie/sprecyzowane dalsze kierunki działań
1.	Rawa Mazowiecka	+			+	+		2	92,7	1	61,86	7,0			+
2.	Skierniewice	cz			+			2	128,2	2	128,2	3,7		+	
3.	Uniejów	-		+				9	69,0	2	2,15	0,17			+
4.	Wieruszów	-	+					2	9,52	1	8,54	1,43		+	
5.	Wolbórz	-	+					4	24,94	1	23,07	1,52	+		

- Ośrodki lokalne

ALEKSANDRÓW ŁÓDZKI

Rys historyczny

Miasto z zachowanym klasycystycznym założeniem ośrodka fabrycznego z dwiema prostopadłymi osiami (południowy-zachód, południowy-wschód) oraz rynkiem w północno-zachodnim narożniku, wpasowanym w szachownicowy układ ulic z domami, ratuszem i jatkami miejskimi.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały do rewitalizacji **1 obszar o wartości kulturowej obejmujący klasycystyczny układ rozplanowania wzdłuż głównych ulic wraz z rynkiem z okresu rozwoju przemysłu włókienniczego**, o powierzchni 63,7 ha (4,6% powierzchni miasta).

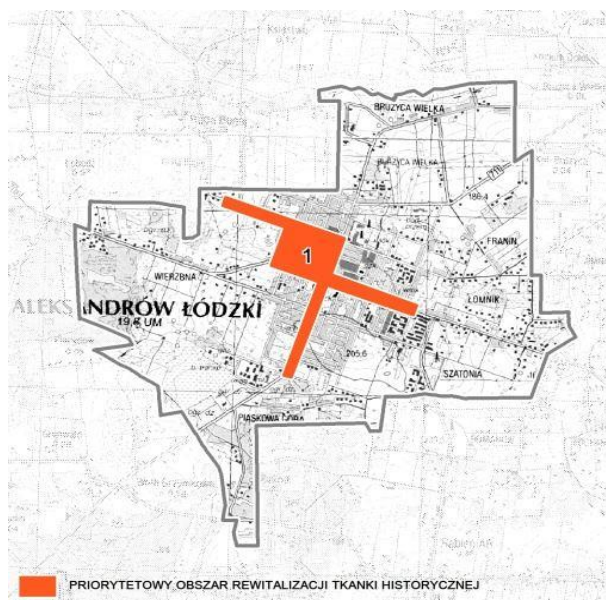
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisanych jest 6 dziewiętnastowiecznych obiektów i obszarów, w tym: układ przestrzenny rynku (Plac Kościuszki), ratusz, dawne jatki miejskie, zespół dawnego kościoła ewangelicko-augsburskiego pw. św. Stanisława Kostki, pastorówka i dom. Obiekty te znajdują się w obrębie strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej. Pozostała część klasycystycznego założenia leży w zasięgu strefy częściowej ochrony konserwatorskiej, której podlegają fragmenty pierzei wzdłuż ulic: 11 Listopada, Warszawskiej, Wierzbńskiej, Pabianickiej, Wojska Polskiego, Ogrodowej, Łęczyckiej, Daszyńskiego, 1 Maja, Piotrkowskiej i Targowego Rynku.

Do 2010 r. przeprowadzono liczne prace zgodnie z przyjętym projektem rewitalizacji na powierzchni 7,7 ha (12,2% powierzchni do rewitalizacji). Objęły one: kompleksowy remont Ratusza Miejskiego, renowację zabytkowych Domów Tkaczy, budynku dawnej pastorówki, budynku Wagi, Parku Miejskiego, odbudowę fontanny na Placu Kościuszki oraz budowę pomnika Rafała Bratoszewskiego – założyciela miasta.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Aleksandrów Łódzki – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWE)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do pilnych potrzeb należy kontynuacja prowadzonych, złożonych działań rewitalizacyjnych uwzględniających zdegradowane domy tkaczy sąsiadujące z już wyremontowanymi zabytkami w centrum miasta.

Niezbędna jest ochrona cennego, zabytkowego układu przestrzennego z okresu rozwoju przemysłu włókienniczego.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

BAKOWA GÓRA

Rys historyczny

W miejscowości zachowane są ślady średniowiecznej osady obronnej lokowanej na wzgórzu z ruinami dworu obronnego z XV w. (zamku), nieopodal którego znajduje się dwór Małachowskich ze spichlerzem oraz kościół pw. św. Trójcy (XV w.).

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **do rewitalizacji 1 obszar o wartości kulturowej** o powierzchni 10,0 ha, obejmujący historyczny układ przestrzenny i krajobrazowy z ruinami dworu obronnego (zamku) o cechach romańskich, z zespołem dworskim Małachowskich otoczonym parkiem (XVII w.) oraz z założeniem kościelnym (obszar 1).

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisanych jest 7 obiektów i obszarów, w tym: układ przestrzenny i krajobrazowy terenu „Bąkowej Góry”, ruiny zamku (XIV w.) – jedna z niewielu budowli świeckich o cechach romańskich w regionie, barokowy dwór Małachowskich (XVIII w.), park, kościół pw. św. Trójcy i dzwonnica oraz kuźnia. Ponadto do ewidencji WKZ wpisany jest cmentarz przykościelny i powstańczy oraz spichlerz.

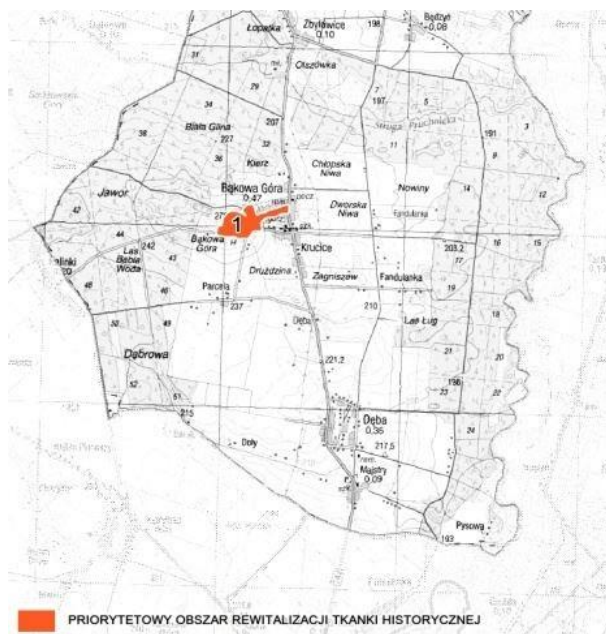
W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 0,3 ha (2,6% powierzchni do rewitalizacji), a kontynuowane są na 8,5 ha (84,7%). Wykonano ogrodzenie zespołu zamku i dworu oraz wybudowano budynek o funkcji kulturalno-usługowej (Ochotnicza Straż Pożarna i Dom Kultury). W trakcie działań rewitalizacyjnych jest teren założenia zieleni parkowej wokół zamku i zespół kościoła pw. św. Trójcy wraz z cmentarzem. Prace modernizacyjne trwają także w dawnej kuźni (obecnie kaplica pogrzebowa).

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Bąkowa Góra – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje potrzeba działań rewitalizacyjnych dworu Małachowskich, zlokalizowanego w strefie ekspozycji ruiny dworu obronnego (zamku), gdzie wymagane są prace rewaloryzacyjne oraz zmiana funkcji obiektu.

Konieczne są pilne prace konserwatorskie:

- kościoła pw. Św. Trójcy, zarówno we wnętrzu, jak i na zewnątrz kościoła,
- cennych nagrobków,
- zieleni w obrębie założenia zamkowo-parkowego z uwzględnieniem zachowania panoramy widokowej na Wyżynę Przedborską.

Za niezbędne uznano utworzenie parku kulturowego obejmującego ruiny zamków w Bąkowej Górze oraz pobliskich Majkovicach.

Istnieje konieczność kontynuacji prac modernizacyjnych dawnej kuźni – obecnie kaplicy pogrzebowej, zlokalizowanej w strefie panoramy widokowej na kościół.

Zachodzi potrzeba opracowania Zintegrowanego Programu Rewitalizacji Gminy Ręčno.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

BELCHATÓW

Rys historyczny

Najstarszą częścią Belchatowa są Grocholice, które prawa miejskie utraciły w roku 1870. Początki historii osady Belchatów sięgają XIV wieku, osada ponownie stała się miastem w 1925 roku. Miasto posiada zachowane średniowieczne elementy rozplanowania. Można do nich zaliczyć: szachownicowy układ ulic z dwoma rynkami – Placem Wolności i Placem Narutowicza, z dominantą kościoła pw. Narodzenia NMP, dworem oraz historycznymi drogami wylotowymi (m.in. ul. 19 Stycznia i Fabryczna).

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały do rewitalizacji 10 obszarów o powierzchni 133,1 ha. Spośród nich wybrano **8 obszarów o wartości kulturowej obejmujących historyczną część Belchatowa** oraz tereny usług publicznych o łącznej powierzchni 44,1 ha (1,3% powierzchni miasta).

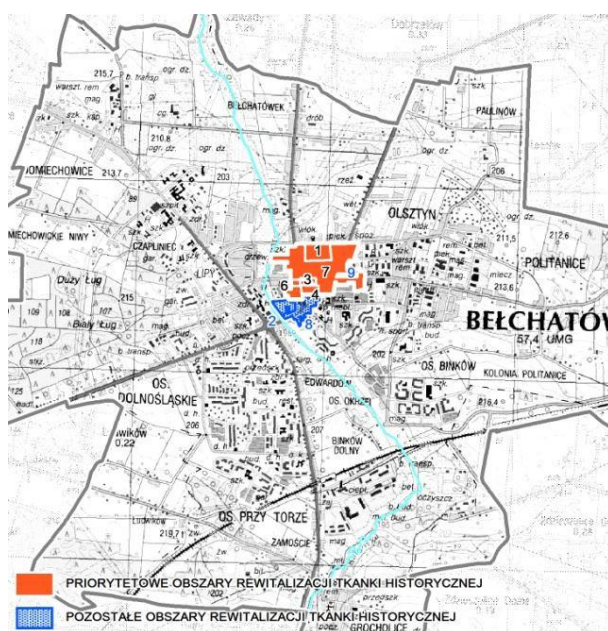
Na wskazanych obszarach do rejestru zabytków wpisane są 4 obiekty: zespół dworski Olszewskich z parkiem (XIX w.) i zespół klasztorny oo. Franciszkanów z kościołem pw. Narodzenia NMP (XVIII w.). Nie występują zabytki wpisane do ewidencji wojewódzkiej.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 8,2 ha (18,5% powierzchni do rewitalizacji), a kontynuowane są na 2,4 ha (5,4%). Całkowicie zrewitalizowano teren dawnych zakładów przemysłu bawełnianego, który ma być przeznaczony na centrum handlowo-rozrywkowe „Galeria Bawełnianka”. W zespole dworsko-parkowym Olszewskich (obecnie muzeum) zakończono prace rewaloryzacyjne dworu, natomiast są kontynuowane na terenie parku. Przeprowadzono remont budynku Ochotniczej Straży Pożarnej (obecnie Miejski Dom Kultury), wybudowano muzeum PGE Giganty Mocy i zrewaloryzowano otaczający go teren (m.in. Plac Narutowicza) oraz wyremontowano ulice i ciągi piesze wraz z infrastrukturą techniczną. Na terenie kwartału ograniczonego ulicami Pabianicką i Piłsudskiego oraz w rejonie ulicy 9 Maja przeprowadzono remonty budynków, ulic i ciągów pieszych wraz z infrastrukturą techniczną.

Obszary priorytetowe

Spośród 8 obszarów wybrano 5 priorytetowych o powierzchni 35,2 ha obejmujących historyczną część miasta z terenami usług publicznych, w tym: obszar – Bawełnianka, Plac Narutowicza, zespół kościoła pw. Narodzenia NMP, Urząd Miasta, ciąg ulic: Pabianickiej – Piłsudskiego.

Belchatów – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 3, 4, 6, 7) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby wytypowanych obszarów priorytetowych

Jako pilne potrzeby rewaloryzacyjne miasta wskazano:

- przeprowadzanie złożonych remontów konserwatorskich obiektów zlokalizowanych w pierzejach rynku,

- kontynuację prac rewaloryzacyjnych kompleksu dawnych zakładów „Bawełnianka”.

Istnieje potrzeba ożywienia centrum miasta, które w wyniku przeprowadzonych w ostatnich latach działań rewaloryzacyjnych znacznie zmieniło swoje oblicze, uaktywnienia wymagają również nowe struktury miasta, które zyskały ulice prowadzące do centrum, m.in. ulice 19 Stycznia i Fabryczna.

Zachodzi potrzeba dalszej promocji m.in. ekspozycji interaktywnego muzeum PGE Giganty Mocy – atrakcji rozrywkowo-turystycznej regionu.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

BIAŁA RAWSKA

Rys historyczny

Miasto posiada unikatowe w skali kraju rozplanowanie z okresu pomiędzy średniowieczem a renesansem, z charakterystyczną renesansową kompozycją osiową – orientacją rynku miejskiego (Plac Wolności) w stosunku do dawnego placu targowego.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały do rewitalizacji **2 obszary o wartości kulturowej o powierzchni 22,6 ha (2,4% powierzchni miasta), które obejmują historyczny układ urbanistyczny z dwoma rynkami na południowo-wschodnim brzegu Białki oraz założeniami: pałacowo-parkowym i kościelnym.**

Na wskazanych obszarach do rejestru zabytków wpisanych jest 8 obiektów i obszarów, w tym: układ urbanistyczny Starego Miasta podlegający ścisłej ochronie konserwatorskiej i uznany za układ przestrzenny reprezentatywny, 5 zabytków założenia kościelnego (kościół parafialny pw. św. Wojciecha z XVI w., plebania, dzwonnica, ogrodzenie, cmentarz przykościelny) oraz 2 obiekty zespołu pałacowo-parkowego (pałac z XIX w. i park). Ponadto w ewidencji WKZ znajdują się: organistówka, pałacowa brama wjazdowa oraz 2 domy.

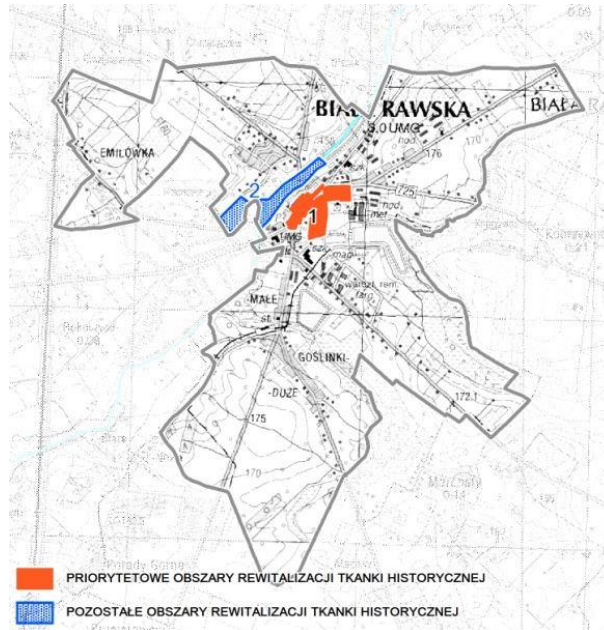
Do 2014 r. prace rewitalizacyjne zakończono na 12,6 ha (55,9% powierzchni do rewitalizacji) na północno-zachodnim brzegu Białki z bulwarami i terenami sportowo-rekreacyjnymi (obszar 2). Częściowo zrewaloryzowano park w zespole pałacowo-parkowym, natomiast w zespole kościoła pw. św. Wojciecha zrewaloryzowano jego otoczenie. Na terenie tych dwóch założeń prace rewitalizacyjne nadal są kontynuowane na powierzchni 2,1 ha (9,5%).

Obszary priorytetowe

Spośród 2 obszarów wybrano 1 obszar priorytetowy o powierzchni 9,9 ha, obejmujący unikatowy układ urbanistyczny z zespołem kościoła i pałacu.

Biała Rawska – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Założenia te stanowią reprezentatywne obszary zabytkowe miasta z obiektami podlegającymi ochronie konserwatorskiej: pałac z otaczającym go parkiem, kościół, plebania i organistówka. Zespół kościoła stanowi charakterystyczny fragment całego układu urbanistycznego miasta a przykościelna dzwonnica pełni rolę dominanty przestrzennej. Obiekty w zespole sakralnym znajdują się w dobrym stanie technicznym, ponieważ poddawane są sukcesywnym remontom.

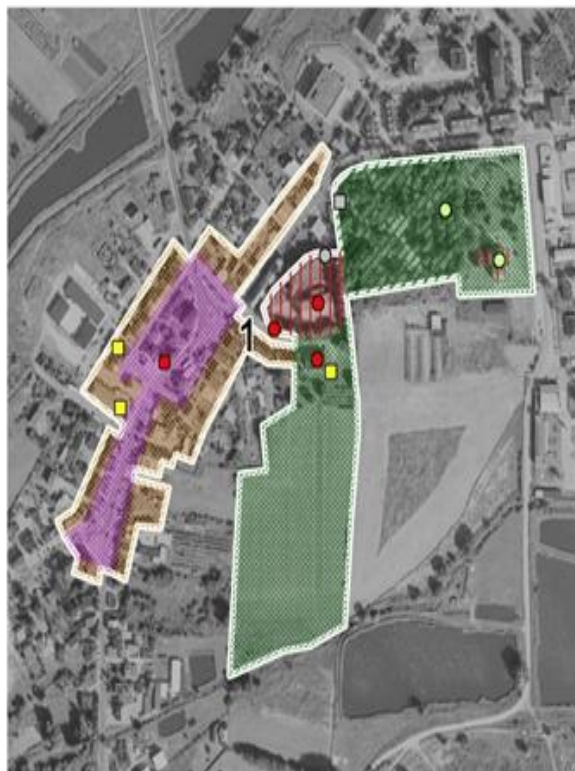
Potrzeby rewitalizacyjne obszaru priorytetowego

Do pilnych potrzeb rewaloryzacyjnych należy zaliczyć:

- prace w parku otaczającym pałac, w którym także powinny być kontynuowane prace remontowe (obiekt ten jest prywatną własnością i pełni funkcje usługowe),
- prace rewaloryzacyjne spalonej północnej pierzei rynku,
- prace rewaloryzacyjne funkcjonującej kolejki wąskotorowej relacji Rogów – Biała Rawska.

Opracowana koncepcja rewitalizacji stanowi podstawę dalszych działań przekształcenia przestrzeni.

Za niezbędne uznano opracowanie karty ewidencyjnej dla układu urbanistycznego wpisanego do rejestru zabytków.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

BĘDKÓW

Rys historyczny

Ośrodek o układzie przestrzennym z zachowanymi śladami dawnych założeń urbanistycznych pomiędzy ulicami Warszawską i Krakowską. Średniowieczna Osada targowa usytuowana była w zachodniej części tego układu i posiadała nieregularny, trójkątny rynek z gotyckim kościołem pw. Narodzenia NMP. Natomiast Nowe Miasto z prostokątnym Rynkiem Kościuszki, otoczone było zwartą zabudową (XVIII w.) lokowaną na wschodzie.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano do rewitalizacji **1 obszar o wartości kulturowej** o powierzchni 7,6 ha (0,1% powierzchni gminy) obejmujący: historyczne śródmieście z rynkiem (Plac Kościuszki) oraz zachowaną zabudowę ulic Warszawskiej i Krakowskiej, średniowieczne założenie kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP (z dzwonnica, ogrodzeniem, kaplicą, cmentarzem) oraz układ zieleni dawnego założenia dworsko-parkowego (obecnie park przykościelny).

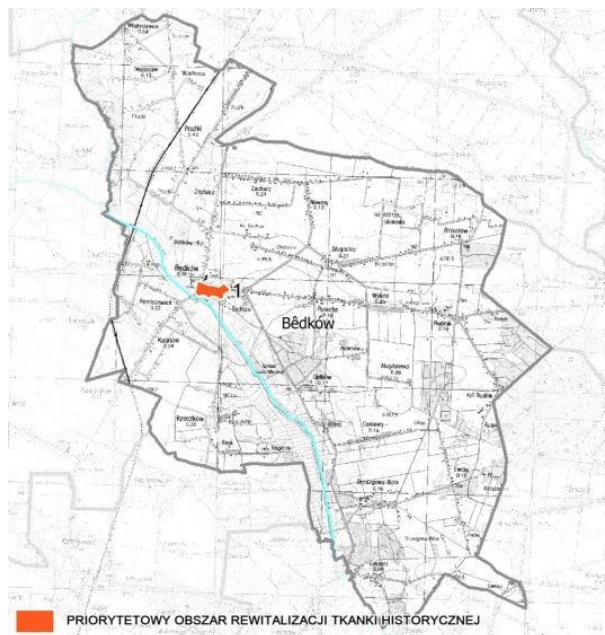
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są 2 obiekty – kościół pw. Narodzenia NMP wraz z barokową dzwonnica. Obiektami wpisanymi do ewidencji WKZ są 2 obiekty z zespołu kościoła: cmentarz i park przykościelny.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 0,3 ha (3,4% powierzchni do rewitalizacji) na terenie obiektu, którego funkcję zmieniono na dom kultury. Natomiast prace rewaloryzacyjne kontynuowane są na terenie zespołu kościoła pw. Narodzenia NMP na powierzchni 0,2 ha (2,9%).

Wytypowane obszary priorytetowe

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Będków – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Zachodzi potrzeba kontynuacji prac rewaloryzacyjnych zespołu średniowiecznego kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP wraz z ogrodzeniem i kaplicą, stanowiącego zwartą, harmonijną kompozycję. Po zakończeniu prac rewaloryzacyjnych zespół stanie się jedną z najlepiej zachowanych i najbardziej oryginalnych budowli gotyckich Polski Środkowej.

Konieczne są także działania rewaloryzacyjne założenia dworsko-parkowego z zachowanym układem zieleni.

Zachodzi potrzeba przeprowadzenia prac modernizacyjnych stawu znajdującego się w północno-wschodniej części układu przestrzennego.

Za niezbędne uznano także:

- ochronę założenia kościoła pw. Narodzenia NMP poprzez wpisanie go do rejestru zabytków,
- wpisanie układu urbanistycznego dawnego ośrodka miejskiego do wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków,
- ochronę archeologiczną rynku oraz założenia kościoła,
- ochronę sylwetki poprzez ograniczenia w lokalizacji oraz gabarytach nowych inwestycji.

Zachodzi potrzeba opracowania studium historyczno-urbanistycznego miejscowości Będków. Współczesna zabudowa powinna być poddana rekompozycji, a zachowana zabudowa w rynku przy Placu Kościuszki oraz ulicach Warszawskiej i Krakowskiej, uzupełniana nową, o skali i formie nawiązującej do historycznej struktury dawnego miasta.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

BIAŁACZÓW

Rys historyczny

Miejscowość o układzie urbanistycznym złożonym z trzech powiązanych kompozycyjnie elementów, bardzo czytelnych w panoramie przestrzennej: właściwego miasta z reliktem założenia przedlokacyjnego – osady targowej w obrębie średniowiecznego miasta lokacyjnego, XVIII w. zespołu pałacowo-parkowego oraz XIX w. zespołu folwarcznego z przedmieściem (Stanisławów).

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **1 obszar do rewitalizacji o wartości kulturowej** o powierzchni 64,8 ha (0,6% powierzchni gminy), obejmujący cały historyczny układ rozplanowania z rynkiem, placem przykościelnym i kościołem, zespołem pałacowo-parkowym Małachowskich oraz zespołem folwarcznym (Stanisławów). Średniowieczny Stary Rynek stanowił poszerzenie drogi po obu stronach kościoła. Nowy Rynek (XVIII w.), o kształcie nieregularnego trapezu, zlokalizowano na południe od starego i połączono go kompozycyjnie z zespołem pałacowo-parkowym aleją parkową (od zachodu) oraz z ciągiem szerokich ulic Sobińskiej i Parczowskiej (od wschodu). Nowy rynek został otoczony zwartą, ustawioną kalenicowo XIX w. zabudową i zawiera akcentowane dominanty: kościół pw. św. Jana Chrzciciela (XVI w.) z dzwonnica i plebanią oraz budynek ratusza (1797 r.).

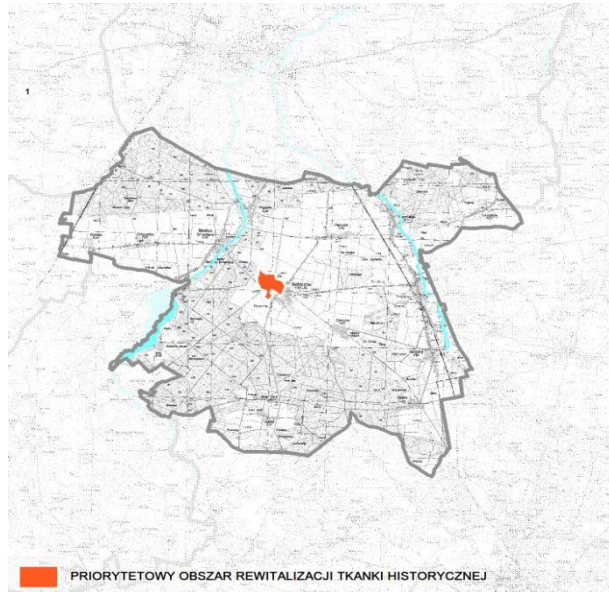
Najcenniejszym zabytkiem architektury całego założenia jest zespół pałacowy projektu Jakuba Kubickiego (1797-1800 r.).

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisanych jest 18 obiektów i obszarów, w tym układ urbanistyczny podlegający ścisłej ochronie konserwatorskiej, zespół pałacowo - parkowy i zespół folwarczny, kościół parafialny pw. Jana Chrzciciela z dzwonnica, budynki ratusza, dawnej straży ogniowej i zajazdu (XIX w.). Ponadto 29 obiektów i obszarów znajduje się w ewidencji WKZ, w tym 2 w zespole pałacowo-parkowym, 8 w założeniu folwarcznym, 3 w założeniu kościelnym oraz 16 domów.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 0,66 ha (1% powierzchni do rewitalizacji), które związane były z remontem budynku Urzędu Miasta oraz urządzeniem terenów sportu i rekreacji. Obecnie prace prowadzone są na 0,57 ha (0,9%) w obrębie zespołów pałacowo-parkowego oraz folwarcznego i dotyczą remontu pałacu i rewaloryzacji parku.

Obszar priorytetowy

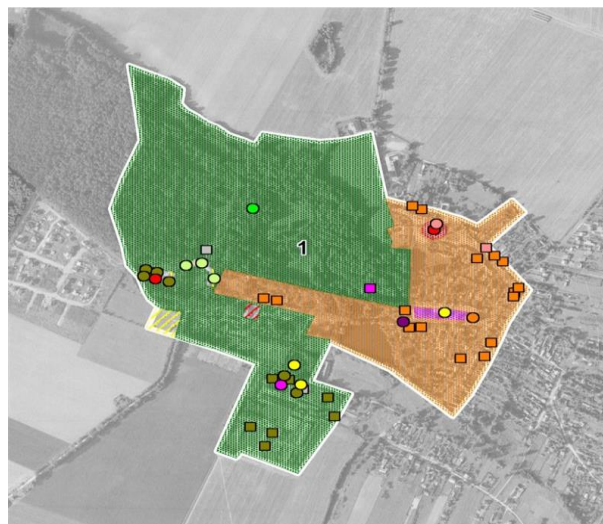
Cały obszar uznano za priorytetowy.

Białaczów – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)*Potrzeby wytypowanych obszarów priorytetowych*

Istnieje konieczność przeprowadzenia kompleksowej rewitalizacji całego układu przestrzennego, poprzedzonej opracowaniem studium historyczno-urbanistycznego.

Niezbędna jest kontynuacja prac remontowych pałacu oraz rewaloryzacja parku. Konieczne jest także wykonanie złożonych prac modernizacyjnych folwarku.

Istnieje potrzeba ochrony zespołu rozplanowania (ryнку, placu przykościelnego z sylwetą dominanty kościoła, ulic, zespołu pałacowo-parkowego i zespołu folwarcznego).

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

BŁASZKI

Rys historyczny

Miejscowość o układzie przestrzennym z zachowanymi elementami średniowiecznej osady targowej z dawnym rynkiem (Plac Niepodległości) po wschodniej stronie miasta oraz XVII w. założenia urbanistycznego z nowymi ulicami po zachodniej stronie miasta.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały do rewitalizacji 5 rozproszonych obszarów o powierzchni 1,5 ha. Spośród nich wybrano **4 obszary o wartościach kulturowych** o powierzchni 1,2 ha (0,8% powierzchni miasta) **stanowiące przestrzenie publiczne historycznego centrum: Plac Sulwińskiego, Plac Niepodległości oraz plac przykościelny.**

Na wskazanych obszarach do ewidencji WKZ wpisany jest historyczny układ urbanistyczny (XVIII w.), natomiast brak jest obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

Do końca 2014 r. prace całkowicie zakończono na 0,05 ha (4,0% powierzchni do rewitalizacji) obejmujące remont budynku dawnej Łaźni Miejskiej, rewaloryzację zieleni miejskiej na placu przed „Błaskowianką” oraz remont budynku „Błaskowianki” (dawny zajazd, aktualnie Dom Kultury). Obecnie prace prowadzone są na 0,3 ha powierzchni (28,0%) i dotyczą rewaloryzacji zieleni miejskiej w północnej pierzei Placu Niepodległości. Prace modernizacyjne dotyczą zmienionej struktury historycznej przeprowadzonej w wyniku wytyczenia ulicy Sieradzkiej. Południową część Placu Niepodległości wyposażono w nowoczesny plac zabaw dla dzieci. Na całym placu modernizowane są ciągi spacerowe, pielęgnacji poddano również zieleni.

Obszary priorytetowe

Spośród 4 obszarów o wysokich walorach kulturowych wybrano 3 **priorytetowe, o powierzchni 0,9 ha, obejmujące fragmenty historycznego centrum.**

Błaszki – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 2, 4, 5) (Źródło: opracowanie własne BPPWE)

Potrzeby rewitalizacyjne obszarów priorytetowych

Jako potrzeby wskazano:

- kompleksowe działania rewitalizacyjne Placu Niepodległości oraz Placu Sulwińskiego, obecnie prace prowadzone są fragmentarycznie, skoncentrowane przy ulicy Sieradzkiej i obejmują place przed „Błaskowianką” oraz kościołem, elementami dysharmonizującymi przestrzeń Placu Niepodległości jest pawilon oraz stacja CPN zlokalizowana w obszarze wglądów widokowych na kościół i „Błaskowiankę” od ulicy Pułaskiego, na Placu Sulwińskiego wyremontowano jatki miejskie i „Błaskowiankę”, jednakże pozostałe obiekty wymagają dalszej kontynuacji prac,

- opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w granicach historycznego układu przestrzeni miasta uwzględniającego historyczne linie zabudowy,
- opracowanie projektu rewitalizacji układu urbanistycznego,
- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

BOLESŁAWIEC

Rys historyczny

Ośrodek z zachowanym średniowiecznym układem typowego miasta owalnicowego z jądrem o wrzecionowatym kształcie, z prostokątnym rynkiem zlokalizowanym na osi wschód - zachód pomiędzy dwoma nitkami traktu komunikacyjnego oraz siatką ulic odkształconą zgodnie z ukształtowaniem terenu. Pod względem wielkości i kształtu układ zbliżony do rozplanowania Wielunia i Kalisza.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

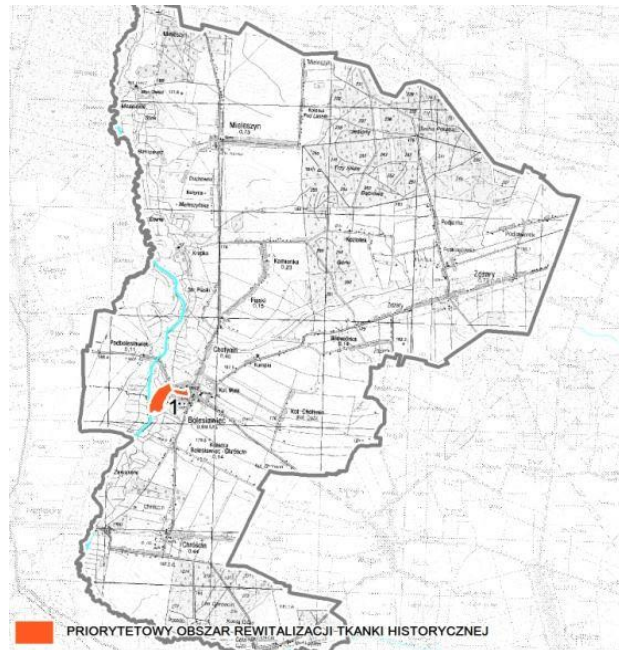
Wskazano **do rewitalizacji 1 obszar o wartościach kulturowych** o powierzchni 18,6 ha (0,3% powierzchni gminy), obejmujący najstarszą część miasta tworzącą owalny układ pierwotnej osady widoczny dziś w ulicach: Kilińskiego, Piłsudskiego, 11 Listopada oraz zlokalizowane na południowy zachód od rynku ruiny średniowiecznego zamku wraz z otoczeniem w obrębie podgrodzia. Powstał on w 2 fazach: pierwsza obejmowała mury obwodowe z czasów panowania Kazimierza Wielkiego (lata 30 i 40 XIV w.), druga natomiast oktogonálną wieżę (stołp czyli wieża ostatecznej obrony) w obrębie dziedzińca, pochodzącą z czasów panowania następców Kazimierza (XIV w.). Wieża ta przetrwała do dziś prawie w całości (do wysokości 22 m) i jest najlepiej zachowanym, a zarazem najbardziej charakterystycznym elementem dawnej warowni.

Najcenniejsze 2 obiekty wpisano do rejestru zabytków, są nimi: barokowy kościół pw. św. Trójcy z XVII w. oraz XIV w. ruiny zamku z murami obwodowymi i oktogonálną wieżą ostatecznej obrony (stołpem) na dziedzińcu. Ponadto, do ewidencji WKZ wpisanych jest kolejnych 7 obiektów i obszarów, w tym historyczny układ przestrzenny miasta, otoczenie zamku w obrębie podgrodzia, dawna komora celna, dom (przy ulicy Rynek 2), dzwonnica kościoła pw. św. Trójcy, cmentarz przykościelny oraz brama w zespole spalonego drewnianego młyna wodnego nad Prosną.

W latach 2009-2014 sfinalizowano prace na 0,5 ha (2,6% powierzchni do rewitalizacji) polegające na rewitalizacji ruin zamku oraz kościoła wraz z otoczeniem. Obecnie działania kontynuowane są na 14,9 ha (80,4%) obejmując otoczenie zamku w obrębie podgrodzia.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Bolesławiec – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)*Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym*

Do najpilniejszych potrzeb należy ochrona najcenniejszych obiektów wpisanych do rejestru zabytków (m.in.: kościół parafialny pw. Świętej Trójcy, ruiny zamku). Niezbędne jest podjęcie działań związanych z rewaloryzacją terenu po spalonym (w dniu 7.02.2007 r.) drewnianym młynie wodnym nad Prosną pochodzącym z XVIII w. W konsekwencji obiekt wykreślono z rejestru zabytków.

Ponadto remontu konserwatorskiego wymagają:

- kościół parafialny pw. Świętej Trójcy,
- zachowana stylowo komora celna wyraźnie eksponowana w strukturze układu przestrzennego (obecnie dom przy ul. 11 Listopada 7),
- dom przy ul. Rynek 2 zlokalizowany w południowej pierzei rynku,
- kordon straży granicznej, bardzo wyraźnie eksponowany w krajobrazie (obecnie dom przy ul. Zielonej 36), zlokalizowany u zbiegu ulic Zielonej, 11 Listopada i Młyńskiej,
- dom (Podbolesławiec 7), zlokalizowany w zachodniej części miasta, za mostem na rzece Prośnie, stanowiący dobrze eksponowany w przestrzeni obiekt zabytkowy widoczny z drogi powiatowej w kierunku Opatowa.

Istnieje potrzeba ochrony najstarszej części miasta tworzącej owalny układ pierwotnej osady (ulice Kilińskiego, Piłsudskiego i 11 Listopada). Jako potrzeby związane z obszarem rynku wskazano:

- rewitalizację jego przestrzeni,
- zmianę lokalizacji stacji benzynowej zlokalizowanej w obrębie historycznej przestrzeni oraz w strefie ekspozycji na kościół,
- przekomponowanie pod względem wysokościowym jego wschodniej pierzei,
- zachowanie widoku na kościół z jego północnej pierzei.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

BOLIMÓW

Rys historyczny

Miejscowość zachowała typowy dla miast średniowiecznych układ przestrzenny z prostokątnym rynkiem i siatką ulic, który uległ przekształceniu w wyniku przebudowy układu drogowego w latach 70 XX w. oraz stworzenia terenu zieleni publicznej. W układzie tym widoczne są również pozostałości wsi wczesnośredniowiecznej z późnorenesansowym kościołem parafialnym pw. św. Trójcy oraz prehistorycznego grodziska stożkowatego przy trakcie do Sochaczewa.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **2 obszary do rewitalizacji o wartości kulturowej** o powierzchni 15,8 ha (0,14% powierzchni gminy), obejmujące historyczną część wsi z zachowanymi śladami średniowiecznej osady targowej z zespołem kościoła pw. św. Trójcy oraz średniowiecznego miasta lokacyjnego z rynkiem i zespołem kościoła pw. św. Anny.

Na wskazanych obszarach do rejestru zabytków wpisanych jest 5 obiektów i obszarów, w tym strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmująca plac rynkowy z zabudową i zespołem kościoła pw. św. Anny (XVII w.) oraz kościół parafialny pw. św. Trójcy (XVII w.), 2 cmentarze przykościelne i dom drewniany (przy ul. Farnej 4). Do ewidencji WKZ wpisane są 3 obiekty, objęte strefą częściowej ochrony konserwatorskiej, obejmującej dwa obszary: pierwszy – dawną dzielnicę żydowską z zachowaną synagogą (obecnie posterunek policji), z charakterystyczną zabudową drewnianą o konstrukcji zrębowej z sieniami przejazdowymi (np. dom przy ul. Farnej 14) oraz drugi obszar – na północ od miasta średniowiecznego z pozostałościami śladów wsi wczesnośredniowiecznej i późnorenesansowym kościołem parafialnym pw. św. Trójcy.

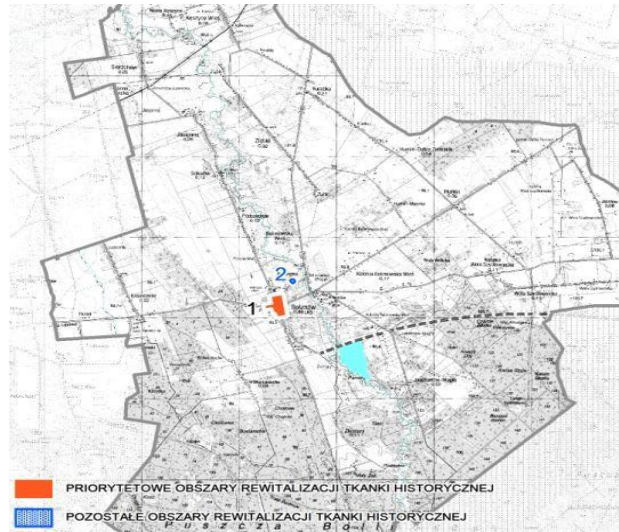
W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 0,49 ha (3,1% powierzchni do rewitalizacji). Objęły one przebudowę domu handlowego i budowę budynku banku. Obecnie trwają prace rewaloryzacyjne na powierzchni 1,4 ha (9%) w obrębie zespołu kościoła pw. św. Anny, rynku i budynku OSP.

Pozytywne przekształcenia przestrzeni nastąpiły w strefie ochrony konserwatorskiej i objęły najbardziej dysharmonizujący obiekt w północnej części rynku – obecny obiekt usługowy z zapleczem turystycznym. Budynek ten został poddany generalnej przebudowie i dostosowany formą do pozostałych elementów architektonicznych, stanowi element dobrze wpisujący się w przestrzeń.

Obszary priorytetowe

Spośród 2 obszarów wybrano **1 priorytetowy** o powierzchni 15,1 ha **obejmujący cenny średniowieczny układ przestrzenny**.

Bolimów – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)*Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym*

Zachodzi potrzeba kontynuacji prac rewaloryzacyjnych obiektu OSP znajdującego się w sąsiedztwie kościoła, będącego wyróżnikiem i dominantą przestrzenną rynku. Ponadto konieczne jest prowadzenie prac konserwatorskich reprezentatywnych kościołów: pw. św. Anny i św. Trójcy.

Niezbędne jest utworzenie parku kulturowego Pole bitwy nad Rawką – w hołdzie ofiarom wojny w Bolimowie.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

BRZEZINY

Rys historyczny

Miasto o układzie przestrzennym z dobrze zachowanymi elementami z różnych epok: średniowiecznej osady targowej na zachodnim brzegu Mrożycy (Krakówek), renesansowego miasta lokacyjnego na jej wschodnim brzegu oraz dawnego przedmieścia (Górki) z Nowym Miastem (z początku XVI w.).

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały do rewitalizacji **4 obszary o wartości kulturowej** o powierzchni 186,2 ha (8,6% powierzchni miasta) obejmujące historyczny układ przestrzenny.

Na wskazanych obszarach do rejestru zabytków wpisane są 52 obiekty i obszary, w tym historyczny układ przestrzenny miasta z 4 zespołami kościelnymi (drewniany św. Anny z dzwonnica z XVIII w., Podwyższenia św. Krzyża z XVI w. z renesansową kaplicą Lasockich, św. Ducha z XVII w. z dzwonnica w zespole klasztornym ss. Bernardynek, św. Franciszka z XVIII w. z dzwonnica, ogrodzeniem, cmentarzem i zespołem klasztornym oo. Reformatów) oraz 26 kamienicami z oficynami i 4 domami.

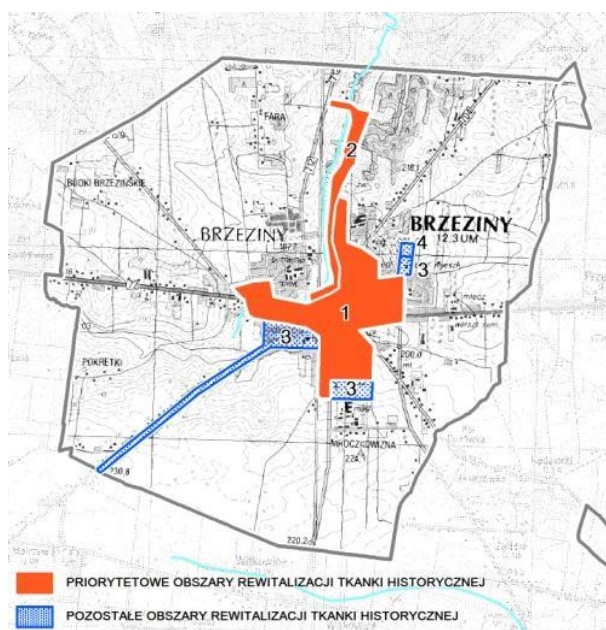
Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są kolejne 33 obiekty.

W latach 2009-2014 zakończono prace na powierzchni 9,04 ha związane z rewaloryzacją przestrzeni publicznych (Parku Miejskiego i Placu Jana Pawła II) oraz remontami budynków w zachodniej części śródmieścia (Centrum).

Obszary priorytetowe

Spośród 4 obszarów wytypowano **2 priorytetowe o powierzchni 147,4 ha obejmujące 2 cenne układy rozplanowania – średniowiecznego miasta Krakówek oraz renesansowego miasta lokacyjnego.**

Brzeziny – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 2) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Zachodzi potrzeba kontynuacji działań władz miasta związanych z realizacją projektu opartego o koncepcję SMART CITY, która zawiera m.in. projekt „Zaginione Miasto” planujący stworzenie parku archeologicznego o powierzchni 2,0 ha w strefie ochrony konserwatorskiej. Celem projektu jest odkopanie i zrekonstruowanie części średniowiecznego miasta Krakówek zgodnie z normami archeologicznymi UNESCO. Utworzony zostanie skansen archeologiczny z rekonstrukcją 3 chat, planowana jest także kompleksowa rewitalizacja budynku zlokalizowanego przed wejściem do parku archeologicznego stanowiącego bramę projektu. Prace będą polegały na: odnowieniu wnętrza i elewacji wraz z rekonstrukcją zniszczonych detali architektonicznych, powstaniu w budynku punktu informacyjnego o średniowiecznym mieście Krakówek oraz miejsc ekspozycji archeologicznych, rewitalizacji Muzeum Regionalnego (odnowienie elewacji z rekon-

strukcją zniszczonych detali architektonicznych, budowa podziemnej sali o powierzchni 170 m² na potrzeby ekspozycji archeologicznej, utworzenie działu etnograficzno-archeologicznego i zagospodarowanie przyległego do obiektu terenu o powierzchni 0,39 ha – ogrodu muzealnego z infrastrukturą towarzyszącą).

Do potrzeb miasta należy zaliczyć utworzenie parku kulturowego Archeologiczna osada Krakówek w Brzezinach.

Niezbędna jest dalsza rewitalizacja rynku miejskiego m.in. poprzez renowację powierzchni handlowej oraz powierzchni komunikacyjnej.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

BURZENIN

Rys historyczny

Miejscowość z zachowanymi wczesnośredniowiecznymi elementami przedlokacyjnymi – osady targowej na planie okolicy z wydłużonym placem targowym na zachodnim brzegu Warty, jak i średniowiecznych elementów lokacyjnych – miasta z rynkiem i siatką ulic.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **1 obszar do rewitalizacji o wartości kulturowej** o powierzchni 9,2 ha (0,07% powierzchni gminy) **obejmujący historyczny układ urbanistyczny**.

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisany jest kościół parafialny pw. św. Wojciecha i Stanisława stanowiący dominantę. Ponadto w ewidencji WKZ figurują: historyczny układ urbanistyczny z niezmienną strukturą rozplanowania oraz 4 obiekty (dawna bożnica, plebania w zespole kościoła parafialnego, cmentarz przykościelny oraz mur obronny z wnękami otaczającymi kościół).

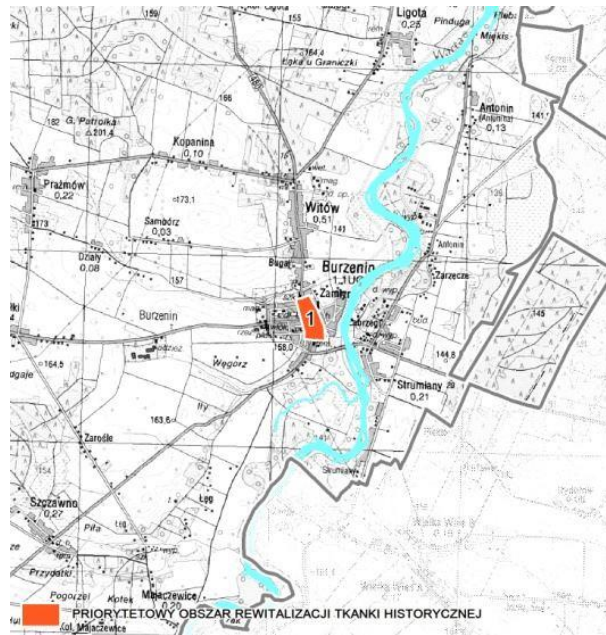
W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 0,2 ha (1,8% powierzchni do rewitalizacji) i dotyczyły przebudowy południowej części placu rynkowego (skweru, parkingu i oświetlenia) oraz rewaloryzacji budynku biblioteki (dawnej bożnicy).

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Burzenin – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do najpilniejszych potrzeb należy zaliczyć kontynuację rewaloryzacji rynku oraz opracowanie kompleksowej koncepcji rewitalizacji rynku, w której należy rozważyć pozostawienie bruku zachowanego w północnej części. Zachodzi również potrzeba modernizacji i zmiany lokalizacji przystanku autobusowego zlokalizowanego w centralnej części placu. Niezbędne jest także zachowanie wglądów widokowych na kościół parafialny z rynku i tym samym pozostawienie aktualnej wysokości zabudowy jego południowej pierzei.

Zachodzi konieczność wpisania do rejestru zabytków muru obronnego z wnękami otaczającego kościół, który figuruje w ewidencji WKZ.

Niezbędne jest utworzenie archeologicznego parku kulturowego Burzenin – Witów – Tyczyn – Okopy.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

CHEŁMO

Rys historyczny

Ośrodek z zachowanymi pozostałościami średniowiecznego rozplanowania osady u podnóża wzniesienia Chełmo oraz z relikdami grodu obronnego na nim wzniesionego, otoczonego trzema pierścieniami wałów obronnych o wysokości 5 m (X-XI w.).

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **1 obszar do rewitalizacji o wartościach kulturowych** o powierzchni 27,6 ha obejmujący **historyczny układ przestrzenny wsi uznany za reprezentatywny wraz z zespołami dworsko-parkowym, folwarcznym oraz kościelnym.**

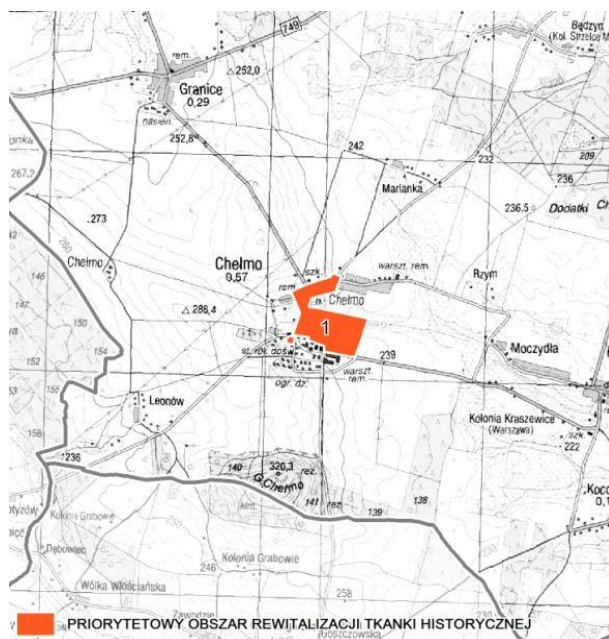
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są 4 obiekty: renesansowy kościół pw. św. Mikołaja z dzwonnica i neorenesansowy pałac myśliwski króla Jana Kazimierza z XVII w. z parkiem, objęty strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej. Ponadto w ewidencji WKZ ujęta jest oficyna z zespołu dworskiego.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 16,7 ha (60,5% powierzchni do rewitalizacji). Całkowicie zrewaloryzowano park i budynek pałacu w zespole dworsko-parkowym oraz folwark. Obecnie prowadzone prace obejmują zabudowę w zespole stodoł o powierzchni 1,5 ha (5,4%).

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Chełmo – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby wytypowanych obszarów priorytetowych

Zachodzi konieczność kontynuacji działań konserwatorskich w zespole kościoła z dzwonnica wpisanych do rejestru zabytków.

Jako potrzebę wskazano ochronę układu ruralistycznego oraz zespołu stodoł zbudowanego z białego wapienia triasowego zlokalizowanego w północnej jego części poprzez wpisanie do ewidencji wojewódzkiej. Cennym elementem założenia jest nawierzchnia na drodze prowadzącej do pałacu, która powinna zostać zachowana.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

DRZEWICA

Rys historyczny

Ośrodek o układzie przestrzennym z zachowanymi elementami rozplanowania przedlokacyjnego z główną osią kompozycyjną – długim, wąskim rynkiem (Plac Wolności), którego przedłużeniem są dwie ulice wycho-

dzące z jego narożników. Wzdłuż tego placu oraz rzeki Drzewiczki rozwijało się miasto lokacyjne. Na przełomie XVII i XVIII w. przy zachodnim bloku przyrynkowym założono drugi rynek, tzw. żydowski.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Władze miasta wskazały do rewitalizacji **1 obszar** o powierzchni 0,3 ha. W wyniku analiz oraz wizji terenowych granice wskazanego obszaru uległy korekcie. Przyjęty w WPOnZ obszar do rewitalizacji obejmuje powierzchnię 7,3 ha (1,5% powierzchni miasta) i zawiera historyczny układ przestrzenny z rynkiem (Placem Wolności), tzw. rynkiem żydowskim, oraz założeniem zamkowo-parkowym na lewym brzegu rzeki Drzewiczki.

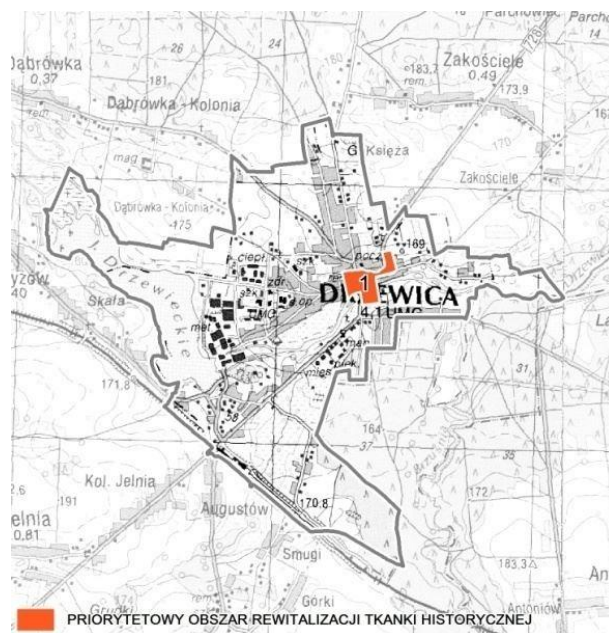
Na wskazanym obszarze występują 4 obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków: ruiny gotycko-renesansowego zamku Drzewieckich z fosą, wałem ziemnym (XIV w.) i parkiem zamkowym (XIX w.) oraz gotycki kościół parafialny pw. św. Łukasza Ewangelisty z okrągłą wieżą (połowa XV w.) usytuowany nieopodal rynku żydowskiego. Na wskazanym obszarze nie występują zabytki z ewidencji WKZ.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 1,28 ha (17,5% powierzchni do rewitalizacji) obejmujące przebudowę płyty XVIII w. rynku żydowskiego i przylegających do niego ulic wraz z infrastrukturą techniczną oraz rewaloryzację kościoła parafialnego z otoczeniem.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Drzewica – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do najpilniejszych potrzeb należy zaliczyć ożywienie zrewaloryzowanego rynku poprzez kształtowanie przestrzeni publicznej o wysokim standardzie.

Ponadto istnieje potrzeba rehabilitacji skali i formy obiektów zlokalizowanych w obrębie rynku poprzez remonty substancji mieszkaniowej, co wpłynie na poprawę jej standardów.

Istotne jest podjęcie działań związanych z rewaloryzacją gotyckiego zamku.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

DZIAŁOSZYN

Rys historyczny

Ośrodek już na przełomie XII i XIII w. był średniowieczną osadą targową. Obecnie miasto posiada złożony układ przestrzenny z zachowanym rozplanowaniem średniowiecznego miasta lokacyjnego na zachodzie (Stare Miasto), z prostokątnym rynkiem (Plac Kościuszki) i rokokowym kościołem pw. Marii Magdaleny stanowiącym dominantę oraz wychodzącymi z jego narożników ulicami będącymi główną osią kompozycyjną miasta o przebiegu wschód-zachód. Na wschodzie miasta XVIII w. wybudowano na wzór miast francuskich - Nowe Miasto z dużym kwadratowym placem (Plac Wolności) o charakterze reprezentacyjnym. Stare i Nowe Miasto powiązane są ze sobą siecią ulic z XIX w.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały 3 obszary do rewitalizacji o powierzchni 162,9 ha. W wyniku analiz i wizji lokalnych wybrano **1 obszar o wysokiej wartości kulturowej** o powierzchni 82,3 ha (16,7% powierzchni miasta) **obejmujący historyczne centrum – Stare Miasto z Placem Kościuszki i zespołem kościoła parafialnego, połączone z założeniem pałacowo-parkowym Męcińskich ulicą Zamkową oraz z Nowym Miastem – z Placem Wolności i ulicą Kościelną.**

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są 3 obiekty i obszary objęte strefami ścisłej ochrony konserwatorskiej: zespół pałacowo-parkowy Męcińskich (XVIII w.), założenie rokokowego kościoła parafialnego pw. Marii Magdaleny (XVIII w.) z klasycystyczną dzwonnica.

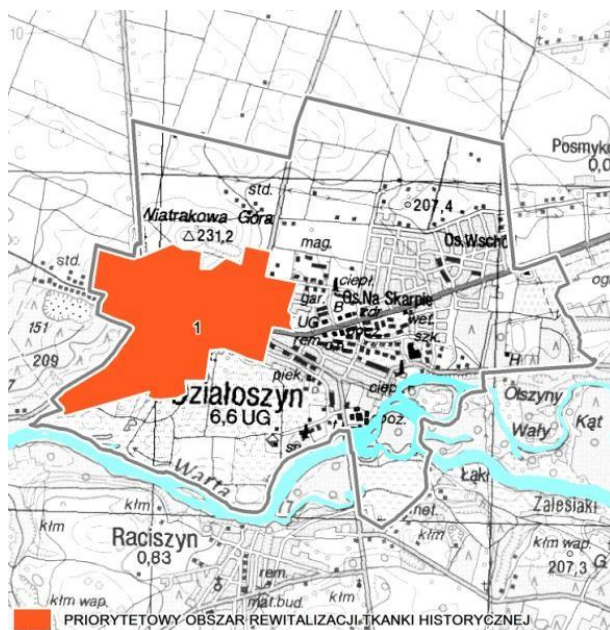
Ponadto, do ewidencji WKZ wpisane są 3 zabytki: cmentarz przykościelny, cmentarz parafialny i park przypałacowy. Miejski układ przestrzenny objęto strefą częściowej ochrony konserwatorskiej.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne przeprowadzono na 5,04 ha (6,1% powierzchni do rewitalizacji) i związane były z rewaloryzacją przestrzeni placów: kościelnego i rynku (Kościuszki i Wolności) oraz założenia pałacowego Męcińskich z parkiem, które obecnie pełni funkcję Domu Kultury oraz Muzeum Regionalnego.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Działoszyn – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Jako najpilniejszą potrzebę wskazano dalszą rewitalizację układu przestrzennego z dwoma prostokątnymi rynkami połączonymi ulicą Zamkową z późnorenesansowym pałacem. Przy pracach tych powinien być zastosowany głównie lokalny materiał budowlany – wapień i margiel, które wykorzystano w trakcie rewitalizacji rynku do budowy obiektów architektonicznych. Ponadto układ przestrzenny obejmujący zrewitalizowane obszary rynku, Placu Kościelnego i założenia Pałacu Męcińskich powinien zostać objęty ochroną konserwatorską.

Konieczne jest wykonanie katalogu budownictwa regionalnego jako dokumentu pomocnego w planowaniu miejscowym i projektowaniu architektonicznym.

Niezbędne jest również opracowanie karty ewidencyjnej WKZ zawierającej wskazania skali i formy obiektów w obrębie historycznego układu i wyznaczającej obszary wglądów i powiązań widokowych pomiędzy Rynkiem, Placem Kościelnym i założeniem pałacowo-parkowym.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

GIDLE

Rys historyczny

Ośrodek z zachowanym średniowiecznym rozplanowaniem wsi o układzie wielodrożnicy, z wąskim, nieregularnym rynkiem przed zespołem klasztornym oo. Dominikanów i drewnianym kościołem usytuowanym na jednej osi (ulica Częstochowska). Układ przestrzenny miejscowości zachował głównie dwa bardzo cenne założenia: wspomniany zespół klasztorny oo. Dominikanów – Sanktuarium Matki Bożej Gidelskiej oraz drewniany kościół pw. św. Marii Magdaleny.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **1 obszar do rewitalizacji o wartości kulturowej** o powierzchni 32,1 ha (0,3% powierzchni gminy) obejmujący średniowieczny układ przestrzenny miejscowości z rynkiem i dwoma zespołami sakralnymi: klasztornym i kościelnym na jednej osi (uznany za układ przestrzenny reprezentatywny), w obrębie stref ścisłej i częściowej ochrony konserwatorskiej.

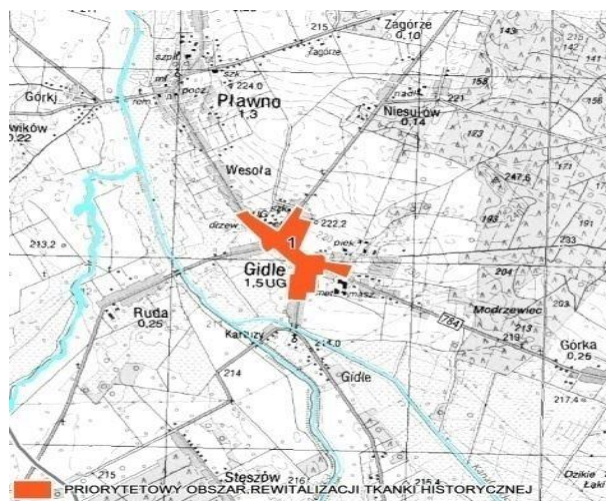
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisanych jest 6 obiektów, w tym 4 z wczesnobarokowego zespołu klasztornego oo. Dominikanów (zespół klasztorny, klasztor, Bazylika Mniejsza pw. Wniebowzięcia Matki Boskiej, spichlerz klasztorny) oraz zespół cmentarza rzymskokatolickiego, objęte strefami ścisłej ochrony konserwatorskiej, a także drewniany kościół pw. św. Marii Magdaleny (z przełomu XV/XVI w.). Ponadto do ewidencji WKZ wpisany jest historyczny układ przestrzenny objęty strefą częściowej ochrony konserwatorskiej oraz cmentarz przykościelny z zespołu kościoła pw. św. Marii Magdaleny.

W latach 2009-2014 prace rewaloryzacyjne zakończono na 4,73 ha (14,7% powierzchni do rewitalizacji) w obrębie zespołu klasztornego oraz podłużnego rynku. Kontynuowane są natomiast na 0,63 ha (2%) na terenie założenia klasztornego oo. Dominikanów i zespołu modrzewiowego kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny.

Obszar priorytetowy

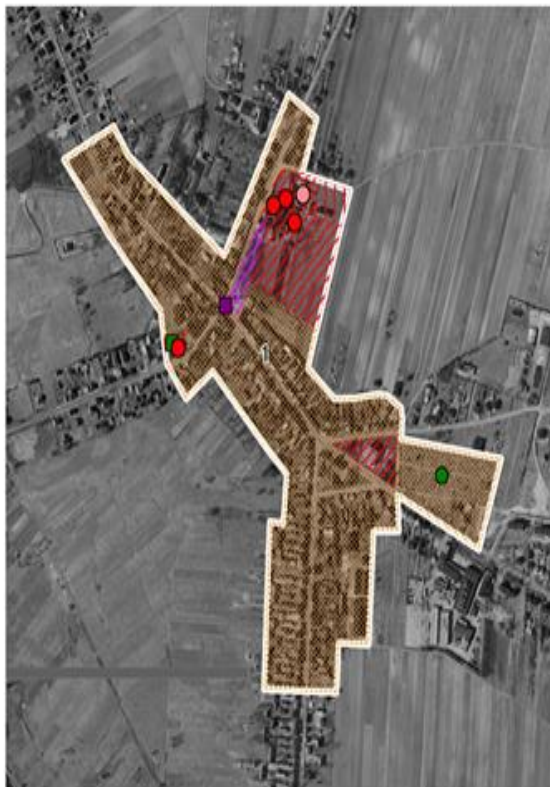
Cały obszar uznano za priorytetowy.

Gidle – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Konieczne jest przekształcenie zrewaloryzowanego rynku w taki sposób, aby był on przyjazną przestrzenią publiczną. Obecnie teren jest postrzegany jedynie jako parking dla zwiedzających pobliskie Sanktuarium. Istnieje również potrzeba rewaloryzacji zespołu usług zdrowia zlokalizowanego w sąsiedztwie założenia kościoła pw. św. Marii Magdaleny. Jako kolejną potrzebę wskazano kontynuację prac związanych z rozbudową obiektów w zespole klasztoru pod kątem pielgrzymek i konferencji. Zachodzi także konieczność prowadzenia dalszych prac konserwatorskich drewnianego kościoła. Jako pilną potrzebę wskazano podjęcie prac zabezpieczających nagrobki na cmentarzu przykościelnym.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

GŁOWNO

Rys historyczny

Miejscowość z zachowanymi śladami przedlokacyjnymi osady z targowiskiem (przyrynek przy Parku Armii Krajowej) i kościołem pw. św. Jakuba Apostoła na wzgórzu oraz średniowiecznego miasta lokacyjnego z trójkątnym placem targowym (obecnie Park Armii Krajowej) wyznaczonym przez rozwidlenie dróg w kierunku przepraw rzecznych na Mrodze i Mroźcy. Ważnym etapem w rozwoju przestrzennym miasta było otwarcie linii Kolei Żelaznej Warszawsko-Kaliskiej, wokół której powstawały dzielnice wypoczynkowe miasta z willami letniskowymi zamożnych mieszkańców Łodzi: Nowy Warchołów, Otwock, Nowe Zakopane i Cichorajka.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały **2 obszary do rewitalizacji** o powierzchni 2,2 ha (0,1% powierzchni miasta) stanowiące tereny publiczne o charakterze rynków (Plac Wolności i teren przy Pałacu Jabłońskich), usytuowane w centralnej, najstarszej części miasta i otoczone terenami mieszkaniowymi.

Na wskazanych obszarach nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków. W ewidencji WKZ figuruje Pałac Jabłońskich.

W latach 2010-2014 działania rewaloryzacyjne zakończono na 1,0 ha (46,9% powierzchni do rewitalizacji), w ramach których odnowiono płytę Placu Wolności, w jego otoczeniu kontynuowane są prace rewaloryzacyjne pierzei przyrynkowych na 0,5 ha (22,3%). W latach 2007-2008 przeprowadzono także prace rewaloryzacyjne w Pałacu Jabłońskich (remont elewacji).

Obszar priorytetowy

Spośród 2 obszarów **jako priorytetowy wskazano 1 obszar** – Plac Wolności wraz z przyległymi terenami zabudowy mieszkaniowej o powierzchni 1,7 ha **obejmujący cenny układ rozplanowania średniowiecznego miasta lokacyjnego**.

Głowno – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) *(Źródło: opracowanie własne BPPWL)*

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Jako potrzeby wskazano:

- ożywianie zrewaloryzowanego rynku w taki sposób, by sprzyjał integracji mieszkańców,
- kontynuację prac rewaloryzacyjnych zabytkowych kamienic w pierzejach rynku,
- połączenie działań rewitalizacyjnych Pałacu Jabłońskich i kościoła pw. św. Jakuba Apostoła,
- wpisanie do rejestru zabytków Pałacu Jabłońskich, kościoła pw. św. Barbary oraz budynku Szkoły Podstawowej Nr 1.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

GORZKOWICE

Rys historyczny

Miejscowość z zachowanymi śladami warownego grodu na prawym brzegu Prudki oraz wczesnośrednio-wiecznej osady targowej o układzie owalnicy na jej lewym brzegu, z placem targowym powiązaniem z układem dróg, stanowiącym również centrum późniejszego układu klasycystycznego z XIX w. Sylweta miasta

historycznego pozostała zwarta, akcentowana silną dominantą neogotyckiego kościoła parafialnego (1896 r.) z XX w. plebanią.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **1 obszar do rewitalizacji** o powierzchni 19,4 ha (0,2% powierzchni gminy) **obejmujący historyczny układ z założeniami przestrzennymi – owalnicowym rozplanowaniem wsi z trójkątnym rynkiem (Plac Wolności) i założeniem kościelnym oraz ruinami zamku obronnego.**

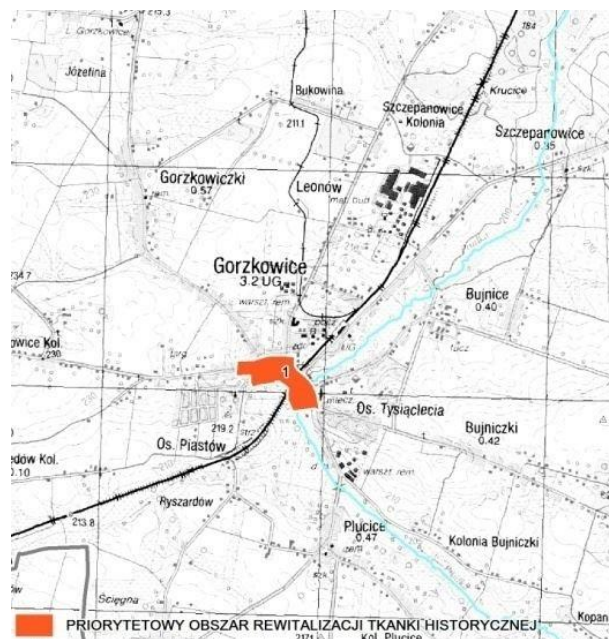
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są 2 obiekty: neogotycki kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa wraz z otoczeniem oraz fortalicja ziemna nowożytnego zamku typu palazzo in fortezza z XVIII w., który w wyniku wojen szwedzkich został zniszczony. Nie występują tutaj obiekty wpisane do ewidencji WKZ.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 4,1 ha (21,2% powierzchni do rewitalizacji) obejmujące rewaloryzację założenia fortyfikacji zamku warownego, obiekt ten jest udostępniony do zwiedzania. Obecnie trwają prace na 0,52 ha powierzchni (2,7%) związane z założeniem neogotyckiego kościoła parafialnego z plebanią.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

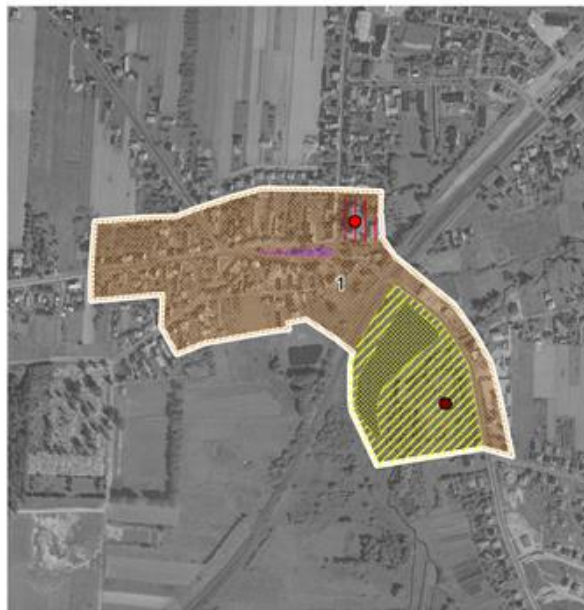
Gorzkowice – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Jako potrzeby wskazano:

- objęcie układu przestrzennego ochroną konserwatorską,
- ochronę sylwetki poprzez ograniczenia w zakresie lokalizacji i wysokości nowej zabudowy, która powinna uwzględniać skalę i formę istniejącej zabudowy,
- rewaloryzację placu przykościelnego oraz całego obszaru rynku, w tym jego zabytkowej zabudowy,
- rewaloryzację stawów zlokalizowanych w sąsiedztwie odrestaurowanych ruin zamku.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

GRABÓW

Rys historyczny

Wieś z zachowanym wczesnośredniowiecznym układem rozplanowania typowym dla osady targowej z rynkiem w formie wydłużonego trójkąta u zbiegu trzech dróg i relikdami dawnego traktu Dąbie – Krośniewice (al. 1 Maja i Przedrynek). Na lewym brzegu Proсны zachowały się ślady dawnego grodu warownego w postaci grodziska. Późniejszym nałożeniem planistycznym jest zlokalizowany na zachód od rynku zespół dworsko-parkowy z folwarkiem z przełomu XVIII i XIX w.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W miejscowości Grabów wskazano do rewitalizacji **1 obszar** o powierzchni 16,7 ha (0,1% powierzchni gminy) **obejmujący historyczny układ rozplanowania**, który w znacznej części pokrywa się ze strefą częściowej ochrony konserwatorskiej.

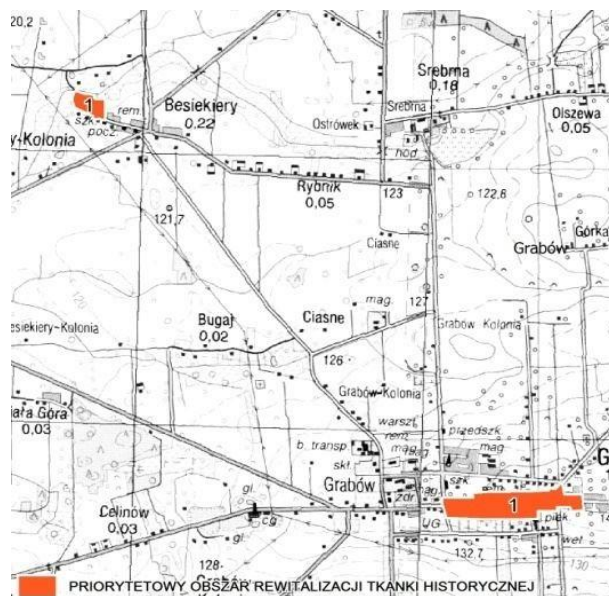
W pobliskich **Besiekierach** wskazano kolejny **obszar do rewitalizacji** o powierzchni 3,1 ha (0,02% powierzchni gminy) obejmujący **ruiny renesansowej warowni na kopcu otoczonym stawem**.

Na wskazanych obszarach do rejestru zabytków wpisane są: w Grabowie – klasycystyczny kościół pw. św. Stanisława Bpa w południowej pierzei placu targowego, w Besiekierach – ruiny zamku (z przełomu XVI/XVII w.). Ponadto, do ewidencji WKZ w Grabowie wpisanych jest 6 obiektów: plebania, ogrodzenie z bramą i cmentarzem przykościelnym z zespołu kościoła, bożnica (XIX w.), młyn murowany parowy z domem młynarza w stylu dworkowym (XIX w.) oraz dom murowany (z przełomu XIX/XX w.). W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono w obrębie rynku na 1,0 ha (6,2% powierzchni do rewitalizacji), sfinalizowano też rewaloryzację na powierzchni 1,9 ha (61,0%) ruin zamku wraz z kopcem i stawem oraz zagospodarowaniem turystycznym w Besiekierach.

Obszary priorytetowe

Ze względu na wyjątkowe walory kulturowe oba obszary uznano za priorytetowe w zakresie rewitalizacji.

Grabów – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Do najpilniejszych potrzeb należy ochrona układu przestrzennego Grabowa, który zachował swoją historyczną strukturę typowej owalnicy z kościołem parafialnym pw. św. Stanisława Bpa poprzez kontynuację rewaloryzacji zabytkowej zabudowy oraz obiektów historycznych w pierzejach Placu Kościuszki.

Niezbędna jest także promocja i ożywianie centrum Grabowa poprzez organizację imprez o charakterze folklorystycznym.

Zachodzi również potrzeba rewaloryzacji parku oraz remontu konserwatorskiego synagogi.

Jako potrzebę wskazano także realizację oznakowania zrewaloryzowanego obszaru ruin średniowiecznego zamku w Besiekierach (niezerwalnie związanych z Grabowem) jako atrakcji turystycznej na szlaku zamków.

Istnieje potrzeba skatalogowania na terenie gminy obiektów wybudowanych z lokalnego budulca – kamienia wapiennego.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

INOWŁÓDZ

Rys historyczny

Miejscowość z harmonijnym układem przestrzennym gdzie zachowały się ślady wczesnośredniowiecznych elementów przedlokacyjnych przy brodzie pilickim – grodu kasztelańskiego oraz osady targowej z X w. z placem targowym i kościołem pw. św. Idziego o cechach romańskiej architektury obronnej usytuowanym na wzgórzu. Elementami lokacyjnymi średniowiecznego miasta są podłużny rynek (Plac Kazimierza) wytyczony w miejscu dawnego placu targowego z późnogotyckim kościołem pw. św. Michała Archaniola stanowiącym dominantę, wzniesionym na krańcu placu, plebania w stylu dworcowym oraz synagoga po jego przeciwnej stronie. Układ dawnego miasta jest przestrzennie połączony z ruinami odrestaurowanego zamku obronnego.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **1 obszar do rewitalizacji** o powierzchni 13,3 ha (0,1% powierzchni gminy) **obejmujący historyczny układ przestrzenny z rynkiem połączonym z ruinami zamku kazimierzowskiego oraz dwoma dominantami – kościołem romańskim pw. św. Idziego i kościołem późnogotyckim pw. św. Michała Archaniola.**

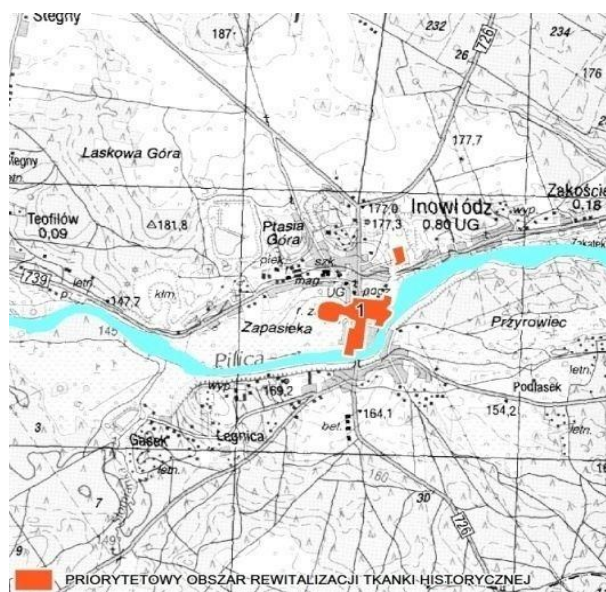
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są 4 obiekty: kościół romański pw. św. Idziego (XI w.), kościół późnogotycki pw. św. Michała Archaniola (XVI w.), synagoga (XIX w.) z fragmentami cennych polichromii oraz ruiny XIV w. zamku Kazimierza Wielkiego (pozostałości murów, ślady fortyfikacji, baszt w narożach, fragment więzby). Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są także 2 obszary: historyczny układ przestrzenny i teren cmentarza przy kościele pw. św. Idziego usytuowanego na wzgórzu.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 3,2 ha (23,9% powierzchni do rewitalizacji), a kontynuowane są na 0,3 ha (2,4%). Częściowej rekonstrukcji oraz rozbudowie poddano ruiny XIV w. zamku wzniesionego z kamienia wapiennego. Pracom rewaloryzacyjnym poddano także wnętrze synagogi, założenie kościoła pw. św. Michała Archaniola z plebanią, część placu rynkowego wraz z terenami położonymi w dolinie Pilicy w pobliżu zabytkowej synagogi.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Inowłódz – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWE)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Jako potrzeby wskazano:

- dalszą rewaloryzację terenów w dolinie Pilicy w pobliżu zabytkowej synagogi,
- objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego dawnego miasta,

- przeprowadzenie prac remontowych zabytkowej zabudowy, a w przypadku nowych obiektów zastosowanie lokalnego surowca – wapienia,
- wprowadzenie zakazu lokalizacji nowej zabudowy w otoczeniu wzgórza z kościołem pw. św. Idziego, zrewaloryzowanego zamku oraz miejsc występowania relikwii dawnych murów miejskich w celu ochrony ich sylwety,
- utworzenie Parku Kulturowego Spalsko – Inowłodzkiego.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

KAMIĘŃSK

Rys historyczny

Miasto z zachowanymi wczesnośredniowiecznymi elementami przedlokacyjnymi – osady targowej z pozostałościami układu dawnej owalnicy, z trójkątnym placem w centrum, wzdłuż drogi z Radomska do Piotrkowa Trybunalskiego, akcentowanym przez dominantę kościoła pw. św. Apostołów Piotra i Pawła. Oprócz nich występują elementy lokacyjne - średniowieczne miasto z prostokątnym placem rynkowym (Plac Wolności) od zachodu, XIX w. zabudowa zwarta, murowana, kalenicowa, dwukondygnacyjna i parterowa, dwutraktowa z szerokimi wjazdami bramowymi skoncentrowana przy ulicach Kościuszki i Konopnickiej oraz przy Placu

Wolności.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **1 obszar** do rewitalizacji o powierzchni 17,7 ha (1,5% powierzchni miasta) **całkowicie pokrywający się ze strefą częściowej ochrony konserwatorskiej obejmującej układ urbanistyczny miasta lokacyjnego z rynkiem i teren osady przedlokacyjnej z kościołem parafialnym.**

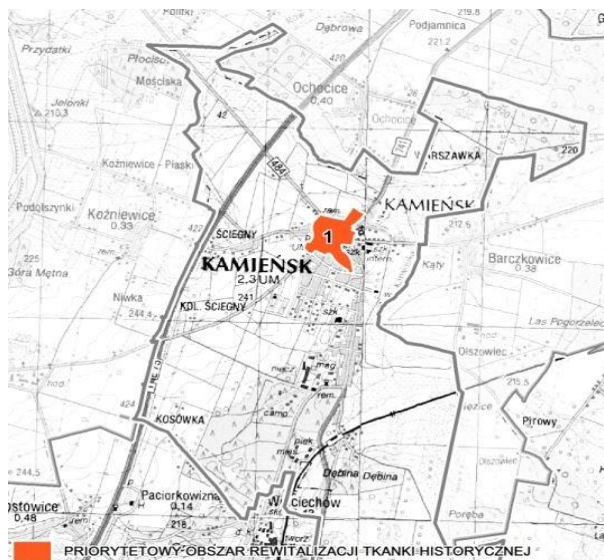
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisany jest neogotycki kościół parafialny pw. św. Apostołów Piotra i Pawła z XIX w., którego teren objęty jest strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej. Towarzyszą mu 2 obiekty wpisane do ewidencji WKZ: brama z XVI w. i wikarówka z XVIII w.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 1,5 ha (8,7% powierzchni do rewitalizacji). Zrewaloryzowano płytę rynku, wyremontowano ulice oraz budynek dawnej komendy policji i budynek w zachodniej części śródmieścia.

Obszar priorytetowy

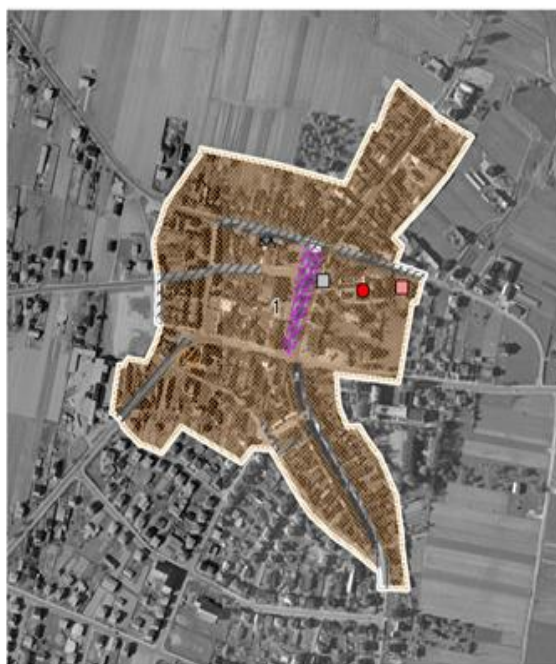
Cały obszar uznano za priorytetowy.

Kamięnsk – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Jako potrzebę wskazano objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego miasta. Zakres ochrony powinien obejmować układ rozplanowania przedlokacyjnej owalnicy z drogami wylotowymi z sylwetą kościoła. Niezbędna jest również kontynuacja działań rewaloryzacyjnych zabytkowej zabudowy obszaru rynku. Istnieje również konieczność zachowania i ochrony sylwetki dominanty kościoła. Niezbędna jest rekompozycja współczesnej zabudowy rynku. Nowe budynki uzupełniające tkankę staromiejską winny zachować skalę i charakter zabudowy o wartościach historycznych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

KIERNOZIA

Rys historyczny

Ośrodek dwukrotnie utracił prawa miejskie. W układzie przestrzennym miejscowości zachowały się ślady średniowiecznego miasta lokacyjnego, pomimo znacznych jego przekształceń po wprowadzeniu czynszowania w I poł. XIX wieku i nadania chłopom ziemi z podziałem na prostokątne działki z zabudową wsi zlokalizowaną po jednej stronie drogi w układzie rządowym.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **1 obszar do rewitalizacji** o powierzchni 144 ha (0,2 powierzchni gminy), **obejmujący historyczną część miasta z założeniami: kościelnym i pałacowo-parkowym wraz ze strefą ochrony archeologicznej miasta lokacyjnego i linią zabudowy wokół rynku (mpzp).**

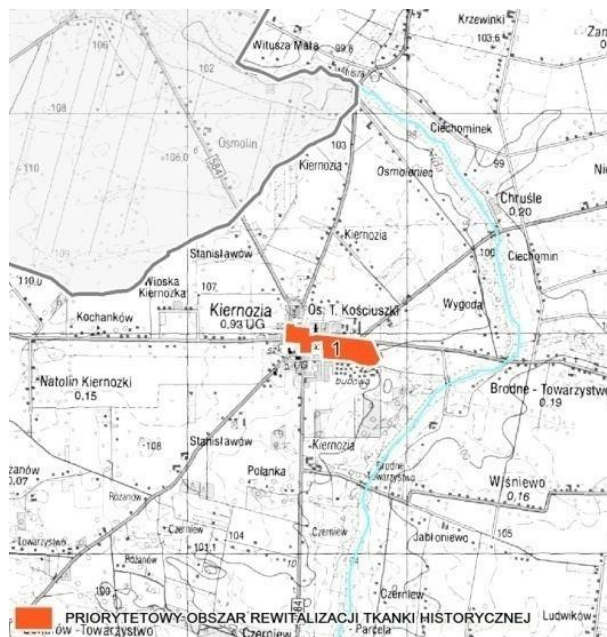
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są 4 obiekty: gotycki kościół parafialny pw. św. Małgorzaty z XVI w. z dzwonnica z XIX w. oraz zespół pałacowy z klasycystycznym pałacem rodziny Łączyńskich i parkiem. Ponadto, do ewidencji WKZ wpisane są 2 obiekty: cmentarz przykościelny i dawny zajazd murowany.

W latach 2009-2014 nie zakończono żadnych prac rewitalizacyjnych. Obecnie trwają prace rewaloryzacyjne na obszarach: zespołu pałacowo-parkowego i rynku na powierzchni 10,56 ha (73,5% powierzchni do rewitalizacji).

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Kiernozia – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje potrzeba pojęcia działań rewitalizacyjnych układu przestrzennego, w obrębie którego dotychczas zamieszczono jedynie posąg dzika upamiętniający polowanie Władysława Jagiełły na dziki, zwane w tym rejonie kiernozami. Należy wyeliminować z układu urbanistycznego obiekty dysharmonizujące przestrzeń, takie jak zdegradowany przystanek autobusowy i kiosk. Konieczne są prace rewaloryzacyjne parku pałacowego. Natomiast kontynuacji prac konserwatorskich wymaga pałac i kościół. Za niezbędne uznano przeprowadzenie prac badawczych krypty kościoła, w której spoczywa Maria Walewska.

Zachodzi potrzeba opracowania karty ewidencji wojewódzkiej układu przestrzennego dawnego miasta, z głównymi dominantami: kościoła pw. św. Małgorzaty i klasycystycznego pałacu, z określeniem skali zabudowy, wglądów i powiązań widokowych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

KONSTANTYNÓW ŁÓDZKI

Rys historyczny

Dawna osada fabryczna o klasycystycznym układzie przestrzennym, gdzie zachował się pierwotny układ miasta z dwoma rynkami: prostokątnym – Duży Rynek targowy (Plac Wolności) i kwadratowy Mały Rynek (Plac Kościuszki), oraz siecią prostopadłych ulic: Łódzkiej i Jana Pawła II, Łaskiej i Zgierskiej, stanowiących główne osie założenia. Miejscowość otrzymała prawa miejskie w 1830 roku, utraciła je w 1870 i ponownie uzyskała w 1924 roku.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały do rewitalizacji **1 obszar – Śródmieście** o powierzchni 67,6 ha (2,5% powierzchni miasta), **obejmujący zwarty kompleks w centrum miasta na skrzyżowaniu głównych, klasycystycznych osi kompozycyjnych ciągów ulic Łódzkiej i Jana Pawła II oraz Łaskiej i Zgierskiej.**

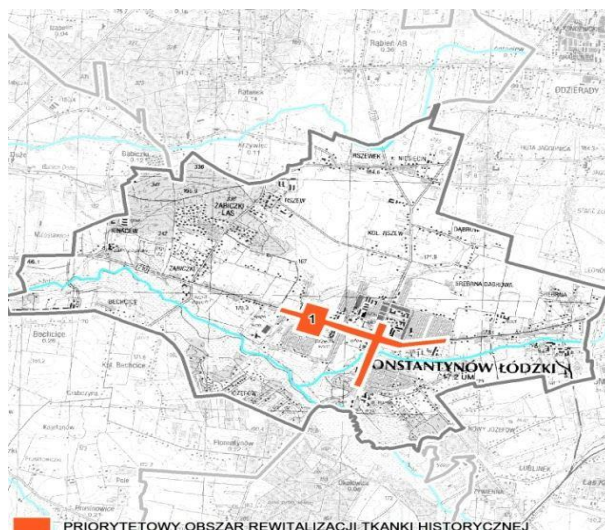
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisany jest dawny kościół ewangelicko-augsburski (XIX w.). Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 3 obiekty: cmentarz ewangelicki, kościół pw. Narodzenia NMP i dom murowany.

W latach 2010-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 2,5 ha (3,7% powierzchni do rewitalizacji), a kontynuowane są na 20,6 ha (30,4%). Działania rewitalizacyjne całkowicie zakończono na głównym placu miasta (Plac Kościuszki), w ramach których przeprowadzono rewaloryzację skwerów, odbudowano zabytkowy budynek zajezdni tramwajowej, zbudowano plac zabaw dla dzieci i wprowadzono elementy małej architektury. Obecnie prace rewitalizacyjne są prowadzone w pierzejach przyległych do Placu Kościuszki oraz na terenie drugiego rynku – Placu Wolności, stanowiącego teren parku.

Obszar priorytetowy

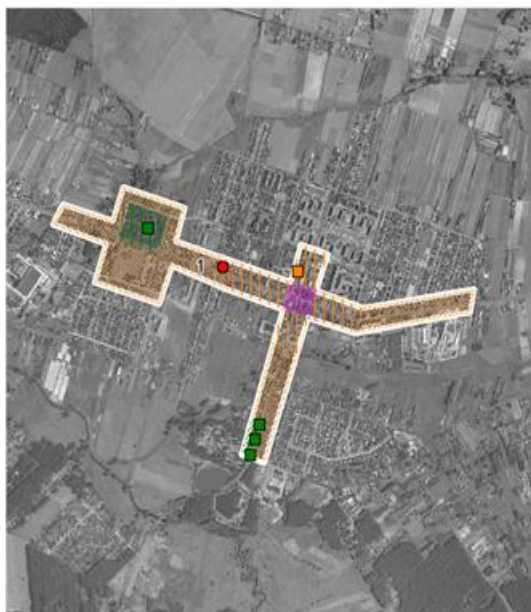
Cały obszar uznano za priorytetowy.

Konstantynów łódzki – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje konieczność prowadzenia prac rewitalizacyjnych obejmujących zabytkowe obszary pofabryczne dawnych zakładów Przemysłu Wełnianego „Konstilana” oraz Konstantynowskich Zakładów Przemysłowych (w ciągu ul. Jana Pawła II). Niezbędne jest zamieszczenie historycznego obszaru ruralistycznego w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Ponadto, zachodzi potrzeba rozwijania promocji wielokulturowości Konstantynowa Łódzkiego oraz nowego wizerunku centrum miasta.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

KROŚNIEWICE

Rys historyczny

Miasto stanowiące ośrodek miejski już od XV wieku. W jego układzie przestrzennym widoczne są ślady założenia średniowiecznego, wkomponowane w klasycystyczny układ, z rozplanowaniem na planie krzyża z ciągami ulic Toruńskiej i Łęczyckiej (północ-południe) oraz Kutnowskiej i Poznańskiej (wschód-zachód). W południowo-wschodniej części układu zlokalizowany jest prostokątny rynek (Plac Wolności).

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały 7 obszarów do rewitalizacji o powierzchni 56,2 ha. Spośród nich **wybrano 6 obszarów o walorach kulturowych** o powierzchni 54,7 ha (13,1% powierzchni miasta), obejmujących

centralną część miasta z rynkiem i sąsiadującymi z nim kwartałami, zabytkowymi założeniami: pałacowo-fabrycznym, pałacowo-parkowym, terenami Krośniewickiej Kolei Dojazdowej z dawnymi domami kolejowymi oraz oddalonymi od centrum dawnymi zabudowaniami folwarcznymi tzw. „Andersówka”.

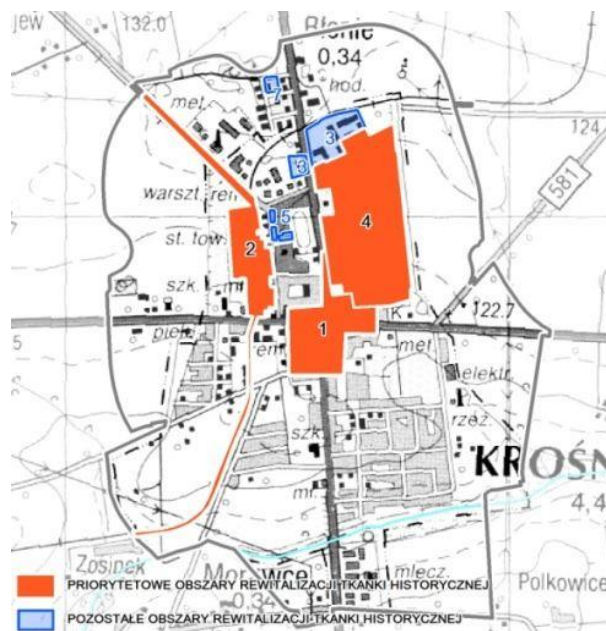
Na wskazanych obszarach do rejestru zabytków wpisanych jest 9 obiektów i obszarów: przestrzenny układ komunikacyjny Krośniewickiej Kolei Dojazdowej, klasycystyczny zespół pałacowy Rembielińskich (XIX w.), w tym: pałac, park, oranżeria i kordegarda, neogotycki kościół pw. Wniebowzięcia NMP (XIX w. z dzwonnica, ogrodzeniem, cmentarzem) oraz zajazd, wozownia i dom przy ul. Kutnowskiej 2. Ponadto do ewidencji WKZ wpisanych jest 27 obiektów i obszarów (m.in. klasycystyczne kamieniczki, bank rolny, zabudowania dawnej kolei wąskotorowej).

W latach 2009-2014 nie zakończono żadnych prac rewitalizacyjnych. Obecnie trwają prace na powierzchni 10,8 ha (19,8% powierzchni do rewitalizacji) i dotyczą remontów budynków w śródmieściu.

Obszary priorytetowe

Spośród 6 obszarów wybrano 3 priorytetowe o powierzchni 49,4 ha obejmujące średniowieczny układ przestrzenny z założeniem pałacowo-parkowym i Krośniewicką Koleją Dojazdową.

Krośniewice – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 2, 4) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Do pilnych potrzeb zaliczono prace rewitalizacyjne:

- średniowiecznego układu przestrzennego zachowanego w centrum miasta,
- krośniewickiej kolejki wąskotorowej uznanej za zabytek reprezentatywny, pozostający w złym stanie technicznym, koncepcja przekształcenia obszaru kolejki wąskotorowej wymaga akceptacji WKZ,
- neobarokowego pałacu uznanego za obiekt reprezentatywny, pozostającego w złym stanie technicznym, oraz folwarku, niezbędna jest także rewaloryzacja parku przypałacowego.

Za niezbędne uznano również opracowanie studium historycznego układu urbanistycznego zawierającego wytyczne do wymaganych prac rewitalizacyjnych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

KUTNO

Rys historyczny

Ośrodek istnieje od XII wieku jako osada, prawa miejskie nadano mu w XV w. Na znaczeniu miasto zyskało dopiero w XIX w. po uruchomieniu połączeń tzw. warszawsko-bydgoskiej drogi żelaznej. Miasto odznacza się zachowanymi śladami średniowiecznego założenia miejskiego ze Starym Rynkiem (Plac Wolności), kościołem i prostokątnym Rynkiem Zduńskim usytuowanym w jego narożniku (między ul. Zduńską i Teatralną). W I poł. XIX w. został wytyczony obecny układ przestrzenny Starego Miasta z dwoma rynkami spiętymi ulicą Królewską.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

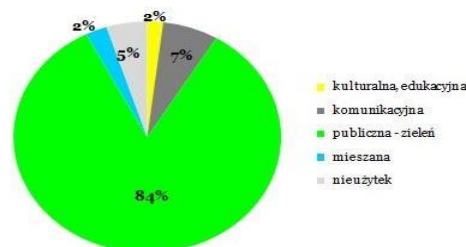
W 2014 r. władze miasta wskazały **do rewitalizacji 10 obszarów** o powierzchni 23,6 ha (0,7% powierzchni miasta), **wśród których dominują historyczne place w obrębie Starego Miasta oraz tereny zielone o wartości zabytkowej** zlokalizowane w 5 rejonach miasta.

Na wskazanych obszarach znajduje się 9 obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, w tym 2 układy urbanistyczno-architektoniczne: Plac Wolności oraz ul. Teatralna z Rynkiem Zduńskim, zespół pałacowo-parkowy Gierałty (XVIII-XX w.) w skład którego wchodzi: pałac, kaplica, 2 pawilony (wschodni i zachodni), park i 2 aleje pałacowe (przy ul. Sienkiewicza i Spacerowej). Ponadto do wojewódzkiej ewidencji WKZ wpisanych jest 13 obszarów i obiektów w obrębie zabytkowego śródmieścia: klasycystyczny rausz na Placu Wolności, Dom Dochodowy Straży Ogniowej (dawny Teatr Miejski) na Rynku Zduńskim i usytuowany między nimi neogotycki Kościół pw. św. Wawrzyńca, Pałac Saski (dawny Pałac Pocztowy) przy Placu Piłsudskiego oraz drewniane dworki: Chlewickich i Szymańskich, a także Park im. Traugutta. Do pozostałych obiektów świadczących o tożsamości miasta można zaliczyć: kompleks budynków pofabrycznych fabryki „Kraj” Alfreda Vaedtke oraz Willę Izaaka Holcmana.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne: zakończono na 17,1 ha (72,6% powierzchni do rewitalizacji), na 4,9 ha (20,8%) są kontynuowane. Rewitalizację zakończono w dworku Chlewickich, na północnym fragmencie płyty Placu Wolności, Domu Dochodowym Straży Ogniowej oraz zespole pałacowym Gierałty wraz z parkiem im. Wiosny Ludów.

Obecnie działania rewitalizacyjne prowadzone są w parku im. R. Traugutta oraz na pozostałym obszarze Placu Wolności i Rynku Zduńskim.

Wykres. Kutno – struktura funkcjonalna obszarów wskazanych do rewitalizacji w 2014 r. (Źródło: BPPWŁ na podstawie badań ankietowych)

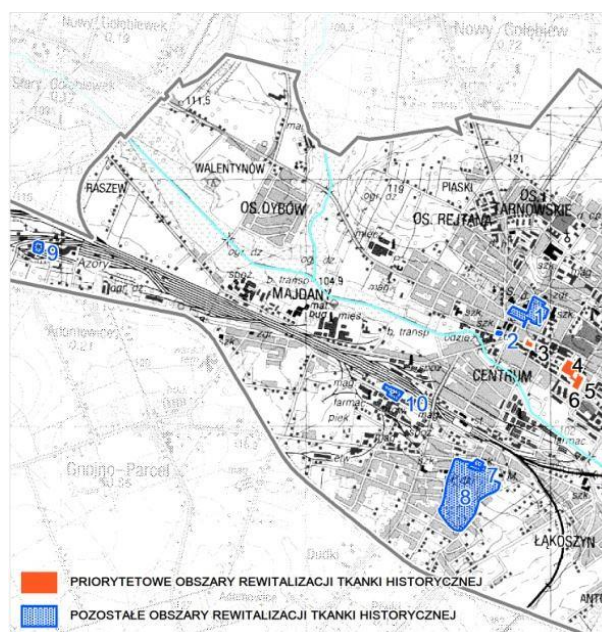

Obszary priorytetowe

Spośród 10 obszarów wybrano **4 obszary priorytetowe** o powierzchni 1,7 ha, **obejmujące przestrzeń historyczną ze średniowiecznym układem przestrzennym miasta lokacyjnego: Stare Miasto obejmujące Plac Wolności, Rynek Zduński, Dom Dochodowy Straży Ogniowej oraz klasycystyczny układ Nowego Miasta z Placem Piłsudskiego i Pałacem Saskim.**

Wybrane obszary skupiają 2 obiekty reprezentatywne, do których zakwalifikowano: Ratusz (obecne Muzeum Regionalne) i Kościół pw. św. Wawrzyńca oraz 3 układy urbanistyczno-architektoniczne wpisane do rejestru zabytków: pl. Piłsudskiego wraz z ul. Teatralną i Rynkiem Zduńskim, pl. Wolności i zajazd, Pałac Saski oraz Budynek Domu Dochodowej Straży Ogniowej – obecnie pełniący funkcję kulturalno-rozrywkową jako Centrum Teatru, Muzyki i Tańca.

Kutno – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 3, 4, 5, 6) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Do pilnych potrzeb należy rewaloryzacja Pałacu Saskiego, która będzie dopełnieniem rewaloryzacji Placu Piłsudskiego.

Za niezbędne uznano utworzenie parku kulturowego w granicach proponowanej strefy ochrony konserwatorskiej zgodnie z zapisami Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Kutno na lata 2015-2018.

Konieczne są działania związane z przebudową układu komunikacyjnego oraz likwidacją istniejącego parkingu na Placu Wolności, co będzie sprzyjało utworzeniu przestrzeni przyjaznej mieszkańcom. Działania te opisane są w opracowanej koncepcji rewitalizacji Placu Wolności i Rynku Zduńskiego.

W celu ochrony istnieje potrzeba wpisu do rejestru zabytków, jako strefy ochrony konserwatorskiej całego obszaru przestrzeni historycznej Placu Piłsudskiego, ulicy Królewskiej, Placu Wolności, Placu Teatralnego i Rynku Zduńskiego.

Zachodzi potrzeba opracowania analizy urbanistyczno-architektonicznej dającej wytyczne do dalszych procesów inwestycyjnych w obrębie rewitalizowanych przestrzeni historycznych.

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne predysponują Kutno do rangi ośrodka regionalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ŁASK

Rys historyczny

Miasto z zachowanym średniowiecznym układem rozplanowania rozwiniętym w oparciu o przedlokacyjną osadę targową o wrzecionowatym kształcie (owalnica), założone wzdłuż drogi z Piotrkowa Trybunalskiego do Sieradza. Ośrodek posiada typowy dla miast średniowiecznych rynek (Plac 11 Listopada) z położonymi nieopodal obiektami sakralnymi (gotycki kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Michała Archanioła oraz drewniany kościół pw. św. Ducha z XVIII w.). W latach 1927-28 pojawiła się na mapie osada letniskowa „Miasto-Ogród Las-Kolumna”, którą wcielono w granice miasta Łask w 1973 roku.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały do rewitalizacji **12 terenów** o powierzchni 438,6 ha. Spośród nich wybrano **3 obszary o walorach kulturowych** o powierzchni 341,3 ha (21,8% powierzchni miasta), **obejmujące historyczne centrum miasta, założenie urbanistyczne dawnego Miasta-Ogrodu – Las-Kolumna oraz park dworski rodziny Łaskich.**

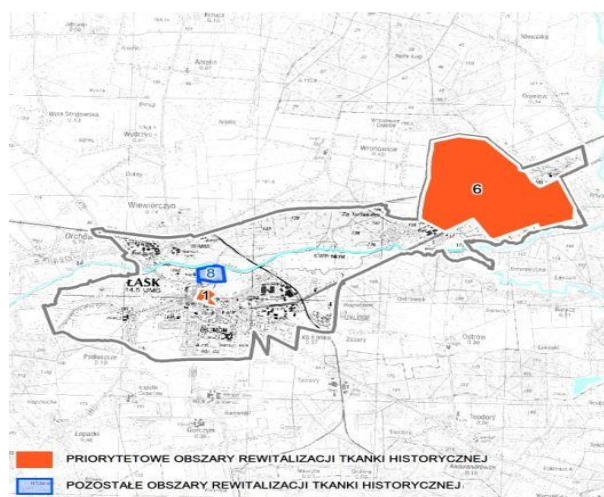
Na Terenia wybranych obszarów do rejestru zabytków wpisanych jest 7 obiektów i obszarów: kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP (XVI/XVIII w.), park podworski rodziny Łaskich (XVIII w.) oraz 5 klasycystycznych kamienic (wschodnia pierzeja rynku). Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 2 obiekty i obszary: kamienica z południowej pierzei rynku oraz historyczny układ urbanistyczny Miasta - Ogrodu Las - Kolumna, w obrębie którego znajdują się drewniane domy i wille wzniesione w stylu „szwajcarskim” pochodzących z lat dwudziestych i trzydziestych XX w., zajmujące znaczną część powierzchni wyznaczonej do rewitalizacji.

W latach 2010-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 2,5 ha (0,7% powierzchni do rewitalizacji), a kontynuowane są na 333,9 ha (97,8%). Zrewaloryzowano rynek w historycznym śródmieściu oraz niewielkie powierzchnie terenu zielonego na południe od śródmieścia oraz obszar dzielnicy Łask-Kolumna, na terenie którego kontynuowane są remonty, przebudowa ulic oraz infrastruktury technicznej. Prowadzone są również prace rewaloryzacyjne na terenie parku dworskiego nad Grabią. Prawidłowo przeprowadzona rewitalizacja Placu 11 Listopada w Łasku w 2014 r. zwyciężyła w konkursie na najlepiej zagospodarowaną przestrzeń w Polsce.

Obszary priorytetowe

Spośród 3 obszarów o walorach kulturowych wybrano **2 priorytetowe** o powierzchni 330,0 ha **obejmujące obszar rynku, założenia Kolegiaty Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i św. Michała Archanioła – Sanktuarium Matki Bożej Łaskiej oraz dawnego Miasta-Ogrodu – Łask-Kolumna.**

Łask – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 6) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Do pilnych potrzeb należą:

- kontynuacja prac remontowych zabytkowych obiektów w pierzejach rynku, rehabilitacja obiektów przy Placu 11 Listopada o nieprawidłowej skali i formie oraz ożywienie tej przestrzeni,
- przeprowadzenie prac remontowych i konserwatorskich obiektów willowych na obszarze Łask-Kolumna oraz ochrona poprzez skatalogowanie drewnianych willi, wraz z określeniem ich cennych detali architektonicznych.

W celu ochrony zachodzi potrzeba utworzenia parku kulturowego dla obszaru Miasta-Ogrodu Łask-Kolumna.

Za niezbędne uznano promowanie działań rewitalizacyjnych na Placu 11 Listopada wraz z rewaloryzacją Kolegiaty jako dobre praktyki w działaniach rewitalizacyjnych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

LUBNICE

Rys historyczny

Wieś o dobrze zachowanym układzie przestrzennym z widocznymi śladami średniowiecznej osady targowej o układzie owalnicy i średniowiecznego miasta lokacyjnego. Do najstarszych i najważniejszych zabytków miejscowości należy kościół pw. Wniebowzięcia NMP z XV wieku.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **1 obszar do rewitalizacji** o powierzchni 36,9 ha (0,6% powierzchni gminy), **obejmujący historyczny układ rozplanowania – ulicówkę z podwójną owalnicą w środku.**

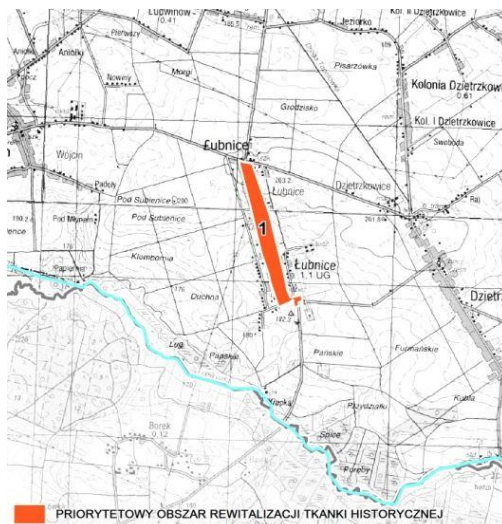
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisany jest kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (XV w.). Ponadto do ewidencji WKZ wpisano 3 obiekty: plebanię i cmentarz przykościelny (XIX w.) z zespołu kościoła pw. Wniebowzięcia NMP oraz dom mieszkalny (XIX w.).

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 1,15 ha (3,11% powierzchni do rewitalizacji), na terenie zespołu kościoła parafialnego, dotyczyły one częściowej rewaloryzacji obiektu.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Lubnice – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje konieczność podjęcia działań w celu przeprowadzenia rewitalizacji układu przestrzennego z wykształceniem przestrzeni publicznej sprzyjającej integracji mieszkańców. Niezbędne jest także zachowanie i ochrona układu przestrzennego w postaci połączonych owalnic, wzdłuż których z obu stron wykształciła się zabudowa wiejska.

Zachodzi potrzeba kontynuacji prowadzonych działań na obszarze kościoła Wniebowzięcia NMP wraz z plebanią i bramą.

Zachodzi potrzeba opracowania karty ewidencji wojewódzkiej układu przestrzennego wsi oraz określenia formy i skali planowanej zabudowy wsi z nawiązaniem do budulca obiektów zabytkowych z czerwonej cegły.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

MAJKOWICE

Rys historyczny

Ośrodek charakteryzuje się bardzo dobrze zachowanym średniowiecznym rozplanowaniem o układzie owalnicy z zabudową rozciągającą się wokół stawu oraz wzdłuż dróg o kształcie wrzeciona. We wsi znajdują się ruiny renesansowego dworu obronnego Majkowskich z fragmentami murów obwodowych i ośmiobocznej baszty narożnej.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano do rewitalizacji **1 obszar o dużej wartości kulturowej** o powierzchni 4,5 ha, **obejmujący historyczny układ przestrzenny**.

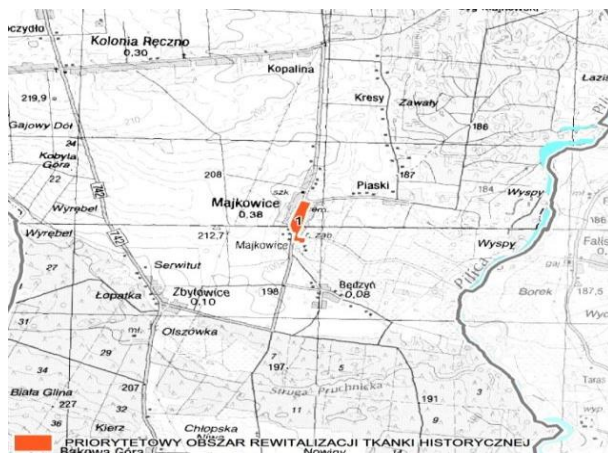
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są ruiny XVI-wiecznego zamku, a do ewidencji WKZ park wokół niego.

W latach 2009-2014 nie zakończono żadnych prac rewitalizacyjnych. Obecnie trwają prace na terenie ruin zamku na 0,27 ha (6% powierzchni do rewitalizacji), które obejmują konserwację obiektu oraz jego udostępnienie (likwidacja ogrodzenia wokół obiektu).

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Majkowice – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do pilnych potrzeb należą działania prowadzące do rewitalizacji układu ruralistycznego wraz z modernizacją stawu i boiska.

Konieczne jest przeprowadzenie działań konserwatorskich ruin zamku.

W celu ochrony za niezbędne uznano opracowanie karty ewidencji wojewódzkiej dla unikatowego układu ruralistycznego z określeniem wglądów i powiązań widokowych, z wyznaczeniem stref ekspozycji i zakazu zabudowy w sąsiedztwie ruin zamku.

Zachodzi potrzeba utworzenia parku kulturowego „Bakowa Góra – Majkowice”.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

MILESZKI

Rys historyczny

Dawna wieś, a obecnie dzielnica Łodzi, posiadająca zachowany średniowieczny układ rozplanowania na odcinku między ulicami Iglastą a Frezjową, z centrum o wrzecionowatym kształcie, z owalnym placem i stawem pośrodku oraz zabudowaniami typowymi dla owalnic.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano do rewitalizacji 1 obszar o powierzchni 6,1 ha, obejmujący historyczny układ rozplanowania dawnej owalnicy.

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są dwa XVI-wieczne drewniane obiekty: dzwonnica oraz kościół pw. św. Doroty i św. Jana Chrzyciela, który uległ spaleni 31.08.015 roku. W latach 2009-2014 nie przeprowadzono żadnych prac rewitalizacyjnych w obrębie wskazanego obszaru.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Mileszki – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do najpilniejszych potrzeb należą:

- działania naprawcze związane z odbudową spalonego, najstarszego kościoła pw. św. Doroty i św. Jana Chrzyciela zlokalizowanego obecnie w Łodzi na ul. Pomorskiej,
- objęcie ochroną pierwotnego układu osadniczego w kształcie owalnicy, pomiędzy ul. Pomorską i równoległą do niej ulicą (na odcinku między Iglastą a Frezjową). Modernizacji wymaga także staw znajdujący się pośrodku placu.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

OPOCZNO

Rys historyczny

Miasto lokowane przez Kazimierza Wielkiego w XIV w. posiada zachowany układ rozplanowania średnio-wiecznego miasta obronnego na planie prostokąta z centralnie usytuowanym rynkiem. W XIV w. miasto posiadało kamienne mury obronne, fosę, oraz zamek zwany kazimierzowskim. Obecny zamek odbudowany jest na starych fundamentach, lecz jego wygląd znacznie odbiega od pierwotnego. Według legend zamek miał podziemne przejście do tzw. Domu Esterki – najbardziej znanej budowli Opoczna. Najcenniejszymi zabytkami w Opocznie są: zespół kościoła parafialnego pw. św. Bartłomieja, Zamek Kazimierza Wielkiego (uznany za obiekt reprezentatywny) oraz najstarszy zabytek – drewniany kościół pw. św. Marii Magdaleny z XVIII w.

W wyniku przebudowy miasta w XIX w., po wybudowaniu linii kolejowej relacji Skarżysko Kamienna – Kozłuszki, w południowo-wschodniej części miasta powstała dzielnica przemysłowa.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Władze miasta wskazały do rewitalizacji 7 obszarów o powierzchni 35,0 ha. Spośród nich wybrano **1 obszar do rewitalizacji o wysokiej wartości kulturowej** o powierzchni 13,1 ha (0,5% powierzchni miasta) **obejmujący historyczne centrum miasta – najstarszą część ograniczoną ulicami 17 Stycznia, Moniuszki, Garncarską i Szewską.**

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisanych jest 5 obiektów i obszarów: historyczny układ przestrzenny miasta – uznany za układ przestrzenny reprezentatywny, zespół gotyckiego kościoła pw. św. Bartłomieja (XVII w.) z dzwonnica i plebanią (XIX w.), średniowieczny zamek odbudowany w XIX wieku oraz Dom Esterki. Ponadto do ewidencji WKZ wpisanych jest 5 obiektów: 4 kamienice w rynku i cmentarz przykościelny.

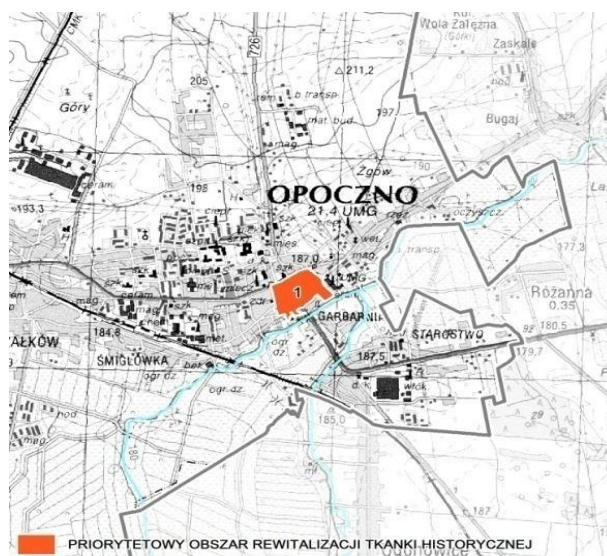
Przed 2010 rokiem odnowiono częściowo niektóre budynki (m.in. zamek – obecnie siedziba Muzeum Regionalnego), nie były to jednak kompleksowe prace rewaloryzacyjne.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 1 ha (7,6% powierzchni do rewitalizacji) i dotyczyły one remontu płyty rynku i części ulic. Obecnie trwają prace rewaloryzacyjne na 0,48 ha (3,7%) w obrębie zespołu kościoła pw. św. Bartłomieja oraz zamku.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Opoczno – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje konieczność kontynuacji prowadzenia działań konserwatorskich Muzeum Regionalnego znajdującego się przy Placu Zamkowym.

Konieczne są prace remontowe założenia kościoła pw. św. Bartłomieja i kamienic znajdujących się w pierzejach Rynku oraz rewaloryzacja zielenca przy Placu Zamkowym.

Niezbędne są także działania uwzględniające poprawę ładu przestrzennego, sytuacji społecznej i ożywienia gospodarczego w obrębie historycznego centrum miasta.

Zachodzi potrzeba opracowania:

- projektu rewitalizacji Opoczna pod nazwą „Historia i nowoczesność – projekt rewitalizacji miasta Opoczna”,
- studium historyczno-urbanistycznego śródmieścia miasta.

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne predysponują Opoczno do rangi ośrodka regionalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

OPORÓW

Rys historyczny

Ośrodek z zachowanym rozplanowaniem wsi o układzie ulicówki i luźnej zabudowie wzdłuż drogi z Kutna do Żychlina. Rozplanowanie miasta zakłócone jest jedynie ciągiem komunikacyjnym powstałym w XX w. Dominantami architektonicznymi miasta są – kościół klasztorny pw. św. Marcina oraz zamek z otaczającym go parkiem.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano do rewitalizacji **1 obszar o wysokiej wartości kulturowej** o powierzchni 30,9 ha, **obejmujący historyczny układ wsi - zamek z otaczającym go parkiem, folwark i założenie klasztorne oo. Paulinów.** Sylweta dzisiejszego układu przestrzennego ma kompozycję rozproszoną, zagubione zostało akcentowanie historyczne dominantami wież kościelnych. Pojawiły się nowe dominanty przestrzenne tworzone przez obiekty przemysłowe oraz usługowe o znacznej skali.

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisanych jest 7 obiektów – gotycki zamek z parkiem wraz z 3 pawilonami (domkami: ogrodnika, szwajcara i neogotyckim), zespół klasztorny oo. Paulinów z kościołem parafialnym pw. św. Marcina (XV/XVIII w.) objęty strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej. Ponadto do ewi-

dencji WKZ wpisanych jest 5 obiektów: dom Rządcy przy zamku, dawna karczma, Dom Cukrowni Tomeczyn (obecnie bank), budynek szkoły (obecnie siedziba Urzędu Gminy) i cmentarz przykościelny.

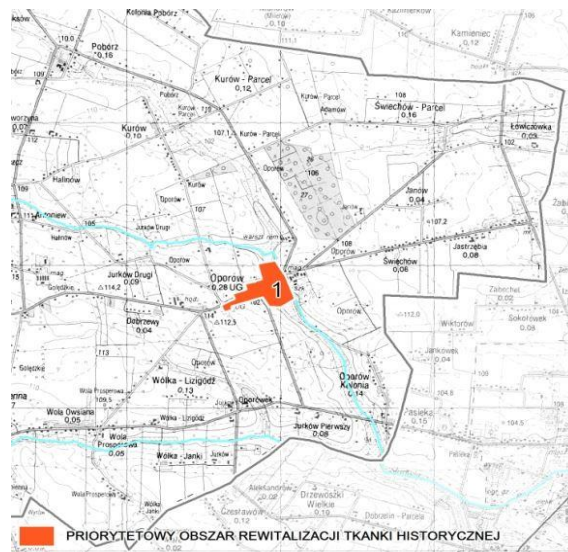
W latach 2009-2014 prace rewaloryzacyjne zakończono na 2,0 ha (6,5% powierzchni do rewitalizacji) w obrębie zamku i zespołu kościoła oo. Paulinów.

Obecnie trwają prace rewaloryzacyjne na 11,64 ha (37,6%) na terenie parku wokół zamku.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Oporów – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje potrzeba działań rewitalizacyjnych oraz promocji zespołu zamkowo-parkowego i znajdującego się tam muzeum. Za niezbędne uznano złożone prace remontowo-konserwatorskie zespołu folwarku zlokalizowanego w obszarze wglądów widokowych na zrewaloryzowany obszar zespołu zamkowo-parkowego. Potrzebne jest utworzenie przestrzeni przyjaznej mieszkańcom na obszarze w obrębie stawu.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

OSJAKÓW

Rys historyczny

Ośrodek o XVIII-wiecznym rodowodzie, od XV do XVIII w. posiadał prawa miejskie. Z tego czasu zachował się układ urbanistyczny z centralnie położonym placem targowym i wychodzącymi z niego ulicami. Obecnie wieś ma charakter letniskowy, w której dominantę stanowi kościół pw. św. Kazimierza Królewicza z pocz. XX w.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **1 obszar do rewitalizacji** o powierzchni 16,8 ha (0,2% powierzchni gminy), **obejmujący historyczny układ przestrzenny**.

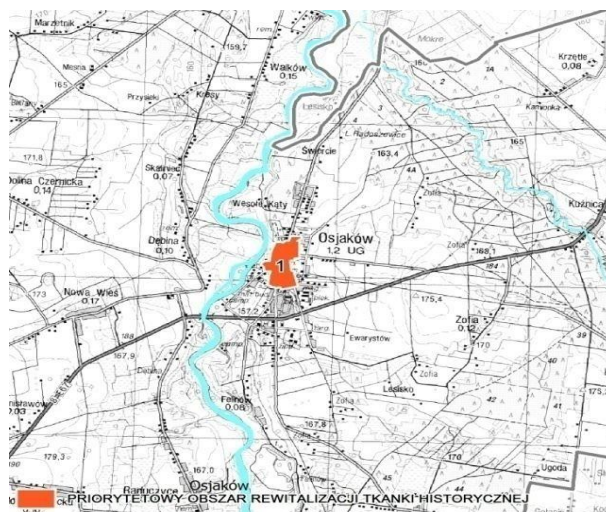
Na wskazanym obszarze w rejestrze zabytków figuruje kościół parafialny pw. św. Kazimierza Królewicza. Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 3 obiekty i obszary: historyczny układ przestrzenny objęty strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej, cmentarz przykościelny (XIX w.) w zespole kościoła parafialnego z bramą i ogrodzeniem oraz dawna synagoga (pocz. XIX w.).

W latach 2009-2014 prace rewaloryzacyjne zakończono na 0,2 ha płyty rynku (1,1% powierzchni do rewitalizacji). Rozpoczęto i są kontynuowane prace na 0,3 ha (2,1%) w obrębie założenia kościoła.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Osjaków – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Podjęcia pilnych prac rewaloryzacyjnych wymaga synagoga wraz z przylegającym placem. Synagoga powinna zostać wpisana do rejestru zabytków WKZ, obecnie zamieszczona jest w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Istnieje potrzeba ochrony układu przestrzennego zamieszczonego w wojewódzkiej ewidencji zabytków z zachowanymi typowymi cechami miejskimi – prostokątnym, centralnie położonym zmodernizowanym Placem Kościelnym i zrewaloryzowanym rynkiem trójkątnym, na którym usytuowany jest pomnik poświęcony ofiarom ludobójstwa niemieckiego.

Zachodzi potrzeba utrzymania w krajobrazie charakteru dominanty przestrzennej neogotyckiego kościoła.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

OZORKÓW

Rys historyczny

Ósrodek z dobrze zachowanym klasycystycznym układem rozplanowania miasta sukienniczego, założonego na terenie dawnej wsi na tzw. Wiatrakowym Wzgórzu z rynkiem (Plac Jana Pawła II) połączonym ulicami: Wyszyńskiego z placem kościoła ewangelicko-augsburskiego i Listopadową z kompleksem pałacowo-fabrycznym Schlösserów.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Władze miasta wskazały **4 obszary do rewitalizacji** o powierzchni 72,7 ha (4,7% powierzchni miasta), obejmujące **śródmieście z zabytkowym układem rozplanowania i obiektami zabytkowymi, z obszarem Starego Miasta o wysokiej wartości kulturowej** (ul. Wyszyńskiego, pl. Jana Pawła II, ul. Listopadowa) oraz sąsiadujące publiczne tereny zielone.

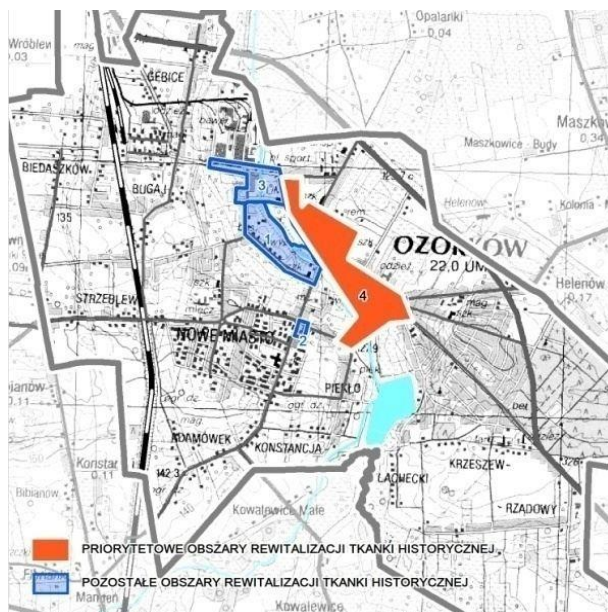
Na wskazanych 4 obszarach do rejestru zabytków wpisanych jest 30 obiektów: pałac z XIX w. przy ul. Łęczyckiej – zbudowany jako pierwszy przez rodzinę Schlösserów, dawny dwór Scheiblerów, zespół klasycystycznego kościoła ewangelicko-augsburskiego pw. Dwunastu Apostołów Jezusa Chrystusa przy ul. Zgierskiej z dzwonnica i plebanią, kościół pw. św. Józefa z XIX w. przy Placu Jana Pawła II, 9 kamienic mieszczańskich przy rynku Starego Miasta, 12 parterowych domów tkaczy wzdłuż ulic Wyszyńskiego, Listopadowej i Kościuszki. Fragment Starego Miasta (Plac Jana Pawła II, ul. Wyszyńskiego, południowa część ul. Listopadowej wraz z otaczającą zabudową) objęty jest strefą ochrony konserwatorskiej wyznaczonej w mpzp. Ponadto do ewidencji WKZ wpisane jest 8 obiektów: 3 z zespołu fabrycznego, 3 z zespołu dawnego dworu, dom murowany i wodociągowa wieża ciśnień.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 6,6 ha (9,0% powierzchni do rewitalizacji). Zrewaloryzowano pałac Schlösserów przy ulicy Łęczyckiej wraz z terenem publicznym z nim sąsiadującym, płytę Placu Jana Pawła II i otaczające go budynki oraz wyremontowano nawierzchnie ulic, które wyposażono w infrastrukturę techniczną. Obecnie trwają prace rewaloryzacyjne na 17,9 ha (24,6%) w Parku nad Bzurą.

Obszar priorytetowy

Spośród 4 obszarów wybrano jako priorytetowy 1 obszar o powierzchni 41,93 ha obejmujący klasycystyczny układ rozplanowania miasta z rynkiem.

Ozorków – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 4) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje konieczność ochrony i rewaloryzacji domów tkaczy zlokalizowanych przy ul. Jana Pawła II. Niezbędne jest zachowanie dominanty krajobrazowej – kościoła pw. św. Józefa zlokalizowanego przy ul. Jana Pawła II. Zachodzi potrzeba ożywienia zrewaloryzowanej przestrzeni publicznej dawnego rynku (obecnie pl. Jana Pawła II) oraz rewaloryzacji budynków wokół placu. Za niezbędne uznano także zintegrowanie przeprowadzonych działań rewitalizacyjnych z zakładaną realizacją projektu pn. „Szlakiem Architektury Włókienniczej” obejmującej rewitalizację kompleksu parkowo-palacowego Schlässerów w Ozorkowie.

Istnieje potrzeba utworzenie parku kulturowego Ozorków klasycystyczny.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

PABIANICE

Rys historyczny

Pierwsze wzmianki o Pabianicach jako mieście pochodzą z końca XIV w. Miasto charakteryzuje się złożonym układem z różnych epok: średniowiecznego miasta lokacyjnego, Starego Miasta z rynkiem i siecią ulic, dominantą kościoła św. Mateusza i św. Anny, dworu kapituły krakowskiej oraz klasycystycznego układu osady fabrycznej położonej po zachodniej stronie rzeki – Nowego Miasta z Nowym Rynkiem i siecią ulic z XVI wieku, dochodzącymi do dawnego założenia folwarcznego.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Władze miasta wskazały do rewitalizacji **9 obszarów o wysokich walorach kulturowych** o powierzchni 103,9 ha (3,2% powierzchni miasta) **obejmujących historyczne centrum miasta ze Starym i Nowym Rynkiem (Trakt Kapituły Krakowskiej), z terenami poprzemysłowymi (północ – południe), z zabytkowym założeniem zespołu fabrycznego firmy Krusche-Ender wraz z przylegającymi do nich: parkiem im. J. Słowackiego, bulwarami na rzekę Dobrzyńką, skwerem pomiędzy nimi, skwerem „Zielona Górka” oraz Parkiem Wolności.**

Na wskazanych 9 obszarach do rejestru zabytków wpisanych jest 11 obiektów i obszarów: gotycko-renesansowy kościół pw. św. Mateusza i Anny, ewangelicko-augsburski kościół pw. św. Piotra i Pawła, późno-renesansowy dwór obronny Kapituły Krakowskiej, pałace: rodzin Enderów i Rudolfa Kindlera, wille Ludwika Schweikerta i R. Saengera, tkalnia w zespole fabryczno-rezydencjonalnym firmy Krusche-Ender w stylu neogotyckim (swą bryłą przypominająca średniowieczne zamki warowne), dawne Biuro Główne Fabryki połączone z dawnym hotelem „Pod Żółtą Kotwicą” oraz domy przy ulicy Zamkowej. Ponadto w ewidencji WKZ figuruje 8 obiektów: neogotycki kościół pw. NMP (XIX w.), pastorówka kościoła ewangelicko-augsburskiego, budynek dawnej niemieckiej szkoły elementarnej, 2 domy mieszkalne, 2 budynki z zespołów fabrycznych oraz cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej w Parku Wolności.

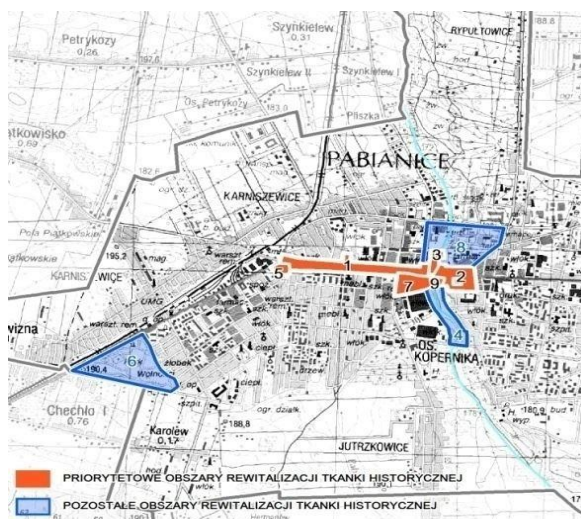
W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 11,0 ha (10,6 % powierzchni do rewitalizacji), a kontynuowane są na 10,2 ha (9,8%). Odnowiono elewacje kilku budynków mieszkalnych. Zakończono remont elewacji oraz otoczenia kościoła św. Mateusza i Anny, rewaloryzację bulwarów nad rzeką Dobrzyńką i skweru stanowiącego łącznik z rewaloryzowanym Parkiem im. J. Słowackiego oraz rewitalizację we wschodniej części obszaru pofabrycznego firmy Krusche-Ender. Opracowano koncepcję rewaloryzacji Parku Wolności.

Kontynuowany jest również remont płyty Starego Rynku i prace rewitalizacyjne na terenie założenia pofabrycznego firmy Krusche-Ender, zlokalizowanego między ulicami Zamkową, Grobelną a Lipową, w którym ma powstać centrum handlowo-biznesowe „Fabryka”.

Obszary priorytetowe

Spośród 9 obszarów **wybrano 6 obszarów priorytetowych**, o powierzchni 37,5 ha, **obejmujących klasyczny układ rozplanowania miasta z rynkiem.**

Pabianice – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 2, 3, 5, 7, 9) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

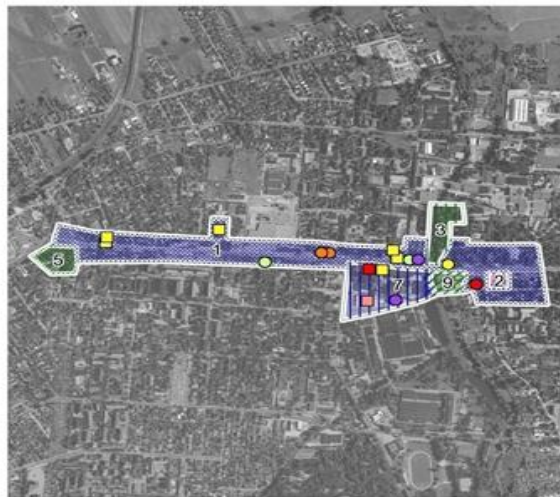
Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Do najpilniejszych potrzeb zaliczono:

- działania rewitalizacyjne w pasie historycznego śródmieścia,
- kontynuację prac prowadzonej rewitalizacji pofabrycznych budynków pabianickiej Fabryki Wełny Kruzsche-Ender, projekt rewitalizacji będzie kontynuowany pn. „Nowy Rynek Pabianic”, z przekształceniem na centrum handlowo-konferencyjne i pomieszczenia biurowe.

Istnieje konieczność ożywienia terenów publicznych oraz terenów będących wyznacznikami tożsamości miasta, poprzez wyeksponowanie historycznej struktury przestrzennej Pabianic – ulic Zamkowej i Warszawskiej jako Traktu Kapituły Krakowskiej, oraz połączenie średniowiecznej i przemysłowej część miasta zielonymi terenami. Niezbędne są także rekultywacje terenów położonych przy budynku Zespołu szkół nr 1 im. Jana Kilińskiego w celu utworzenia terenów zieleni.

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne predysponują Pabianice do rangi ośrodka regionalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

PAJĘCZNO

Rys historyczny

Ośrodek charakteryzujący się układem przestrzennym z widocznymi elementami przedlokacyjnej, wczesno-średniowiecznej osady targowej o wrzecionowatym kształcie, z wydłużonym placem targowym, w który wpisano prostokątny rynek średniowiecznego miasta lokacyjnego. Z Rynku rozchodzi się sześć ulic, a jego główna oś kompozycyjna przebiega wzdłuż dawnego traktu handlowego z Wrocławia na Ruś (ulica Kościuszki).

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Władze miasta wskazały do rewitalizacji 3 obszary nieposiadające większej wartości historycznej o powierzchni 1,9 ha. W wyniku analiz i wizji terenowych wyznaczono **1 obszar o wysokiej wartości kulturowej** o powierzchni 15,2 (0,7% powierzchni miasta) **obejmujący zachowany historyczny układ przestrzenny**.

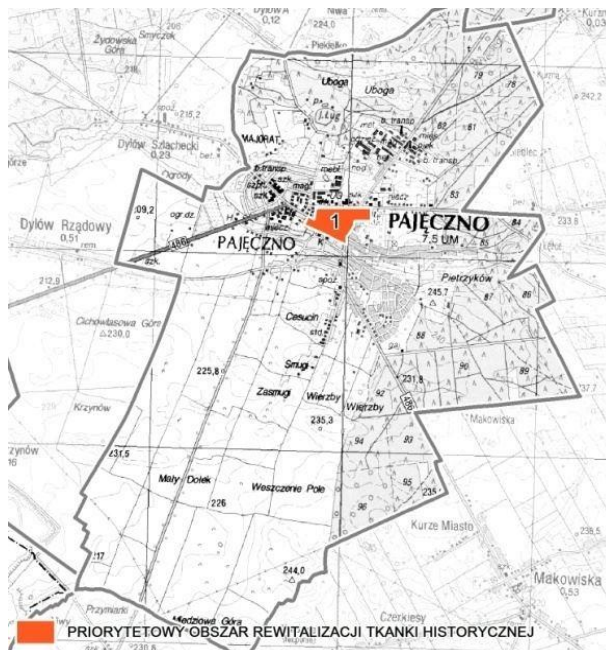
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są 2 obiekty: romańsko-barokowy kościół parafialny pw. WNMP i św. Leonarda (XVIII w.) – Sanktuarium Maryjne oraz dom mieszkalny przy ulicy Kościuszki nr 41/43, (pocz. XIX w.). Ponadto w ewidencji WKZ figuruje historyczny układ miejski (XIII w.) oraz cmentarz przykościelny.

W latach 2009-2014 zakończono działania rewaloryzacyjne na 0,5 ha (3,2% powierzchni do rewitalizacji), którymi objęto teren rynku przy ulicy Kościuszki wraz z Parkiem Miejskim. Obecnie trwają prace rewaloryzacyjne w obrębie zespołu kościoła – Sanktuarium Maryjnego na powierzchni 0,8 ha (5,3%).

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Pajęczno – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

W zachowanej strukturze historycznej miasta potrzebna jest kontynuacja prowadzonych działań.

Istnieje potrzeba zachowania dominanty przestrzennej Sanktuarium Maryjnego – romańsko-barokowego kościoła pw. WNMP i Św. Leonarda. Wymagane jest prowadzenie dalszych prac konserwatorskich w strukturze założenia kościoła. Celowe jest podjęcie działań w zakresie ożywienia zrewaloryzowanego placu przy ul Kościuszki wraz z parkiem.

Konieczna jest rehabilitacja, dostosowanie skali i formy architektonicznej zabudowy w strukturze placu przy ulicy Kościuszki.

Niezbędne jest podjęcie pilnych prac modernizacyjnych dla placu dworcowego.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

PARZĘCZEW

Rys historyczny

Osrodek z czytelnym układem rozplanowania średniowiecznego miasta lokacyjnego z prostokątnym rynkiem i siecią ulic. Dominantę układu stanowi kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP stanowiący zamknięcie widokowe ulic dochodzących do rynku od wschodu i zachodu, co jest wynikiem dziewiętnastowiecznej przebudowy.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **1 obszar do rewitalizacji** o powierzchni 6,6 ha, obejmujący układ rozplanowania średniowiecznego miasta lokacyjnego.

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisany jest kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP (XIX w.). Nie występują obiekty figurujące w ewidencji WKZ.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 0,04 ha (0,6% powierzchni do rewitalizacji) w obrębie terenu użyteczności publicznej (Centrum Odnowy Wsi), natomiast trwają prace rewaloryzacyjne na 0,3 ha (4,1%) na terenie kościoła parafialnego i Placu Kościelnego.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Parzęczew – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje konieczność ochrony sylwety kościoła stanowiącego dominantę przestrzenną oraz stworzenie przestrzeni publicznej w obrębie Placu Kościelnego.

Niezbędne są prace remontowe obiektu plebanii i zabytkowej kamienicy mieszczącej się przy ul. Ozorkowskiej.

Istotne jest objęcie ochroną poprzez wpisanie układu urbanistycznego miasta do ewidencji zabytków.

Istnieje potrzeba prowadzenia cyklicznych działań utworzonego Centrum Odnowy Wsi w Parzęczewie na rzecz rozwoju twórczości i kultywowania tożsamości lokalnej m.in. poprzez dalszy rozwój i promocję Izby Ludowej.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

PIĄTEK

Rys historyczny

Osrodek z zachowanym średniowiecznym układem rozplanowania przedlokacyjnej osady targowej oraz średniowiecznym miastem lokacyjnym z czworobocznym rynkiem i otaczającą go małomiasteczkową zabudową. Dominantą rynku jest gotycki kościół pw. św. Trójcy z XV w.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano do rewitalizacji **2 obszary** o powierzchni 5,8 ha, **obejmujące obszary o wartości kulturowej: historyczny układ przestrzenny i zabytkowy park.**

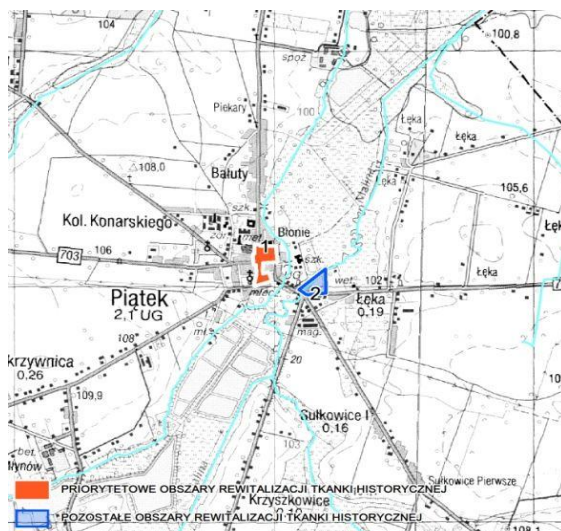
Na terenie wskazanych obszarów do rejestru zabytków wpisane są 3 obiekty i obszary: gotycki kościół pw. św. Trójcy (XV w.) z klasycystyczną dzwonnica oraz Park im. Tadeusza Kościuszki. Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 4 obiekty: dom parafialny przy kościele pw. św. Trójcy. i domy mieszkalne.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 0,04 ha (0,7% powierzchni do rewitalizacji), kontynuowane są na 0,3 ha (4,6%) w obrębie rynku, gdzie znajduje się pomnik geometrycznego środka Polski.

Obszar priorytetowy

Spośród 2 obszarów wybrano jako **priorytetowy 1 obszar**, o powierzchni 3,3 ha, **obejmujący średniowieczny układ rozplanowania z rynkiem.**

Piątek – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) *(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)*

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje konieczność ochrony układu przestrzennego ukształtowanego w XVI w. (z dominantą gotyckiego kościoła pw. św. Trójcy) oraz odwrócenia zmian związanych z położeniem komunikacyjnym, jakie zaszły w jego obrębie.

Niezbędna jest rehabilitacja stacji paliw znajdującej się w centralnej części placu oraz zabudowy blokowej w pierzei rynku stanowiącej przedpole widokowe pomnika symbolizującego geometryczny środek Polski.

Niezbędne jest opracowanie studium historycznego miejscowości Piątek oraz koncepcji rewitalizacji rynku.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

PODĘBICE

Rys historyczny

Ośrodek z widocznymi w układzie przestrzennym elementami przedlokacyjnymi – średniowiecznej osady targowej z dawnym placem targowym o wydłużonej osi północ-południe (Plac Kościuszki), jak i lokacyjnymi – miasta z okresu renesansu, z wydłużonym, prostokątnym rynkiem w miejscu placu targowego, dwiema osiami widokowymi wschód-zachód (trasa z Łodzi do Uniejowa) i północ-południe z dominantą późnorennesansowego kościoła pw. św. Katarzyny na wzgórzu i późnorennesansowym założeniem pałacowo-parkowym. Dalsze przekształcenia układu późniejszej osady fabrycznej nastąpiły w 1930 roku po poprowadzeniu linii kolejowej Herby Nowe – Gdynia.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Władze miasta wskazały do rewitalizacji **1 obszar** o powierzchni 134,1 ha (22,8% powierzchni miasta), obejmujący zwarty, najbardziej zurbanizowany, centralny obszar miasta z rynkiem (układ przestrzenny uznano za reprezentatywny) wraz z historyczną zabudową, układem miasta lokacyjnego i terenem osady przedlokacyjnej z kościołem oraz założeniem pałacowo-parkowym wraz z bulwarami nad Nerem.

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są 4 obiekty i obszary: zespół pałacowy Grudzińskich (dawny dwór obronny) z parkiem i zadrzewieniem wokół zboru ewangelickiego oraz kościół pw. św. Katarzyny z dzwonnica. Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 22 obiekty i obszary, w tym: historyczny układ urbanistyczny (XIV w.) w granicach strefy częściowej ochrony konserwatorskiej, zbor ewangelicko-augsburski z bramą i dzwonnica, relikw bramy i ogrodzenia zespołu pałacowego, plebania, wikariat, XVII-wieczne cmentarz przykościelny i kaplica grobowa zespołu kościoła pw. św. Katarzyny, cmentarz parafialny (XIX w.), młyn (XIX/XX w.) oraz 12 domów mieszkalnych (XIX i XX w.).

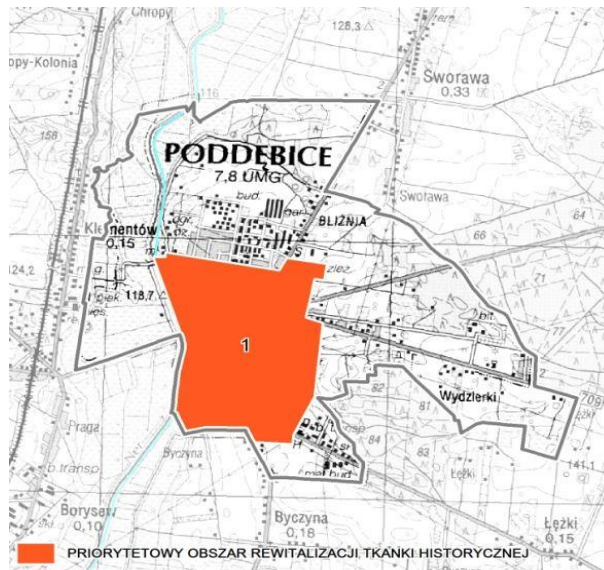

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 15,1 ha (11,2% powierzchni do rewitalizacji). Przeprowadzone prace związane były z: rewaloryzacją rynku wraz z uporządkowaniem i modernizacją parkingu, remontami budynków i części ulic, wymianą oświetlenia i infrastruktury oraz rewaloryzacją późnorenesansowego pałacu i części parku pałacowego wraz z utworzeniem bulwarów nad Nerem, w których utworzono „Ogród Zmysłów”. Przeprowadzono także rewaloryzację dawnego kościoła ewangelicko-augsburskiego i utworzono tam pijalnię wód termalnych oraz wprowadzono funkcję kulturalną (Teatr Animacji).

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Poddebice – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Ważnymi potrzebami w zakresie dalszej rewitalizacji są:

- podejmowanie działań w aspekcie społecznym i gospodarczym na obszarze zrewitalizowanego Placu Kościuszki, w ramach którego m.in. wybudowano fontannę zasilaną wodą termalną,
- kontynuacja działań rewitalizacyjnych obszaru Parku Termalnego.

Do istotnych potrzeb zaliczono rozpoczęcie prac remontowych plebani ewangelicko-augsburskiej, zlokalizowanej w strefie wglądów widokowych na zrewaloryzowane założenie pałacowo-parkowe.

Istnieje także potrzeba dostosowania nowych inwestycji do kubatury sąsiadujących kamienic w pierzejach Placu Kościuszki oraz zachowania dominanty przestrzennej obszaru, którą stanowi odrestaurowany późnorenesansowy kościół pw. św. Katarzyny.

Za niezbędne uznano działania promocyjne dla zrewaloryzowanego obszaru – późnorenesansowego założenia pałacowego z „Ogrodem Zmysłów” oraz pijalnią wód termalnych i Teatru Animacji w dawnym kościele.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

POŚWIĘTNE – STUDZIANNA POŚWIĘTNE

Rys historyczny

Ósrodek będący średniowieczną wsią dworską z zachowanym układem wielodrożnicy z kompleksem trzech świątyń, w tym jednej na reliktach zespołu dworskiego. Obecnie najcenniejszym obiektem w Studziannie-Poświętnem jest barokowa Bazylika św. Filipa Nereusza i św. Jana Chrzciciela (XVII/XVIII w.) – Sanktuarium Matki Bożej Świętorodzinnej.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano do rewitalizacji 1 obszar o powierzchni 15,7 ha (0,1% powierzchni gminy), obejmujący średniowieczny układ ruralistyczny z kompleksem trzech barokowych świątyń: założeniem klasztornym oo. Filipinów z kościołem pw. św. Filipa Nereusza i Jana Chrzciciela, kaplicą pw. św. Anny w środku układu i najdalej na zachód usytuowanym kościołem cmentarnym pw. św. Józefa.

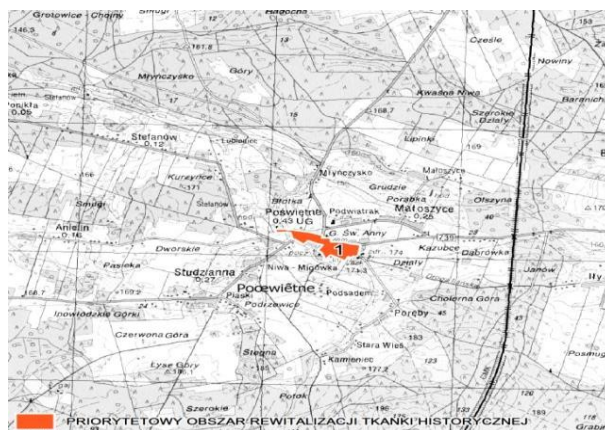
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisanych jest 12 obiektów i obszarów: zespół klasztorny oo. Filipinów na Panieńskim Wzgórzu z barokowym kościołem pw. św. Filipa Nereusza i Jana Chrzciciela, bramą i dwiema dzwonicami, kaplica pw. św. Anny na Górze Dziewiczej (XVIII w.), zespół cmentarny z barokowym kościołem pw. św. Józefa, dzwonicą, kostnicą, ogrodzeniem wraz z bramą, studnią murowaną z zespołu dworskiego (XVIII w.). Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 2 XIX-wieczne obiekty: organistówka i kapliczka św. Jana Nepomucena.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 0,08 ha (0,5% powierzchni do rewitalizacji) na terenie budynku użyteczności publicznej (Urząd Gminy). Obecnie nie są prowadzone żadne prace remontowe.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Poświętne – Studzianna Poświętne – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje potrzeba zachowania i przeprowadzenia działań rewaloryzacyjnych układu ruralistycznego nierozdzielnie związanego z założeniem klasztornym oo. Filipinów. Jako potrzeby wskazano także:

- objęcie ochroną barokowego zespołu sakralnego, który stanowi czytelną dominantę i wyrazistą kompozycję, usytuowaną na wyniesieniu zwanym Panieńskim Wzgórzem,
- objęcie strefą częściowej ochrony konserwatorskiej wewnętrznych relacji krajobrazowych trzech głównych obiektów sakralnych zlokalizowanych w historycznej przestrzeni: Bazyliki z klasztorem, kościołem św. Anny oraz kościołem św. Józefa,
- zachowanie związków przestrzennych pomiędzy obiektami sakralnymi, które są czytelne w krajobrazie, ograniczenia wymaga skala nowych obiektów lokalizowanych w historycznym centrum,
- zachowanie i ochronę obiektów drewnianych o licznych detalach architektonicznych zagrożonych lokalizacją współczesnych inwestycji w ich sąsiedztwie.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do pilnych potrzeb należą złożone prace konserwatorskie trzynastowiecznego kościoła oraz zabytkowych budynków. Konieczne jest zapobieganie realizacji nowych inwestycji konkurujących z sylwetą miasta historycznego. Tkanka staromiejska wymaga uzupełnienia nową zabudową, odpowiadającą skali i charakterowi miasta. Nowa zabudowa winna wykorzystywać lokalny budulec stosowany w obiektach zabytkowych. Istniejące już współczesne budynki w strefie chronionej wymagają rekompozycji.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

RADOMSKO

Rys historyczny

Miasto z zachowanymi śladami średniowiecznego rozplanowania. Przedlokacyjny układ przestrzenny miasta czytelny jest m.in. w nieregularności rynku. W szczątkowej formie zachował się Mały Rynek rozmieszczony na początku XIX w. W lokacyjnym Nowym Mieście znajdował się trapezoidalny rynek w miejscu dawnego placu targowego. Sylweta miasta o kompozycji rozproszonej akcentowana jest wieloma dominantami przestrzennymi. Na terenie miasta historycznego dominanty stanowią bryły kościołów – św. Lamberta, klasztoru Franciszkanów, a także wieże ratusza. Silne akcenty przestrzenne stanowią kominy i niektóre urządzenia techniczne na terenie zakładów przemysłowych. W układzie przestrzennym miasta wyraźnie widać także elementy klasycystyczne, związane z przeprowadzeniem linii warszawsko-wiedeńskiej kolei żelaznej w XIX w. i rozwojem dzielnicy przemysłowo-magazynowej w zachodniej części miasta.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Władze miasta wskazały do rewitalizacji 9 obszarów o powierzchni 70,5 ha, spośród których **wybrano 4 obszary** o powierzchni 75,4 ha (0,9% powierzchni miasta) **obejmujące najstarszą część Radomska – zabytkowy układ rozplanowania z rynkiem (pl. 3 Maja) oraz ulicami (Narutowicza, Wyszyńskiego, Przedborską i Reymonta), objętymi strefą ścisłej i częściowej ochrony konserwatorskiej, przylegające do nich tereny kolejowe dawnej linii warszawsko-wiedeńskiej oraz Park Świętojański.**

Na wybranych obszarach do rejestru zabytków wpisanych jest 8 obiektów i obszarów: neobarokowy kościół pw. św. Lamberta z kaplicą św. Rozalii (XVIII w.), zespół klasztorny oo. Franciszkanów z gotycko-barokowym kościołem pw. Podwyższenia Krzyża Świętego i dzwonnica (XVIII w.), ratusz w stylu roman-

tycznym (XIX w.), willa (XIX w.) oraz Park Świętojański (dawny św. Jana). Ponadto, do ewidencji WKZ wpisane jest 25 obiektów i obszarów: układ przestrzenny miejski, willa pofabrykancka i zespół fabryki dawnych zakład mebli giętych „Braci Thonet” ze stolarnią i budynkiem głównym, jatki, zespół budynków zajazdu z organistówką (dawny zajazd), domem i bramą, dworzec i wieża ciśnień, plebania kościoła pw. św. Lamberta, park na terenie zakładów „Metalurgia” oraz 10 domów.

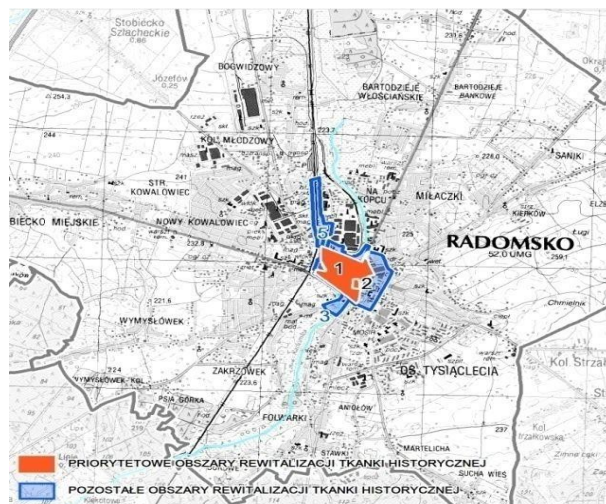
Ochronie archeologicznej podlega rejon rynku i grodzisko.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne rozpoczęto, obecnie kontynuowane, na 12,7 ha (25,4% powierzchni do rewitalizacji). Zakończono działania rewitalizacyjne w zespole dworca kolejowego, w obrębie którego zrewaloryzowano Plac Dworcowy. Wyremontowano dworzec i budynek administracyjny, oraz część ulic na terenach kolejowych wraz z przebudową infrastruktury technicznej. W Parku Świętojańskim wyremontowano budynek Domu Kultury oraz zlecono wykonanie dokumentacji dotyczącej rewitalizacji terenu parku.

Obszary priorytetowe

Pośród 4 obszarów wybrano **2 priorytetowe**, o powierzchni 58,3 ha, obejmujące historyczny układ rozplanowania miasta z rynkiem.

Radomsko – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 2) (Źródło: opracowanie własne BPPWE)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

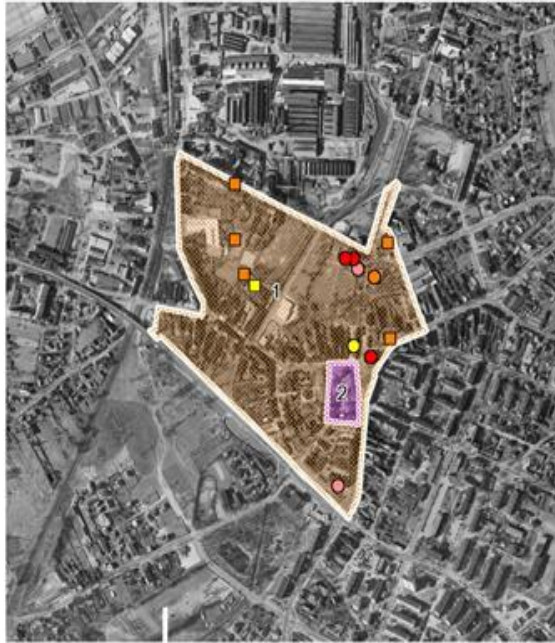
W celu ochrony istnieje potrzeba:

- wpisania do rejestru zabytków układu przestrzennego miasta, zakres ochrony powinien obejmować układ rozplanowania (rynek z przyległymi ulicami, historyczne przedmieście, kierunki historycznych dróg wylotowych), sylwetę z dominantami, zabudowę zabytkową, zielen (park miejski między klasztorem Franciszkanów i rynkiem oraz zielen w dolinie Radomki),
- zachowania sylwety miasta poprzez ograniczenia w zakresie lokalizacji i wysokości nowych inwestycji przestrzennych.

Konieczny jest remont zabudowy zabytkowej oraz uzupełnienie zabudowy w pierzejach ulic. Nowe budynki powinny nawiązywać do skali i charakteru zabudowy. Istnieje także potrzeba opracowania projektu rewitalizacji terenów zieleni wzdłuż rzeki Radomki oraz studium historyczno-urbanistycznego miasta.

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne predysponują Radomsko do rangi ośrodka regionalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ROZPRZA

Rys historyczny

Ośrodek z zachowanymi śladami drewniano-ziemnego grodu pierścieniowego z IX wieku na prawym brzegu Luciąży, grodu kasztelańskiego (XI w.) i podgrodzia wzdłuż traktu handlowego z Krakowa na Mazowsze i Pomorze przez Radomsko i Piotrków, przekształconego w przedlokacyjną osadę targową (XII w.) oraz miasta lokacyjnego (XIII w.). Układ urbanistyczny posiada prostą kompozycję, odzwierciedlającą zachodzące przemiany od układu owalnicy z trójkątnym rynkiem, w regularny kształt późnośredniowiecznego miasta lokacyjnego z dominantą kościoła pw. Nawiedzenia NMP przy prostokątnym rynku, stykającym się z południową częścią placu targowego (Plac Piastowski). Sylwetę ośrodka charakteryzuje zwarta kompozycja. Nowym elementem w sylwecie w stosunku do historycznej panoramy jest wieża remizy strażackiej konkurująca z dominantą kościoła. Dalsze jego przekształcenia nastąpiły w XVIII w. po wybudowaniu zespołu dworsko-parkowego za południowo-wschodnią pierzeją rynku oraz w XIX w. po przeprowadzeniu linii warszawsko-wiedeńskiej kolei żelaznej.

Dotychczasowe działania rewitalizacji

Wskazano do rewitalizacji **1 obszar** o powierzchni 7,1 ha (0,04 % powierzchni gminy), w **obrębie strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej, obejmującej historyczne nawarstwienia przestrzenne – owalnicy z trójkątnym placem targowym oraz średniowiecznego miasta z prostokątnym rynkiem z założeniem kościelnym i zespołem dworsko-parkowym.**

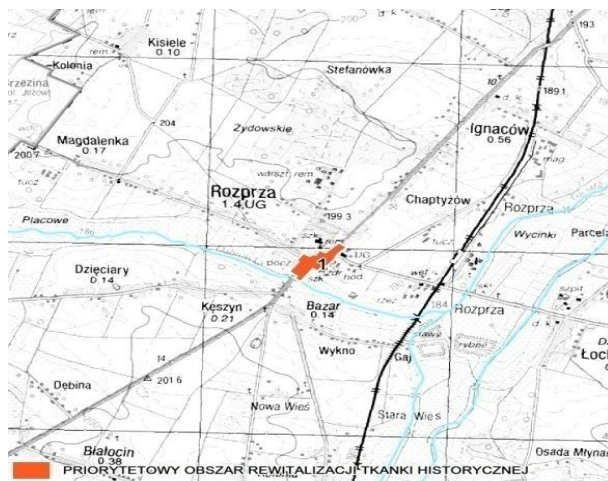
Na wskazanym obszarze nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków. Do ewidencji WKZ wpisane są 3 obiekty znajdujące się w obrębie strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej: kościół parafialny pw. Nawiedzenia NMP (XVIII w.), dawna synagoga (pocz. XIX w.) i park podworski (koniec XIX w.).

W latach 2009-2014 prace rewaloryzacyjne ukończono na 0,4 ha (6,0 % powierzchni do rewitalizacji) w obrębie rynku – Placu Piastowskiego wraz z zielenią miejską. Obecnie trwają prace rewaloryzacyjne na terenie zespołu kościoła na 0,3 ha (4,5%).

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Rozprza – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do głównych potrzeb należą:

- ochrona sylwety, poprzez ograniczenia lokalizacji inwestycji przestrzennych,
- objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego,
- wykonanie prac remontowych i rekompozycyjnych w budynkach zabytkowych. Nowa zabudowa wypełniająca układ historyczny winna utrzymywać skalę i charakter ośrodka.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

SPAŁA

Rys historyczny

Dzieje ośrodka sięgają XVI/XVII w. Spała w XVIII w. stała się osadą młynarską, z tego okresu zachowały się dwa młyny w Spale i Konewce na rzece Gaci. Na początku XIX w. Spała jako miejscowość carska pełniła funkcje wypoczynkowo-uzdrowiskowe. W tym czasie wybudowano rezydencję myśliwską (drewniany pałacyk) dla cara Aleksandra III. Od tego czasu miejscowość znana jest zarówno dzięki walorom dziedzictwa kulturowego jak i przyrodniczego (dawna Puszcza Pilicka) jako miejsce wypoczynku i terenów lotniskowych.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano do rewitalizacji **1 obszar** o powierzchni 7,3 ha, **obejmujący dawny zespół rezydencjonalny**.

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są 2 obiekty i obszary znajdujące się w obrębie strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej: drewniana kaplica w stylu polskim pw. Matki Bożej Królowej Polski (pocz. XX w.) i park pałacowy w stylu angielskim z wieloma egzotycznymi okazami drzew, obejmującej dawny zespół rezydencjonalny.

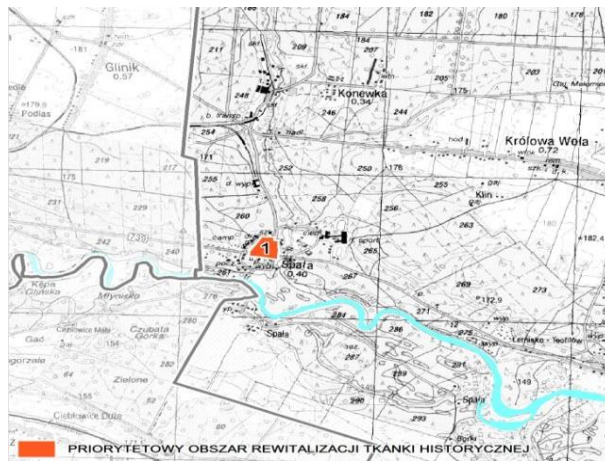
Ponadto, do ewidencji WKZ wpisanych jest 10 zabytków: budynki osady pałacowej z XIX w. (pałacyk szwajcarski, kuchnia pałacowa, szklarnia pałacowa, stajnia i młyn), dawne hotele (domy wczasowe: Rogacz, Dzik, Sarenka), budynek kina i murowana wieża ciśnień z pompownią (pocz. XX w.).

W latach 2009-2014 prace rewaloryzacyjne zakończono na 1,3 ha (17,8% powierzchni do rewitalizacji) na terenie parku pałacowego oraz wyremontowano budynek usługowy (pocztę).

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Spała – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

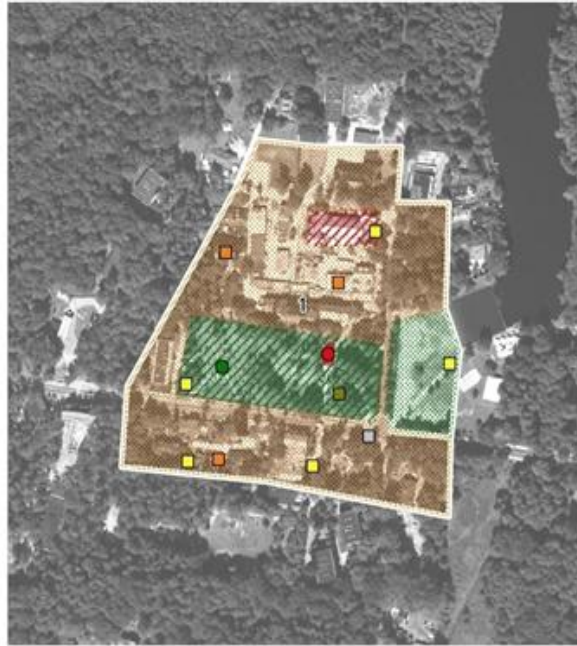
Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje potrzeba objęcia strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej: drewnianego kościoła Matki Bożej Królowej Polski wybudowanego jako Kaplica Prezydencka wraz z przylegającym zabytkowym parkiem założonym w stylu angielskim oraz kościoła Polowego Armii Krajowej. Istnieje konieczność przeprowadzenia działań rewaloryzacyjnych w obiektach zabytkowych charakterystycznych willi dla dawnego obszaru uzdrowiskowego oraz w obrębie jazu na rzece Gać wraz z modernizacją przyległego placu. Za niezbędne uznano ochronę dominaty przestrzennej – odrestaurowanej, zabytkowej wieży ciśnień.

Do potrzeb miasta zaliczono także utworzenie Parku Kulturowego Spalsko – Inowłodzkiego.

Za niezbędne uznano, kultywowanie i rozwój cyklicznych wydarzeń o charakterze kulturowym, m.in. takich jak: dożynki prezydenckie oraz jarmark sztuki i rękodzieła.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

SPYCIMIERZ

Rys historyczny

Miejscowość z zachowanym układem wsi wielodrogowej z nieregularną strukturą zabudowy. Dominantę stanowi kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. wskazano do rewitalizacji 1 obszar obejmujący historyczny fragment miejscowości o powierzchni 3,4 ha ze śladami średniowiecznej osady targowej, z wyłączeniem średniowiecznego grodu kasztelańskiego.

W Spycimierzu prace rewaloryzacyjne zakończono na 2,3 ha (68,1% powierzchni do rewitalizacji), które objęły zespół kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego wraz z plebanią, przestrzeń rynku oraz remont ciągu pieszo-jezdnego z dywanami kwiatowymi.

Obszary priorytetowe

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Spała – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Do najpilniejszych potrzeb w Spycimierzu należy:

- zachowanie w krajobrazie wsi dominanty przestrzennej kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego,
- kontynuacja prac konserwatorskich oraz wpisanie do ewidencji zabytków budynku plebanii,
- promowanie na większą skalę tradycji układania dywanów kwiatowych w Boże Ciało,
- opracowanie katalogu budownictwa regionalnego promującego lokalny budulec (wapień, margiel),
- prowadzenie dalszych prac naprawczych obiektów o charakterze zabytkowym w historycznym obszarze ruralistycznym,
- utworzenie parku kulturowego Uniejów – Spycimierz.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

STRYKÓW

Rys historyczny

Ośrodek z zachowanym układem przestrzennym z elementami o odmiennej strukturze – średniowiecznego Starego Miasta na zachodzie, z XIV-wiecznym rynkiem, położonym na trakcie handlowym z Łęczycy do Rawy Mazowieckiej oraz klasycystycznego Nowego Miasta na wschodzie o układzie promienistym, z Nowym Rynkiem i główną osią dzielącą go symetrycznie (droga Łódź – Warszawa).

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano do rewitalizacji **1 obszar** o powierzchni 27,0 ha, (3,3% powierzchni miasta) **obejmujący fragment historycznego układu ze średniowiecznym rynkiem i dwoma założeniami kościelnymi.**

Na wskazanym obszarze nie występują obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków. Do ewidencji wojewódzkiego konserwatora wpisanych jest 7 zabytków, znajdujących się w obrębie strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej: neobarokowy, rzymskokatolicki kościół pw. św. Marcina (XX w.), zespół neogotyckiego starokatolickiego kościoła mariawitów pw. św. Anny i św. Marcina (XX w.) z mariawickim domem parafialnym i domem mieszkalnym (XIX w.), młyn elektryczny i 2 domy.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 14,0 ha (52,0% powierzchni do rewitalizacji). Objęły one rewaloryzację kościoła pw. św. Marcina wraz z otoczeniem, remont budynków użyteczności publicznej (MOPS) oraz zagospodarowanie przestrzeni publicznej wokół Zalewu Miejskiego. Obecnie prace nie są kontynuowane.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Stryków – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)*Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym*

Istnieje konieczność prowadzenia działań rewitalizacyjnych w obrębie historycznego centrum miasta. Niezbędne jest przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych zespołu kościoła mariawitów oraz ceglano-młynowego zlokalizowanego w centrum oraz kontynuacja prac rewaloryzacyjnych w obrębie zalewu z ograniczeniem zabudowy. Do pilnych potrzeb zaliczono także:

- zachowanie rozproszonej sylwetki miasta, z dominantami dwóch kościołów – rzymskokatolickiego i mariawickiego,
- zachowanie powiązania widokowego pomiędzy ww. kościołami, w tym zachowanie strefy ekspozycji kościołów i wglądów widokowych,
- wpisanie do rejestru zabytków kościoła rzymskokatolickiego oraz założenia kościoła starokatolickiego mariawitów wraz z plebanią.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

SULEJÓW

Rys historyczny

Miejscowość położona na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych rozwijała się po obu stronach rzeki Pilicy. W jej lewobrzeżnej części zachowały się ślady średniowiecznej osady targowej w formie placu targowego (Plac Straży), z dominantą kościoła parafialnego. W części prawobrzeżnej widoczny jest układ przestrzenny średniowiecznego miasta lokacyjnego z dawnym rynkiem o kształcie nieregularnego trójkąta i łukowatymi ramionami nawiązującymi do przebiegu górnej krawędzi doliny Pilicy. Układ średniowieczny został zatarty w znacznej mierze w czasie XIX i XX-wiecznych regulacji. Na przedmieściu miasta – Podklasztorzu znajduje się jeden z najlepiej zachowanych zespołów cysterskich w Polsce, będący zabytkiem architektury romańskiej. Zespół zamknięty jest architektonicznie w kształcie nieregularnego wieloboku, otoczonego murami z wieżami i basztami, stanowiąc dominantę widokową.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Władze miasta wskazały do rewitalizacji 4 obszary o powierzchni 125,1 ha. Spośród nich wybrano **2 obszary** o powierzchni 16,0 ha (0,6% powierzchni miasta) o wartości kulturowej obejmujące średniowieczne układy rozplanowania wraz z zespołem opactwa oo. Cystersów uznanego za pomnik historii²⁷⁾.

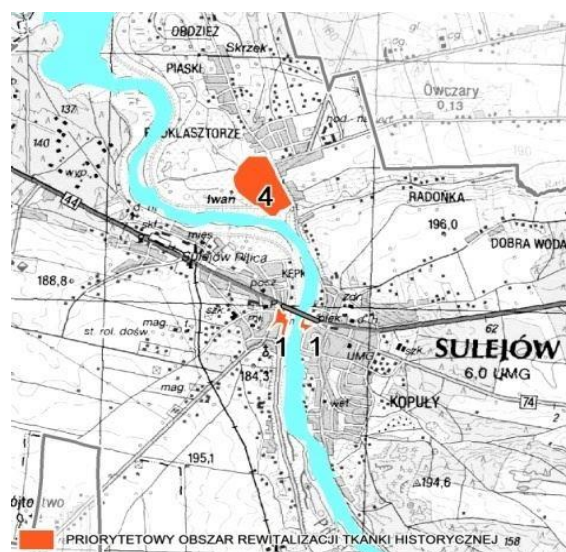
Na wskazanych obszarach do rejestru zabytków wpisanych jest 16 obiektów i obszarów, objętych strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej na Podklasztorzu: zespół opactwa oo. Cystersów (XV/XVI/XVIII w.), z późno-romańskim kościołem klasztornym pw. NMP i św. Tomasza Kantuaryjskiego (pocz. XIII w.), zabudowaniami klasztornymi: arsenał (tzw. „zbrojownia”), kapitularz, ruina Pałacu Opata, plebania i zabudowa gospodarcza (gorzelnia, ruina młyna końskiego) oraz późnogotyckimi fortyfikacjami z odcinkami muru obwodowego kurtynowego i wieżami obronnymi: Opacką, Mauretańską, Rycerską, Attykową, Muzyczną i Krakowską. Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 2 zabytki zespołu klasztornego: cmentarz przykościelny i kapliczka św. Jana Nepomucena.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne rozpoczęto i są kontynuowane na 15,4 ha (96,1% powierzchni do rewitalizacji) w obrębie Starego Miasta i opactwa cystersów, na terenie którego trwają prace rewitalizacyjne skrzydła klasztornego z 6 basztami w północnej części założenia (adaptowane na hotel) oraz prace związane z rewaloryzacją kościoła wraz z kapitularem i ogrodów przyklasztornych. Na terenie Starego Miasta zrewaloryzowano zielenią miejską oraz wyremontowano pojedyncze budynki m.in. straży pożarnej.

Obszary priorytetowe

W wyniku analizy oba obszary wskazano do dalszych działań i uznano za priorytetowe.

Sulejów – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 4) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

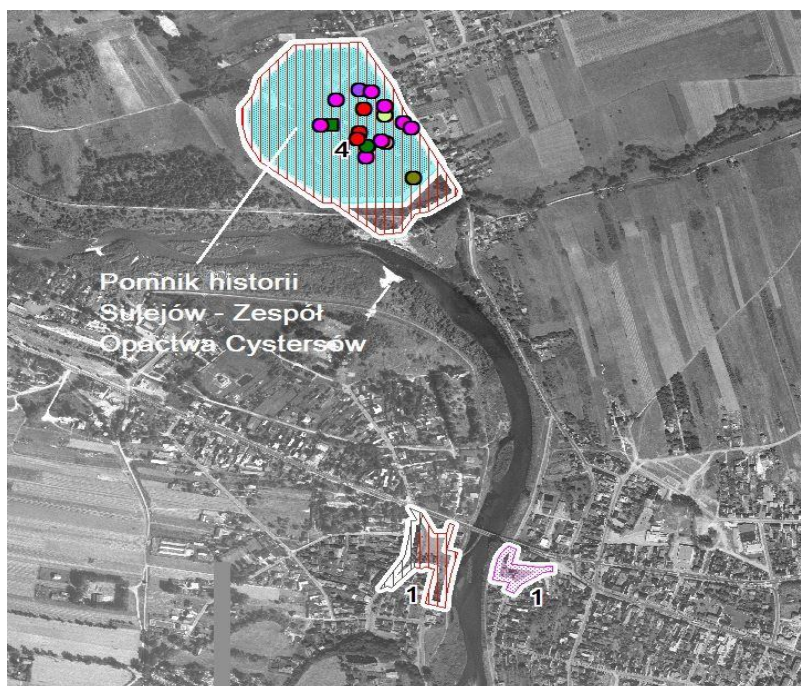
²⁷⁾ Ustanowiony rozporządzeniem Prezydenta RP (z dnia 22 października 2012 r. Dz.U. 2012, poz. 1242) ze względu na jego wartości historyczne (jedyne cysterskie opactwo warowne na terenie Polski z tak dobrze zachowanymi i silnie rozwiniętymi późnośredniowiecznymi obwarowaniami klasztornymi).

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Do pilnych potrzeb należy zaliczyć:

- objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego miasta, zagrożonego m.in. trasą tranzytową Piotrków – Kielce – Radom,
- objęcie ochroną sylwety miasta, wymagającą ograniczeń w zakresie lokalizacji i wysokości nowych inwestycji przestrzennych,
- wykonanie prac remontowych i częściowo rekompozycyjnych w obiektach zabytkowych,
- wykonanie prac remontowych i zagospodarowanie pieców wapiennych „Jan” i „Wiktor” znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Ponadto, istnieje potrzeba opracowania projektu wzajemnych powiązań funkcjonalno-przestrzennych miasta i zespołu klasztornego cystersów prowadzących m.in. do utworzenia parku kulturowego Sulejów – Podklasztorze oraz studium ochrony krajobrazu dla całego obszaru oraz studium historyczno-urbanistycznego.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

SZADEK

Rys historyczny

Najstarszą częścią układu miasta stanowi przedlokacyjna osada monarsza, później targowa – Stary Szadek położona na skrzyżowaniu ważnych średniowiecznych traktów handlowych: z Łęczycy do Sieradza i z Piotrkowa do Uniejowa. Pod koniec XI w. istniał tu dwór i drewniany kościół, które dały początek średniowiecznemu miastu lokacyjnemu założonemu (XIII w.) w zakolu rzeki Pichny. Ówczesne miasto rozplanowane było na planie nieregularnego prostokąta z rynkiem w centrum i dwiema ulicami wychodzącymi z jego narożników oraz placem przyrynkowym, którego dominantę przestrzenną stanowi najcenniejszy zabytek miejscowości – gotycki kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba (XIV w.). Największy rozkwit miasto przeżywało w XV i XVI w. znane jako ośrodek produkcji sukna. W XVII w. układ rozbudowano od zachodu o tzw. Nowe Miasto.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Władze miasta w 2014 r. wskazały **1 obszar do rewitalizacji**, o powierzchni 12,1 ha (0,7% powierzchni miasta), **obejmujący średniowieczny układ urbanistyczny (uznany za reprezentatywny) z prostokątnym rynkiem i przyległymi do niego kwartałami zabudowy mieszkaniowej z siatką ulic.**

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są 2 obiekty: kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba (XIV-XIX w.) z dzwonnica (XVI w.). Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 2 obszary: cmentarz przy-

kościelny i historyczny układ przestrzenny średniowiecznego miasta lokacyjnego położony w obrębie strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej oraz Nowego Miasta w obrębie strefy częściowej ochrony konserwatorskiej.

W latach 2009-2014 prace rewaloryzacyjne zakończono na 0,7 ha (5,7% powierzchni do rewitalizacji) w obrębie płyty rynku – wymiana oświetlenia i budowa miejsc parkingowych. Obecnie nie są prowadzone żadne prace rewitalizacyjne.

Obszar priorytetowy

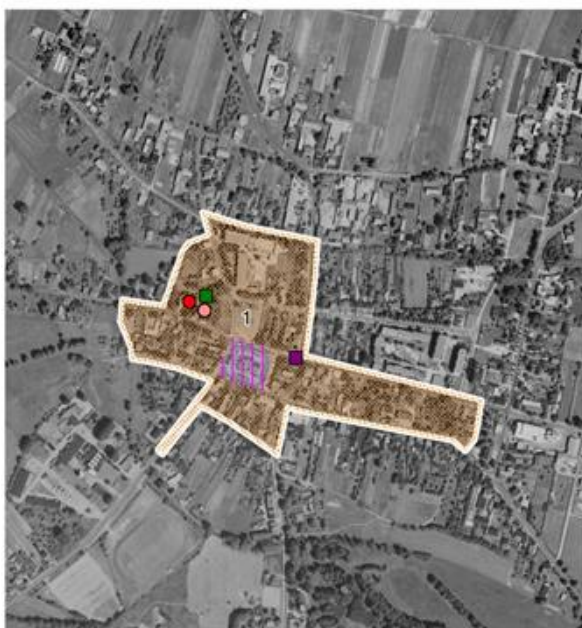
Cały obszar uznano za priorytetowy.

Szadek – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Najpilniejszymi potrzebami są prace rewaloryzacyjne zespołu kościoła i zabytkowych obiektów zlokalizowanych w pierzejach rynku. Za niezbędne uznano także zachowanie wglądów widokowych z rynku na zabytkowy kościół, poprzez ograniczenia wysokości zabudowy w narożniku pierzei północnej i zachodniej.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

TOMASZÓW MAZOWIECKI

Rys historyczny

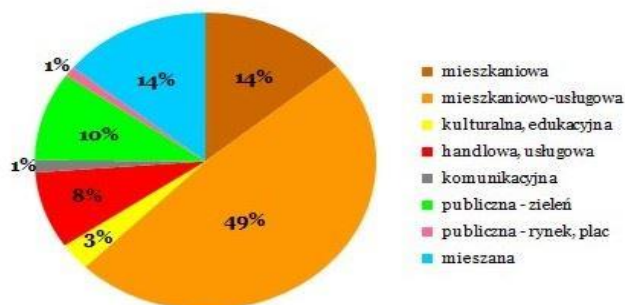
Od XVIII wieku miasto pełniło funkcję osady kuźniczej, a od XIX w. rozwijają się w nim dzielnice przemysłowe. Wyróżnia je zachowany klasycystyczny układ urbanistyczny z centralnym Placem Kościuszki i szachownicowym układem ulic.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały **6 obszarów** do rewitalizacji o powierzchni 160,8 ha. Na wskazanych obszarach znajdują się 23 obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków, zlokalizowane na obszarze rynku, w tym: klasycystyczne jatki rzeźnicze, zespół pałacowy Ostrowskiego (obecnie Muzeum), kościół ewangelicko-augsburski pw. św. Trójcy, willa rodziny Knothe oraz gmach banku. Ponadto do ewidencji WKZ wpisanych jest kolejnych 38 obiektów i obszarów, w tym przestrzenny układ miejski z rynkiem, zespołem ratusza i zespołami pofabrycznymi H. Landsberga i M. Piescha.

Do końca 2014 r. zintegrowane działania rewitalizacyjne zakończono na 2,7 ha (1,7% powierzchni do rewitalizacji), a na 26,5 ha (16,5%) są nadal prowadzone. Prace zakończono we wschodniej i północnej części centrum (remont kamienic i ciągów pieszo-jezdnych), zrewaloryzowano Plac Kościuszki i obiekty zabytkowe m.in. muzeum, siedzibę banku i ratusz miejski. Projekt związany z rewaloryzacją Placu Kościuszki z przejściami do ulicy Tkackiej przyczyni się do realizacji utworzenia tzw. „Salonu Miasta” tworząc miejsca integracji społecznej, wydarzeń kulturalnych oraz rekreacji i wypoczynku. Trwają prace rewitalizacyjne w zachodniej części śródmieścia w najbardziej zdegradowanych kwartałach zabudowy, w zachodniej części obszaru poprzemysłowego przekształcanego w centrum handlowo-usługowe oraz w południowo-wschodniej części miasta na terenie Parku im. dr med. Jana Serafina Rodego. Jednocześnie prowadzone są prace rewitalizacyjne na terenie dawnych zakładów Mazovia, które mają mieścić „Galerię Tomaszów” oraz prace rewaloryzacyjne bulwarów nad Wolbórką. Rewitalizacja terenów mieszkaniowo-usługowych będzie prowadzona w późniejszych etapach.

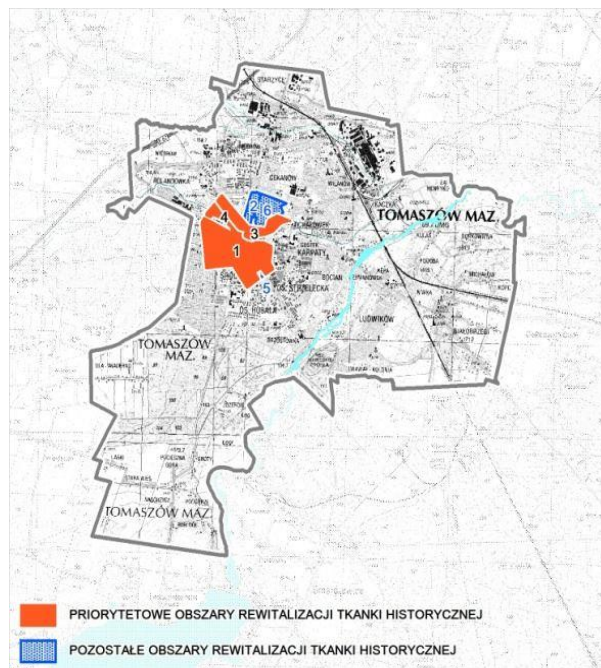
Wykres. Tomaszów Mazowiecki – struktura funkcjonalna obszarów wskazanych do rewitalizacji w 2014 r. (Źródło: BPPWŁ na podstawie badań ankietowych)

Obszary priorytetowe

Spośród 6 obszarów wybrano **3 obszary priorytetowe**, o powierzchni 125,7 ha, obejmujące historyczną przestrzeń (XIX-wieczny układ rozplanowania) Placu Kościuszki, Alei Piłsudskiego, Bulwarów nad Wolbórką oraz teren po byłych zakładach „Mazovia”. W obrębie wytypowanego terenu następuje kompleksowe przekształcenie przestrzeni publicznej poprzez przebudowę płyty Placu Kościuszki i pasaży w ulicy Rzeźniczej i Przeskok. Obszar skupia 25 obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz 12 zamieszczonych w ewidencji wojewódzkiej.

Tomaszów Mazowiecki – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 3, 4) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Do najpilniejszych potrzeb należą:

- działania rewitalizacyjne terenu przylegającego do kościoła pw. św. Antoniego, kościół ujęty w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków powinien zostać wpisany do rejestru WKZ,
- działania rewitalizacyjne otoczenia Muzeum (zespół pałacowy Ostrowskiego), w tym rewaloryzacja budynku postajennego i dawnego parku przypałacowego – obecnie park im. Solidarności,
- owiązanie obszaru „Galerii Tomaszów” z obszarem placu Kościuszki poprzez rewitalizację parku Bulwary wraz z budową kładek pieszo-rowerowych na rzece Wolbórze,
- odbudowa i modernizacja budynków oraz adaptacja ich do nowych funkcji – projekt „Miasto otwarte” (kolejny etap zakładanej rewitalizacji), zakładana jest odbudowa i adaptacja budynku przemysłowego na potrzeby MCIB, zagospodarowanie terenu łączącego MCIB z „Kinoteatrem Włókniarz”, przebudowa i rozbudowa budynku kinoteatru wraz z przebudową sali widowiskowej,
- przeprowadzenie prac konserwatorskich kościoła pw. św. Ducha i kamienic zlokalizowanych w pierzei Placu Kościuszki,
- przeprowadzenie kompleksowej modernizacji miejsc rekreacji i terenów zielonych w ramach projektu „Miasto nad rzeką”, zakładającego m.in. przebudowę południowej strony parku „Bulwary”.

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne predysponują Tomaszów Mazowiecki do rangi ośrodka regionalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

TUSZYN

Rys historyczny

Ośrodek z zachowanym układem miasta lokacyjnego (XV w.) z prostokątnym, podłużnym rynkiem (dawny plac targowy) i dominantą kościoła pw. św. Witalisa Męczennika z 1882 r. na placu kościelnym (Plac Reymonta). Dalszy rozwój miasta wiązał się z poprowadzeniem linii tramwaju podmiejskiego z Łodzi przez Rudę do Tuszyna (1915 r.). Wtedy miasto uzyskało statut sanatorium gruźliczego, co dało początek budowie osiedla letniskowego (miasta ogrodu) Tuszyn – Las. W latach 30. XX w. na około 150 działkach rekreacyjnych powstały drewniane budynki w stylu willowym otwocko-ciechocińskim z charakterystycznymi gankami, balkonami, przeszklonymi werandami i wieżyczkami. Obecnie w centrum miasta dominuje zwarta, parterowa zabudowa mieszkaniowa pochodząca z XIX w. z zachowanym układem przestrzennym bez większych przekształceń.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały do rewitalizacji 3 obszary o powierzchni 8,4 ha. Spośród nich **wybrano 2 obszary do rewitalizacji o wartości historycznej** o powierzchni 20,1 ha (0,8% powierzchni miasta), **obejmujące historyczne centrum miasta i park w Tuszyn-Lesie**.

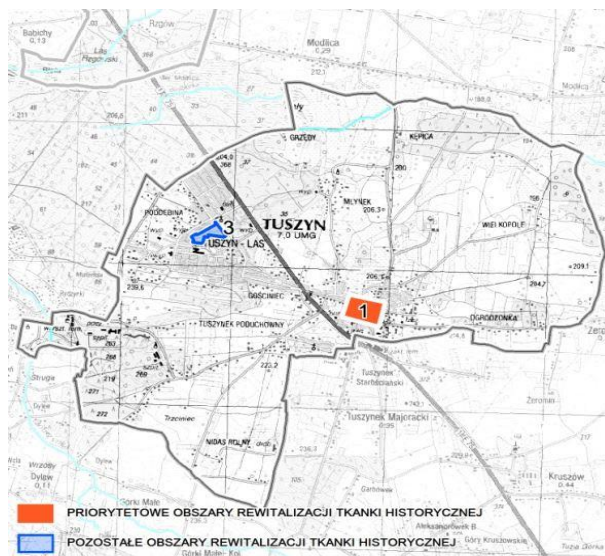
Na wybranych obszarach do rejestru zabytków wpisane są 2 obiekty: kościół parafialny pw. św. Witalisa Męczennika wraz z otoczeniem (XIX w.) oraz plebanią. Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 3 domy charakterystyczne dla małomiasteczkowej zabudowy z XIX i I poł. XX wieku.

W latach 2009-2014 prace rewaloryzacyjne zakończono na 1,1 ha (13,1% powierzchni do rewitalizacji) w obrębie rynku i zespołu kościoła parafialnego.

Obszar priorytetowy

Spośród 2 obszarów wybrano jako **priorytetowy 1 obszar**, o powierzchni 15,3 ha, **obejmujący historyczny układ rozplanowania miasta z rynkiem**.

Tuszyn – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje potrzeba objęcia ochroną konserwatorską układu przestrzennego. Zakres ochrony powinien obejmować zrewaloryzowany układ rozplanowania, zespół zabudowy pensjonatowej, zabytkową zabudowę, sylwetę z dominantami. Ochrona sylwety wymaga ograniczeń w zakresie lokalizacji i gabarytów nowych inwestycji przestrzennych.

Niezbędne jest także częściowe wypełnienie tkanki staromiejskiej oraz prace remontowe budynków.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

WARTA

Rys historyczny

W układzie przestrzennym miasta widoczne są elementy pochodzące z różnych epok. Dawna osada targowa była położona na skrzyżowaniu szlaków handlowych: traktu solnego z Bochni do Kalisza, drogi morawskokujawskiej i drogi łączącej Mazowsze z Wielkopolską i Śląskiem. W centrum miejscowości lokacyjnej z XIV w. znajduje się prostokątny rynek (Plac Reymonta) z siatką ulic usytuowany w sposób typowy dla średniowiecznego rozplanowania. Dalsza przebudowa ośrodka nastąpiła w okresie klasycyzmu, kiedy wyprostowano główną ulicę, która przecięła plac rynku osiowo. Obszar struktury historycznej, prostokątnego rynku zachowany jest w dobrym stanie z dominantami zespołów klasztornych, kościoła parafialnego i ratusza.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **1 obszar do rewitalizacji**, o powierzchni 15,2 ha (1,4% powierzchni miasta), **obejmujący średniowieczny układ urbanistyczny miasta lokacyjnego z rynkiem i przyległymi kwartałami uznany za reprezentatywny oraz 3 zespołami sakralnymi (kościół pw. św. Mikołaja i 2 klasztorów bernardyńskich).**

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisanych jest 12 obiektów i obszarów: 2 zespoły klasztorne przy ulicy Klasztornej: ss. Bernardynek (XVIII w.) z kościołem pw. Narodzenia NMP i św. Józefa (XVII w.), klasztorem i dzwonnica oraz oo. Bernardynów z barokowym kościołem pw. Wniebowzięcia MB (XV w., XVII-XVIII w.) klasztorem, kaplicą cmentarną pw. św. Barbary (I poł. XIX w.) oraz gotycki kościół parafialny pw. św. Mikołaja (XIV-XX w.), ratusz (pocz. XIX w.), jatki (I poł. XIX, XX w.) – obecnie kino Lutnia i 3 domy mieszkalne.

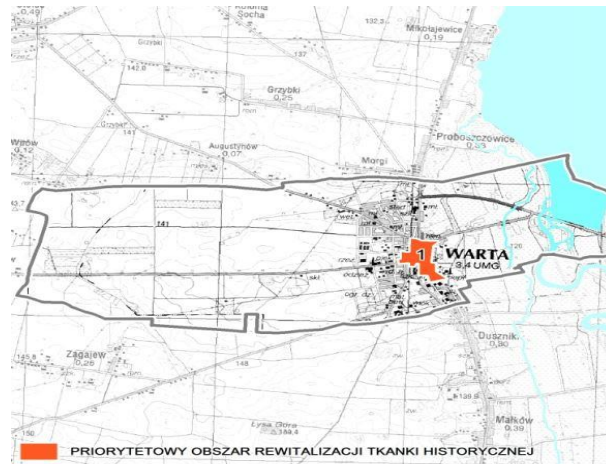
Ponadto, do ewidencji WKZ wpisane są 4 zabytki: park przyklasztorny, cmentarz przy kościele parafialnym z bramą i ogrodzeniem, XIX-wieczny dom mieszkalny oraz historyczny układ przestrzenny objęty strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 0,71 ha (4,65% powierzchni do rewitalizacji), a kontynuowane są na 3,6 ha (23,6%). Całkowicie zrewaloryzowano zespół kościoła pw. św. Mikołaja, dawne jatki, Plac im. Reymonta oraz publiczny teren zielony przy ulicy Klasztornej. Obecnie trwają prace rewaloryzacyjne na terenie dwóch zespołów klasztornych bernardyńskich.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Warta – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do pilnych potrzeb należą:

- kontynuacja prac rewitalizacyjnych zachodniej struktury Placu Reymonta oraz prace rehabilitacyjne zabudowy dysharmonizującej północną pierzeję tego obszaru, rekompozycji i określenia wysokości zabudowy wymaga wschodnia pierzeja rynku,
- kontynuacja prac rewaloryzacyjnych barokowego zespołu klasztornego oo. Bernardynów.

Istnieje konieczność zachowania strefy ekspozycji wyremontowanego ratusza poprzez regulację koron drzew rosnących przed obiektem.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ZDUŃSKA WOLA

Rys historyczny

Miasto o XVIII-wiecznym układzie przestrzennym osady targowej z rynkiem. Najstarsza część miasta związana jest z Placem Wolności i ul. Kościelną, przy której znajduje się Bazylika Mniejsza stanowiąca dominantę przestrzenną. Rozwój osady nastąpił dzięki napływowi tkaczy sprowadzonych przez właściciela ziemskiego Stefana Złotnickiego. Od XIX wieku miasto prężnie rozwijało się jako ośrodek przemysłu włókienniczego i

otrzymało prawa miejskie w 1825 r. Dalszy rozwój miasta wiązał się z poprowadzeniem na pocz. XX w. linii kolejowej z Łodzi do Kalisza i w latach 30. XX w. Magistrali Węglowej Śląsk – Gdynia.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały 15 obszarów do rewitalizacji o powierzchni 237,7 ha. Spośród nich wybrano **6 obszarów** (Karsznice, centrum, park miejski, cmentarz żydowski, dworzec kolejowy) o powierzchni 199,4 ha (8,1% powierzchni miasta) **obejmujących historyczne struktury miasta**.

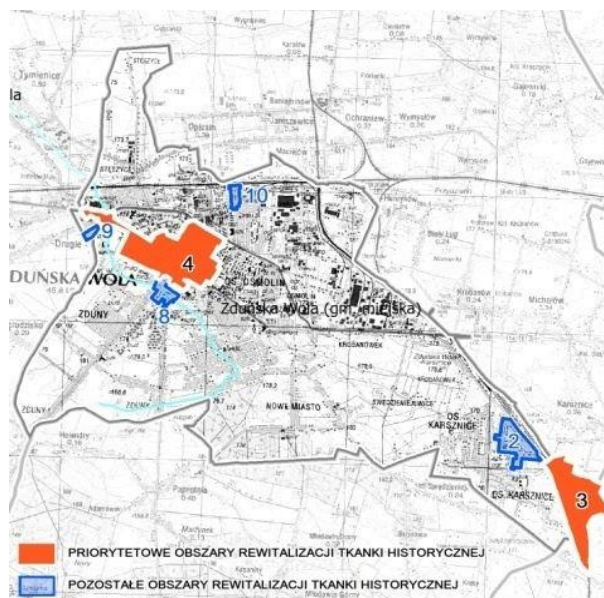
Na wybranych obszarach do rejestru zabytków wpisanych jest 8 zabytków, w tym: kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP (XIX w.) przy ul. Kościelnej, kościół ewangelicko-augsburski wraz z dawną plebanią (XIX/XX w.) przy al. Kościuszki, cmentarz żydowski z ogrodzeniem i bramami. Ponadto, do ewidencji WKZ wpisane są 23 zabytki, w tym 2 historyczne układy urbanistyczne: miasta i osiedla kolejowego z lat 30. XX w., teren cmentarza: ewangelickiego, baptystów i parafialnego, zespół kościoła baptystów z plebanią i ogrodzeniem, klasycystyczny dworek Złotnickich i park podworski (poł. XIX w.), plebania kościoła parafialnego, dom opieki i cmentarz przykościelny, budynek liceum ogólnokształcącego, dom izolacyjny dla chorych zakaźnie, mieszczące się przy ul. Dąbrowskiego.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 9,88 ha (4,9% powierzchni do rewitalizacji), a kontynuowane są na 63,9 ha (32,1%). W centrum przeprowadzono kompleksową rewaloryzację 5 kamienic w ramach projektu „Rewitalizacja Centrum Miasta Zduńska Wola”, odbudowano ratusz, przeprowadzono remonty budynków użyteczności publicznej oraz ulic wraz z infrastrukturą techniczną. Na terenie dzielnicy Karsznice wyremontowano część ulic wraz z infrastrukturą techniczną oraz część taboru Skansenu Locomotyw i Urządzeń Technicznych.

Obszary priorytetowe

Spośród 6 obszarów wybrano **2 obszary priorytetowe**, o powierzchni 162,7 ha, **obejmujące historyczny układ rozplanowania miasta z rynkiem oraz zabytkową zabudowę pokolejową w dzielnicy Karsznice**.

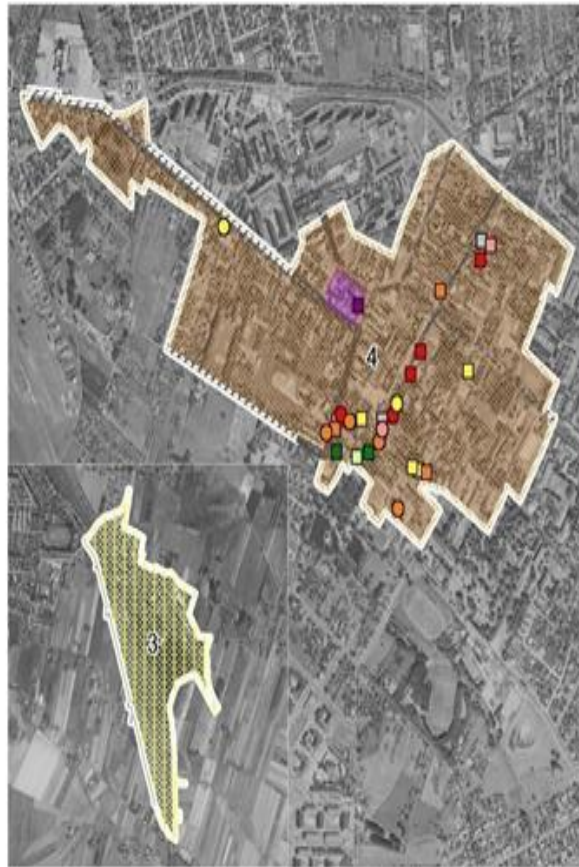
Zduńska Wola – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 3, 4) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Do pilnych potrzeb należy modernizacja kamienic zlokalizowanych w pierzejach rynku oraz poprawa ładu przestrzennego i estetyki przestrzeni publicznych. Istnieje potrzeba ożywienia społeczno-gospodarczego centrum miasta i dzielnicy Karsznice, gdzie zakłada się przeprowadzenie działań rewitalizacyjnych Skansenu Locomotyw i Urządzeń Technicznych w Zduńskiej Woli – Karsznicach, w tym zabytków ruchomych tam występujących. Zachodzi potrzeba działań związanych z promocją zrewitalizowanej przestrzeni Placu Wolności z wybudowanym ratuszem.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ZELÓW

Rys historyczny

Ośrodek od XV do XVIII w. wieku był wsią szlachecką. Na początku XIX w. do Zelowa przybyli Czesi i zapoczątkowali funkcjonujący do dziś przemysł włókienniczy. Jednak od 2 połowy XIX w. zaczęli liczniej pojawiać się w Zelowie Polacy, Niemcy oraz Żydzi. Ta wielokulturowość przejawia się m.in. powstałymi świątyniami 4 wyznań, tradycjami kulinarnymi i budowlanymi. Układ urbanistyczny z prostokątnym rynkiem i pierzejową zabudową wykształcony w XIX w. utrzymał się bez istotnych zmian wraz z pierwotnymi kierunkami dróg wylotowych. Dominantą sylwety miasta jest kościół Braci Czeskich (XIX w.). Zelów prawa miejskie otrzymał w 1957 r.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

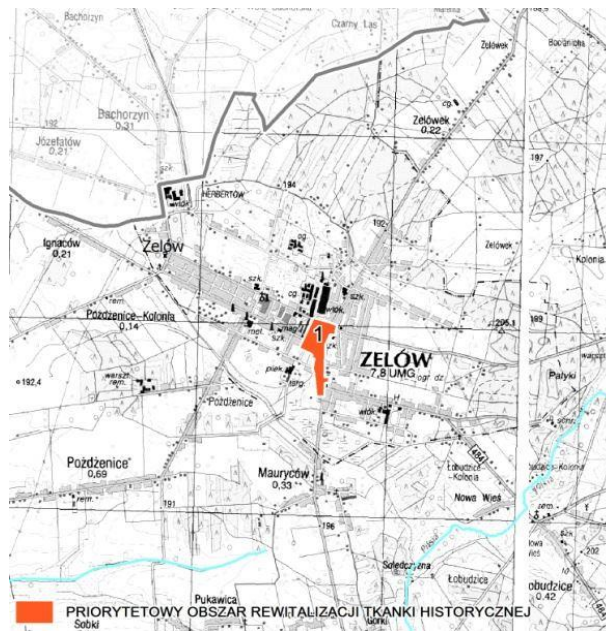
W 2014 r. władze gminy wskazały 1 obszar do rewitalizacji o powierzchni 122,4 ha. W wyniku analiz i wizji w terenie, w WPOnZ wskazano do rewitalizacji **1 obszar** o powierzchni 14,5 ha (1,3% powierzchni miasta) **obejmujący najstarszą część miasta z rynkiem i dziewiętnastowiecznym układem rozplanowania.**

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisany jest kościół ewangelicko-reformowany Braci Czeskich z 1823 roku. Ponadto, do ewidencji WKZ wpisanych jest 16 zabytków, w tym: zbór baptystów, dom parafialny kościoła ewangelicko-reformowanego, 2 cmentarze ewangelicko-reformowane oraz 12 domów mieszkalnych z XIX wieku.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 9,10 ha (7,4% powierzchni do rewitalizacji), a kontynuowane są na 2,5 ha (2,1%). Zakończone prace objęły m.in. rewaloryzację przestrzeni publicznych – rynku i parku.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Zelów – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)**Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym**

Istnieje potrzeba objęcia ochroną konserwatorską zrewaloryzowanego Placu Dąbrowskiego. Zakres ochrony powinien objąć układ rozplanowania – rynek, wraz z szachownicą ulic i kierunki dróg wylotowych, sylwetą i zabudową zabytkową.

Do pilnych potrzeb należy przeprowadzenie:

- prac remontowych zabytkowej zabudowy, która w znacznym stopniu znajduje się w średnim i złym stanie technicznym, zagrożeniem dla zabytków jest emisja związków siarki z zakładów przemysłowych,
- inwentaryzacji drewnianych domy tkaczy i przeprowadzenie prac zabezpieczających, nowe budynki w strefie ochronnej powinny odpowiadać skalą, formą i charakterem zachowanej zabudowy zabytkowej,
- Za niezbędne uznano także opracowanie studium historyczno-urbanistycznego miasta.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

ZGIERZ

Rys historyczny

Miasto z widocznymi w układzie przestrzennym zachowanymi elementami przedlokacyjnego wczesnośredniowiecznego grodziska oraz średniowiecznego miasta lokacyjnego (Stare Miasto) z rynkiem (plac Jana Pawła II) leżącego ówczesnie po prawej stronie rzeki Bzury. Prawa miejskie Zgierz otrzymał już w XIII w. W 1504 r. miasto otrzymało prawo cotygodniowego urządzania targów i trzy razy w roku jarmarków. Od XVI w. miasto stopniowo rozwijało się. Znaczące ożywienie gospodarcze nastąpiło na początku XIX w. jako ośrodek przemysłu włókienniczego, wtedy to powstała nowa dzielnica – Przybyłów, rozbudowało się Stare i Nowe Miasto z Nowym Rynkiem, którego osie stanowią ulice Długa i 1-go Maja z centralnie położonym prostokątnym rynkiem (Plac Kilińskiego) i z zachowanym fragmentem układu szachownicowego o regularnym podziale, równej wielkości parcelach, przeznaczonych pod budowę domów dla sukienników.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Władze miasta wskazały do rewitalizacji 8 obszarów o powierzchni 218,9 ha. Spośród nich **wybrano 7 obszarów o wartości kulturowej**, o powierzchni 140,6 ha (3,32% powierzchni miasta), **posiadających wartość historyczną z unikatowym układem urbanistycznym XIX-wiecznej dzielnicy Nowe Miasto**.

Na wybranych obszarach do rejestru zabytków wpisane są 33 obiekty i obszary: 3 XIX-wieczne zespoły urbanistyczno-architektoniczne (ulicy Długiej – uznamy za reprezentatywny, ulicy 1-go Maja, Placu Kilińskiego, neogotycki kościół pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej (pocz. XX w.) oraz 29 domów.

Ponadto, do ewidencji WKZ wpisane są obiekty: klasycystyczny ratusz z XIX w. przy Starym Rynku i Dom pod Lwami, Łąźnia Miejska, drewniane domy tkaczy z XIX w., fabryka sukna Adolfa Gustawa Borsta przy ul. 3 Maja 6, fabryka bawelniana Lorentz & Krusche przy ul. Dąbrowskiego 19, fabryka włókiennicza Meyera przy ul. Barlickiego 1, neogotycki kościół Chrystusa Króla przy ul. Słowackiego 10, dawna świątynia mariawicka, dworzec kolejowy, budynek Kolegium Nauczycielskiego przy ul. 3 Maja 46, budynek dawnej szkoły ewangelickiej przy ul. Długiej 33, budynek dawnej remizy ochotniczej straży pożarnej przy ul. 1 Maja 19 (dawna rekwizytornia straży ogniowej ochotniczej z II poł. XIX w.),

Do 2007 r. w ramach „Rewitalizacji strefy śródmiejskiej miasta Zgierza” zrewaloryzowano Plac Jana Pawła II (dawniej Stary Rynek), częściowo Plac Kilińskiego oraz przeprowadzono renowację i konserwację 4 domów tkaczy.

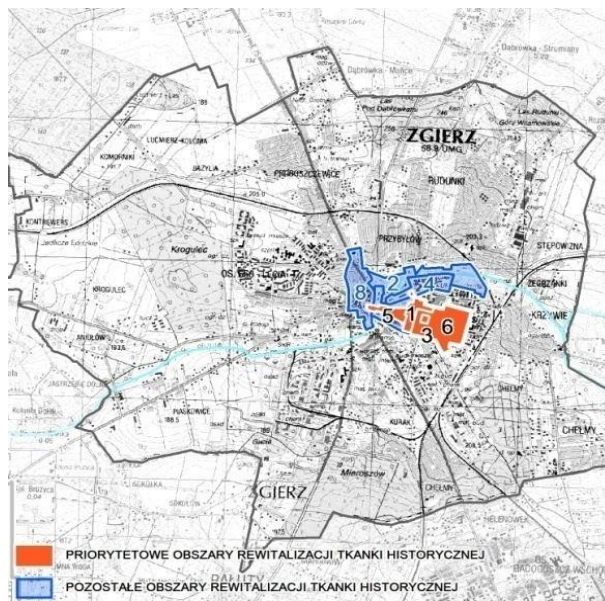
W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 1,8 ha (1,3% powierzchni do rewitalizacji). W latach 2009-2011 realizowano projekt „Rewitalizacja i rozwój historycznego kompleksu architektury drewnianej miasta Zgierza”, w ramach którego przywrócono historyczną zabudowę Rynku Nowego Miasta w obrębie ulic Narutowicza i Rembowskiego poprzez ich renowację i konserwację 4 domów tkaczy, z których 3 translokowano. Odtworzono również XIX-wieczny charakter obu wspomnianych ulic poprzez ich przebudowę i wyposażenie w infrastrukturę techniczną i elementy małej architektury. Do 2014 r. zrealizowano również projekt „Rewitalizacja historycznego centrum miasta Zgierza”, w ramach którego dokończono rewaloryzację Placu Kilińskiego, przebudowano ulice Długą i 1-go Maja oraz przestrzeń między ulicami Narutowicza i Rembowskiego, zrewaloryzowano Park Miejski oraz „Dom pod Lwami” (Muzeum Miasta Zgierza).

Obszary priorytetowe

Spośród 7 obszarów wybrano **4 obszary priorytetowe**, o powierzchni 62,1 ha, **obejmujące unikatowy klasycystyczny układ rozplanowania dzielnicy Nowe Miasto z rynkiem oraz zabytkową zabudową**.

Zgierz – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 3, 5, 6) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Do pilnych potrzeb należą: doprowadzenie do powstania spójnego przestrzennie i powiązanego funkcjonalnie zrewitalizowanego śródmieścia o zróżnicowanych funkcjach mieszkaniowych, kulturalnych, handlowych i gastronomicznych oraz rekreacyjnych z atrakcyjnymi przestrzeniami publicznymi.

Niezbędne jest wyeksponowanie dziedzictwa kulturowego Zgierza poprzez koncentrację obecnych działań w obszarze parku kulturowego „Miasto Tkaczy”.

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne predysponują Zgierz do rangi ośrodka regionalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ZŁAKÓW BOROWY

Rys historyczny

Wieś rządowa w czasach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego z klasycystycznym układem przestrzennym liniowy jednorzędówki o bardzo regularnych kształtach zagród i pól.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano do rewitalizacji **1 obszar** o powierzchni 100,1 ha, **obejmujący historyczny układ przestrzenny wsi**.

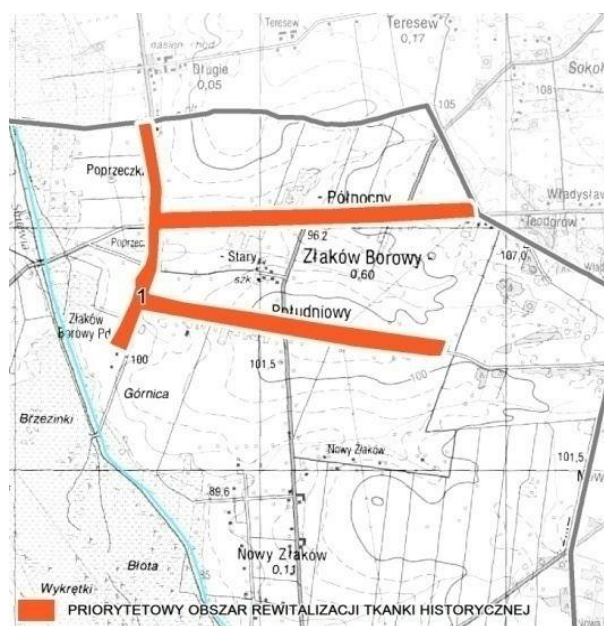
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisany jest układ przestrzenny wsi. Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 2 chałupy z zespołu drewnianej zabudowy z XIX/XX wieku.

W latach 2009-2014 nie rozpoczęto żadnych prac rewitalizacyjnych.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Złaków Borowy – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

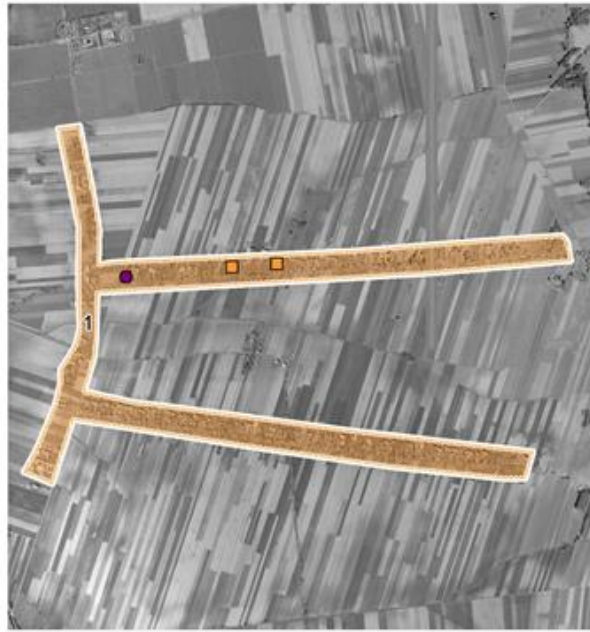
Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do najpilniejszych potrzeb należą:

- opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego z wprowadzeniem zakazu zabudowy po przeciwnej stronie drogi, w celu zachowania cennej jednorzędowej zabudowy wsi,
- zintegrowanie działań rewitalizacyjnych Złakowa Borowego, Złakowa Kościelnego oraz Zdun,
- przeprowadzenie procesów rewitalizacyjnych założenia ruralistycznego wpisanego na Krajową Listę Najciekawszych Wsi, obiekty kolidujące z procesami inwestycyjnymi należy przenieść do planowanego skansenu.

Istnieje potrzeba objęcia ochroną w formie parku kulturowego obszarów z nagromadzeniem zabytków obejmujących gminy: Zduny, Bielawy i Kiernozia oraz opracowanie katalogu budownictwa lokalnego.

Niezbędna jest ochrona zabytkowych obiektów drewnianych in-situ z ich przeznaczeniem na cele kulturalne i turystyczne.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

ZŁAKÓW KOŚCIELNY

Rys historyczny

Wieś arcybiskupia w XIV wieku o zachowanym średniowiecznym układzie owalnicy z gotyckim kościołem (obecnie murowanym neogotyckim).

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano do rewitalizacji **1 obszar** o powierzchni 16,9 ha, **obejmujący układ przestrzenny wsi z zespołem kościoła i cmentarza parafialnego**.

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisanych jest 5 obiektów, w tym 4 z zespołu kościoła parafialnego pw. Wszystkich Świętych z XIX/XX wieku (neobarokowy kościół z zachowanymi elementami gotyckiego prezbiterium z fundacji abpa Macieja Lubieńskiego Prymasa Polski, plebania, „Przytulisko” i cmentarz przykościelny) oraz cmentarz parafialny wraz z kaplicą – mauzoleum. Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 2 drewniane domy mieszkalne z połowy XIX w z ozdobnymi oszalowaniami i gankami.

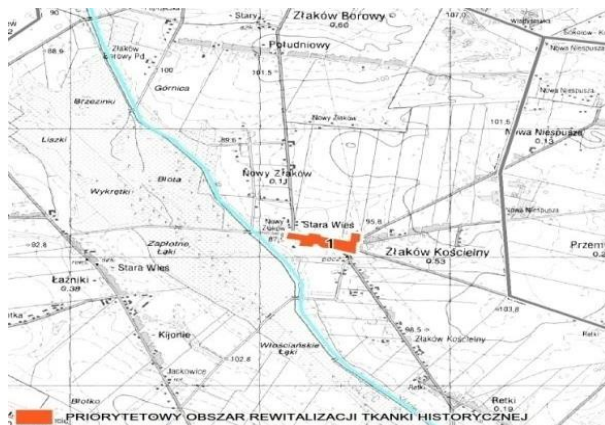
W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne rozpoczęto i są kontynuowane na 2,2 ha (13,0% powierzchni do rewitalizacji) na terenie cmentarza – rewaloryzacja kaplicy – mauzoleum i części grobowców oraz w założeniu kościelnym rewaloryzacja murowanego kościoła i plebani. Trwa również tworzenie skansenu architektury drewnianej sąsiadującego z terenem cmentarza.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Złaków Kościelny – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Do najpilniejszych potrzeb należą działania:

- rewitalizacyjne „Przytuliska” wraz ze zmianą przeznaczenia na funkcję kulturalno-turystyczną,
- rewitalizacyjne i modernizacyjne straży pożarnej zlokalizowanego w centralnej części placu rynkowego,
- rewaloryzacyjne założenia kościoła pw. Wszystkich Świętych i przykościelnego cmentarza (wymiana drzewostanu),
- zintegrowanej rewitalizacji Złakowa Kościelnego, Złakowa Borowego oraz Zdun.

Istnieje także potrzeba objęcia ochroną w formie parku kulturowego, obszarów z nagromadzeniem zabytków znajdujących się w gminach: Zduny, Bielawy i Kiernozia. Za niezbędne uznano działania promocyjne procesji Bożego Ciała upowszechniającej tożsamość regionu oraz rozwój i promocję tworzonego skansenu.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ZŁOCZEW

Rys historyczny

Miejscowość z zachowanym średniowiecznym układem rozplanowania osady targowej, położonej u zbiegu traktów handlowych ze Śląska i Wielkopolski do Sieradza (XII w.). W Złoczewie występują elementy XVII-wiecznej kompozycji renesansowej z dużym rynkiem i regularną siatką ulic zamykającą się w prostokącie oraz z zespoł pałacowy Ruszkowskich na wschodzie.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

W 2014 r. władze miasta wskazały 3 obszary do rewitalizacji o powierzchni 5,8 ha (0,4% powierzchni miasta). Spośród nich **wybrano 1 obszar o wartościach kulturowych**. Jego powierzchnia po weryfikacji wynosi 19,7 ha (1,4% powierzchni miasta). Obszar obejmuje **historyczny układ przestrzenny z dawnym rynkiem, ulicami Kościelną i Szeroką oraz zespołem pałacowo-parkowym**.

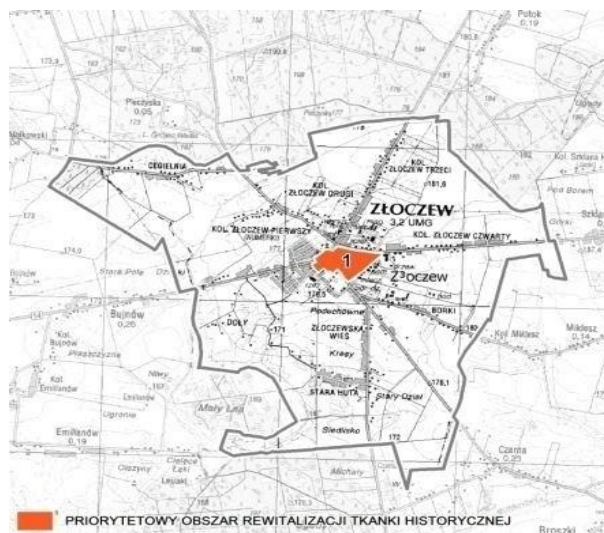
Na wybranym obszarze do rejestru zabytków wpisanych jest 9 obiektów i obszarów: klasycystyczny pałac Ruskowskich z trzema oficynami (XVIII/XVIII w.), zespół klasztorny oo. Bernardynów obecnie ss. Kamedułek (XVII-XIX w.) w tym: późnorenansowy kościół pw. św. Krzyża, klasztor, kaplica na cmentarzu kościelnym z bramą i ogrodzeniem oraz późnorenansowy kościół parafialny pw. św. Andrzeja (XVII w.). Ponadto do ewidencji WKZ wpisanych jest 5 obiektów i obszarów: historyczny układ przestrzenny, park i pozostałości bramy wjazdowej z zespołu pałacowego oraz plebania i cmentarz przykościelny z zespołu kościoła parafialnego.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 1,2 ha (6,1% powierzchni do rewitalizacji) w obrębie zespołu pałacowo-parkowego w zakresie obejmującym renowację dawnego pałacu Ruskowskich oraz remont budynku OSP.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Złoczew – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWE)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje konieczność przeprowadzenia rewitalizacji centrum miasta wraz z historycznym układem urbanistycznym połączonym z rewaloryzowanym założeniem pałacowym Ruskowskich (obecnie siedziba Urzędu Miasta).

Za niezbędne potrzeby uznano także:

- rewaloryzację klasztoru oo. Bernardynów (obecnie Mniszek Kamedułek) wraz z kościołem św. Krzyża położonego na północ od historycznego centrum oraz kościoła parafialnego,
- rewaloryzację zespołu pałacowo-parkowego,
- odtworzenie historycznego układu rynku,
- poprawę jakości przestrzeni publicznych poprzez ich porządkowanie, poprawę estetyki, zmianę funkcji i kształtowanie powiązań funkcjonalnych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

ŻARNÓW

Rys historyczny

Miejscowość ze wczesnośredniowiecznym rodowodem. We wczesnym średniowieczu przez Żarnów prowadziły ważne szlaki handlowe z Małopolski przez Sandomierz do Wielkopolski i na Mazowsze przez Opoczno. Z tamtego okresu zachowały się: wczesnośredniowieczne grodzisko zwane „Szwedzką Górą”, resztki wałów obronnych dawnego grodu kupieckiego oraz romański kościół pw. św. Mikołaja (ze średniowiecznymi elementami). Kościół stanowi dominantę miejscowości z zachowanym prostym układem późno średniowiecznej osady targowej. Żarnów prawa miejskie otrzymał z rąk króla Władysława Jagiełły na początku XV wieku.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano do rewitalizacji **1 obszar** o powierzchni 5,2 ha (0,03% powierzchni gminy), **obejmujący historyczny układ przestrzenny (uznany za reprezentatywny) dawnej osady wraz ze wczesnośredniowiecznym grodziskiem.**

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są 2 zabytki: układ przestrzenny śródmieścia (średniowiecznej osady z grodziskiem wczesnośredniowiecznym) i kamienny romański kościół parafialny pw. św. Mikołaja (XII w.) o cechach obronnych z późnogotyckim prezbiterium. Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 2 obiekty znajdujące się w zespole romańskiego kościoła (dzwonnica i cmentarz przykościelny).

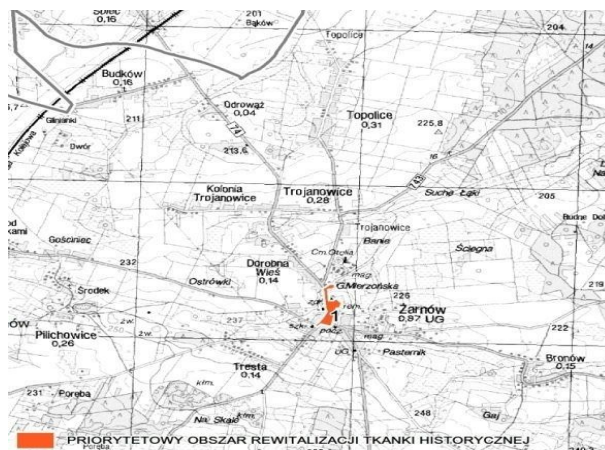
W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 0,47 ha (13,23% powierzchni do rewitalizacji) w obrębie grodziska stożkowatego oraz rozpoczęto prace na 0,34 ha (9,57%) w obrębie założenia kościelnego.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Żarnów – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje pilna potrzeba prowadzenia prac konserwatorskich romańskiej świątyni św. Mikołaja, która stanowi dominantę przestrzenną założenia układu ruralistycznego.

Ponadto, zachodzi potrzeba wpisania do rejestru zabytków drewnianej dzwonnicy zlokalizowanej w założeniu kościoła parafialnego.

Istnieje potrzeba integracji działań rewitalizacyjnych zrewaloryzowanego Parku Piłsudskiego i zrewitalizowanego grodu kasztelańskiego tzw. Góry Szwedzkiej.

Za niezbędne uznano również:

- opracowanie karty ewidencyjnej układu przestrzennego śródmieścia miasta wpisanego do rejestru zabytków (decyzją nr 321 z dnia 03.12.1956 r.),
- opracowanie katalogu dobrych praktyk: obiektów budowlanych, małej architektury – fontann, rzeźb lokalizowanych w rewitalizowanych strukturach Żarnowa w celu promowania lokalnego budulca – piaskowca z żarnowskich kamieniołomów,
- utworzenie parku kulturowego Zespołu Kościoła w Żarnowie,
- promocję oznakowanego i urządzanego „Piekielnego Szlaku”.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Za niezbędne uznano przeprowadzenie działań promocyjnych zrewitalizowanych przestrzeni publicznych. Promocji wymaga również wyremontowany budynek miejskiej biblioteki.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ŻYTNO

Rys historyczny

Wzmianki o Żytnie pochodzą z końca XII w. Ośrodek posiada zachowany wczesnośredniowieczny układ rozplanowania osady targowej z trójkątnym placem targowym, gdzie dominantą jest kościół Niepokalanego Poczęcia NMP z XIX w.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **1 obszar do rewitalizacji** o powierzchni 9,2 ha (0,04% powierzchni gminy), **obejmujący historyczny układ przestrzenny**.

Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są 4 zabytki nieruchome: klasycystyczny dwór ziemiański Siemieńskich wraz z parkiem (I poł. XIX w.) oraz kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP (XIX w.) z cmentarzem przykościelnym oraz skwer przy ul. Konopnickiej.

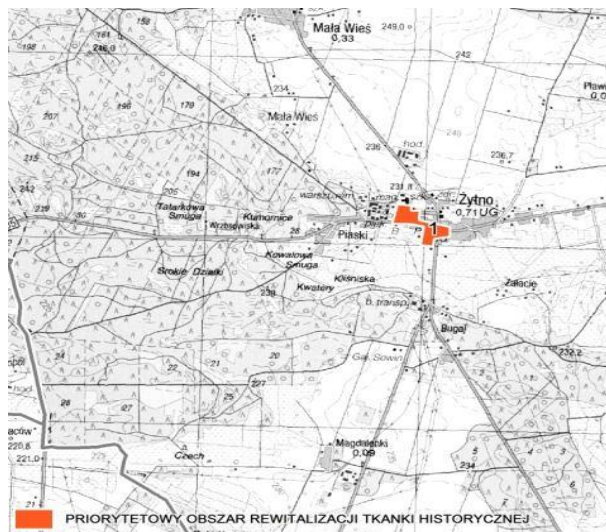
W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 0,62 ha (6,74% powierzchni do rewitalizacji) w obrębie trójkątnego rynku oraz zespołu kościoła parafialnego.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Żytno – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Istnieje potrzeba przeprowadzenia pilnych prac rewaloryzacyjnych:

- w klasycystycznym założeniu dworsko-parkowym (dwór i otaczający go park),
- ogrodzenia wyremontowanego już kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia NMP oraz placu przed kościołem, prac remontowych wymaga również zabytkowa plebania,
- historycznego układu ulicy przebiegającej od zachodniego narożnika rynku w kierunku południowym.

Istnieje konieczność zachowania wglądów widokowych pomiędzy rynkiem i kościołem poprzez ograniczenie skali i wysokości zabudowy. Z tego względu należy opracować wytyczne w zakresie kształtowania zabudowy w pierzejach rynku.

Niezbędne jest także ożywienie zrewaloryzowanego historycznego rynku.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Tabela. Przygotowanie ośrodków historycznych o randze lokalnej do podjęcia działań w zakresie rewitalizacji historycznych struktur miejskich (Źródło: BPPWŁ)

	Ośrodki kompleksowo przygotowane do dalszych działań rewitalizacyjnych
	Ośrodki nie w pełni przygotowane do dalszych działań rewitalizacyjnych
	Ośrodki planujące podejmowanie działań uzupełniających w procesach rewitalizacyjnych
	Ośrodki nieprzygotowane do dalszych działań rewitalizacyjnych
	Ośrodki wymagające pilnego podjęcia działań rewitalizacyjnych

L.p.	Miasta	Obszary objęte mpzp [tak (+), częściowo (cz), brak (-)]	Realizacja procesów rewitalizacji w oparciu o programy rewitalizacji			Dalsze działania rewitalizacyjne w oparciu o koncepcję funkcjonalno-przestrzenną		Potrzeby rewitalizacyjne obszarów wybranych		Przygotowanie działań z zakresu rewitalizacji			
			Brak opracowania/ nieaktualne	Aktualne	W opracowaniu	Opracowaną	W opracowaniu	Liczba obszarów	Pow. obszarów w ha	Wymagające podjęcia prac	Rozpoczęte	Zaawansowane	Zintegrowane w szerszym zakresie/sprecyzowane dalsze kierunki działań
1.	Aleksandrów Łódzki	+	+					1	63,73			+	
2.	Bąkowa Góra	-	+					1	10,00		+		
3.	Bełchatów	+		+				5	35,16				+
4.	Biała Rawska	+		+		+		1	9,97				+
5.	Będków	-	+					1	7,62		+		
6.	Białaczów	+	+					1	64,78		+		
7.	Błaszki	-	+					3	0,89		+		
8.	Bolesławiec	-	+					1	18,58		+		
9.	Bolimów	-						1	15,12		+		
10.	Brzeziny	+		+		+		2	147,40				+
11.	Burzenin	+	+					1	9,22		+		
12.	Chelmo	-	+					1	27,62		+		
13.	Drzewica	-		+				1	7,31		+		

14.	Działoszyn	+	+				1	82,30			+	
15.	Gidle	-	+				1	32,12		+		+
16.	Głowno	+	+				1	1,75		+		
17.	Gorzkowice	-	+				1	19,40			+	
18.	Grabów	+	+				2	19,86			+	
19.	Inowłódz	-	+				1	13,30				+
20.	Kamięnsk	+	+				1	17,74		+		
21.	Kiernozia	+	+				1	14,36		+		
22.	Konstantynów Łódzki	cz	+				1	67,57			+	
23.	Krośniewice	+		+			3	49,37	+			
24.	Kutno	-		+		+	4	1,75				+
25.	Łask	cz	+				2	330,00			+	
26.	Łubnice	-	+				1	36,90	+			
27.	Majkowice	-	+				1	4,50	+			
28.	Mileszki	-			+		1	6,13	+			
29.	Opoczno	-	+				1	13,13		+		
30.	Oporów	-	+				1	30,97		+		
31.	Osjaków	+	+				1	16,83		+		
32.	Ozorków	cz	+			+	1	41,93				+
33.	Pabianice	+	+				6	37,55		+		
34.	Pajęczno	+	+				1	15,23		+		
35.	Parzęczew	+	+				1	6,57		+		
36.	Piątek	-	+				1	3,35		+		
37.	Poddębice	+		+		+	1	134,10				+
38.	Poświętne-Studzianna	-	+				1	15,76	+			
39.	Przedbórz	cz	+				1	233,40			+	
40.	Radomsko	cz			+	+	2	58,29				+
41.	Rozprza	-					1	7,14		+		
42.	Spała	cz	+				1	7,35				+

43.	Spycimierz	-		+				1	3,45			+	
44.	Stryków	-	+					1	27,00			+	
45.	Sulejów	-			+			2	16,05			+	
46.	Szadek	cz	+					1	12,07			+	
47.	Tomaszów Mazowiecki	cz		+		+		3	125,5			+	
48.	Tuszyn	+	+					1	15,30			+	
49.	Warta	-	+					1	15,24			+	
50.	Zduńska Wola	cz	+					2	162,67			+	
51.	Zelów	+	+					1	14,54			+	
52.	Zgierz	cz	+			+		4	62,09				+
53.	Złaków Borowy	-		+				1	100,10	+			
54.	Złaków Kościelny	-		+				1	16,96			+	
55.	Złoczew	-	+					1	19,67			+	
56.	Żarnów	-	+					1	5,20			+	
57.	Żychlin	-		+				1	8,55			+	
58.	Żytno	-	+					1	9,19			+	

II.3.2. Ośrodki proponowane do włączenia w sieć unikatowych ośrodków historycznych w województwie łódzkim

CHRÓŚCIN

Rys historyczny

Ośrodek posiada średniowieczny rodowód, w tym czasie był wsią klasztorną należącą do klasztoru cysterek z Ołoboku.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **2 obszary do rewitalizacji o wartości kulturowej** o powierzchni 46,8 ha **obejmujące historyczny układ przestrzenny wraz z założeniem pałacowym i zespołem kościoła.**

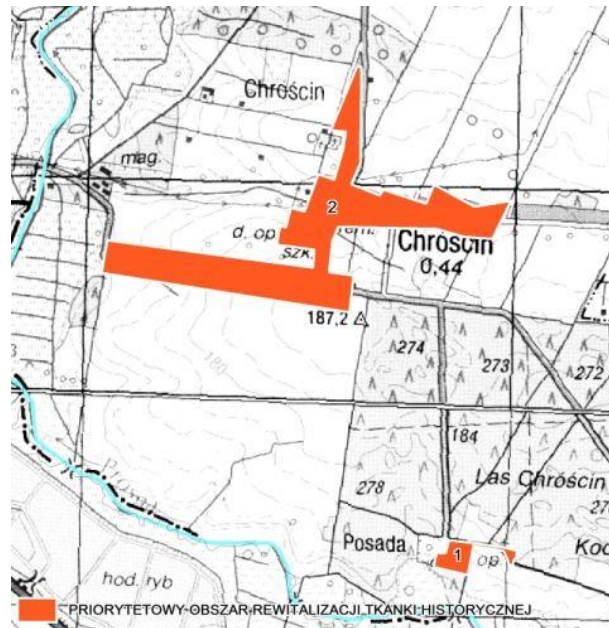
Na wskazanych obszarach do rejestru zabytków wpisane są 3 obiekty objęte strefami ścisłej ochrony konserwatorskiej: drewniany kościół pw. św. Mikołaja (XVIII w.), pałac generała Łopuchina, tzw. „zamek”, pobudowany w czasach zaboru rosyjskiego i cerkiew prawosławną św. Jerzego Zwycięzcy stanowiącą rodzinny grobowiec (XIX w.). Ponadto do ewidencji WKZ wpisane są 3 obiekty i obszary: plebania i cmentarz z zespołu kościoła pw. św. Mikołaja oraz park przypałacowy.

W latach 2009-2014 prace rewitalizacyjne zakończono na 2,3 ha (49,0% powierzchni do rewitalizacji) w obrębie zespołu kościoła pw. św. Mikołaja oraz zespołu cerkwi prawosławnej św. Jerzego Zwycięzcy.

Obszary priorytetowe

Dwa wytypowane obszary uznano za priorytetowe.

Chróscin – priorytetowe obszary rewitalizacji (nr 1, 2) (Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarach priorytetowych

Jako potrzeby wskazano:

- zamieszczenie w ewidencji wojewódzkiej całego założenia: kościoła pw. św. Mikołaja z plebanią, kaplicą i murowaną oborą stanowiących główną dominantę przestrzenną rozplanowania układu ruralistycznego,
- przeprowadzenie prac konserwatorskich pałacu generała Łopuchina, tzw. „zamku”,
- wykonanie oznakowania turystycznego wyremontowanej cerkwi zlokalizowanej w pobliżu tzw. „zamku”,
- opracowanie studium historycznego układu rozplanowania oraz zgłoszenie Chróscina do krajowej sieci najciekawszych wsi.

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne predysponują Chróscin do rangi ośrodka lokalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ZDUNY

Rys historyczny

Ośrodek o układzie wielodrożnicy z szerokim placem – rynkiem targowym (XIV w.), zachowanym do dzisiaj, który był własnością arcybiskupów gnieźnieńskich. Do XVIII w. stanowił siedzibę klucza gospodarczego, tzw. tenuty zduńskiej, a w XIX w. ekonomii bąkowskiej.

Dotychczasowe działania rewitalizacyjne

Wskazano **do rewitalizacji 1 obszar** o powierzchni 3,9 ha (0,03% powierzchni gminy) **obejmujący historyczny układ przestrzenny**.

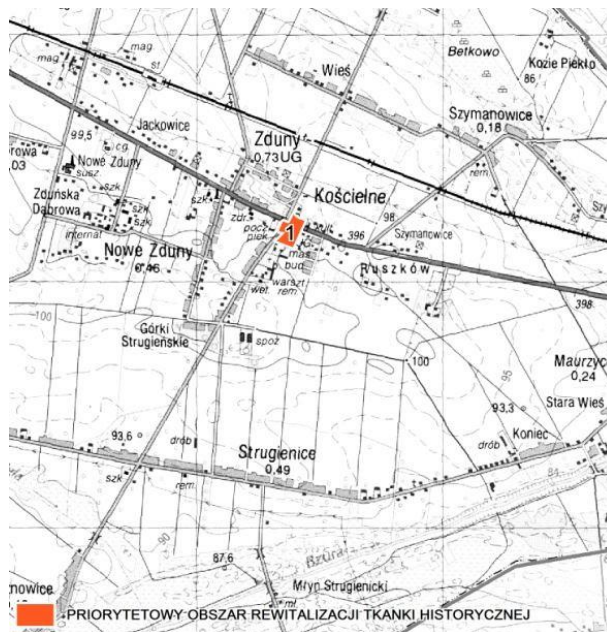
Na wskazanym obszarze do rejestru zabytków wpisane są 2 obiekty i obszary: neogotycki kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła (z przełomu XIX/XX w.) i cmentarz przykościelny z kaplicą pw. św. Antoniego Padewskiego (XIX w.). Nie występują zabytki wpisane do ewidencji WKZ.

W latach 2009-2014 zakończono prace rewitalizacyjne na powierzchni 0,33 ha (8,5% powierzchni do rewitalizacji) w obrębie obiektu usługowego.

Obszar priorytetowy

Cały obszar uznano za priorytetowy.

Zduny – priorytetowy obszar rewitalizacji (nr 1) (Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Potrzeby rewitalizacyjne w obszarze priorytetowym

Jako potrzebę wskazano wykonanie koncepcji rewitalizacji zabytkowego układu ruralistycznego w celu utworzenia przyjaznej przestrzeni publicznej sprzyjającej integracji mieszkańców. Niezbędne jest przeprowadzenie prac rewitalizacyjnych, konserwatorskich, modernizacyjnych i adaptacyjnych w neogotyckim kościele. Zachodzi także konieczność zintegrowania działań dotyczących rewitalizacji Zdun z procesami rewitalizacji Złakowa Kościelnego i Złakowa Borowego. Ponadto, istnieje potrzeba objęcia ochroną w formie parku kulturowego obszaru z nagromadzeniem zabytków w gminach: Zduny, Bielawy i Kiernozia.

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne predysponują Zduny do rangi ośrodka lokalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

Tabela. Przygotowanie ośrodków historycznych, proponowanych do włączenia w sieć, do podjęcia działań w zakresie rewitalizacji historycznych struktur miejskich (Źródło: BPPWL)

	Ośrodek wskazany do kontynuacji działań rewitalizacyjnych
	Ośrodek wymagający pilnego podjęcia działań rewitalizacyjnych

L.p.	Miasta	Obszary objęte mpzp [tak(+), część ściślowo (cz), brak(-)]	Realizacja procesów rewitalizacji w oparciu o Programy rewitalizacji			Dalsze działania rewitalizacyjne w oparciu o Koncepcję funkcjonalno przestrzenną		Potrzeby rewitalizacyjne i obszarów wybranych		Przygotowanie działań z zakresu rewitalizacji			
			brak opracowania/ nieaktualne	aktualne	w opracowaniu	opracowany	w opracowaniu	liczba obszarów	pow. obszarów w ha	wymagające podjęcia prac	rozpoczęte	zawansowane	zintegrowane w szerokim zakresie/ spracyzowane dalsze kierunki działań
1.	Chróścień	+	+					2	46,8		+		
2.	Złoty	cz		+				3	3,88	+			

Legenda do map dotyczących zasobów dziedzictwa kulturowego na tle działań i potrzeb rewitalizacyjnych w obszarach priorytetowych, znajdujących się w podrozdziałach II.3.1 i II.3.2

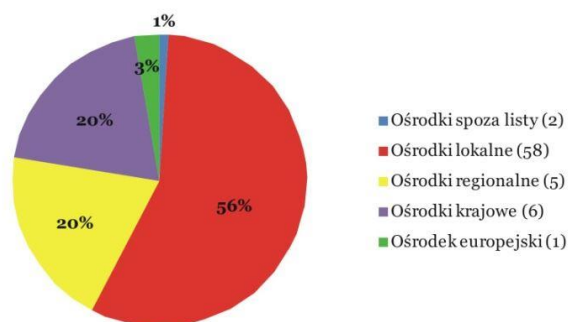
LEGENDA	FORMY OCHRONY
 OBSZARY WYBRANE NP: 1, 4, 9	 ISTNIEJĄCE POMNIKI HISTORII
OBCENA FUNKCJA OBSZARÓW	 ISTNIEJĄCE PARKI KULTUROWE
 MIESZKANIOWA	OBIEKTY ZAMIESZCZONE W EWIDENCJI WKZ ZLOKALIZOWANE W OBSZARACH PRIORYTETOWYCH
 MIESZKANIOWO-USŁUGOWA	 REJESTROWE / POZOSTALE
 KULTURALNO-ROZRYWKOWA, EDUKACYJNA	 MIESZKANIOWO-USŁUGOWE
 USŁUGOWA W TYM HANDLOWA	 UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ
 PRZEMYSŁOWA	 SAKRALNE
 KOMUNIKACYJNA	 TOWARZYSZĄCE
 PUBLICZNA - TERENY ZIELONE I REKREACYJNE	 ZAMKI, RUINY
 PUBLICZNA - RYNKI I PLACE	 PAŁACE, DWORY
 MIESZANA I INNA	 PARKI, CMENTARZE
STOPIEŃ ZAAWANSOWANIA DZIAŁAŃ REWITALIZACYJNYCH	 PRZEMYSŁOWE
 DO REWITALIZACJI	 GOSPODARCZE
 ZREWITALIZOWANY	 BRAMY, OGRODZENIA
 W TRAKCIE REWITALIZACJI	 UKŁADY URBANISTYCZNE

II.3.3.Wnioski

Do 2015 zrealizowano prace rewitalizacyjne i rewaloryzacyjne w:

- ośrodka o randze europejskiej,
- 5 ośrodkach o randze krajowej (poza Nowosolną),
- 5 ośrodkach o randze regionalnej,
- 50 z 58 ośrodków o randze lokalnej: Aleksandrów Łódzki, Bąkowa Góra, Będków, Bełchatów, Biała Rawska, Białaczów, Błaszki, Bolesławiec, Bolimów, Brzeziny, Burzenin, Chełmno, Drzewica, Działoszyn, Głowno, Gidle, Grabów, Gorzkowice, Inowłódz, Kamięńsk, Konstantynów Łódzki, Kutno, Łask, Opoczno, Oporów, Osjaków, Ozorków, Pabianice, Pajęczno, Parzęczew, Piątek, Poddębice, Poświętne-Studianna, Przedbórz, Rozprza, Spała, Spicymierz, Stryków, Szadek, Tuszyn, Tomaszów Mazowiecki, Warta, Zduńska Wola, Żelów, Zgierz, Złoczew, Żarnów, Żychlin i Żytno,
- 2 ośrodkach pretendujących do sieci unikatowych ośrodków historycznych do rangi lokalnej: Chruścin i Zduny.

Wykres. Udział obszarów zrewitalizowanych w poszczególnych grupach ośrodków w 2015 r. (Źródło: BPPWŁ)

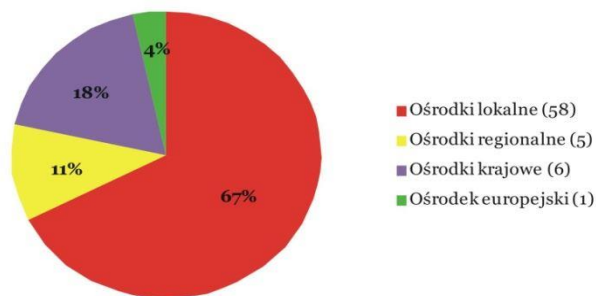

Spośród miast o randze europejskiej i krajowej największe powierzchnie poddano procesom rewitalizacyjnym w Łęczycy (38,9 ha), Łodzi (18,1 ha), Piotrkowie Trybunalskim (16,5 ha) i Sieradzu (15,2 ha). Z miast o

randze regionalnej w prowadzonych pracach rewitalizacyjnych przodują Skierniewice (36,0 ha), Wolbórz (23,3 ha) oraz Uniejów (10,0 ha). W grupie ośrodków lokalnych liderami w zakresie rewitalizacji są: Tomaszów Mazowiecki (27,1 ha) i Poddębice (16,5 ha).

W 2015 r. podjęto lub kontynuowano prace rewaloryzacyjne w ośrodku o randze europejskiej, 4 ośrodkach o randze krajowej, 4 o randze regionalnej i 34 ośrodkach o randze lokalnej.

Wykres. Udział obszarów, w których rozpoczęto działania rewitalizacyjne w poszczególnych grupach ośrodków w 2015 r. (Źródło: BPPWL)

Dobrymi przykładami zaplanowanych i zintegrowanych działań rewitalizacyjnych są projekty realizowane w miastach, takich jak: Łódź (Manufaktura, EC-1, fabryka Ludwika Grohmana), Piotrków Trybunalski (Stare Miasto z Traktem Wielu Kultur), Sieradz (Stare Miasto z Traktem Królewskim i Wzgórzem Zamkowym), Skierniewice (Trakt Dworcowy i Koszary Carskie), Zgierz (Rewitalizacja strefy śródmiejskiej i kompleksu architektury drewnianej), Tomaszów Mazowiecki (centrum miasta, Pl. Kościuszki i bulwary nadrzeczne), Łowicz (Nowy Rynek z Bazyliką Katedralną i Parkiem Błonie), Kutno (Tworzenie Miasta Róż), Bełchatów (historyczna część miasta z Gigantami Mocy) czy Łask (Stare Miasto).

Najlepsze rewitalizacje oceniane były m.in. przez Towarzystwo Urbanistów Polskich, które wśród realizacji krajowych nagrodziło 10 zrewaloryzowanych obszarów z terenu województwa łódzkiego, w tym:

- w 2011 r. – Plac Narutowicza w Bełchatowie,
- w 2012 r. – Park Kulturowy Miasto Tkaczy w Zgierzu, wyróżniono: Rynek Starego Miasta i ul. Rycerską w Sieradzu,
- w 2014 r. – Plac 11 Listopada w Łasku,
- w 2015 r. – Park miejski w Skierniewicach, Plac Wolności z odbudowanym budynkiem ratusza w Zduńskiej Woli, odtworzenie naturalnego koryta starorzecza Żegliny wraz z budową ciągów pieszo-rowerowych w Sieradzu.

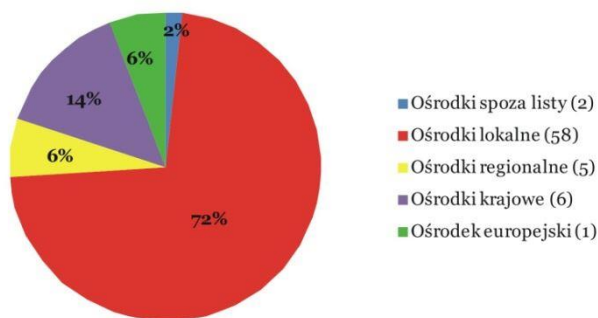
Dalsze potrzeby rewitalizacyjne występują nadal w ośrodku o randze europejskiej, wszystkich 6 ośrodkach o randze krajowej, wszystkich 5 ośrodkach o randze regionalnej i 56 z 58 ośrodków o randze lokalnej (poza Kutnem i Głownem).

Największe potrzeby występują w najliczniejszej grupie ośrodków lokalnych (72,0%).

Największa jednostkowa skala potrzeb rewitalizacyjnych związanych zarówno z odnową silnie zdegradowanych struktur przestrzennych, jak i aspektami społecznymi (6,0%), występuje w Łodzi, gdzie wymagana jest interwencja z poziomu państwa.

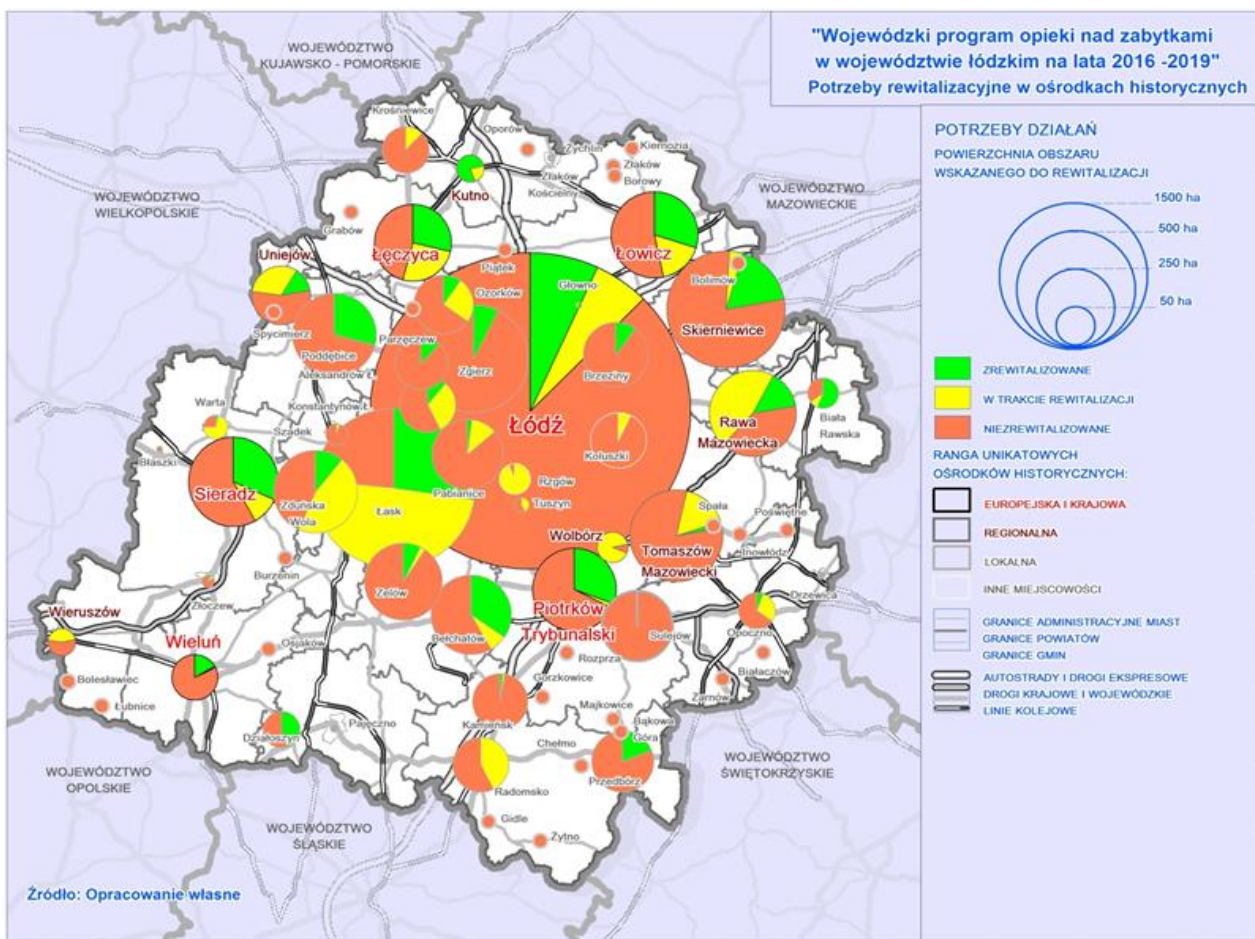
Wykres. Udział obszarów wymagających podjęcia nowych działań rewitalizacyjnych w poszczególnych grupach ośrodków w 2015 r. (Źródło: BPPWL)

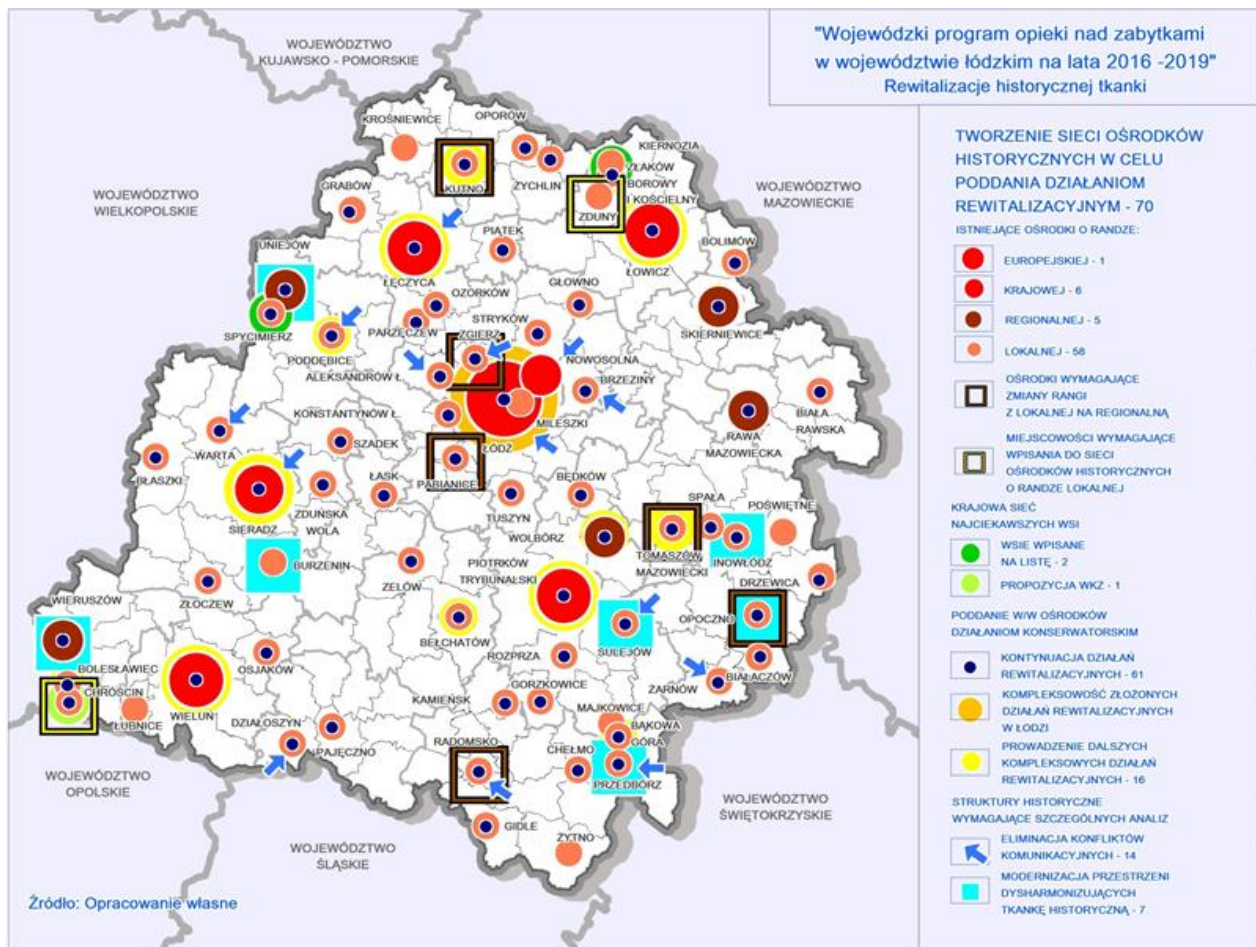

Przeprowadzone rewitalizacje predysponują Kutno, Opoczno, Pabianice, Radomsko, Tomaszów Mazowiecki oraz Zgierz do zmiany rangi w sieci unikatowych ośrodków historycznych – z lokalnej na regionalną.

Analizy struktur historycznych i potrzeb rewitalizacyjnych Chróścina i Zdun pozwalają na włączenie tych miejscowości do sieci unikatowych ośrodków historycznych o randze lokalnej.

III. CELE, DZIAŁANIA I ZADANIA

III.1. CELE, DZIAŁANIA I ZADANIA W REGIONIE

Cele wyznaczone od 2008r. w kolejnych edycjach „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim” są aktualne, a realizowane zadania wymagają kontynuacji.

Celem strategicznym i priorytetem rozwojowym regionu łódzkiego pozostaje: **„Zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego i spuścizny dziejowej”**.

Aktualna pozostaje również wizja rozwoju, wskazująca województwo łódzkie jako **„region wyróżniający się różnorodnością walorów dziedzictwa kulturowego i spuścizny dziejowej, stanowiących podstawę wielokulturowej tożsamości województwa”**.

Cele operacyjne: **„Regionalny system zarządzania dziedzictwem kulturowym”, „Atrakcyjność krajobrazu kulturowego” i „Tożsamość wielokulturowa regionu”** będą realizowane poprzez priorytetyzację działań.

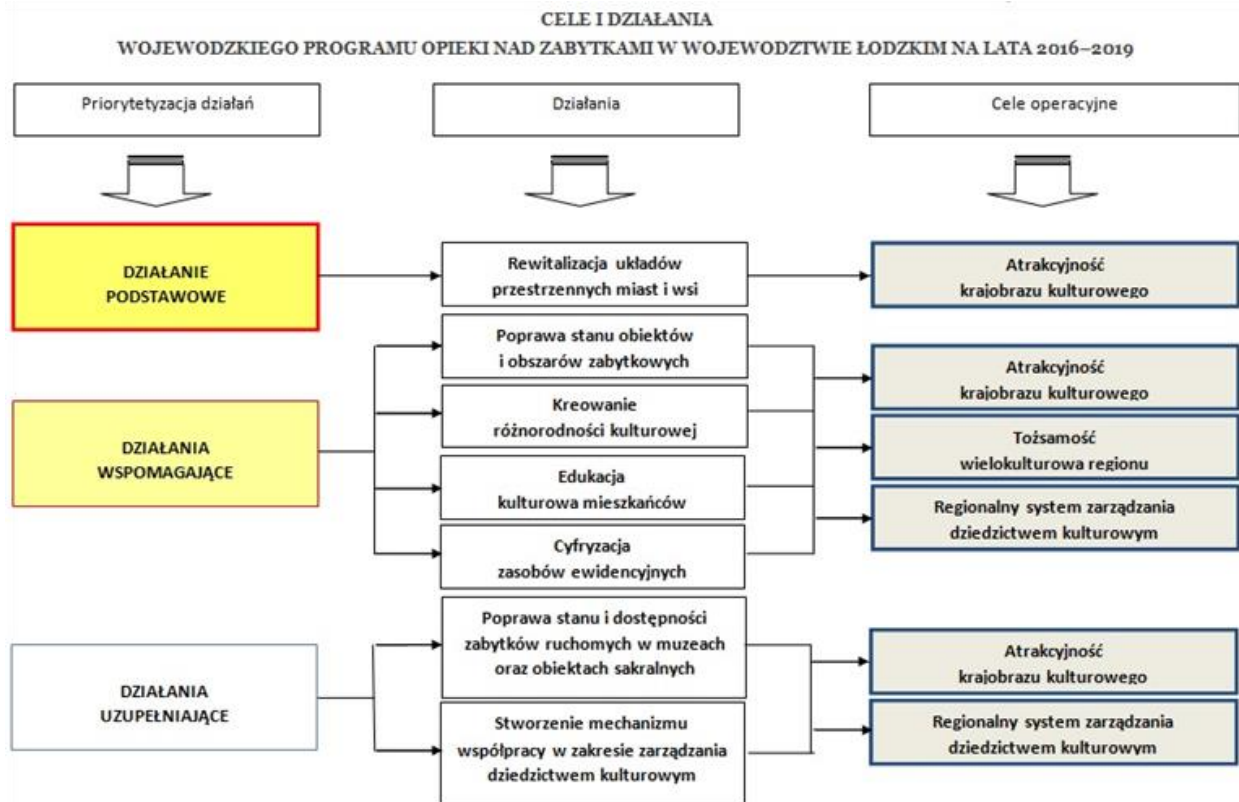
Utrzymanie i ochrona dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie harmonijnego krajobrazu wymagają podjęcia konkretnych i skoordynowanych działań uwzględniających specyfikę poszczególnych zespołów i jednostek osadniczych. Priorytetyzacja i koncentracja zadań wskazanych w poprzednich edycjach programu pozwoli na uzyskanie efektu synergii, zarówno w wymiarze terytorialnym, jak i tematycznym.

Przyjmuje się, że ze względu na znaczące przemiany gospodarcze, społeczne i przestrzenne, zachodzące w ostatnich latach, dominującym problemem i działaniem priorytetowym (podstawowym) w województwie łódzkim jest **„rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi”**.

Jako działania wspomagające procesy rewitalizacji w WPOnZ wskazuje się: **„poprawę stanu obiektów i obszarów zabytkowych”, „kreowanie różnorodności kulturowej”, „edukację kulturową mieszkańców województwa” oraz „cyfryzację zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim”**.

Pozostałe działania wskazane w WPOnZ zaliczono do działań uzupełniających. Są to: „**stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym**” i „**poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych**”.

Priorytetyzacja działań wskazanych w Programie jest zgodna z przyjętą misją Programu, którą jest: „**Prowadzenie polityki zarządzania dziedzictwem kulturowym nakierowanej na rewitalizację układów przestrzennych miast i wsi, poprawę stanu obiektów i obszarów zabytkowych i ich społecznych funkcji. Polityka ta będzie oparta o partnerską wielopodmiotową współpracę, kształtowanie świadomości społecznej i promocję różnorodności kulturowej**”, a także przyczyni się do stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w województwie łódzkim.

III.1.1. Działanie podstawowe

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Istotą rewitalizacji jako procesu wyprowadzenia obszarów zdegradowanych ze stanu kryzysowego są działania skoncentrowane terytorialnie, integrujące interwencję na rzecz przestrzeni oraz lokalnej społeczności i gospodarki.

Zakłada się, że rewitalizacja w rozumieniu „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2016-2019” będzie stanowić jedynie część kompleksowego procesu przemian przestrzennych, społecznych i ekonomicznych w zdegradowanych częściach miast, skoncentrowanego na ich historycznych strukturach zabytkowych. Zachowane historyczne układy przestrzenne wymagają podjęcia lub kontynuacji złożonych działań na rzecz zachowania ich zabytkowego charakteru. Działania rewitalizacyjne obejmują remonty, modernizacje, rewitalizacje i rehabilitacje obiektów zabytkowych oraz ich zespołów, ze szczególnym wyróżnieniem obiektów i obszarów reprezentatywnych dla walorów kulturowych regionu. Część działań prowadzonych w zabytkach i ich otoczeniu będzie miała charakter naprawczy. Przyjmuje się, że będą to kompleksowo przeprowadzane działania konserwatorskie, umożliwiające np. tworzenie kolejnych pomników historii w regionie. Podejmowane działania wpłyną na poprawę jakości życia mieszkańców oraz ożywianie zrewitalizowanych obszarów. Zakłada się, że działania rewitalizacyjne będą oparte na studiach historycznych oraz

katalogach budownictwa regionalnego jako wytycznych dla nowych dokumentów planistycznych i prowadzonych działań rewitalizacyjnych. Przyjmuje się, że katalogi tradycyjnego budownictwa powstaną zarówno na poziomie regionalnym, jak i lokalnym, a w dokumentach planistycznych (studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego) pojawią się stosowne zapisy odnoszące się do zasad ochrony tradycyjnego budownictwa i stosowania form tradycyjnych w budownictwie współczesnym. Ustalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego doprowadzą także do ograniczania powstawania obiektów dysharmonijnych, obcych kulturowo, przysłaniających historyczne panoramy i deformujących sylwetki miejscowości widoczne z tradycyjnych punktów widokowych.

Ukierunkowanie działania podstawowego na substancje zabytkowe ośrodków historycznych wpłynie na wzmocnienie wojewódzkiej sieci ośrodków historycznych w krajobrazie regionu oraz poprawę kompozycji przestrzeni historycznej województwa, co przyczyni się do przywrócenia ładności przestrzennej i wzrostu atrakcyjności krajobrazu kulturowego.

Zadania:

- realizacja kompleksowych rewitalizacji zabytkowych centrów miast, przestrzeni publicznych i zabytkowych zespołów zabudowy, przeprowadzana w oparciu o studia historyczne w ośrodkach miejskich i wiejskich, w tym w szczególności w ośrodkach tworzących sieć historyczną,
- kontynuacja opracowania katalogów budownictwa regionalnego dorzeczy: Warty, Pilicy i Bzury,
- opracowywanie gminnych programów rewitalizacji w województwie.
- opracowywanie studiów historycznych, stanowiących wytyczne dla miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w tym miejscowych planów rewitalizacji.

WSKAŹNIK MONITOROWANY:

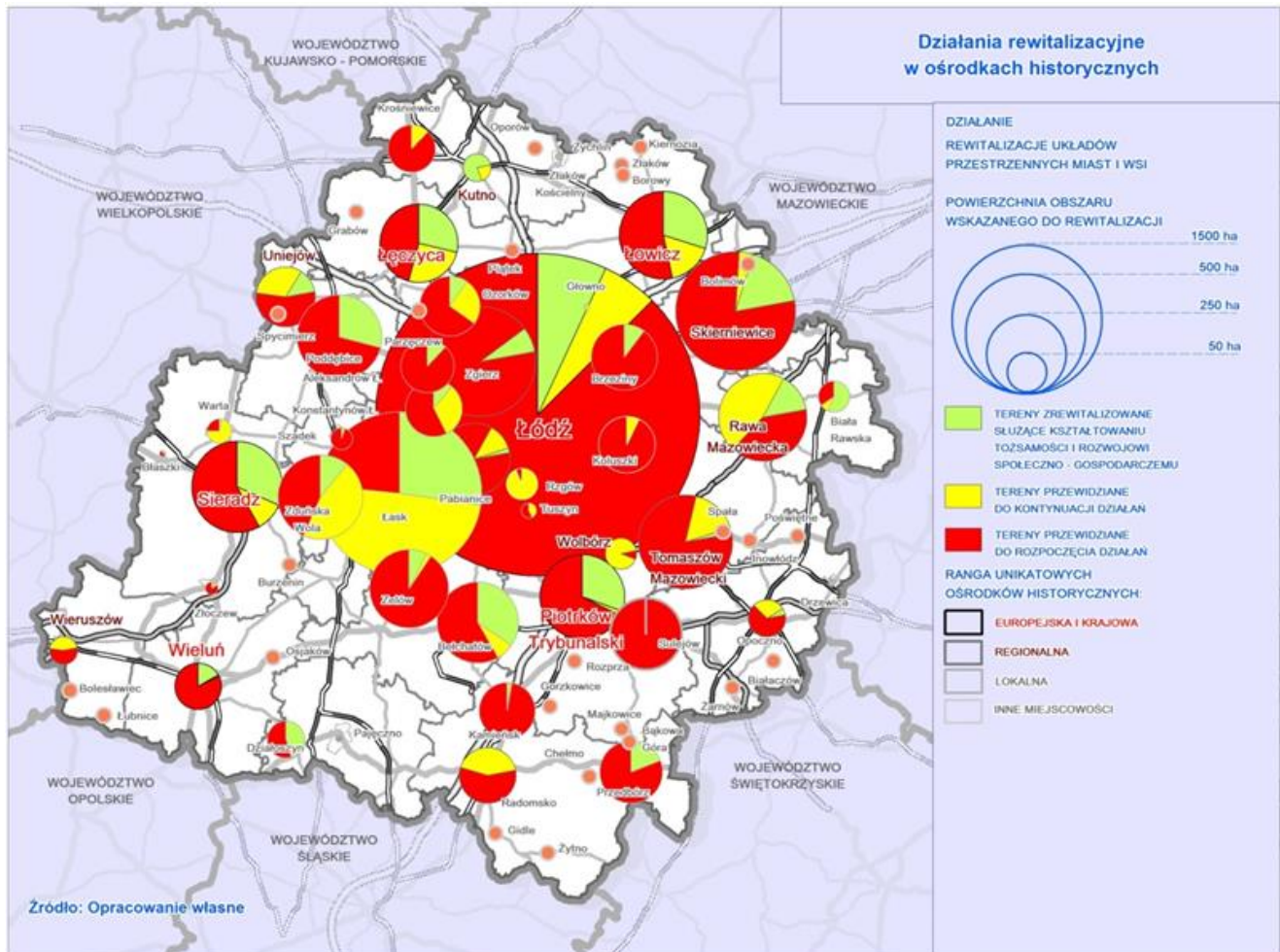
	Stan obecny 2015	Stan docelowy 2019
· liczba przeprowadzonych rewitalizacji	58	72
· liczba wykonanych studiów historycznych	23	40
· liczba katalogów budownictwa regionalnego	1	2

Odpowiedzialni za realizację:

- Samorząd Województwa Łódzkiego, samorządy lokalne, podmioty prawne, właściciele i użytkownicy obiektów i obszarów zabytkowych, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, Zarządy Dróg.

Współpraca merytoryczna:

- Narodowy Instytut Dziedzictwa Oddział Terenowy w Łodzi, Towarzystwo Urbanistów Polskich, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, uczelnie wyższe.

III.1.2. Działania wspomagające

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Podstawą ochrony obiektów i obszarów zabytkowych jest poprawa ich stanu technicznego. Szczególnie jest to ważne w odniesieniu do obiektów i obszarów reprezentatywnych dla województwa. Zakłada się, że prowadzenie złożonych prac remontowych przyczyni się do wzrostu liczby obszarów i obiektów w bardzo dobrym stanie technicznym. Szczególnie istotne będzie zabezpieczenie drewnianych obiektów zabytkowych przed zagrożeniem pożarowym.

Przyjmuje się, że kontynuacja prac nad identyfikacją stanowisk archeologicznych oraz prowadzenie prac badawczych zagrożonych stanowisk archeologicznych doprowadzi do poznania i ochrony dziedzictwa archeologicznego województwa. Zakłada się, że wpłynie na to również promocja zabytków archeologicznych, realizowana poprzez organizowanie wystaw muzealnych, festynów archeologicznych i historycznych, tworzenie wiosek archeologicznych, popularyzację archeologii w programach szkolnych, edukację w mediach, zwiększanie zakresu miejsc ekspozycji np. w gminnych centrach kultury.

Zakłada się, że prowadzonym działaniom rewitalizacyjnym ośrodków historycznych będą towarzyszyć rewaloryzacje terenów zieleni, w tym parków, ogrodów i cmentarzy, m.in. w ramach realizacji projektu „Przyrodnicze perły województwa łódzkiego – program rewitalizacji zabytkowych parków”.

Przyjmuje się, że poprawa stanu technicznego obiektów i obszarów zabytkowych podniesie ich prestiż i doprowadzi do objęcia części z nich ochroną w formie pomników historii lub parków kulturowych, stanowiąc kulturową wizytówkę regionu. Nowe formy ochrony ułatwią pozyskiwanie funduszy zewnętrznych na kontynuację działań rewaloryzacyjnych w otoczeniu cennych obiektów.

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych przyczyni się do wzrostu atrakcyjności krajobrazu kulturowego województwa.

Zadania:

- opracowanie wniosków w celu uznania za pomniki historii następujących obszarów: 1. Zespołu przestrzennego Arkadia – Nieborów, 2. Zespołu osadniczo-przestrzennego Tum – stara Łęczyca, 3. Zespołu drewnianych kościołów wieluńskich, 4. zespołu kościoła pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Boguszycach, 5. Piotrkowa Trybunalskiego – kolebki polskiego parlamentaryzmu,
- podjęcie działań na rzecz wpisu cmentarza żydowskiego w Łodzi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,
- stymulowanie samorządów lokalnych do utworzenia parków kulturowych²⁸⁾, mogących stanowić podstawę rozwoju turystyki kulturowej, w tym w szczególności: 1. Rejon Boguszyce – Byliny Stare, 2. Besiekiery, 3. Łęczyca – Tum – Góra Świętej Małgorzaty, 4. Szlakiem kutnowskich kościołów drewnianych, 5. Śladami Jarosława Iwaszkiewicza w dolinie Moszczenicy, 6. Sulejów – Podklasztorze, 7. Spalsko – Inowłodzki, 8. Bąkowa Góra – Majkowie, 9. Doliny Proсны, 10. Młynów nad Grabią, 11. Dworów Ziemi Sieradzkiej, 12. Kamion – Toporów, 13. Doliny Warty, 14. Szlakiem kościołów drewnianych w rejonie Zgierza, 15. Archeologiczna osada Krakówek w Brzezinach, 16. Śladami Reymonta, 17. Rejon Łagiewnik, 18. Układ urbanistyczny Jeżowa, 19. Zespół kościoła w Buczku, 20. Zespół kościoła w Krzyworzece, 21. Zespołu kościoła w Żarnowie, 22. Zespół kościoła w Rudzie, 23. Zespół pałacowy w Wolborzu, 24. Archeologiczny w Nowym Kawęczynie, 25. Układ urbanistyczny wraz z kościołem w Warcie, 26. Archeologiczny w Rawie Mazowieckiej, 27. Archeologiczny wokół zbiornika Jeziorsko, 28. Uniejów – Spycimierz, 29. Archeologiczny w miejscowości Krzętle, 30. Archeologiczny Konopnica – Strobin, 31. Archeologiczny w Wieruszowie, 32. Archeologiczny „Wioska Lutomiersk”²⁹⁾, 33. Archeologiczny Burzenin – Witów – Tyczyn – Okopy, 34. Osiedle pracowników kolei w Koluszkach, 35. Ozorków klasycystyczny, 36. Pole bitwy nad Rawką – w hołdzie ofiarom wojny w Bolimowie, 37. związanego z postacią Marii Walewskiej, obejmującego gminy: Zduny, Kiernozia, Bielawy,
- prowadzenie działań konserwatorskich w obiektach z listy zabytków reprezentatywnych,
- objęcie wpisem do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych,
- rewaloryzacja zabytkowych układów zieleni, parków, ogrodów m.in. w następujących miejscowościach: Białaczowie, Bronowie, Cieszanowicach, Daszynie, Małkowie, Mroczkowie Gościnnym, Łodzi (w tym Parku im. J. Poniatowskiego i parku im. S. Moniuszki), Skotnikach, Starcach, Stawowickach, Walewiczach, Wolborzu, Zadzimiu,
- prowadzenie prac badawczych zagrożonych stanowisk archeologicznych, szczególnie z listy reprezentatywnych zabytków archeologicznych.

WSKAŹNIK MONITOROWANY:

	Stan obecny 2015	Stan docelowy 2019
- Liczba parków kulturowych	4	41
- Liczba pomników historii	3	8
- Liczba zabytków reprezentatywnych poddanych rewaloryzacji i remontom	178	205
- Liczba zrewaloryzowanych układów zieleni komponowanej	28	50

Odpowiedzialni za realizację:

- samorządy lokalne, właściciele i użytkownicy obiektów i obszarów zabytkowych, Narodowy Instytut Dziedzictwa Oddział Terenowy w Łodzi, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków.

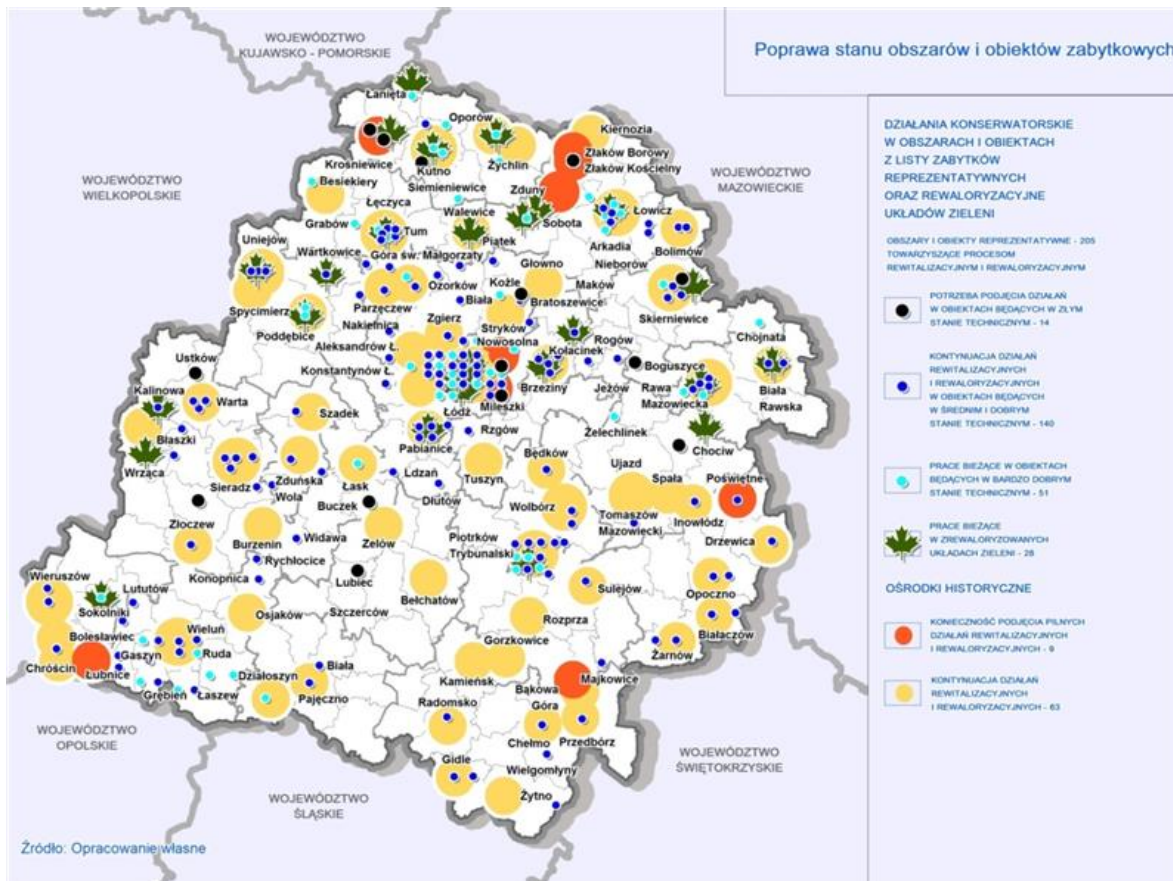
Współpraca merytoryczna:

- uczelnie wyższe, Towarzystwo Urbanistów Polskich, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami.

²⁸⁾ Przedstawiona lista jest otwarta i nie stanowi ograniczenia dla powoływania innych parków kulturowych.

²⁹⁾ Przedstawiona lista jest otwarta i nie stanowi ograniczenia dla rewaloryzacji innych zabytkowych układów zieleni, parków czy ogrodów.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Istotą kreowania różnorodności kulturowej województwa łódzkiego jest kształtowanie różnych podregionów kulturowych mających istotny wpływ na charakter rewitalizowanych przestrzeni.

Zakłada się rozwój reaktywowanych w ostatnim czasie trzech podregionów kulturowych: kutnowskiego (rzeźba ludowa), aglomeracji łódzkiej (dziedzictwo postindustrialne) i siemkowickiego, m.in. poprzez tworzenie nowych skansenów ludowych (m.in. w Tadzynie czy w Złakowie Borowym) i ożywianie już istniejących 26 obiektów. Przyjmuje się, że podejmowane działania pozwolą na rozpowszechnienie wiedzy o przynależności łowickiego podregionu kulturowego do województwa łódzkiego m.in. poprzez łączenie wiedzy o Procesji Bożego Ciała w Łowiczu, wpisanej na listę Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego z okolicznymi atrakcjami (muzeum, skansen i zrewitalizowany rynek w Łowiczu oraz skansen w pobliskich Maurzycach). Zakłada się, że ożywianie tożsamości regionalnej nastąpi również dzięki promocji wydarzeń kulturalnych, m.in. układania kwiatowych kobierców w Święto Bożego Ciała w Spycimierzu, Wolborzu czy Rawie Mazowieckiej. Zakłada się, że świadectwem wielokulturowości regionu będzie Trakt Wielu Kultur tworzony w Piotrkowie Trybunalskim. Przyjmuje się, że poprawie postrzegania regionu jako zróżnicowanego kulturowo, będzie sprzyjać wzmacnianie lokalnych tradycji, w tym upowszechnianie kolejnych lokalnych tradycyjnych produktów kulinarnych, wpisanych na Krajową Listę Produktów Tradycyjnych (obecnie 5,8% wszystkich produktów w kraju), przyczyniających się do zwiększenia zainteresowania turystyką kulinarną.

Zakłada się, że rozpowszechnianie regionalnych produktów kulinarnych odbywać się będzie w ramach imprez regionalnych, targów (żywności ekologicznej i regionalnej, turystycznych), w skansenach i gospodarstwach agroturystycznych produkujących żywność.

Przyjmuje się, że rewitalizacja przestrzeni przemysłowych umożliwi rozwój Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego w ramach sieci ERIH w województwie łódzkim, a szczególnie w obszarze aglomeracji łódzkiej.

Zakłada się, że kreowanie różnorodności kulturowej przyczyni się do pogłębienia tożsamości kulturowej regionu, a kultywowane i promowane tradycje lokalne, decydujące o charakterze poszczególnych podregionów kulturowych województwa umożliwią wzrost atrakcyjności jego krajobrazu kulturowego.

Zadania:

- podejmowanie działań na rzecz zachowania reliktyw wielokulturowości regionu – mniejszości narodowych,
- podejmowanie działań w celu utworzenia Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego i innych szlaków kulturowych,
- wprowadzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej szlaków kulturowych i towarzyszących im obiektów zabytkowych,
- aktywizacja podregionów kulturowych oraz promowanie ich walorów wraz z prowadzonymi w nich działaniami i zamierzeniami rewitalizacyjnymi.
- utworzenie nowych skansenów³⁰⁾ (m.in. Tadzín, Złaków Borowy),
- prowadzenie działań konserwatorskich w istniejących skansenach,
- ożywianie skansenów m.in. poprzez spotkania z twórcami ludowymi, warsztaty ginących zawodów, przygotowanie aktywnego programu zwiedzania, festiwale, wydarzenia, dni tematyczne, etc.,
- współorganizowanie i promowanie corocznych, regionalnych krajowych obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa oraz Międzynarodowych Dni Ochrony Zabytków,
- identyfikacja nowych produktów regionalnych.

WSKAŹNIK MONITOROWANY:

	Stan obecny 2015	Stan docelowy 2019
- Liczba skansenów	26	28
- Liczba skansenów, w których wykonano prace konserwatorskie	4	10
- Liczba skansenów, w których podjęto działania z zakresu ożywiania skansenów	8	20
- Liczba oznakowanych szlaków kulturowych	5	10
- Liczba produktów tradycyjnych zamieszczonych na liście Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi	85	110

Odpowiedzialni za realizację:

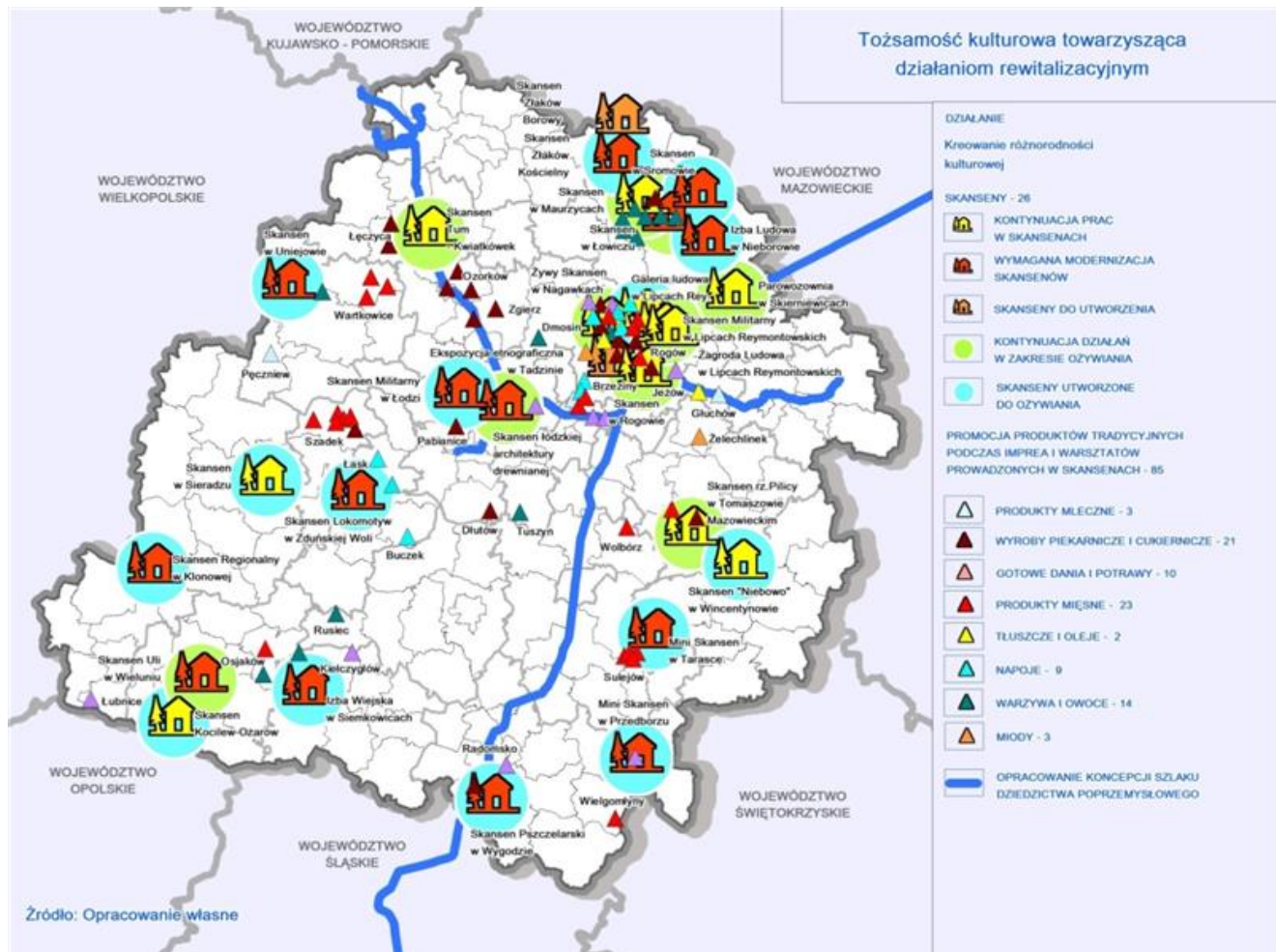
- Samorząd Województwa Łódzkiego, instytucje kultury, samorządy lokalne, podmioty prawne, Polskie Stowarzyszenie Miłośników Kolei, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego.

Współpraca merytoryczna:

- Towarzystwo Urbanistów Polskich, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami.

³⁰⁾ Przedstawiona lista jest otwarta i nie stanowi ograniczenia dla tworzenia nowych, niewymienionych skansenów ludowych.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Istotą efektywnej edukacji regionalnej w województwie jest podejmowanie jej już na poziomie szkolnictwa podstawowego. Zakłada się, że edukacja w zakresie upowszechniania dziedzictwa kulturowego obejmie różne formy organizacyjne m.in. lekcje muzealne, rajdy prowadzone ścieżkami edukacji regionalnej, rekonstrukcje walk i wydarzeń historycznych, spektakle i konkursy wiedzy o regionie. Przyjmuje się, że będą organizowane konkursy, w tym fotograficzne i olimpiady umożliwiające aktywne włączanie się w problematykę dziedzictwa kulturowego. Powstaną nowe trasy turystyczne o charakterze ścieżek edukacyjnych dla realizacji szkolnych programów edukacyjnych o regionie łódzkim.

Zakłada się, że edukacja regionalna będzie realizowana w ramach partnerskiej współpracy szkół oraz instytucji kultury (m.in. muzeów, domów kultury, ośrodków kultury). Przyjmuje się, że edukacja będzie prowadzona zarówno wśród młodzieży szkolnej, jak również w środowisku przedstawicieli samorządów lokalnych, dydaktyków, animatorów kultury, przedsiębiorców związanych z sektorem turystycznym, a także osób zatrudnionych w innych branżach mogących mieć potencjalny kontakt z odwiedzającymi region łódzki.

Przyjmuje się, że zasoby dziedzictwa kulturowego województwa, szczególnie zrewitalizowane obszary i obiekty, w tym objęte formami ochrony w postaci pomników historii i parków kulturowych będą popularyzowane w mediach, przez co przyczynią się do promocji województwa jako regionu o atrakcyjnym krajobrazie kulturowym oraz wzmocnią tożsamość kulturową regionu.

Zadania:

- opracowanie nowych podręczników i tras edukacji regionalnej,
- organizowanie konkursów z zakresu wiedzy o regionie,
- organizowanie konkursów fotograficznych z zakresu walorów dziedzictwa kulturowego województwa,
- wydawanie przewodników po województwie i informatorów kulturalnych województwa łódzkiego,

- aktualizacja elektronicznego kalendarza imprez kulturalnych (np. regionkultury.pl),
- popularyzowanie zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w mediach (prasie, radiu, telewizji, filmie, Internecie), w tym promocja istniejących pomników historii i parków kulturowych.

WSKAŹNIK MONITOROWANY:

	Stan obecny 2015	Stan docelowy 2019
- Liczba konkursów wiedzy o regionie	2	3
- Liczba konkursów fotograficznych prezentujących walory dziedzictwa kulturowego	2	4
- Liczba przewodników po województwie	12	15

Odpowiedzialni za realizację:

- Samorząd Województwa Łódzkiego, instytucje kultury, Wojewódzki Urząd Ochrony zabytków, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Muzeum Archeologiczno-Etnograficzne w Łodzi, Towarzystwo Opieki nad zabytkami, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, uczelnie wyższe, inne podmioty prawne.

Współpraca merytoryczna:

- Narodowy Instytut Dziedzictwa Oddział Terenowy w Łodzi.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim

Cyfryzacja jest istotną formą upowszechniania i udostępniania informacji o prowadzonych działaniach dotyczących ochrony kształtowania dziedzictwa kulturowego. Zakłada się, że w województwie łódzkim nastąpi zdigitalizowanie wszystkich możliwie dostępnych informacji, w tym o przeprowadzonych działaniach rewitalizacyjnych, obiektach zabytkowych, zbiorach muzealnych i wydarzeniach. Zakłada się, że wszystkie placówki muzealne w województwie będą posiadały własną stronę internetową (obecnie stroną dedykowaną konkretnej placówce posiada 55 muzeów – 63,0% ogółu obiektów).

Przyjmuje się, że wśród zdigitalizowanych danych, dostępnych w wersji cyfrowej, znajdzie się wojewódzka ewidencja zabytków oraz, że wzrośnie liczba gmin udostępniających na swojej stronie internetowej opracowane karty ewidencyjne obiektów zabytkowych oraz lokalny program rewitalizacji, jak również gminny program opieki nad zabytkami. W wersji numerycznej będą także dostępne powiatowe programy opieki nad zabytkami.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego usprawni zarządzanie nimi. Zakłada się, że kompleksowa baza danych będzie elementem platformy informacyjnej w zakresie systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym w regionie.

Zadania:

- cyfryzacja gminnych ewidencji zabytków,
- stworzenie stron internetowych instytucji muzealnych,
- digitalizacja ewidencyjnych zbiorów muzealnych,
- zamieszczanie programów rewitalizacji na stronach internetowych samorządów lokalnych oraz możliwość przeprowadzania konsultacji społecznych drogą elektroniczną,
- udostępnianie powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami na stronach internetowych samorządów lokalnych.

WSKAŹNIK MONITOROWANY:

	Stan obecny 2015	Stan docelowy 2019
- Cyfryzacja wojewódzkiej ewidencji zabytków	0	1
- Liczba zdigitalizowanych gminnych ewidencji zabytków	17	149
- Liczba muzeów posiadających stronę internetową	55	87
- Liczba muzeów posiadających zdigitalizowane zasoby ewidencyjne	32	87
- Liczba programów rewitalizacji zamieszczonych	5	50

na stronach internetowych samorządów lokalnych		
- Liczba powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami zamieszczonych na stronach internetowych samorządów lokalnych	10	201

Odpowiedzialni za realizację:

- Samorząd Województwa Łódzkiego, samorzady lokalne, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Łódzki Dom Kultury, Regionalna Organizacja Turystyczna, Muzea.

Współpraca merytoryczna:

- Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, uczelnie wyższe.

III.1.3. Działania uzupełniające

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Realizacja zadań związanych z rewitalizacją prowadzoną w obrębie struktur zabytkowych stwarza nowe możliwości, które przyczyniają się m.in. do poprawy stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach i obiektach sakralnych. Zakłada się, że powstaną nowe placówki muzealne, a wśród istniejących dokończony zostanie rozpoczęty remont 7 obiektów. Ponadto w wielu muzeach przeprowadzone zostaną prace adaptacyjne, dostosowujące je dla potrzeb osób niepełnosprawnych ruchowo oraz osób z niepełnosprawnością słuchową i wzrokową. Przyjmuje się, że będą realizowane jako priorytetowe prace związane z wyposażeniem obiektów zabytkowych (muzea oraz drewniane obiekty sakralne) w zabezpieczenia przeciwpożarowe i antywłamaniowe oraz kolejne obiekty będą włączane do krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego.

Zakłada się kontynuację lub podjęcie działań rewitalizacyjnych w ośrodkach historycznych z obiektami muzealnymi.

Przyjmuje się także, że nastąpi doposażenie muzeów w województwie w nowoczesne formy przekazu, nowe systemy wystawiennicze i ekspozycyjne oraz techniki wystawiennicze (m.in. wystawy multimedialne, panele, kioski i audioprzewodniki).

Zakłada się, że poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach i obiektach sakralnych oraz rozpropagowanie wiedzy o nich przyczynią się do wzrostu atrakcyjności krajobrazu kulturowego regionu.

Zadania:

- tworzenie muzeów wzmacniających tożsamość regionalną,
- propagowanie dni otwartych np. Nocy Muzeów, Europejskich Dni Dziedzictwa czy Międzynarodowych Dni Ochrony Zabytków, zarówno wśród placówek muzealnych, jak i odbiorców oferty,
- wykonanie instalacji przeciwpożarowych i antywłamaniowych w wytypowanych obiektach zabytkowych m.in. w Łodzi (2), Warcie, Sieradzu, Piotrkowie Trybunalskim i Sulejowie, wyposażenie 62 drewnianych obiektów sakralnych wraz z zabytkami ruchomymi w system sygnalizacji pożaru (SSP) oraz wykonanie systemu sygnalizacji włamania i napadu (SSWN) w 60 obiektach oraz podłączenie 12 muzeów do krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego,
- wykonanie kompleksowych działań rewitalizacyjnych w 29 ośrodkach historycznych z obiektami muzealnymi,
- wykonanie rewaloryzacji w 6 wytypowanych zabytkowych obiektach muzealnych (Łódź – 5, Poświętne) i dokonanie modernizacji 7 wytypowanych obiektów niebędących zabytkami, w których funkcjonują muzea (Łódź – 3, Rogów, Poświętne, Lipce Reymontowskie, Chorki),
- realizacja w placówkach muzealnych nowoczesnych, audiowizualnych środków przekazu, w tym m.in. rozszerzenie działalności kulturalno-edukacyjnej w: Regionalno-Sakralnym Muzeum przy Klasztorze oo. Cystersów w Sulejowie, Muzeum Miasta i Rzeki Warty w Warcie, Muzeum Ludowym Ziemi Przedborskiej w Przedborzu, Muzeum Komunikacji Miejskiej i Zajezdni Muzealnej Brus w Łodzi, Muzeum Historii Łasku oraz Małym Muzeum Regionalnym w Poddębicach.

WSKAŹNIK MONITOROWANY:

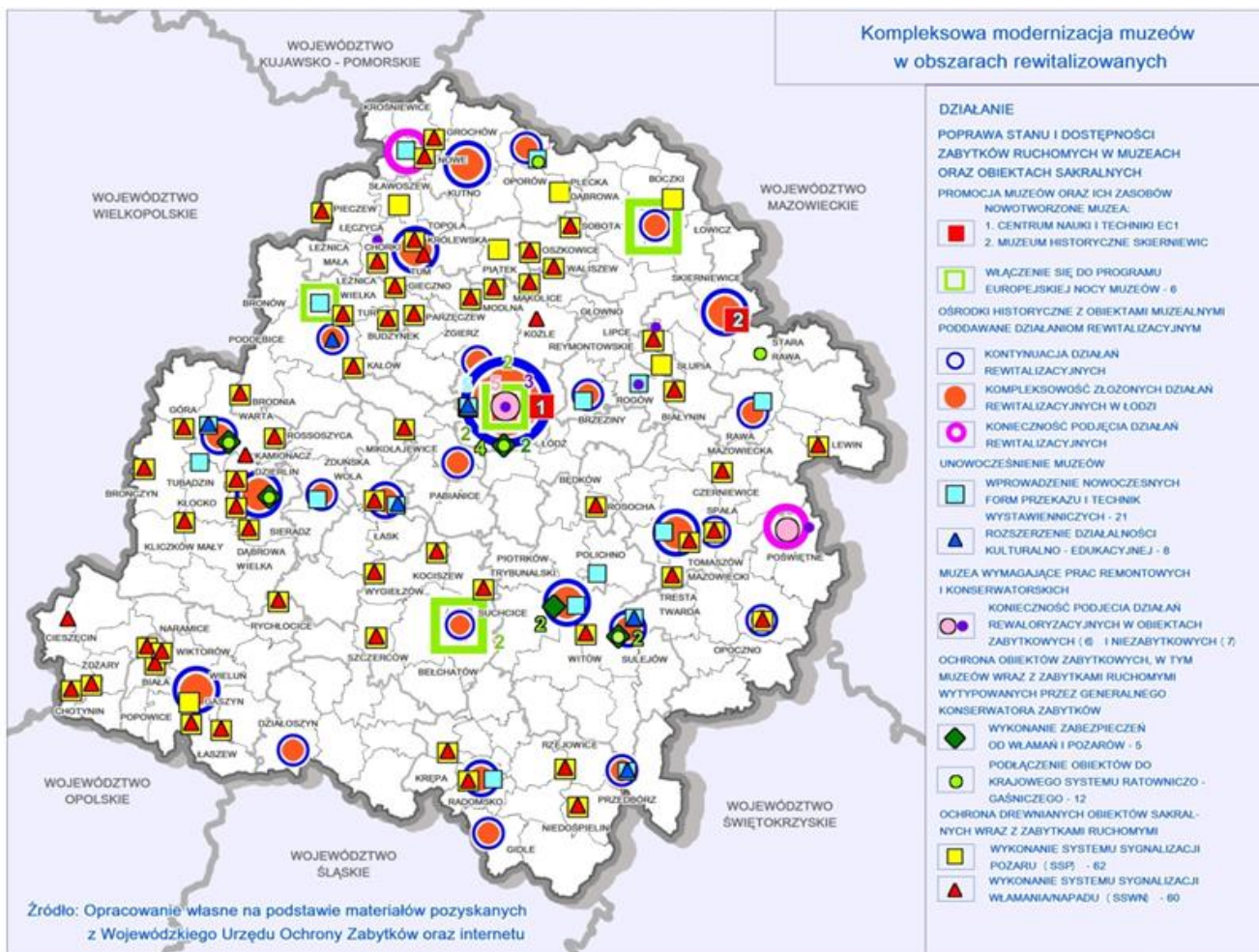
	Stan obecny 2015	Stan docelowy 2019
- Liczba muzeów	87	89
- Muzea wykorzystujące nowoczesne formy i techniki przekazu, posiadające nowoczesne systemy wystawiennicze i ekspozycyjne	25	45
- Muzea prowadzące edukację muzealną i różnorodne działania kulturalne (poza organizacją wystaw)	46	54
- Liczba obiektów posiadających zabezpieczenia przeciwpożarowe i antywłamaniowe	98	169
- Kompleksowe działania rewitalizacyjne w ośrodkach historycznych z obiektami muzealnymi	31	37
- Rewaloryzacja w zabytkowych obiektach muzealnych	54	60
- Modernizacja nie zabytkowych obiektów, w których mieszczą się muzea	16	23

Odpowiedzialni za realizację:

- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, samorządy gmin, instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, Samorząd Województwa Łódzkiego, prywatni właściciele.

Współpraca merytoryczna:

- Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego w Łodzi, Polskie Stowarzyszenie Miłośników Kolei.

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zakłada się, że mechanizm zarządzania dziedzictwem kulturowym opierać się będzie na regionalnej współpracy pomiędzy jednostkami samorządowymi, instytucjami rządowymi (NID, Urząd Wojewódzki) a uczelniami

mi wyższymi przy realizacji projektów badawczych na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego. Współpraca umożliwi lepszy przepływ informacji pomiędzy podmiotami zajmującymi się ochroną zasobów oraz umożliwi stałą wymianę doświadczeń w tym zakresie, jak również zdobycie doświadczeń w realizacji dobrych praktyk. Ponadto, pozwoli to na wymianę informacji oraz nawiązanie na szerszą skalę współpracy m.in. w zakresie realizacji portali internetowych oraz projektów zintegrowanych (wymiana doświadczeń dotyczących różnych aspektów procesów rewitalizacyjnych i rewaloryzacyjnych oraz odnowy zasobów dziedzictwa kulturowego). Zakłada się, że współpraca ta będzie również źródłem informacji o konferencjach i warsztatach, poruszających problematykę dziedzictwa kulturowego, odbywających się w regionie (m.in. Kongres Rewitalizacji, Forum Rewitalizacji, PROREVITA, Kultura i Turystyka).

Przyjmuje się, że jedną z form zaangażowania samorządów lokalnych w zarządzanie dziedzictwem kulturowym na poziomie lokalnym będzie zwiększająca się liczba opracowanych gminnych ewidencji zabytków (obecnie 84,2% gmin posiada takie opracowanie), które dostarczą niezbędnych informacji w zakresie potrzeb ochronnych i rewitalizacyjnych obiektów i obszarów zabytkowych.

Zakłada się, że rozwój współpracy regionalnej wzmocni i poprawi system zarządzania dziedzictwem kulturowym w województwie łódzkim.

Zadania:

- edukacja w zakresie możliwości pozyskiwania środków finansowych na potrzeby realizacji projektów związanych z rewitalizacją, dziedzictwem kulturowym oraz kulturą,
- organizacja konferencji tematycznych, cyklicznych spotkań i warsztatów w celu wymiany doświadczeń związanych m.in. z wykorzystaniem tradycyjnych i innowacyjnych technologii oraz dobrych praktyk w rewitalizacji i rewaloryzacji,
- promocja idei prowadzenia kompleksowych i zintegrowanych projektów w zakresie rewitalizacji i rewaloryzacji,
- opracowanie gminnych ewidencji zabytków i ich przyjęcie Zarządzeniem Władz Lokalnych, gminnych programów opieki nad zabytkami oraz doprowadzenie do usankcjonowania prawnego wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i jej upowszechnienia.

WSKAŹNIK MONITOROWANY:

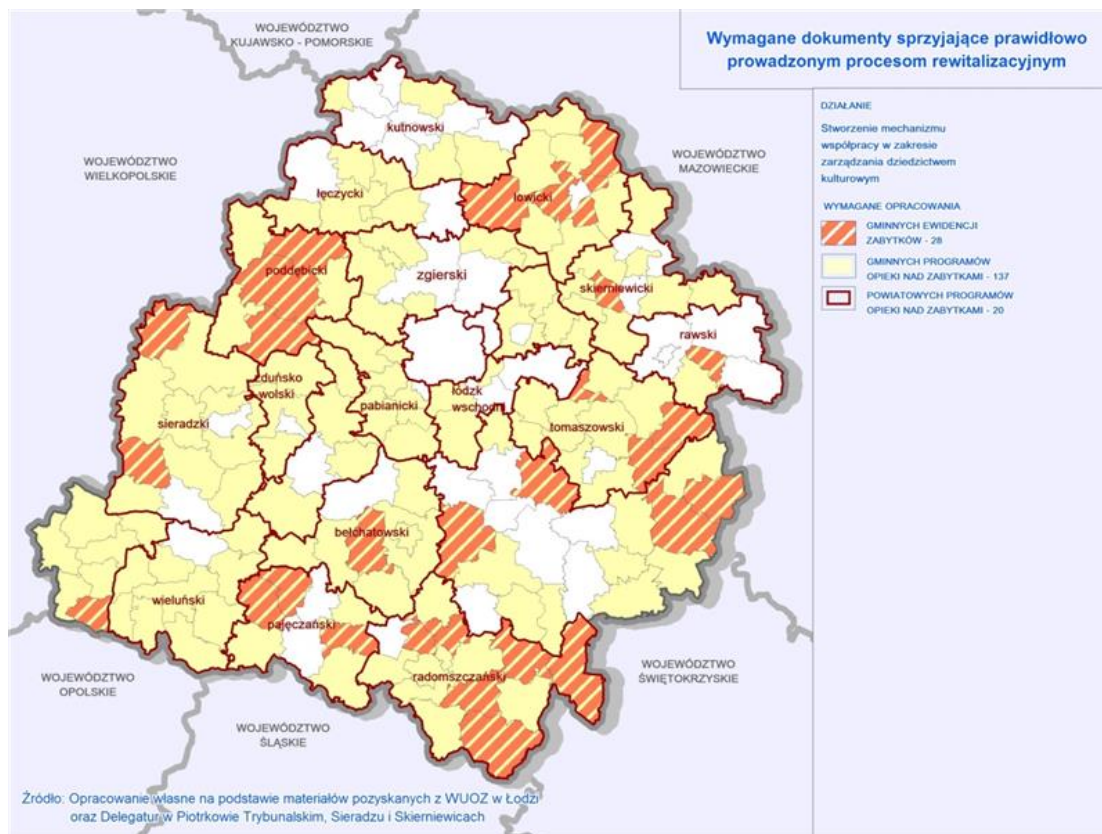
	Stan obecny 2015	Stan docelowy 2019
- Liczba gminnych ewidencji zabytków	149	177
- Liczba gminnych programów opieki nad zabytkami	40	177
- Liczba powiatowych programów opieki nad zabytkami	4	24

Odpowiedzialni za realizację:

- Samorząd Województwa Łódzkiego, samorzady lokalne, Narodowy Instytut Dziedzictwa Oddział Terytorialny w Łodzi, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, PTTK, Instytucje Kultury.

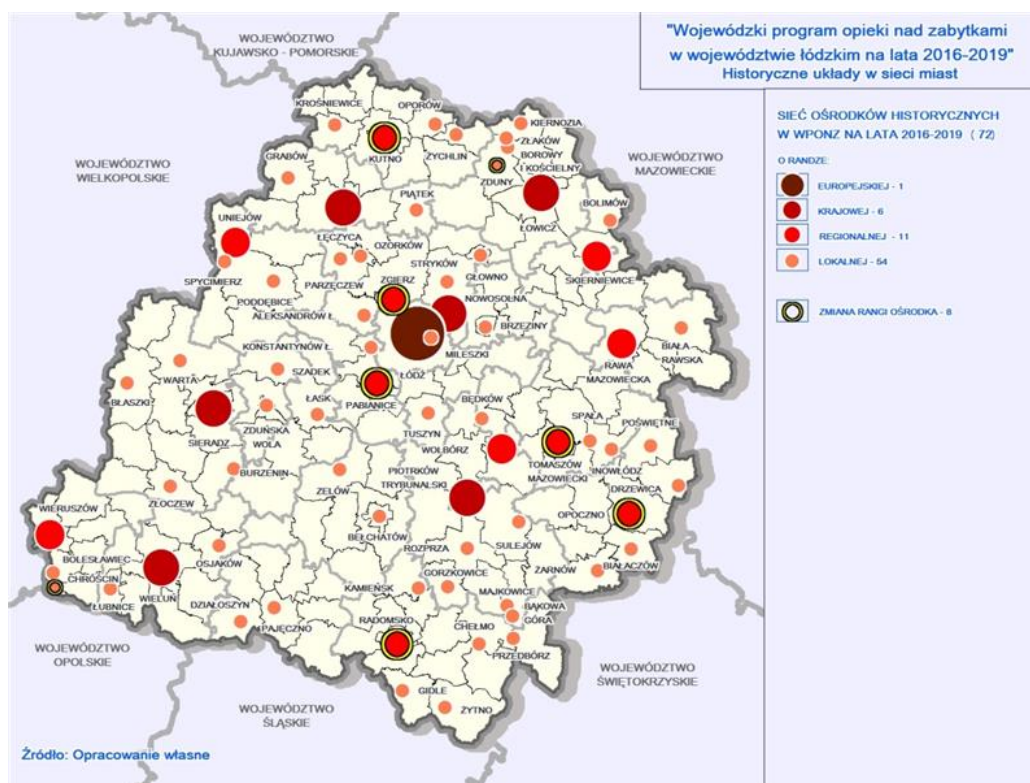
Współpraca merytoryczna:

- uczelnie wyższe, podmioty prawne.

III.2. DZIAŁANIA I ZADANIA W PRIORYTETOWYCH OBSZARACH REWITALIZACJI W OŚRODKACH HISTORYCZNYCH

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne predysponują do wprowadzenia zmian w sieci ośrodków historycznych. 6 ośrodków o znaczeniu lokalnym proponowanych jest do zmiany rangi na regionalną: Kutno, Tomaszów Mazowiecki, Zgierz, Pabianice, Opoczno i Radomsko. Dwie miejscowości: Chruscin i Zduny proponuje się do włączenia do ośrodków o znaczeniu lokalnym.

III.2.1. ŁÓDŹ – ośrodek europejski

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wskazano 8 obszarów priorytetowych wyróżniających się wartościami kulturowymi i szczególnie istotnych dla zapewnienia ładu przestrzennego i funkcjonowania miasta.

Zadania:

- rewitalizacja obszarów priorytetowych m.in. poprzez: rozwój funkcji wystawienniczo-edukacyjnej w Centrum Nauki i Techniki w Łodzi w ramach rewitalizacji EC-1, rewaloryzację Placu Wolności i Starego Rynku,
- opracowanie dokumentów planistycznych wpływających na procesy rewitalizacji, m.in.: miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego opartych o studia historyczno-konserwatorskie, katalogu urbanistyki, architektury, detalu architektonicznego i mebli miejskich Łodzi.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Obiekty zabytkowe ze względu na zróżnicowany stan techniczny wymagają podjęcia różnych działań remontowych i konserwatorskich.

Zadania:

- rewaloryzacja parków: im. S. Moniuszki oraz im. J. Poniatowskiego,
- kontynuację programów m.in.: „Atrakcyjne przestrzenie miejskie”, „Zabytki w zagrożeniu”, „Luminacja fasad budynków zabytkowych”,
- kontynuacja prac w obrębie obiektów i obszarów reprezentatywnych m.in.: kwartału ulicy Piotrkowskiej, zespołu budownictwa przemysłowego d. zakładów I. K. Poznańskiego, zespołu cerkwi prawosławnej, kościołów pw. Józefa Oblubieńca, pw. Najświętszego Imienia Jezus (d. ewangelicki) ul. Sienkiewicza 60,
- wpisanie do rejestru zabytków: rdzenia strefy wielkomiejskiej (jako strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej), kamienic Richtera, Szerszewskich, kamienic przy ul. Sienkiewicza 6, Piotrkowskiej 78, Traugutta 9 i 5, domu murowanego ul. Moniuszki 3, Budynku Poczty Głównej ul. Tuwima 38, domów robotniczych przy ul. Tuwima, GRAND Hotelu, Fabryki Ramischa, budynku Centrali Tekstylnej,
- ochrona łódzkich schronów,
- utworzenie parku kulturowego: Rejon Łagiewnik,
- wpisanie Cmentarza Żydowskiego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Kreowanie różnorodności kulturowej regionu w powiązaniu z licznymi działaniami rewitalizacyjnymi tworzy podstawy wzmocnienia lokalnych tradycji, podnosi rangę i postrzeganie regionu oraz poprawia jego wizerunek.

Zadania:

- wpisanie wielokulturowych tradycji Łodzi, utworzonych przez społeczność Polaków, Niemców, Żydów i Rosjan, na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa,
- tworzenie szlaków kulturowych i znakowanie obiektów m.in. poprzez: wpisanie w przebieg Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Poprzemysłowego (ERIH) kolejnych elementów dziedzictwa poprzemysłowego, w tym zrewaloryzowanych obszarów postindustrialnych Łodzi, opracowanie szlaku kulturowego „Czterech wyznań”, organizację szkoleń rzemiosła tradycyjnego i ginących zawodów.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Wzrost świadomości mieszkańców województwa o zasobach i wartości dziedzictwa kulturowego regionu przyczyni się do zwiększenia społecznej odpowiedzialności za zabytki.

Zadania:

- upowszechnianie informacji o dziedzictwie kulturowym i tradycjach oraz prowadzonych pracach rewitalizacyjnych m.in. poprzez promocję pomnika historii – wielokulturowego krajobrazu miasta przemysłowego i parku kulturowego ulicy Piotrkowskiej wraz z ulicami przyległymi,
- organizacja konkursu „Zabytek dobrze utrzymany”,
- przyznawanie nagród za upowszechnianie kultury materialnej miasta,
- powołanie Społecznych Opiekunów Zabytków,
- promocja i upowszechnienie filmowego dziedzictwa Łodzi.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego miasta

Cyfryzacja jest ważną formą udostępniania informacji na temat dziedzictwa kulturowego, umożliwiając rozpowszechnienie wiedzy o nim w społeczeństwie.

Zadania:

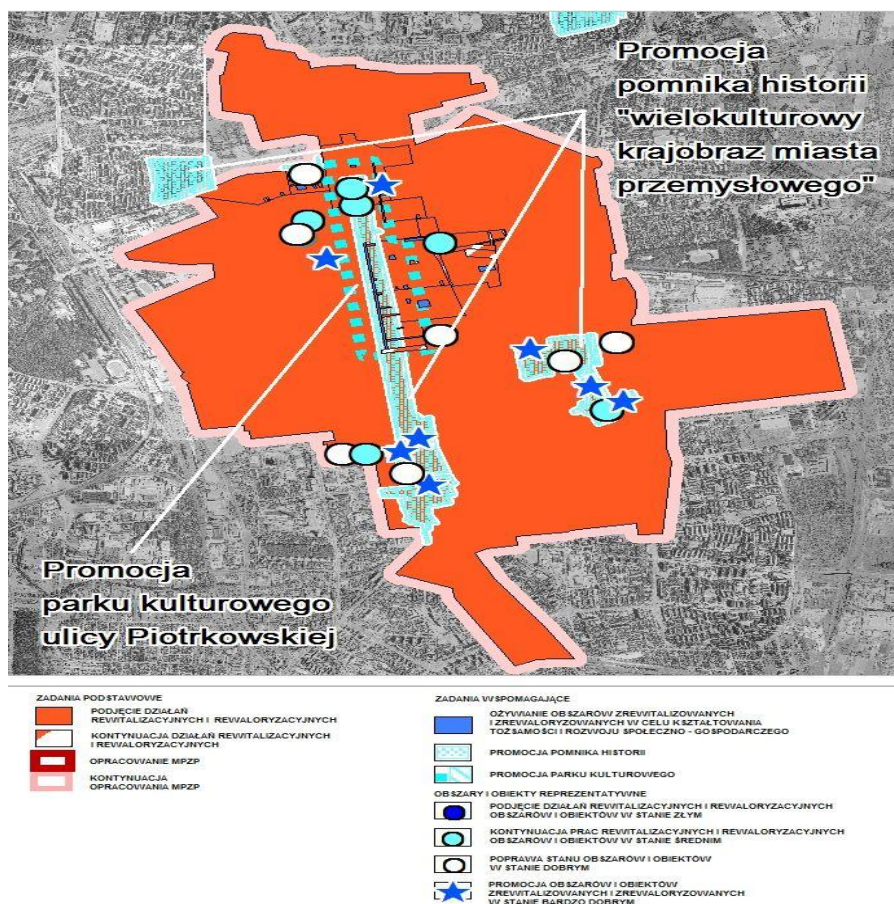
- udostępnienie informacji o źródłach finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Działania uzupełniające:**Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz zabytkach sakralnych**

Placówki muzealne są słabo przystosowane dla potrzeb osób niepełnosprawnych. Znaczna część z nich nie posiada też zabezpieczeń przeciwpożarowych i antywłamaniowych.

Zadania:

- promocja utworzonego muzeum „Centrum Nauki i Techniki”,
- promocja utworzonego Narodowego Centrum Kultury Filmowej.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

III.2.2. Ośrodki krajowe

NOWOSOLNA

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Przeprowadzone analizy umożliwiły wskazanie obszaru priorytetowego wyróżniającego się wartościami szczególnie istotnymi dla zapewnienia ładu przestrzennego i funkcjonowania miasta.

Zadania:

- rewitalizacja zdegradowanej części miasta wraz z ciągiem komunikacyjnym (wprowadzenie obwodnicy Nowosolnej lub przebudowa skrzyżowania z odtworzeniem rynku), m.in. poprzez zachowanie in situ drewnianej dzwonnicy pozostałej w założeniu zespołu kościoła oraz przeprowadzenie złożonych działań rewaloryzacyjnych założenia kościoła i cmentarza parafialnego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Obiekty zabytkowe ze względu na zły stan techniczny wymagają podjęcia różnych działań remontowych i konserwatorskich.

Zadania:

- wpisanie układu przestrzennego do rejestru zabytków,
- modernizacja obecnego budynku Urzędu Gminy Nowosolna usytuowanego w centrum układu przestrzennego Nowosolnej, po jego przeniesieniu do miejscowości Skoszewy Stare oraz rewaloryzacja terenu w jego sąsiedztwie,
- remont zaniedbanych obiektów mieszkaniowo-usługowych zlokalizowanych głównie w południowej części układu przestrzennego.

Działania uzupełniające:

- brak

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ŁĘCZYCA

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wyróżniono 1 obszar priorytetowy stanowiący najcenniejszy fragment układu przestrzennego Łęczycy – średniowieczny układ miasta lokacyjnego.

Zadania:

- rewitalizacja obszarów priorytetowych w szczególności poprzez kontynuację kompleksowo przeprowadzanych działań rewaloryzacyjnych skupionych wokół rynku, zamku i parku, rewaloryzację obszaru więzienia wraz z wprowadzeniem do obiektu nowej funkcji – turystycznej i zachowaniem powiązań krajo-
brazowych Łęczycy – Tum,
- opracowanie dokumentów planistycznych wpływających na procesy rewitalizacji, m.in.: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, formułującego działania ochronne dla obszarów i obiektów
- zabytkowych, gminnego programu rewitalizacji, studium historycznego miasta Łęczycy, uwzględniającego panoramy widokowe pomiędzy Łęczycą, Tumem i Górą Świętej Małgorzaty oraz zawierającego wytyczne dla planowanych działań inwestycyjnych.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Obiekty zabytkowe ze względu na zły stan techniczny wymagają podjęcia różnych działań remontowych i konserwatorskich.

Zadania:

- prowadzenie prac konserwatorskich w obrębie kościoła farnego, a w obrębie murów miejskich przeprowadzenie wyprzedzających inwestycje badań archeologicznych,
- wpisanie do rejestru WKZ układu urbanistycznego Starego Miasta, uwzględnionego w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków,
- kontynuacja procedury tworzenia pomnika historii dla zespołu osadniczo - przestrzennego Tum – stara Łęczycy,
- utworzenie parku kulturowego: Łęczycy – Tum – Góra Św. Małgorzaty.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Kreowanie różnorodności kulturowej regionu w powiązaniu z licznymi działaniami rewitalizacyjnymi sprzyja wzmocnieniu lokalnych tradycji, podnosi rangę i postrzeganie regionu oraz poprawia jego wizerunek.

Zadania:

- ożywianie tożsamości Łęczyckiego Podregionu Kulturowego m.in. poprzez rozwój demonicznego rzemiosła ludowego.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Wzrost wiedzy mieszkańców województwa o zasobach i wartości dziedzictwa Łęczycy i kulturowego regionu łęczyckiego przyczyni się do zwiększenia społecznej odpowiedzialności za zabytki.

Zadania:

- promocja wyremontowanych obiektów reprezentatywnych: zespołu klasztornego bernardynów, zespołu zamku Kazimierza Wielkiego i ratusza.
- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego miasta

Cyfryzacja stanowi ważną formę udostępniania informacji na temat dziedzictwa kulturowego, umożliwiając rozpowszechnienie wiedzy o nim w społeczeństwie.

Zadania:

- cyfryzacja gminnej ewidencji zabytków.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz zabytkach sakralnych

Placówki muzealne są słabo przystosowane dla potrzeb osób niepełnosprawnych. Znaczna część z nich nie posiada też zabezpieczeń przeciwpożarowych i antywłamaniowych.

Zadania:

- promocja i rozwój nowoczesnych form przekazu w Muzeum Regionalnym.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ŁOWICZ

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wytypowano 4 obszary priorytetowe, stanowiące kanwę unikatowego układu przestrzennego Starego Rynku, którego dominantą jest Bazylika Katedralna, sąsiadująca z zespołem budynków Kurii Biskupiej oraz licznymi zabytkami zabudowy pierzejowej.

Zadania:

- przeprowadzenie złożonych działań rewitalizacyjnych obszaru Starego Rynku wraz z ulicami Podrzeczną i Zduńską zgodnie z opracowaną koncepcją rewitalizacji całego założenia,
- opracowanie dokumentów planistycznych wpływających na procesy rewitalizacji, m.in.: studium historycznego miasta.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Obiekty zabytkowe ze względu na zły stan techniczny wymagają podjęcia różnych działań remontowych i konserwatorskich.

Zadania:

- przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych ratusza miejskiego, kościoła ewangelickiego – obecnie pełniącego funkcję galerii, kościoła oo. Pijarów (kontynuacja), licznych kamienic zlokalizowanych w pierzejach rynku, przy ulicach: Podrzecznej i Zduńskiej oraz Ogrodu Saskiego,
- rozbudowa skrzydła zrewaloryzowanego Muzeum Regionalnego,
- utworzenie parku kulturowego obejmującego obszar Starego i Nowego Rynku wraz z ulicami: Zduńską i Podrzeczną,
- wpisanie do rejestru zabytków trzech bram łowickich ujętych w ewidencji zabytków, zlokalizowanych przy Bazylice Katedralnej, Kurii Wikariuszy i dawnym klasztorze Misjonarzy – obecnym muzeum.

Kreowanie różnorodności kulturowej

kreowanie różnorodności kulturowej regionu łowickiego w powiązaniu z licznymi działaniami rewitalizacyjnymi sprzyja wzmocnieniu lokalnych tradycji, podnosi rangę i postrzeganie regionu oraz poprawia jego wizerunek.

Zadania:

- kontynuacja działań konserwatorskich na obszarze skansenu sąsiadującego z odnowionym budynkiem Muzeum Regionalnego,
- wpisanie na Listę Dziedzictwa Niematerialnego UNESCO Procesji Bożego Ciała,
- kreowanie Folkloru Łowickiego jako symbolu województwa m.in. poprzez utworzenie Centrum Folkloru Łowickiego i utworzenie Europejskiego Centrum Kulturalno – Teatralno – Filmowego w wytypowanym przez Urząd Miasta zabytkowym obiekcie.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Wzrost wiedzy mieszkańców województwa o zasobach i wartości dziedzictwa Łowicza i kulturowego regionu łowickiego przyczyni się do zwiększenia społecznej odpowiedzialności za zabytki.

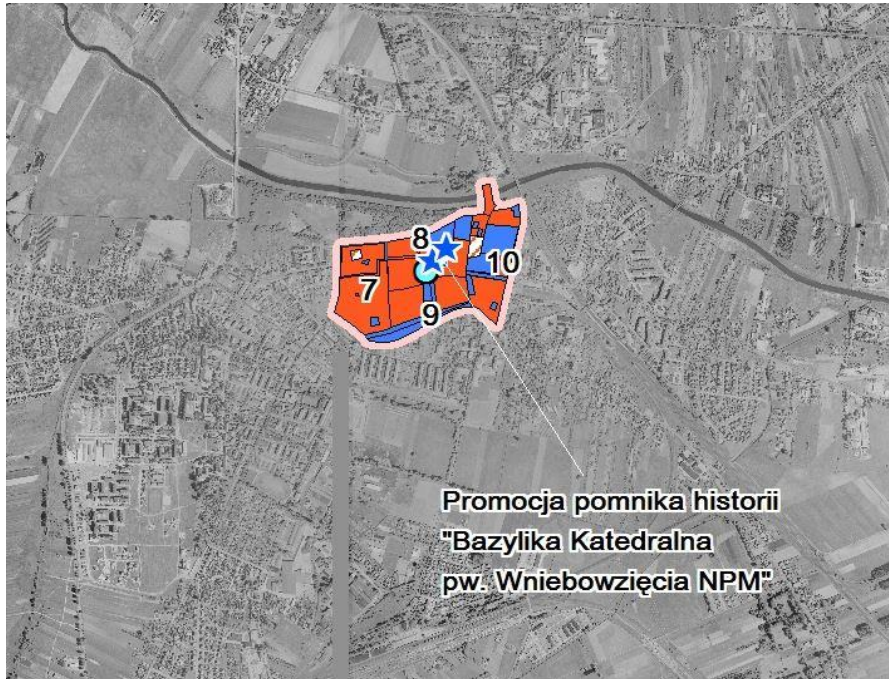
Zadania:

- promocja Bazyliki Katedralnej pw. Wniebowzięcia NMP jako pomnika historii,
- promocja Procesji Bożego Ciała wpisanej na Krajową Listę Dziedzictwa Niematerialnego m.in. poprzez akcentowanie jej w rewitalizowanej strukturze drogi pielgrzymkowej,
- promocja dziedzictwa kulturowego Łowicza m.in. poprzez ekspozycję w nawierzchni Starego Rynku „Alei Gwiazd Łowickich”.

Działania uzupełniające:

- brak.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

PIOTRKÓW TRYBUNALSKI

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wytypowano jako najcenniejszą część układu przestrzennego jako obszar priorytetowy, obejmujący Stare Miasto z Traktem Wielu Kultur – średniowieczny układ miasta lokacyjnego i osady przedlokacyjnej.

Zadania:

- kontynuacja działań rewitalizacyjnych w ramach kolejnych etapów realizacji projektu „Trakt wielu kultur”, w szczególności dla kwartału – Podzamcze „Nowe Stare Miasto”,
- opracowanie dokumentów planistycznych wpływających na procesy rewitalizacji, w szczególności gminnego programu rewitalizacji zgodnego z gminnym programem opieki nad zabytkami Miasta Piotrków Trybunalski na lata 2015-2018.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Obszary zabytkowe w celu ochrony ich walorów wymagają objęcia różnymi formami ochrony.

Zadania:

- wpisanie do rejestru zabytków hali targowej ujętej w ewidencji,
- przystąpienie do procedury tworzenia pomnika historii „Piotrków Trybunalski – kolebka polskiego parlamentaryzmu”,
- utworzenie parku kulturowego w obrębie obszaru „Traktu wielu kultur” według uznania przez władze miasta.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Kreowanie różnorodności kulturowej regionu piotrkowskiego w powiązaniu z licznymi działaniami rewitalizacyjnymi sprzyja wzmocnieniu lokalnych tradycji, podnosi rangę i postrzeganie regionu oraz poprawia jego wizerunek.

Zadania:

- wykorzystanie zabytkowej hali targowej do sprzedaży, ekspozycji i promocji produktów regionalnych,
- rozwój piotrkowskiego podregionu kulturowego.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Wzrost wiedzy mieszkańców województwa, a w szczególności Piotrkowa Trybunalskiego o zasobach i wartościach dziedzictwa kulturowego miasta i regionu piotrkowskiego przyczyni się do zwiększenia społecznej odpowiedzialności za zabytki.

Zadania:

- ożywienie obszaru zrewaloryzowanego rynku m.in. poprzez rozwój oferty kulturalnej np.: w zakresie odbywających się tu imprez, rozwój infrastruktury turystycznej i usług związanych z obsługą ruchu turystycznego (punkty informacji turystycznej, infrastruktura gastronomiczna, noclegowa),
- promocja wyremontowanych obiektów i obszarów reprezentatywnych: zespołów klasztornych oo. Jezuitów, oo. Bernardynów, Panien Dominikanek, kościoła farnego, cerkwi prawosławnej, zamku królewskiego, sądu, dworca kolei warszawsko-wiedeńskiej oraz promocja Muzeum Regionalnego.

Działanie uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz zabytkach sakralnych

Część obiektów zabytkowych nie posiada zabezpieczeń przeciwpożarowych i antywłamaniowych.

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych w Domu Zakonnym Towarzystwa Jezusowego.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

SIERADZ

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wskazano 3 obszary priorytetowe, tworzące kanwę średniowiecznego układu przestrzennego miasta lokacyjnego i przedlokacyjnego grodu, a związane ze Starym Miastem ze Wzgórzem Zamkowym.

Zadania:

- brak.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Obiekty zabytkowe ze względu na zły stan techniczny wymagają podjęcia różnych działań remontowych i konserwatorskich.

Zadania:

- kontynuacja prac rewaloryzacyjnych w obiektach reprezentatywnych: wnętrza kościoła farnego pw. Wszystkich Świętych przy ul. Kolegiackiej i zespołu klasztornego poddominikańskiego obecnie ss. Urszulanek z kościołem św. Stanisława przy ul. Dominikańskiej oraz kamienicy tzw. Pojagiellońskiej – obecnego muzeum,
- kontynuacja prowadzenia kompleksowych prac remontowych kamienic w pierzejach rynku,
- kontynuacja prowadzenia dotacji Urzędu Miasta na przeprowadzanie remontów obiektów zabytkowych,
- wpisanie do rejestru zabytków obszaru historycznego centrum jako strefy ochrony konserwatorskiej.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Kreowanie różnorodności kulturowej regionu sieradzkiego w powiązaniu z licznymi działaniami rewitalizacyjnymi przyczyni się do wzmacniania lokalnych tradycji, podniesie rangę i postrzeganie regionu oraz może poprawić jego wizerunek.

Zadania:

- rewaloryzacja skansenu sąsiadującego z parkiem kulturowym,
- kreowanie tożsamości w sieradzkim podregionie kulturowym.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Wzrost wiedzy mieszkańców Sieradza o zasobach i wartości dziedzictwa kulturowego miasta i regionu sieradzkiego przyczyni się do zwiększenia społecznej odpowiedzialności za zabytki i wzrostu więzi z regionem.

Zadania:

- promocja i ożywienie zrewaloryzowanego obszaru rynku, parku kulturowego „Wzgórze Zamkowe” wraz z Traktem Królewskim i ulicą Dominikańską.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz zabytkach sakralnych

Obiekty zabytkowe w znacznej części wymagają poprawy zabezpieczeń przeciwpożarowych i antywłamaniowych.

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych w Muzeum Okręgowym,
- wprowadzenie nowoczesnych form przekazu i technik wystawienniczych w Muzeum Okręgowym.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

WIELUŃ

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 3 obszary priorytetowe, wyróżniające się pod względem walorów dziedzictwa kulturowego, obejmujące unikatowy średniowieczny układ przestrzenny miasta lokacyjnego (Starego Miasta) z rynkiem i fragmentami murów obronnych oraz Kinoteatru.

Zadania:

- kontynuacja kompleksowych działań rewitalizacyjnych, w tym m.in. rewaloryzacja budynku dawnego klasztoru pijarów z adaptacją na usługi kultury, modernizacja płyty Placu Legionów, dalsza rewaloryzacja murów miejskich,
- zachowanie dominant w przestrzeni historycznej: baszty Męczarnia, Prochowni, Bramy Krakowskiej, klasycystycznego pałacu i ratusza oraz gotyckich i barokowych świątyń,
- opracowanie dokumentów planistycznych wpływających na procesy rewitalizacji, m.in.: gminnego programu rewitalizacji.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Obiekty zabytkowe ze względu na zły stan techniczny wymagają podjęcia różnych działań remontowych i konserwatorskich.

Zadania:

- modernizacja i przebudowa budynków w pierzejach rynku,
- restauracja bryły Baszta Swawola,
- wpisanie do rejestru zabytków strefy ochrony konserwatorskiej obejmującej obszar w granicach murów obronnych.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

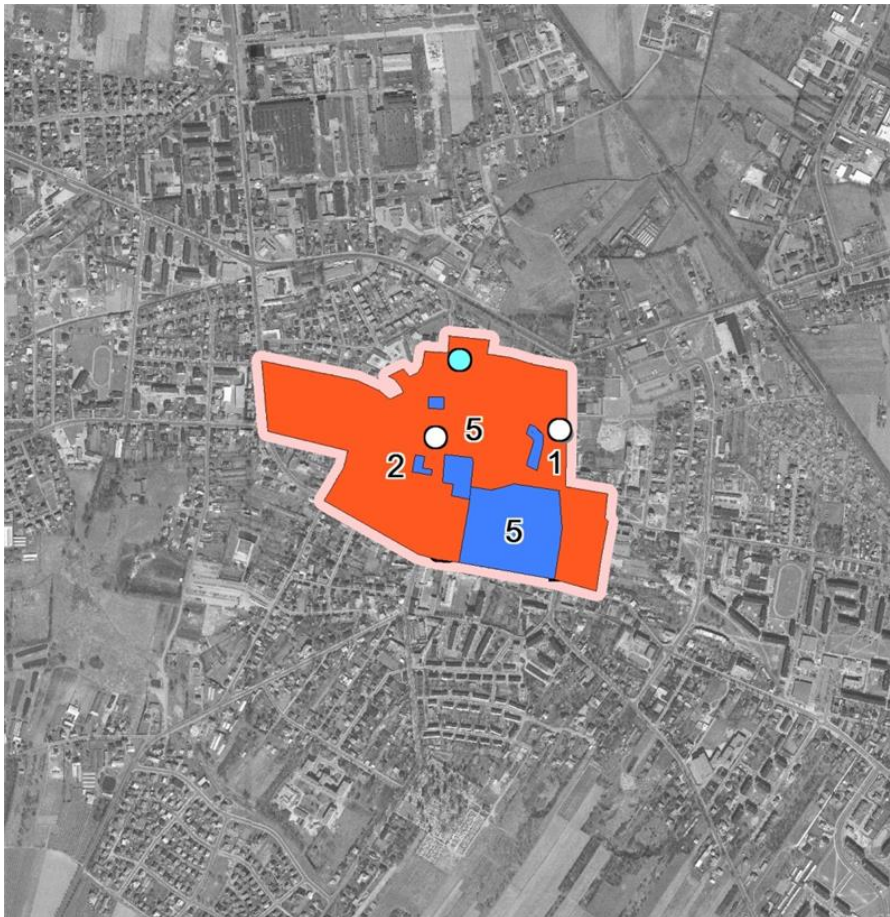
Wzrost wiedzy mieszkańców Sieradza o zasobach i wartości dziedzictwa kulturowego miasta i regionu sieradzkiego przyczyni się do zwiększenia społecznej odpowiedzialności za zabytki i wzrostu więzi z regionem.

Zadania:

- promocja zrewaloryzowanych obszarów tworzących przestrzeń reprezentatywną sprzyjającą integracji mieszkańców: zamku pełniącego funkcje administracyjne, płyty rynku oraz parku,
- promocja muzeum i tarasu widokowego umożliwiającego obserwację panoramy miasta w zrewaloryzowanej Baszcie Męczarni,
- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami,
- podjęcie działań w celu uzyskania Znak Diedzictwa dla tzw. „Wieluńskiego Westerplatte”.

Działania uzupełniające:

- brak.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

III.2.3. Ośrodki regionalne

KUTNO

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne pozwoliły na podniesienie rangi Kutna do ośrodka regionalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz jako obszary priorytetowy wybrano 4 tereny wyróżniające się nasyceniem wartościami kulturowymi, obejmujące przestrzeń historyczną ze średniowiecznym układem prze-

strzennym miasta lokacyjnego (Stare Miasto) oraz klasycystyczny układ Nowego Miasta z Placem Piłsudskiego i Pałacem Saskim.

Zadania:

- rewaloryzacja Placu Wolności, Placu Teatralnego i Pałacu Saskiego,
- opracowanie dokumentów planistycznych wpływających na procesy rewitalizacji, m.in.: analiz urbanistyczno architektonicznych zawierających wytyczne do dalszych procesów inwestycyjnych w obrębie rewitalizowanych przestrzeni historycznych.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Obiekty i obszary zabytkowe ze względu na zróżnicowany stan techniczny wymagają podjęcia różnych działań remontowych i konserwatorskich lub objęcia ich formami ochrony prawnej.

Zadania:

- wpisanie do rejestru zabytków obszaru przestrzeni historycznej Placu Piłsudskiego, ulicy Królewskiej, Placu Wolności, Placu Teatralnego i Rynku Zduńskiego jako strefy ochrony konserwatorskiej,
- utworzenie parku kulturowego w granicach proponowanej strefy ochrony konserwatorskiej, zgodnie z zapisami Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Kutno na lata 2015-2018.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Kreowanie różnorodności kulturowej regionu w powiązaniu z licznymi działaniami rewitalizacyjnymi tworzy podstawy wzmocnienia lokalnych tradycji, podnosi rangę i postrzeganie regionu oraz poprawia jego wizerunek.

Zadania:

- rozwój kutnowskiego podregionu kulturowego.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Wzrost świadomości mieszkańców województwa o zasobach i wartości dziedzictwa kulturowego regionu przyczyni się do zwiększenia społecznej odpowiedzialności za zabytki.

Zadania:

- promocja zrewaloryzowanego Pl. Piłsudskiego z Muzeum Regionalnym, kościołem pw. św. Wawrzyńca i Centrum Teatru, Muzyki i Tańca, utworzonym w zrewaloryzowanym Budynku Domu Dochodowego Straży Ogniowej.

Działanie uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz zabytkach sakralnych

Zadania:

- rozwój nowoczesnych form przekazu w Muzeum Regionalnym.

* rewitalizacja miasta Kutno powinna ściśle nawiązywać do potrzeb rewitalizacyjnych pobliskiego parku kulturowego w Leszczynku, którego celem jest kreowanie kutnowskiego podregionu kulturowego, jako podstawy kultywowania tożsamości społeczności lokalnej. Zrewaloryzowanie obszaru Parku kulturowego w Leszczynku pozwoli zaistnieć miejscowości w sieci ośrodków historycznych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

OPOCZNO

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne pozwoliły na podniesienie rangi Opatów do ośrodka regionalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący historyczne centrum miasta lokacyjnego z fragmentami pozostałości murów miejskich. Granicę obszaru zweryfikowano (powiększono) zgodnie z wnioskiem miasta.

Zadania:

- rewitalizacja układu przestrzennego,
- kontynuacja działań konserwatorskich zamku położonego przy Placu Zamkowym – obecnym Muzeum Regionalne,
- rewitalizacja zielenca zlokalizowanego przy Placu Zamkowym w sąsiedztwie Muzeum Regionalnego,
- opracowanie studium historycznego śródmieścia miasta wpisanego do rejestru zabytków.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- remonty kamienic zlokalizowanych w pierzejach Rynku,
- realizacja projektu pod nazwą „Historia i nowoczesność – projekt rewitalizacji miasta Opatów”,
- kontynuacja rozpoznania wartości zabytków,
- przeprowadzenie badań w obrębie struktur staromiejskich.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywienie historycznego centrum miasta.

Działanie uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- kontynuacja prac remontowych w obrębie założenia kościoła pw. św. Bartłomieja,
- wprowadzenie nowoczesnych form przekazu i technik wystawienniczych w Muzeum Regionalnym w Opcznie oraz kontynuacja działań dotyczących tożsamości i wielokulturowej przeszłości miasta.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

PABIANICE

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne pozwoliły na podniesienie rangi Pabianic do ośrodka regionalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 6 obszarów priorytetowych obejmujących klasycystyczny układ rozplanowania miasta z rynkiem.

Zadania:

- kontynuacja działań rewitalizacyjnych w pasie historycznego śródmieścia,
- realizacja projektu pn. „Nowy Rynek Pabianic” polegającego na kontynuacji prac rewitalizacyjnych po-fabrycznych budynków pabianickiej Fabryki Wełny Krusche i Endera, dawnych Zakładów „Pawelana”,
- rewaloryzacja terenów położonych przy budynku Zespołu Szkół nr 1 im. Jana Kilińskiego,
- opracowanie gminnego programu rewitalizacji.

Działanie wspomagające:

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywienie terenów publicznych oraz będących wyznacznikami tożsamości miasta, poprzez wyeksponowanie historycznej struktury przestrzennej Pabianic – ulic Zamkowej i Warszawskiej jako Traktu Kapitu-

ły Krakowskiej oraz połączenie symboliczne i funkcjonalne zielonymi terenami publicznymi, średnio-wiecznej i przemysłowej części miasta.

Działanie uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

RADOMSKO

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne pozwoliły na podniesienie rangi Radomska do ośrodka regionalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. historyczny układ przestrzenny z ratuszem, zespół klasztorny, zespół kościoła i park miejski.

Zadania:

- rewitalizacja układu przestrzennego nieregularnego rynku,
- opracowanie studium historyczno-urbanistycznego miasta i kontynuacja opracowania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- rewaloryzacja parku, zieleni w dolinie Radomki, prowadzenie prac remontowych kościołów i domów zlokalizowanych w historycznym centrum, ochronę sylwetki miasta z wieloma dominantami przestrzennymi brył kościołów: św. Lamberta, zrewaloryzowanego klasztoru Franciszkanów, wież ratusza i akcentów przestrzennych kominów i urządzeń technicznych na terenie zakładów przemysłowych, objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywienie Muzeum Regionalnego.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

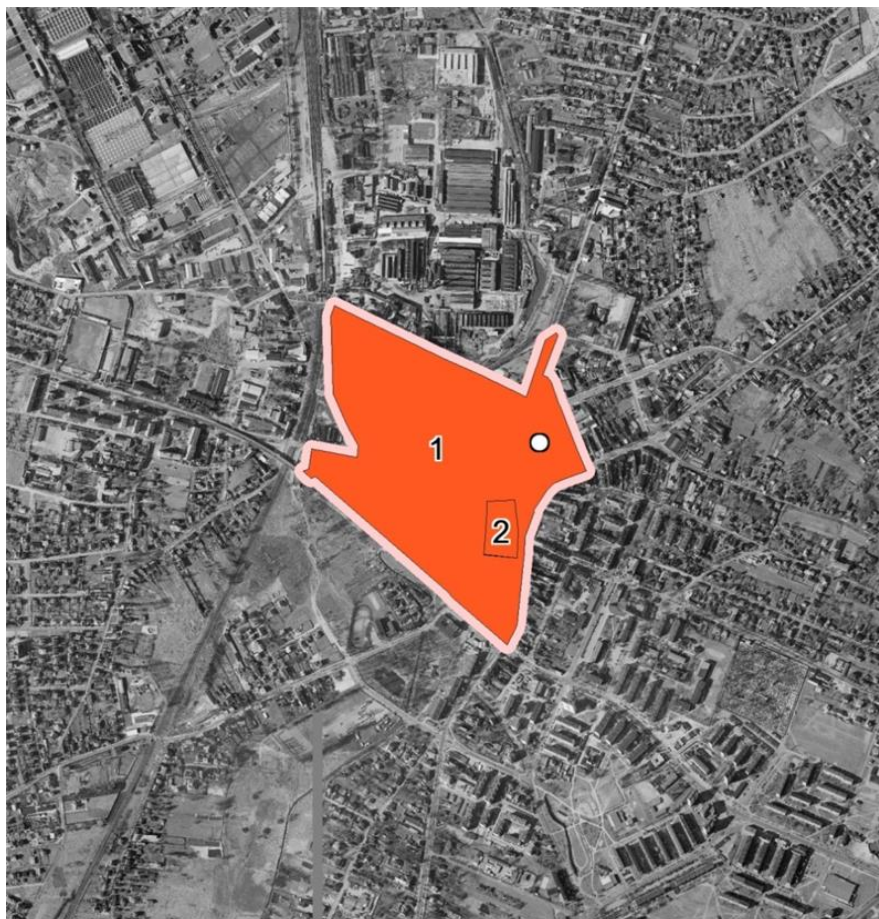
- prowadzenie przez Muzeum w Radomsku nowoczesnej edukacji muzealnej.

Działanie uzupełniające

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wprowadzenie nowoczesnych technik wystawienniczych w Muzeum regionalnym.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

RAWA MAZOWIECKA

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz jako obszar priorytetowy wskazano wyróżniający się wartościami kulturowymi cenny układ historyczny z dwoma placami: Piłsudskiego i Wolności, połączonymi ulicą Kardynała Stefana Wyszyńskiego, stanowiącą główną oś kompozycyjną układu.

Zadania:

- rewaloryzacja Placu Piłsudskiego, Placu Wolności i ul. Wyszyńskiego,
- modernizacja układu przestrzennego kolejki wąskotorowej wraz z budynkiem stacyjnym,
- rewaloryzacja zamku, uwzględniająca zachowanie jego ekspozycji.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Obiekty i obszary zabytkowe ze względu na zróżnicowany stan techniczny wymagają podjęcia różnych działań remontowych i konserwatorskich lub objęcia ich formami ochrony prawnej.

Zadania:

- przeprowadzenie prac remontowych kamienic zlokalizowanych w pierzejach Placu Piłsudskiego i wzdłuż ulicy Kardynała Stefana Wyszyńskiego,
- uzupełnienie pierzei zabudowy w północno-zachodniej pierzei Placu Piłsudskiego,
- wykonanie rewaloryzacji zabytkowego parku miejskiego,
- utworzenie Archeologicznego Parku Kulturowego w Rawie Mazowieckiej.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Kreowanie różnorodności kulturowej regionu rawskiego w powiązaniu z licznymi działaniami rewitalizacyjnymi tworzy podstawy wzmocnienia lokalnych tradycji oraz podnosi rangę i poprawia wizerunek regionu.

Zadania:

- rozwój i promocja kultury niematerialnej rawskiego podregionu kulturowego i tradycji układania dywanów kwiatowych.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Wzrost świadomości mieszkańców województwa o zasobach i wartości dziedzictwa kulturowego regionu przyczyni się do zwiększenia społecznej odpowiedzialności za zabytki.

Zadania:

- promocja wyremontowanego ratusza.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz zabytkach sakralnych

Placówki muzealne oraz zabytki sakralne są słabo przystosowane dla potrzeb osób niepełnosprawnych. Znaczna część z nich nie posiada też zabezpieczeń przeciwpożarowych i antywłamaniowych.

Zadania:

- przeprowadzenie remontów założeń klasztornych pojezuickiego i pasjonistów wraz z kościołami oraz wili przy ul. Miłej,
- przeprowadzenie dalszych prac konserwatorskich Muzeum Regionalnego.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

SKIERNIEWICE

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz jako obszary priorytetowe wybrano 2 obszary w śródmieściu wyróżniające się wartościami historycznymi.

Zadania:

- kontynuacja działań rewaloryzacyjnych historycznego centrum miasta (wprowadzenie zieleni i nasadzeń roślinności) oraz Traktu Dworcowego i Parowozowni,
- kontynuacja rewitalizacji byłego obszaru jednostki wojskowej – dawnych koszar carskich,
- opracowanie dokumentów planistycznych wpływających na procesy rewitalizacji, m.in.: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru dawnych koszar carskich, uwzględniającego w ustaleniach eksponowanie poszczególnych zabytków oraz zachowanie wglądów i powiązań widokowych oraz koncepcji rewaloryzacji obszaru w obrębie Placu Św. Floriana i miejskiego ratusza.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Obiekty i obszary zabytkowe ze względu na zróżnicowany stan techniczny wymagają podjęcia różnych działań remontowych i konserwatorskich lub objęcia ich formami ochrony prawnej.

Zadania:

- kontynuacja remontu i przebudowy ratusza uznanego za zabytek reprezentatywny,
- rewaloryzacja zabytkowych kamienic w pierzejach rynku, domu Konstancji Gładkowskiej i osady tkaczy,
- kontynuacja działań rewaloryzacyjnych parku w obrębie obszaru Osady Pałacowej i Willi na Sabedianach,
- ujęcie całego obszaru dawnych koszar carskich w Gminnej ewidencji zabytków miasta Skierniewice.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Wzrost świadomości mieszkańców województwa o zasobach i wartości dziedzictwa kulturowego regionu przyczyni się do zwiększenia społecznej odpowiedzialności za zabytki.

Zadania:

- promocja zrewaloryzowanego obszaru zabytkowego parku.

Działanie uzupełniające:***Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz zabytkach sakralnych***

Placówki muzealne są słabo przystosowane dla potrzeb osób niepełnosprawnych. Znaczna część z nich nie posiada też zabezpieczeń przeciwpożarowych i antywłamaniowych.

Zadania:

- realizacja koncepcji rewitalizacji pn.: „Przebudowa budynku przy ul. Batorego 64J na potrzeby Muzeum Historycznego w Skierniewicach”.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

TOMASZÓW MAZOWIECKI

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne pozwoliły na podniesienie rangi Tomaszowa Mazowieckiego do ośrodka regionalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

Działanie podstawowe:***Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi***

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 3 obszary priorytetowe, wyróżniające się wartościami historycznymi i obejmujące historyczną przestrzeń: Placu Kościuszki (XIX-wieczny układ rozplanowania), Alei Piłsudskiego, Bulwarów nad Wolbórką oraz teren po byłych zakładach „Mazovia”.

Zadania:

- realizacja kolejnego etapu projektu „Miasto otwarte”,
- kontynuacja złożonych działań rewaloryzacyjnych na obszarze byłej fabryki włókienniczej „Mazovia”, gdzie powstaje Galeria Tomaszów (skrzyżowanie ulic: Warszawskiej i Barlickiego) i powiązanie jej z obszarem zrewitalizowanego Placu Kościuszki,
- podjęcie działań rewitalizacyjnych terenu przylegającego do kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Antoniego,
- rewitalizacja kwartałów kamienic miejskich w obrębie strefy ochrony konserwatorskiej,
- opracowanie dokumentów planistycznych wpływających na procesy rewitalizacji, m.in.: kontynuacja opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Obiekty i obszary zabytkowe ze względu na zróżnicowany stan techniczny wymagają podjęcia różnych działań remontowych i konserwatorskich lub objęcia ich formami ochrony prawnej.

Zadania:

- przeprowadzenie prac konserwatorskich dawnego kościoła ewangelickiego, obecnie polskokatolickiego pw. św. Ducha i kamienic zlokalizowanych w pierzei Placu Kościuszki,
- przeprowadzenie kompleksowej modernizacji miejsc rekreacji i terenów zielonych w ramach projektu „Miasto nad rzeką Wolbórką” oraz rewaloryzacja parku „Bulwary” wraz z budową kładek pieszo-rowerowych na rzece Wolbórze,
- odbudowa i adaptacja budynku przemysłowego na potrzeby Miejskiego Centrum Informatyczno-Bibliotecznego (MCIB), zagospodarowanie terenu łączącego MCIB z „Kinoteatrem Włókniarz”, przebudowa i rozbudowa budynku kinoteatru wraz z przebudową sali widowiskowej i zagospodarowaniem otoczenia oraz jego adaptacja na cele Media Teki,
- adaptacja obiektów zabytkowych wraz z otoczeniem na cele: kultury, edukacji, przeciwdziałaniu bezrobociu oraz integracji społecznej (w szczególności kościół poewangelicki przy Pl. Kościuszki, dawny budynek szkolny technikum budowlanego, obiekty poprzemysłowe w centrum miasta),
- wpisanie do rejestru WKZ Kościoła św. Antoniego ujętego w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Wzrost świadomości mieszkańców województwa o zasobach i wartości dziedzictwa kulturowego regionu przyczyni się do zwiększenia społecznej odpowiedzialności za zabytki.

Zadania:

- promocja zrewitalizowanego obszaru Placu Kościuszki z przejściami do ulicy Tkackiej, jako miejsca wydarzeń kulturalnych i integracji społecznej (tzw. „Salon miasta”),
- unowocześnienie wystaw muzeum regionalnego, integracja działań Skansenu Rzeki Pilicy i instytucji kultury w mieście (w tym: muzeów, biblioteki, ośrodków kultury),
- promocja turystyki kulturowej – dalsza integracja promocji turystycznej i oferty kulturalnej,
- promocja symboli miasta,
- wspomaganie i inspirowanie wielokulturowości miasta w powiązaniu z sąsiednimi gminami,
- kontynuacja działań w ramach programu „Miasto Otwarte”.

Działania uzupełniające:

- brak.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

UNIEJÓW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 2 obszary priorytetowe, najbardziej wartościowe kulturowo tereny miasta, związane z zabytkowym założeniem kościoła farnego oraz bulwarami w dolinie rzeki Warty.

Zadania:

- kontynuacja zintegrowanych działań rewitalizacyjnych w obrębie rynku, zamku, Kolegiaty i wieży bramnej,
- przeprowadzenie rewaloryzacji bulwarów nad Wartą w sąsiedztwie zamku,
- opracowanie dokumentów planistycznych wpływających na procesy rewitalizacji, m.in.: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego i kompleksowej koncepcji rewitalizacji Uniejowa, uwzględniającej zapewnienie wglądów i powiązań widokowych pomiędzy najważniejszymi zabytkami miasta, jakimi są zamek i kolegiata wraz z wieżą.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

- utworzenie parku kulturowego: Uniejów – Spycimierz.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz zabytkach sakralnych

Placówki muzealne i zabytki sakralne są słabo przystosowane dla potrzeb osób niepełnosprawnych. Znaczna część zabytków sakralnych nie posiada zabezpieczeń przeciwpożarowych i antywłamaniowych.

Zadania:

- kontynuacja prac renowacyjnych wnętrza Kolegiaty,
- przeprowadzenie prac ratunkowo-konserwatorskich i badawczych substancji zdemontowanych elementów rokokowego ołtarza z Kolegiaty,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich kaplicy błogosławionego Bogumiła w Kolegiacie oraz opracowanie dla niej programu prac konserwatorskich oraz programu funkcjonalno-użytkowego.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

WIERUSZÓW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano jako obszar priorytetowy, teren najbardziej wartościowy kulturowo, obejmujący układ rozplanowania miasta lokacyjnego ze Wzgórzem Zamkowym i parkiem.

Zadania:

- kontynuacja rewaloryzacji układu urbanistycznego miasta,
- rewaloryzacja ruin zamku,
- opracowanie dokumentów planistycznych wpływających na procesy rewitalizacji, m.in.: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu, uwzględniającego ochronę dominanty historycznej kompozycji miasta i rekompozycję zabudowy mieszkaniowej z uwzględnieniem historycznego rozplanowania, w tym eliminację obiektów dysharmonizujących w obrębie ruin zamku, kompleksowej koncepcji rewitalizacji miasta, analizy skali zachowania i porządku historycznych powiązań widokowych, nawiązujących do obiektów reprezentatywnych stanowiących o tożsamości miasta, analizy skali i formy architektonicznej inwestycji dopuszczalnych w sąsiedztwie ruin zamku.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Obiekty i obszary zabytkowe ze względu na zróżnicowany stan techniczny wymagają podjęcia różnych działań remontowych i konserwatorskich lub objęcia ich formami ochrony prawnej.

Zadania:

- rewaloryzacja kamienic zlokalizowanych w pierzejach rynku,

- ochrona powiązań przestrzeni historycznego rynku z charakterystycznym obiektem klasztornym,
- utworzenie Archeologicznego Parku Kulturowego w Wieruszowie.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Wzrost świadomości mieszkańców województwa o zasobach i wartości dziedzictwa kulturowego regionu przyczyni się do zwiększenia społecznej odpowiedzialności za zabytki.

Zadania:

- ożywienie zrewaloryzowanej płyty rynku.

Działanie uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz zabytkach sakralnych

Placówki muzealne i zabytki sakralne są słabo przystosowane dla potrzeb osób niepełnosprawnych. Znaczna część zabytków sakralnych nie posiada zabezpieczeń przeciwpożarowych i antywłamaniowych.

Zadania:

- remont kościoła pw. Zesłania Ducha Świętego w paulińskim reprezentatywnym zespole kościelno-klasztornym.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

WOLBÓRZ

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano obszar priorytetowy, wyróżniający się wartościami kulturowymi, obejmujący zabytkowy zespół pałacowo-parkowy Biskupów Kujawskich.

Zadania:

- kontynuacja rewaloryzacji zespołu obszaru założenia pałacowo-parkowego Biskupów Kujawskich uznanego za obszar reprezentatywny,
- opracowanie dokumentów planistycznych wpływających na procesy rewitalizacji, m.in.: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, uwzględniającego ochronę przedpola widokowego w południowo-wschodniej części miasta z wglądami widokowymi na założenie urbanistyczne zabytkowej części Wolborza, zachowanie dominanty przestrzennej kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja znajdującego się w centralnej części rynku, rekompozycję zabudowy w najbliższym sąsiedztwie parku, ochronę sylwety miasta poprzez ograniczenie gabarytów nowych inwestycji przestrzennych i wprowadzenie zakazu lokalizacji nowych budynków w sąsiedztwie zespołu pałacowego, koncepcji kompleksowej rewaloryzacji zespołu pałacowo-parkowego połączonej z odtwarzaniem geometrycznej kompozycji parku włącznie z układem wodnym.

*Działanie wspomagające:***Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych**

Obiekty i obszary zabytkowe ze względu na zróżnicowany stan techniczny wymagają podjęcia różnych działań remontowych i konserwatorskich lub objęcia ich formami ochrony prawnej.

Zadania:

- odbudowa ogrodzenia dziedzińca szkoły od strony wschodniej, przeprowadzenie działań naprawczych nawierzchni dróg wraz z wymianą oświetlenia na terenie założenia pałacowo-parkowego,
- kontynuacji prac pielęgnacyjnych i rewaloryzacyjnych parku,
- objęcie ochroną obszaru historycznego układu urbanistycznego miasta,
- wpisanie do rejestru zabytków całego zespołu przestrzennego założenia pałacowo-parkowego zamieszczonego w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- utworzenie parku kulturowego: Zespół pałacowy w Wolborzu.

Działania uzupełniające:

- brak.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

ZGIERZ

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne pozwoliły na podniesienie rangi Zgierza do ośrodka regionalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący zrewaloryzowane rynki historycznego układu przestrzennego i rewitalizowany parku kulturowego „Miasto Tkaczy”.

Zadania:

- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: gminny program rewitalizacji i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (kontynuacja).

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- kontynuacja prac remontowych kamienic zlokalizowanych w pierzejach rynku, zinwentaryzowanie drewnianych domów tkaczy i przeprowadzenie prace zabezpieczających, zainstalowanie iluminacji świetlnych w obrębie odrestaurowanego kościoła ewangelickiego,
- objęcie ochroną konserwatorską układ rozplanowania – rynku, wraz z szachownicą ulic i kierunkami dróg wylotowych, sylwetą i zabudową zabytkową.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywianie zrewaloryzowanej przestrzeni Placu Dąbrowskiego i zespołu kościoła ewangelickiego,
- rozwój sieradzkiego podregionu kulturowego.

Edukacja kulturowa mieszkańców

Zadania:

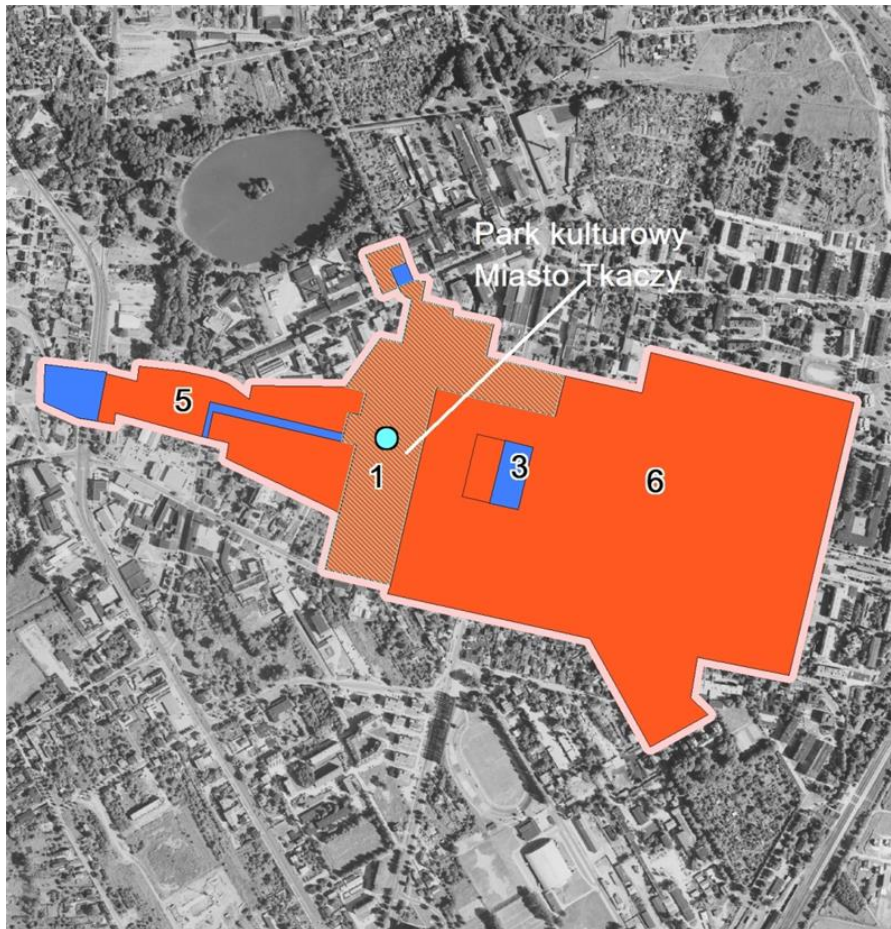
- promocja parku kulturowego i wyremontowanych obiektów zabytkowych,
- wpisanie obszaru w struktury szlaków kulturowych: Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego i Architektury Włókienniczej.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwwłamaniowych i przeciwpożarowych.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

III.2.4. Ośrodki lokalne

ALEKSANDRÓW ŁÓDZKI

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. zrewaloryzowany historyczny rynek, pochodzący z okresu rozwoju przemysłu włókienniczego.

Zadania:

- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: gminny program rewitalizacji i miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Działanie wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- ożywienie zrewitalizowanych przestrzeni publicznych,
- odnowa zdegradowanych domów tkaczy sąsiadujących z wyremontowanymi zabytkami,
- utworzenie parku kulturowego: Archeologiczna Osada Krakówek w Brzezinach.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- promocja wielokulturowości obszaru,

- wpisanie obszaru przemysłowego w strukturę Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego ERIH.

Edukacja kulturowa mieszkańców

Zadania:

- promocja wyremontowanego ratusza uznanego za obiekt reprezentatywny.

Działanie wspomagające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

BAKOWA GÓRA

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. zespół ruralistyczny, zrewaloryzowane ruiny zamku, dwór Małachowskich i zespół kościoła.

Zadania:

- rewaloryzacja i zmiana funkcji barokowego dworu Małachowskich,
- rewaloryzacja założenia zamkowo-parkowego,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: gminny program rewitalizacji i miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Działanie wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- przeprowadzenie pilnych prac konserwatorskich we wnętrzu i na zewnątrz kościoła parafii rzymskokatolickiej pw. św. Trójcy, kontynuacja prac modernizacyjnych dawnej kuźni a obecnej kaplicy pogrzebowej,
- rewaloryzacja cmentarza, przeprowadzenie prac konserwatorskich i restauratorskich cennych nagrobków,
- ochrona wartości krajobrazowych układu przestrzennego, zachowanie panoramy widokowej na Wyżynę Przedborską, stref ekspozycji ruin zamku i wglądów widokowych na kościół,

- utworzenie parku kulturowego obejmującego ruiny zamków w Bąkowej Górze i w pobliskich Majkowicach.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim

Zadania:

- cyfryzacja gminnej ewidencji zabytków.

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwpożarowych budynku dworu i kościoła.

Działanie uzupełniające

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

BELCHATÓW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. zrewaloryzowany zespół urbanistyczny oraz założenie dawnych zakładów „Bawełnianka”

Zadania:

- rewaloryzacja zabudowy zlokalizowanej w obrębie struktury ulic prowadzących do centrum, m.in. ul. 19 Stycznia i Fabrycznej.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- prowadzenie działań promocyjnych zrewaloryzowanych obszarów,
- kontynuacja przeprowadzania złożonych remontów konserwatorskich obiektów zlokalizowanych w pierzei rynku.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- kontynuacja ożywienia zrewitalizowanego centrum Bełchatowa poprzez organizację imprez o charakterze kulturowym, integrujących mieszkańców i przyjezdnych, m.in. kontynuacja „Gry Miejskiej”,
- ożywianie zrewaloryzowanego kompleksu dawnych zakładów „Bawełnianka”.

Edukacja kulturowa mieszkańców

Zadania:

- promocja ekspozycji interaktywnego muzeum Giganty Mocy.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim

Zadania:

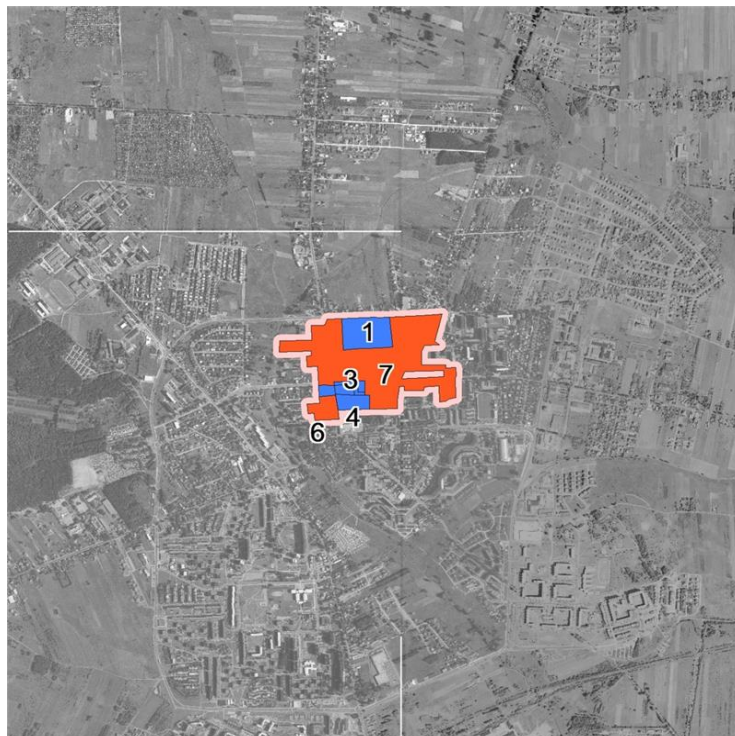
- cyfryzacja gminnej ewidencji zabytków.

Działanie wspomagające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

BIAŁA RAWSKA

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. układ urbanistyczny z założeniem pałacowo-parkowym, zespołem kościoła.

Zadania:

- rewaloryzacja obszaru rynku zgodnie z opracowaną koncepcją rewitalizacji historycznego założenia urbanistycznego,
- kontynuacja prac rewaloryzacyjnych założenia pałacowo-parkowego w kierunku rozwoju funkcji usługowych, sprzyjających integracji mieszkańców,
- rewaloryzacyjna kolejki wąskotorowej relacji Rogów – Biała Rawska.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- remont kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha, przeprowadzenie pilnych prac rewaloryzacyjnych spalonej północnej pierzei rynku,
- zachowanie głównych dominant historycznego układu przestrzennego zespołu kościoła i pałacu.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywienie zrewaloryzowanej części parku,
- utworzenie izby muzealnej,
- promocja tożsamości kulturowej i produktów regionalnych regionu sadowniczego.

Działanie wspomagające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwwłamaniowych i przeciwpożarowych w kościele katolickim.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

BĘDKÓW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. układ ruralistyczny z założeniem zespołu kościoła i pozostałości parku dworskiego.

Zadania:

- rewaloryzacja zieleni dawnego założenia parkowego,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: studium historyczno-urbanistyczne miejscowości Będków, miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Działanie wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- Zakończenie prac rewaloryzacyjnych gotyckiego założenia kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP,
- Ochrona kompozycji zabytkowego układu ruralistycznego z dominantą w postaci zespołu kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP,
- Rekompozycja współczesnej zabudowy i uzupełnienie zabytkowej zabudowy mieszkaniowej zachowanej w rynku przy Placu Kościuszki oraz przy ulicach: Warszawskiej i Krakowskiej nową zabudową o skali i formie nawiązującej do historycznej struktury dawnego miasta,
- Ochrona sylwety miasta poprzez ograniczenie lokalizacji i gabarytów nowych inwestycji przestrzennych,
- Ochrona archeologiczna rynku i terenu założenia kościoła,
- Wpisanie do rejestru zabytków oraz zamieszczenie w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków układu urbanistycznego dawnego ośrodka miejskiego.

Działanie wspomagające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwwłamaniowych i przeciwpożarowych w kościele katolickim.

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

BIAŁACZÓW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. układ ruralistyczny z ratuszem, założeniem pałacowo-parkowo-folwarcznym i zespołem kościoła.

Zadania:

- rewaloryzacja układu rynku,
- kompleksowa rewaloryzacja całego założenia zespołu pałacowo-parkowego i zespołu folwarcznego,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: studium historyczno-urbanistyczne układu rozplanowania miejscowości, gminny program rewitalizacji, miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- przeprowadzenie prac konserwatorskich kościoła pw. św. Jana Chrzciciela,
- ochrona układu rozplanowania i powiązań kompozycyjnych głównych jednostek układu przestrzennego: rynku dawnego miasta, zespołu pałacowo-parkowego, zespołu folwarcznego (Stanisławów), zachowanie akcentowanych w przestrzeni dominant: zespołu kościoła pw. św. Jana Chrzciciela, budynku ratusza i pałacu.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim

Zadania:

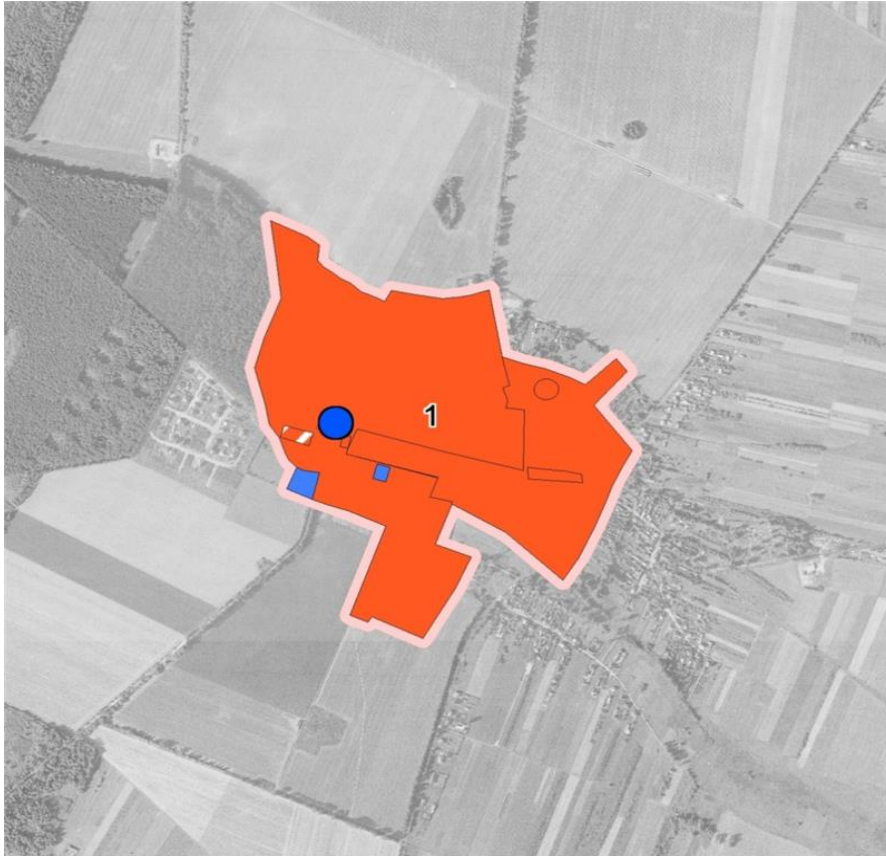
- cyfryzacja gminnej ewidencji zabytków.

Działanie wspomagające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

BŁASZKI

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 2 obszary priorytetowe obejmujące m.in. układ Placu Niepodległości i Placu Sulwińskiego.

Zadania:

- przeprowadzenie kompleksowych działań rewitalizacyjnych Placu Niepodległości i Placu Sulwińskiego,
- opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w granicach historycznego układu przestrzeni miasta uwzględniającego historyczne linie zabudowy.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- kontynuacja prac remontowych kościoła pw. św. Anny i budynku „Błaszkwianki”, wyprowadzenie stacji paliw Orlen z historycznej przestrzeni Placu Niepodległości. rekompozycja pawilonu handlowego dysharmonizującego strukturę zabytkowej przestrzeni Placu Sulwińskiego.

Edukacja kulturowa mieszkańców

Zadania:

- promocja zrewaloryzowanych jatek miejskich.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim

Zadania:

- cyfryzacja gminnej ewidencji zabytków.

Działanie wspomagające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

BOLESŁAWIEC

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. układ ruralistyczny z ruinami zamku i założenie kościoła pw. Św. Trójcy.

Zadania:

- rewitalizacja przestrzeni rynku,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacyjnym takich jak: miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, koncepcja rewaloryzacji spalonego drewnianego młyna wodnego nad Prośną, koncepcja kształtowania wschodniej pierzei rynku w celu zachowania wglądów widokowych na kościół.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- przeprowadzenie prac remontowo-konserwatorskich komory celnej przy ul. 11 Listopada 7, domu przy ul. Rynek 2, kordonu straży granicznej obecnie domu ul. Zielona 36, domu przy ul. Podbolesławiec 7, przeprowadzenie złożonych działań konserwatorskich kościoła pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy,
- przeniesienie i modernizacja przystanku PKS., zmiana lokalizacji stacji paliw ulokowanej w obrębie historycznej przestrzeni i w strefie ekspozycji na kościół, modernizacja obiektu handlowego zlokalizowanego w centrum rynku,
- rekompozycja pierzei wschodniej rynku pod względem wysokościowym,

- ochrony najcenniejszych dominant układu przestrzennego: ruin zamku i kościoła parafialnego pw. Świętej Trójcy.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim

Zadania:

- cyfryzacja gminnej ewidencji zabytków.

Działanie wspomagające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

BOLIMÓW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. Rynku im. Tadeusza Kościuszki z kościołem św. Anny, ulicę farną z obiektami zabytkowymi i wglądy na kościół pw. Św. Trójcy.

Zadania:

- rewaloryzacja Rynku im. Tadeusza Kościuszki,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: gminny program rewitalizacji i miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. koncepcja rewitalizacji historycznego układu przestrzennego miejscowości.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- przeprowadzenie prac konserwatorskich w obiektach reprezentatywnych: kościołach pw. św. Anny i pw. Św. Trójcy., remonty kamienic zlokalizowanych w pierzejach rynku i zabytkowych domów przy ul. Farnej, kontynuacja przebudowy budynku OSP we wschodniej pierzei rynku,
- zachowanie powiązań widokowych kościołów pw. św. Anny i pw. Św. Trójcy jako obiektów jednolitych stylowo, zlokalizowanych wzdłuż osi północ – południe,
- rekompozycja obiektów zlokalizowanych w północno-zachodniej części układu ruralistycznego.

Kreowanie różnorodności kulturowej**Zadania:**

- utworzenie parku kulturowego „Pole bitwy nad Rawką – w hołdzie ofiarom wojny w Bolimowie”.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim**Zadania:**

- cyfryzacja gminnej ewidencji zabytków.

Działanie wspomagające:**Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym****Zadania:**

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

BRZEZINY**Działanie podstawowe:**

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. zrewaloryzowany rynek im. Jana Pawła II, obszar części średniowiecznego miasta „Krakówek”, zespoły klasztorne, drewniany kościół pw. Św. Anny, zrewaloryzowany park miejskich oraz Muzeum Regionalne.

Zadania:

- stworzenie parku archeologicznego i zrekonstruowanie części średniowiecznego miasta „Krakówek”, zgodnie z normami archeologicznymi UNESCO w ramach projektu „Zaginione Miasto”,
- utworzenie skansenu archeologicznego, rekonstrukcja 3 chat, kompleksowa rewitalizacja budynku stanowiącego bramę projektu poprzez odnowienie wnętrza i elewacji wraz z rekonstrukcją zniszczonych detali architektonicznych,
- rewaloryzacja obiektu Muzeum Regionalnego w Brzezinach, odnowienie elewacji metodą piaskowania wraz z rekonstrukcją zniszczonych detali architektonicznych, budowa podziemnej sali ekspozycyjnej.

Działania wspomagające:***Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych******Zadania:***

- rewaloryzacja tkanki mieszkaniowej w ramach części wspólnych wielorodzinnych budynków w historycznym centrum miasta (elewacje szczytowe, frontowe, klatki schodowe) wraz z modernizacją przestrzeni publicznej i infrastruktury technicznej w otoczeniu tych budynków.

Edukacja kulturowa mieszkańców***Zadania:***

- utworzenie punktu informacji dotyczącego średniowiecznego miasta Krakówek oraz miejsc ekspozycji archeologicznych.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim***Zadania:***

- cyfryzacja gminnej ewidencji zabytków.

Działanie wspomagające:***Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych******Zadania:***

- wykonanie zabezpieczeń przeciwwłamaniowych i przeciwpożarowych w drewnianym kościele św. Anny.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

BURZENIN

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. układ ruralistyczny z zespołem kościoła pw. św. Wojciecha i Stanisława.

Zadania:

- kontynuacja rewaloryzacji w północnej części rynku,
- opracowanie koncepcji kompleksowej rewitalizacji rynku.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- zachowanie dominanty zabytkowego kościoła św. Wojciecha i św. Stanisława,
- pozostawienie istniejącego bruku w północnej części rynku,
- przeniesienie przystanku autobusowego z centralnej części rynku i modernizacja obiektu,
- wykorzystanie kamienia polnego jako lokalnego budulca,
- zachowanie wglądów widokowych na kościół parafialny z obszaru rynku poprzez zachowanie istniejącej wysokości zabudowy południowej pierzei rynku,
- wpisanie do rejestru WKZ muru obronnego z wnękami otaczającymi kościół.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego regionie łódzkim

Zadania:

- cyfryzacja gminnej ewidencji zabytków,

- opracowanie gminnego programu rewitalizacji i gminnego programu opieki nad zabytkami.

Działanie wspomagające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

CHELMO

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący zabytkowy układ przestrzenny, założenie pałacowo-parkowo-folwarczny oraz zespół stodół.

Zadania:

- rewaloryzacja układu ruralistycznego,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji, takich jak: gminny program rewitalizacji i miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- kontynuacja działań konserwatorskich zespołu kościoła z dzwonnica,
- zachowanie trzech głównych elementów rozplanowania, związanego z zespołami: pałacowo-parkowo-folwarczny, kościoła i zabudowy gospodarczej,
- ochrona zespołu stodół zbudowanych z białego wapienia triasowego, zlokalizowanego w północnej części założenia ruralistycznego,
- zachowanie kamiennej nawierzchni na drodze prowadzącej do pałacu,
- zamieszczenie układu ruralistycznego i zespołu stodół w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

Edukacja kulturowa mieszkańców

Zadania:

- promocja zrewaloryzowanego zespołu pałacowo - parkowego.

Działanie uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym**Zadania:**

- opracowanie gminnej ewidencji zabytków i gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

CHRÓŚCIN

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne pozwoliły na podniesienie rangi Chruścina do ośrodka lokalnego w sieci unikatowych ośrodków historycznych.

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący układ przestrzenny z zabytkowym zespołem kościoła, zespół pałacowo-parkowy oraz odrestaurowaną kaplicę prawosławną – mauzoleum (cerkiew) ob. kaplicę rzymskokatolicką.

Zadania:

- rewitalizacja założenia zamkowo-parkowego,
- opracowanie studium historycznego układu rozplanowania i gminnego programu rewitalizacji.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- zachowanie dominanty przestrzennej zespołu drewnianego kościoła pw. św. Mikołaja,
- zgłoszenie Chruścina do krajowej sieci najciekawszych wsi,

- zamieszczenie w ewidencji wojewódzkiej całego założenia: kościoła z plebanią, kaplicą i murowaną oborą,
- oznakowanie turystyczne wyremontowanej cerkwi.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim

Zadania:

- cyfryzacja gminnej ewidencji zabytków.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

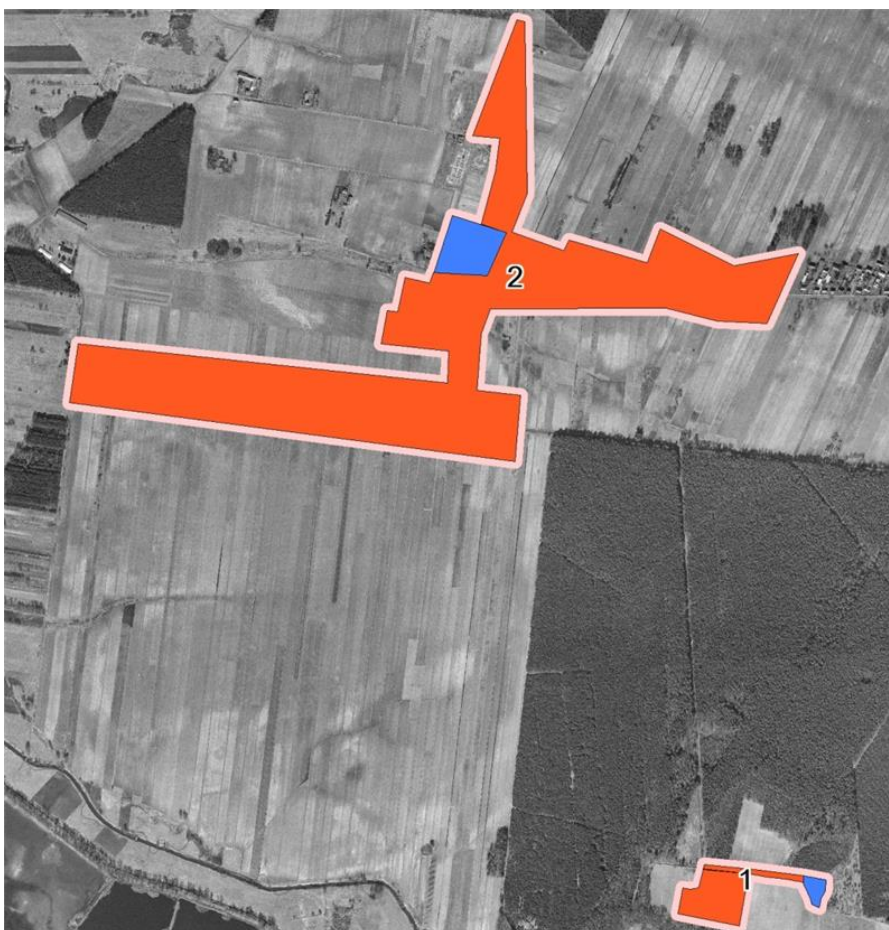
Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwpożarowych w obrębie założenia kościoła.

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

DRZEWICA

Działania podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący układ urbanistyczny z założeniem gotyckiego zamku.

Zadania:

- rewaloryzacja gotyckiego zamku wraz z zagospodarowaniem turystycznym terenu,
- opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- remonty zabytkowej substancji mieszkaniowej,
- rehabilitacja skali i formy obiektów zlokalizowanych w obrębie rynku.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywienie zrewaloryzowanego rynku,
- rozwój opoczyńskiego podregionu kulturowego,
- prowadzenie działań wpływających na kształtowanie lokalnych produktów.

Edukacja kulturowa mieszkańców

Zadania:

- promocja zrewaloryzowanego obszaru rynku,
- rozwój działalności Regionalnego Centrum Kultury w Drzewicy i wykorzystanie jego potencjału infrastrukturalnego dla budowania tożsamości lokalnej i regionalnej.

Działania uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

DZIAŁOSZYN

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący układ przestrzenny rynku, Placu Kościelnego założenia Pałacowego Męcińskich.

Zadania:

- wykonanie katalogu budownictwa regionalnego zawierającego wskazania do planowania miejscowego i projektowania architektonicznego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- zastosowanie lokalnego materiału budowlanego (kamienia wapiennego) do budowy obiektów architektonicznych,
- objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego obejmującego zrewaloryzowany obszar: Rynku, Placu Kościelnego i założenia Pałacu Męcińskich, opracowanie karty ewidencyjnej WKZ zawierającej wskazania skali i form obiektów w obrębie historycznego układu i wyznaczającej obszary wglądów i powiązań widokowych pomiędzy Rynkiem, Placem Kościelnym i założeniem pałacowo-parkowym.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim

Zadania:

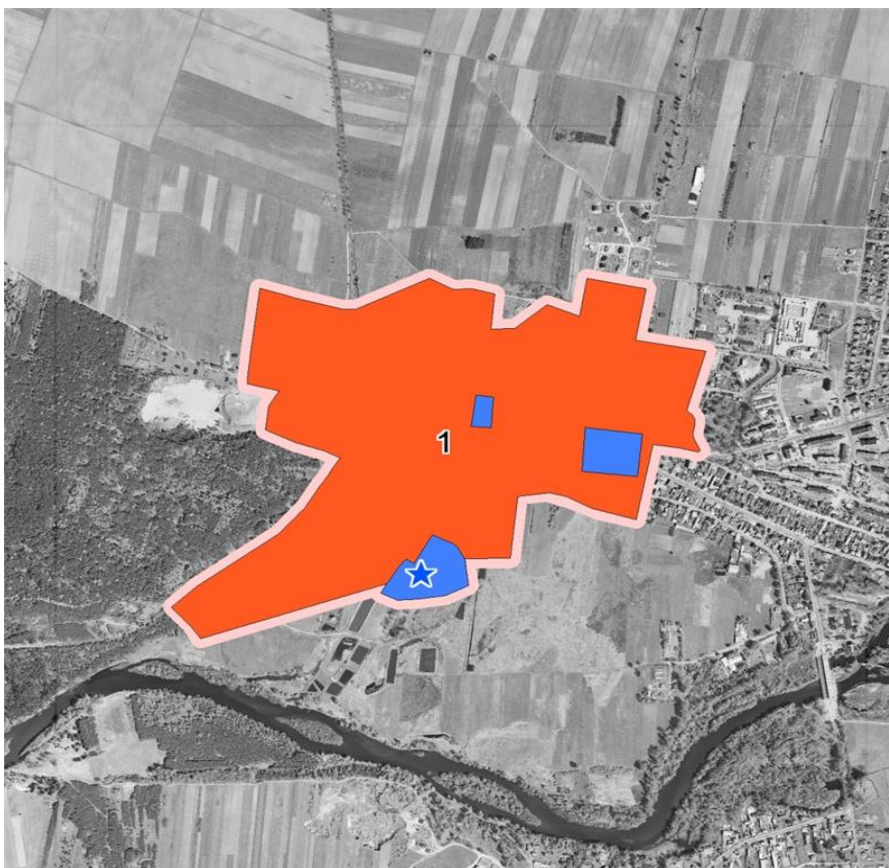
- cyfryzacja gminnej ewidencji zabytków.

Działania uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

GIDLE

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonej analizy wytypowano 1 obszar obejmujący układ przestrzenny miejscowości z zachowanymi głównymi bardzo cennymi założeniami: zespołem Klasztornym dominikanów – Sanktuarium Matki Bożej Gidelskiej oraz drewnianym kościołem pw. św. Marii Magdaleny.

Zadania:

- kontynuacja rewaloryzacji założenia klasztornego i rozbudowy obiektów na potrzeby pielgrzymek i konferencji,
- opracowanie gminnego programu rewitalizacji.

Działanie wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

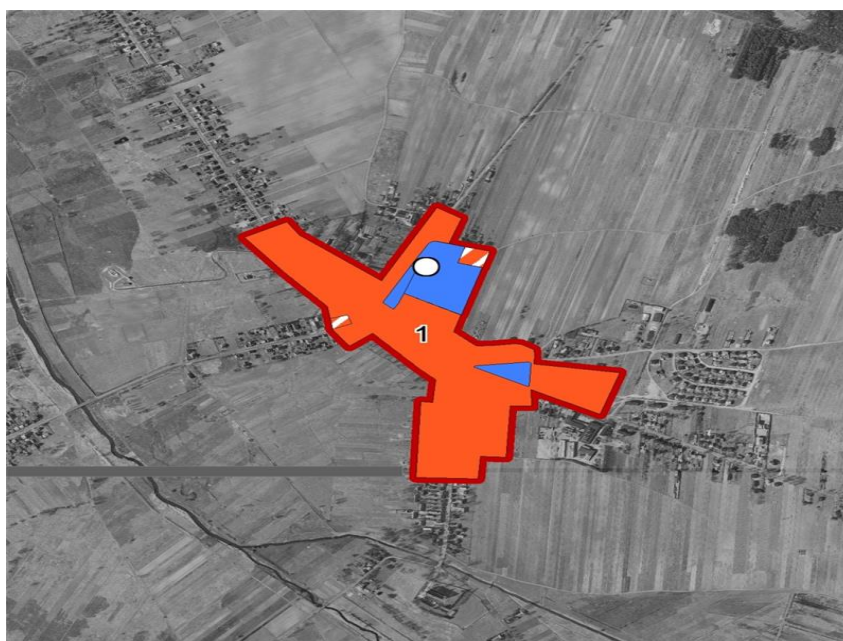
- zachowanie powiązań przestrzennych dwóch bardzo cennych założeń: zespołu klasztornego oo. Dominikanów – Sanktuarium Matki Bożej Gidelskiej oraz drewnianego kościoła pw. św. Marii Magdaleny,
- kształtowanie przyjaznej przestrzeni publicznej w formie zrewaloryzowanego rynku sąsiadującego z Sanktuarium Matki Bożej Gidelskiej,
- rekompozycja zabudowy w sąsiedztwie założenia kościoła pw. św. Marii Magdaleny,
- prowadzenie dalszych prac konserwatorskich drewnianego kościoła pw. św. Marii Magdaleny, w tym zabezpieczenie obiektu od pożaru,
- podjęcie pilnych prac zabezpieczających nagrobki znajdujące się na cmentarzu przykościelnym otaczającym świątynię pw. św. Marii Magdaleny.

Działania uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

GŁOWNO

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonej analizy wytypowano 1 obszar obejmujący zachowany cenny układ przestrzenny miejscowości podlegający działaniom rewaloryzacyjnym.

Zadania:

- rewaloryzacja założenia kościoła pw. św. Jakuba Apostoła,
- opracowanie gminnego programu rewitalizacji.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- kontynuacja prac rewaloryzacyjnych zabytkowych kamienic zlokalizowanych w pierzejach rynku,
- wpisanie do rejestru zabytków Pałacu Jabłońskich i kościoła pw. św. Jakuba Apostoła oraz budynku Szkoły Podstawowej Nr 1.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywienie zrewaloryzowanego rynku w kierunku integracji mieszkańców,
- ożywienie zrewaloryzowanego Pałacu Jabłońskich.

Działania uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

GORZKOWICE

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonej analizy wytypowano 1 obszar obejmujący sylwetę miasta historycznego akcentowaną silną dominantą neogotyckiego kościoła parafialnego pochodzącego z 1896 roku z XX-wieczną plebanią odrestaurowane fortyfikacje nowożytnego zamku typu palazzo in fortezza.

Zadania:

- przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych obszaru rynku i założenia kościelnego,
- opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, uwzględniającego odpowiednią skalę i charakter zabudowy dawnego miasteczka i gminnego programu rewitalizacji.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- ochrona zwartej sylwety miasta historycznego z akcentowaną silną dominantą neogotyckiego kościoła parafialnego.
- remont zabytkowej zabudowy w rynku,
- modernizacja obszaru sąsiadującego z odrestaurowanymi ruinami zamku,
- zamieszczenie w ewidencji zabytków układu przestrzennego.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

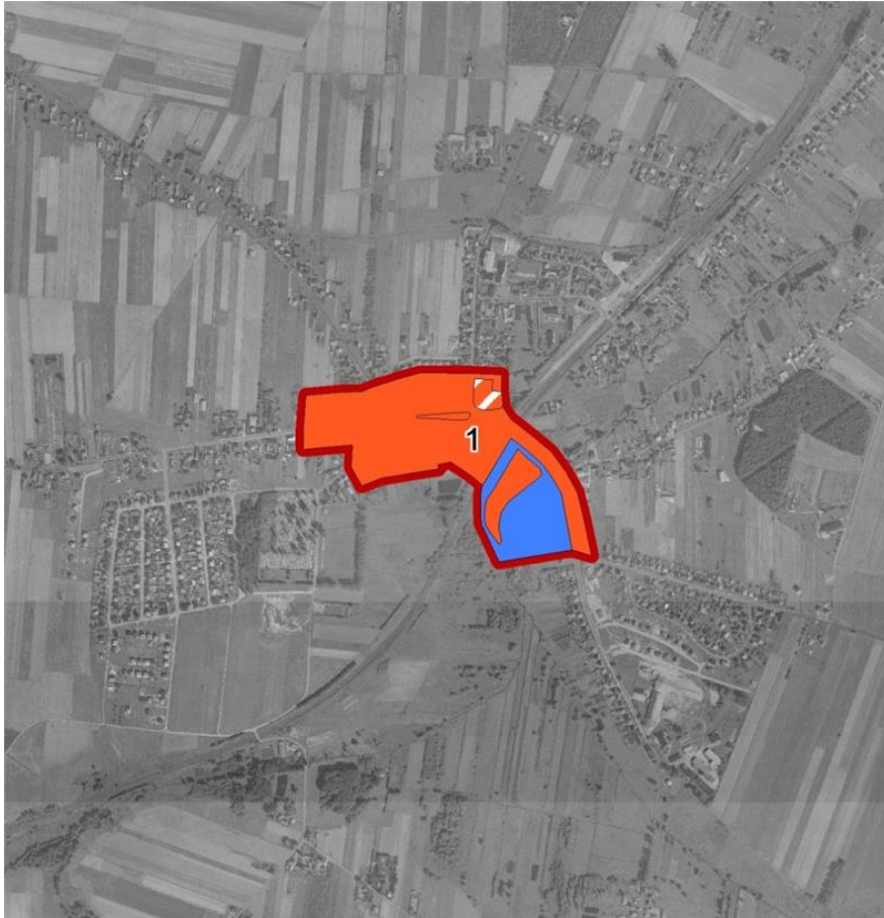
- promocja zrewaloryzowanej fortyfikacji nowożytnego zamku.

Działanie uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwpożarowych w obrębie założenia kościoła.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

GRABÓW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonej analizy wytypowano 2 obszary obejmujące zrewaloryzowane centrum w Grabowie w obrębie Pl. Kościuszki, który zachował swoją historyczną strukturę typowej owalnicy z kościołem parafialnym pw. św. Stanisława Bpa, oraz zrewaloryzowane ruiny zamku w Besiekierach.

Zadania:

- opracowanie gminnego programu rewitalizacji i katalogu obiektów wybudowanych z lokalnego budulca (kamienia wapiennego) na terenie gminy.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- przeprowadzenie działań rewaloryzacyjnych parku,
- remont konserwatorski synagogi,
- ochrona zachowanej struktury typowej owalnicy z kościołem parafialnym pw. św. Stanisława Bpa,
- rewaloryzacja obiektów historycznych zlokalizowanych w pierzejach rynku,
- profesjonalne oznakowanie turystyczne zrewaloryzowanego obszaru ruin średniowiecznego zamku w Besiekierach,
- opracowanie gminnego programu rewitalizacji.

Kreowanie różnorodności kulturowej***Zadania:***

- promocja i ożywienie zrewaloryzowanego rynku poprzez organizację imprez o charakterze folklorystycznym,
- promocja zrewaloryzowanego obszaru ruin zamku w Besiekierach.

Działanie uzupełniające:***Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych******Zadania:***

- wykonanie zabezpieczeń przeciwpożarowych w obrębie założenia kościoła.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

INOWLÓDZ***Działanie podstawowe:******Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi***

W wyniku przeprowadzonej analizy wytypowano 1 obszar obejmujący sylwetę miejscowości o harmonijnej kompozycji akcentowaną dominantą romańskiego kościoła pw. św. Idziego zlokalizowanego na wzgórzu, gotycki kościół pw. św. Michała Archanioła, układ przestrzenny Placu Wolności z synagogą oraz odrestaurowane ruiny zamku.

Zadania:

- rewaloryzacja Placu Kazimierza Wielkiego,
- rewaloryzacja i zmiana funkcji synagogi,

- opracowanie katalogu budownictwa z wykorzystaniem lokalnych materiałów budowlanych (wapienia), gminnej ewidencji zabytków i gminnego programu opieki nad zabytkami oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- przeprowadzenie prac remontowych zabytkowej zabudowy,
- zachowanie zwartej sylwetki miejscowości i kompozycji harmonijnej akcentowanej dominantą romańskiego kościoła pw. św. Idziego i dominantą wewnętrzną gotyckiego kościoła pw. św. Michała Archanioła, wprowadzenie zakazu lokalizacji nowej zabudowy w otoczeniu wzgórza z kościołem św. Idziego i zrewaloryzowanego zamku oraz miejsc występowania relikwii dawnych murów miejskich,
- objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego dawnego miasta,
- utworzenie parku kulturowego Spalsko – Inowłodzkiego.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- zachowanie i promocja historycznego charakteru letniskowej miejscowości,
- promocja odrestaurowanych ruin zamku m.in. poprzez organizowanie cyklicznych wydarzeń kulturalnych, w tym imprez plenerowych.

Działanie uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

KAMIENSK

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonej analizy wytypowano 1 obszar obejmujący sylwetę zespołu Pl. Wolności o kompozycji zwartej zaakcentowanej bryłą kościoła parafialnego.

Zadania:

- kontynuacja działań rewaloryzacyjnych obszaru rynku,
- opracowanie gminnego programu rewitalizacji.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- ochrona zwartej kompozycji i sylwety zespołu urbanistycznego i dominanty bryły kościoła parafialnego,
- określenie skali zabudowy kalenicowej ulicy Kościuszki, Konopnickiej i Pl. Wolności,
- rekompozycja współczesnej zabudowy rynku,
- przeprowadzenie prac remontowych zabytkowej zabudowy,
- ujęcie w wojewódzkiej ewidencji zabytków historycznego układu rozplanowania przedlokacyjnej owalnicy z drogami wylotowymi i sylwetą kościoła.

Działania uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

KIERNOZIA

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonej analizy wytypowano 1 obszar obejmujący układ przestrzenny dawnego miasta z głównymi dominantami kościołem pw. św. Małgorzaty i klasycystycznym pałacem.

Zadania:

- podjęcie działań rewitalizacyjnych układu przestrzennego,
- przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych założenia pałacowo-parkowego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

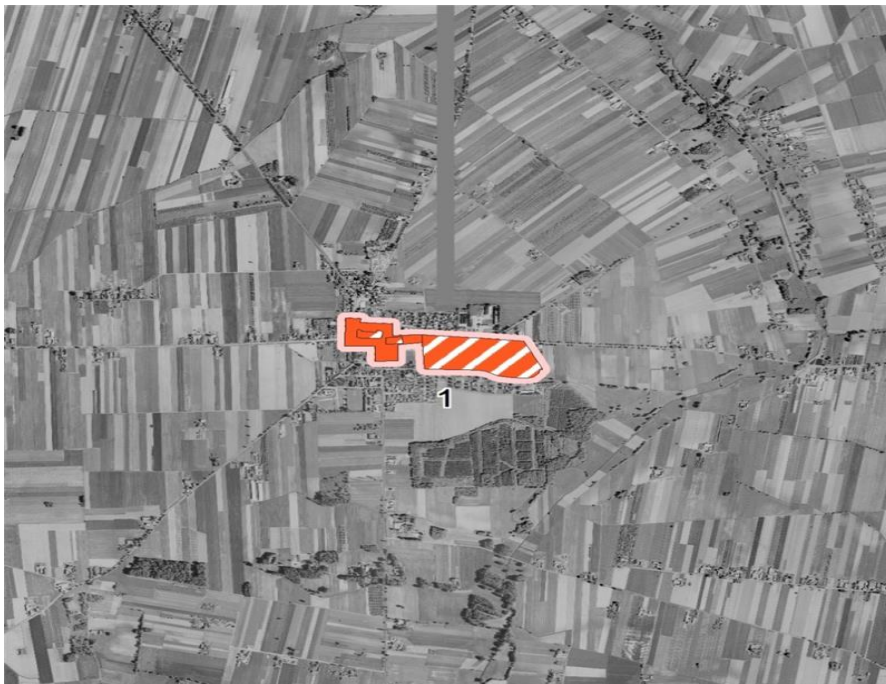
- zachowanie kompozycji przestrzennej historycznego układu urbanistycznego z głównymi dominantami: kościołem pw. św. Małgorzaty i klasycystycznym pałacem,
- przeprowadzenie prac badawczych krypt kościoła,
- eliminacja obiektów dysharmonizujących przestrzeń poprzez usunięcie z układu urbanistycznego zdegradowanych obiektów: przystanku autobusowego i kiosku,
- opracowanie karty ewidencyjnej wojewódzkiej dawnego historycznego założenia urbanistycznego, z określeniem skali zabudowy, wglądów i powiązań widokowych,
- utworzenie parku kulturowego łączącego obszary z nagromadzonymi zabytkami gmin Kiernozia, Zduny i Bielawy.

Działania uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

KONSTANTYNÓW ŁÓDZKI

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonej analizy wytypowano 1 obszar obejmujący zachowany zabytkowy pierwotny układ urbanistyczny miasta z dwoma rynkami, w tym zrewaloryzowanym Placem Kościuszki i ul. Jana Pawła II będących elementami tożsamości miasta.

Zadania:

- rewaloryzacja Placu Wolności,
- rewitalizacja obszarów pofabrycznych dawnych zakładów Przemysłu Wełnianego „Konstilana” oraz Konstantynowskich Zakładów Przemysłowych,
- opracowanie gminnego programu rewitalizacji i kontynuacja opracowania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- rewaloryzacja parku,
- remonty obiektów zabytkowych w pierzejach rynków,
- zamieszczenie historycznego obszaru ruralistycznego w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywianie zrewaloryzowanego Placu Kościuszki stanowiącego przestrzeń przyjazną mieszkańcom miasta,
- kultywowanie i promocja wielokulturowości Konstantynowa Łódzkiego.

Edukacja kulturalna mieszkańców

Zadania:

- promocja nowego wizerunku centrum miasta w celu przyciągnięcia mieszkańców i inwestorów,
- promocja odrestaurowanych obiektów m.in. kościoła św. Józefa Robotnika.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim

Zadania:

- cyfryzacja gminnej ewidencji zabytków.

Działanie uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

- utworzenie parku kulturowego dla obszaru Miasta Ogrodu Łask – Kolumna.

Edukacja kulturowa mieszkańców

Zadania:

- promocja i ożywienie zrewitalizowanego Placu 11 Listopada i zrewaloryzowanej Kolegiaty Niepokalane-go Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i św. Michała Archanioła.

Działania uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

ŁUBNICE

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący zasadniczy element układu przestrzennego w postaci trzech połączonych owalnic z dominantą zespołu kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny.

Zadania:

- przeprowadzenie działań rewitalizacyjnych układu przestrzennego w celu wykształcenia przestrzeni publicznej sprzyjającej integracji mieszkańców,
- opracowanie gminnego programu rewitalizacji i miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Działanie wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- kontynuacja działań rewaloryzacyjnych kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny,
- zachowanie i ochrona zasadniczych elementów rozplanowania dawnego układu owalnicy,
- określenie formy i skali planowanej zabudowy wsi z nawiązaniem do budulca z czerwonej cegły, z której wykonane są obiekty zabytkowe,
- opracowanie karty ewidencji wojewódzkiej układu przestrzennego wsi.

Działanie uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnej ewidencji zabytków i gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

MAJKOWICE

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący unikatowy układ przestrzenny owalnicy z ruinami zabytkowego zamku.

Zadania:

- rewitalizacja układu ruralistycznego,
- przeprowadzenia działań konserwatorskich ruin zamku.

Działanie wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- zachowanie i ochrona unikatowego układu przestrzennego owalnicy,
- opracowanie karty ewidencji wojewódzkiej układu ruralistycznego z określeniem wglądów i powiązań widokowych, wyznaczeniem stref ekspozycji i obszarów zakazu zabudowy w sąsiedztwie ruin zamku,
- utworzenie parku kulturowego „Bąkowa Góra – Majkowice”.

*Działanie uzupełniające:****Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym****Zadania:*

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

MILESZKI*Działanie podstawowe:****Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi***

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący układ osadniczy wsi owalnicy.

Zadania:

- rewaloryzacja układu przestrzennego,
- opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

*Działanie wspomagające:****Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych****Zadania:*

- objęcie ochroną pierwotnego układu osadniczego wsi, której relikty zachowane są w obecnej strukturze układu przestrzennego w formie podłużnego, owalnego placu położonego pomiędzy ulicami: Pomorską i sąsiednią, równoległą do Pomorskiej, na odcinku między Iglastą, a Frezjową,
- odbudowa spalonego najstarszego kościoła zlokalizowanego we współczesnych granicach Łodzi pw. św. Doroty i św. Jana Chrzciciela na ul. Pomorskiej.

Działanie uzupełniające:

Zadania:

- brak.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

OPORÓW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący układ przestrzenny akcentowany historycznymi dominantami wież kościelnych i zamku Kazimierza Wielkiego.

Zadania:

- rewitalizacja układu przestrzennego,
- opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, uwzględniającego ochronę sylwety i kompozycji założenia poprzez ograniczenie w zakresie lokalizacji i gabarytów nowych inwestycji przestrzennych.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- prowadzenie dalszych prac rewitalizacyjnych w obrębie obiektu zamku, obecnego muzeum,

- rewaloryzacja zabytkowej zabudowy w obrębie miasta średniowiecznego,
- wymiana części zabudowy i uzupełnienie pierzei,
- ochrona konserwatorska układu rozplanowania rynku z przyległymi ulicami: Stodolną, Piotrkowską i 17 Stycznia, elementów układu przedlokacyjnego, układu cieków wodnych i sylwety z dominantą kościoła parafialnego.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Zadania:

- promocja najcenniejszych zabytków architektury w Oporowie: zespołu klasztorного oo. Paulinów oraz późnogotyckiego zamku uznanego za obiekt reprezentatywny.
- promocja muzeum.

Działanie uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wprowadzenie nowoczesnych form przekazu w muzeum.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

OSJAKÓW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący układ przestrzenny z centralnie położonym placem targowym i wychodzącymi z niego ulicami.

Zadania:

- rewaloryzacja synagogi wraz z przylegającym placem,
- utrzymanie w krajobrazie charakteru dominanty przestrzennej neogotyckiego kościoła.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- wpisanie do rejestru zabytków synagogi zamieszczonej w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Zadania:

- promocja zmodernizowanego Placu Kościelnego i zrewaloryzowanego rynku trójkątnego, z pomnikiem ofiar ludobójstwa niemieckiego.

Działanie uzupełniające:

- brak.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

OZORKÓW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący historyczne centrum miasta – najstarszą część ograniczoną ulicami 17 Stycznia, Moniuszki, Garncarską i Szewską.

Zadania:

- rewaloryzacja kompleksu parkowo-pałacowego Schlösserów w Ozorkowie,
- kontynuacja opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- ochrona i rewaloryzacja domów tkaczy zlokalizowanych przy ul. Jana Pawła II,
- zachowanie roli kościoła pw. św. Józefa zlokalizowanego przy ul. Jana Pawła II jako dominanty krajobrazowej,
- realizacja projektu pn. „Szlakiem Architektury Włókienniczej”,
- utworzenie parku kulturowego: Ozorków klasycystyczny.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywienie zrewaloryzowanej przestrzeni publicznej dawnego rynku (obecnie pl. Jana Pawła II) oraz rewaloryzacja budynków wokół placu.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- zabezpieczenie od pożarów drewnianych domów tkaczy.

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

PAJĘCZNO

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący układ przestrzenny z widocznymi elementami przedlokacyjnej, wczesnośredniowiecznej osady targowej o wrzecionowatym kształcie, z wydłużonym placem targowym, w który wpisano prostokątny rynek średniowiecznego miasta lokacyjnego.

Zadania:

- kontynuacja prowadzonych działań rewitalizacyjnych układu urbanistycznego,

- opracowanie gminnego programu rewitalizacji.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- zachowanie dominanty przestrzennej barokowego kościoła – Sanktuarium Maryjnego pw. WNMP i Świętego Leonarda,
- prowadzenie dalszych prac konserwatorskich w strukturze założenia kościoła – Sanktuarium Maryjnego pw. WNMP i Świętego Leonarda,
- rehabilitacja i dostosowanie skali oraz formy architektonicznej zabudowy w strukturze placu przy ul. Kościuszki,
- podjęcie pilnych prac modernizacyjnych Placu Dworcowego.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywienie zrewaloryzowanego placu przy ul. Kościuszki wraz z parkiem.

Działanie uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnej ewidencji zabytków i gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

PARZĘCZEW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący układ rozplanowania średniowiecznego miasta lokacyjnego.

Zadania:

- rewaloryzacja układu urbanistycznego prowadzącego do stworzenia przestrzeni publicznej w obrębie Placu Kościelnego,

- opracowanie gminnego programu rewitalizacji.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- ochrona sylwety kościoła stanowiącego dominantę przestrzenną,
- prowadzenie pilnych prac remontowych obiektu plebanii i zabytkowej kamienicy narożnej przy ul. Ozorkowskiej,
- objęcie ochroną układu przestrzennego poprzez zamieszczenie go w ewidencji zabytków.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- rozwój działalności Centrum Odnowy Wsi w Parzęczewie, zajmującego się rozwojem twórczości i kultywowaniem tożsamości lokalnej,
- rozwój i promocja Izby Ludowej.

Działanie uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

PIĄTEK

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący średniowieczny układ rozplanowania z czworobocznym rynkiem.

Zadania:

- rewaloryzacja układu przestrzennego,
- opracowanie studium historycznego miejscowości Piątek oraz koncepcji rewitalizacji rynku,

- opracowanie gminnego programu rewitalizacji,
- opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Działanie wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- ochrona układu przestrzennego ukształtowanego w XVI w. z dominantą gotyckiego, murowanego kościoła pw. św. Trójcy o regularnym układzie polskim i klasycystyczną dzwonnica,
- wyeliminowanie z przestrzeni rynku dysharmonizujących obiektów m.in. stacji paliw, zlokalizowanej w centralnej części placu,
- przekształcenie zabudowy blokowej zlokalizowanej w pierzei rynku w przedpolu widokowym pomnika symbolizującego geometryczny środek Polski.

Działanie uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwpożarowych w kościele pw. św. Trójcy.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

PODDEBICE

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący zwarty, najbardziej zurbanizowany, centralny obszar miasta z rynkiem wraz z historyczną zabudową, układem miasta lokacyjnego i terenem osady przedlokacyjnej z kościołem oraz założeniem pałacowo-parkowym wraz z bulwarami nad Nerem.

Zadania:

- rewaloryzacja i zmiana formy architektonicznej obiektu handlowo-usługowego zlokalizowanego w południowej części zrewitalizowanego rynku.

*Działania wspomagające:***Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych***Zadania:*

- zachowanie dominanty przestrzennej obszaru, odrestaurowanego późnorenansowego kościoła p.w. św. Katarzyny,
- dostosowanie kubatury nowych obiektów do wielkości sąsiadujących kamienic w pierzejach Placu,
- kontynuacja działań rewitalizacyjnych obszaru Parku Termalnego,
- remont plebani ewangelicko-augsburskiej, zlokalizowanej w strefie wglądów widokowych na zrewaloryzowane założenie pałacowo-parkowe.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa*Zadania:*

- promocja zrewitalizowanego Placu Kościuszki z fontanną zasilaną wodą termalną,
- promocja zrewaloryzowanego późnorenansowego założenia pałacowego, gdzie utworzono „Ogród zmysłów” i dawnego kościoła ewangelicko-augsburskiego – obecnej pijalni wód termalnych i Teatru Animacji.

*Działanie uzupełniające:***Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym***Zadania:*

- opracowanie gminnego programu rewitalizacji.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

POŚWIĘTNE*Działanie podstawowe:***Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi**

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący średniowieczny układ ruralistyczny z kompleksem trzech barokowych świątyń: założeniem klasztornym oo. Filipinów z kościołem

pw. św. Filipa Nereusza i Jana Chrzciciela, kaplicą pw. św. Anny w środku układu i najdalej na zachód usytuowanym kościołem cmentarnym pw. św. Józefa.

Zadania:

- rewitalizacja układu ruralistycznego miejscowości Studzianna Poświętne nierozzerwalnie związanego z założeniem klasztornym oo. Filipinów,
- opracowanie gminnego programu rewitalizacji,
- opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Działanie wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- rewaloryzacja Bazyliki i klasztoru, kościoła św. Anny i kościoła św. Józefa,
- ochrona krajobrazu z czytelną dominantą usytuowaną na wyniesieniu zwanym Panińskim Wzgórzem, uwzględniająca ochronę konserwatorską wewnętrznych relacji krajobrazowych trzech głównych obiektów zlokalizowanych w historycznej przestrzeni oraz ograniczenie skali nowych obiektów lokalizowanych w historycznym centrum.

Działanie uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

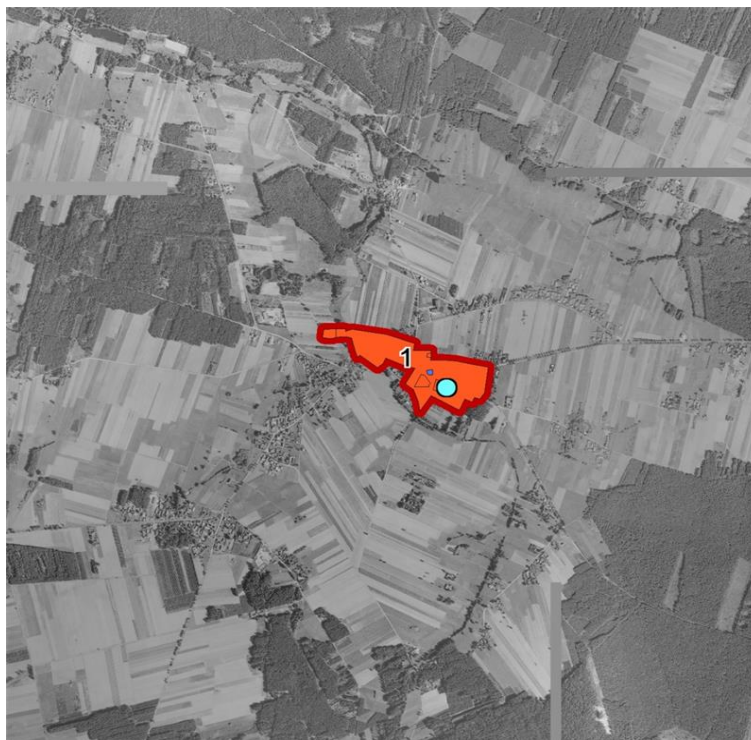
Zadania:

- wykonanie instalacji przeciwpożarowych w kościele cmentarnym pw. św. Józefa,
- prowadzenie działań rewaloryzacyjnych w muzeum sakralnym oraz w prywatnym muzeum historycznym.

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnej ewidencji zabytków i gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

PRZEDBÓRZ

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. historyczny układ przestrzenny z klasycystycznym ratuszem i zespołem kościoła oraz bulwarami nad Pilicą.

Zadania:

- kontynuacja działań rewaloryzacyjnych w obrębie kościoła św. Mikołaja,
- opracowanie gminnego programu rewitalizacji i kontynuacja opracowywania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- poprawa stanu obiektów zabytkowych m.in. poprzez: prowadzenie prac remontowych kościoła i domów,
- ochrona sylwety historycznej z dominantą zewnętrzną kościoła i wyremontowanego budynku ratusza, zachowanie panoramy miasta z bulwarami nad Pilicą i zespołem zieleni parkowej.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywienie zrewaloryzowanego rynku i Muzeum Ludowego Ziemi Przedborskiej.

Edukacja kulturowa mieszkańców województwa

Zadania:

- promocja i popularyzacja wyremontowanych obiektów zabytkowych, w tym klasycystycznego ratusza, zabudowy pochodzącej z XVII/XI wieku.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

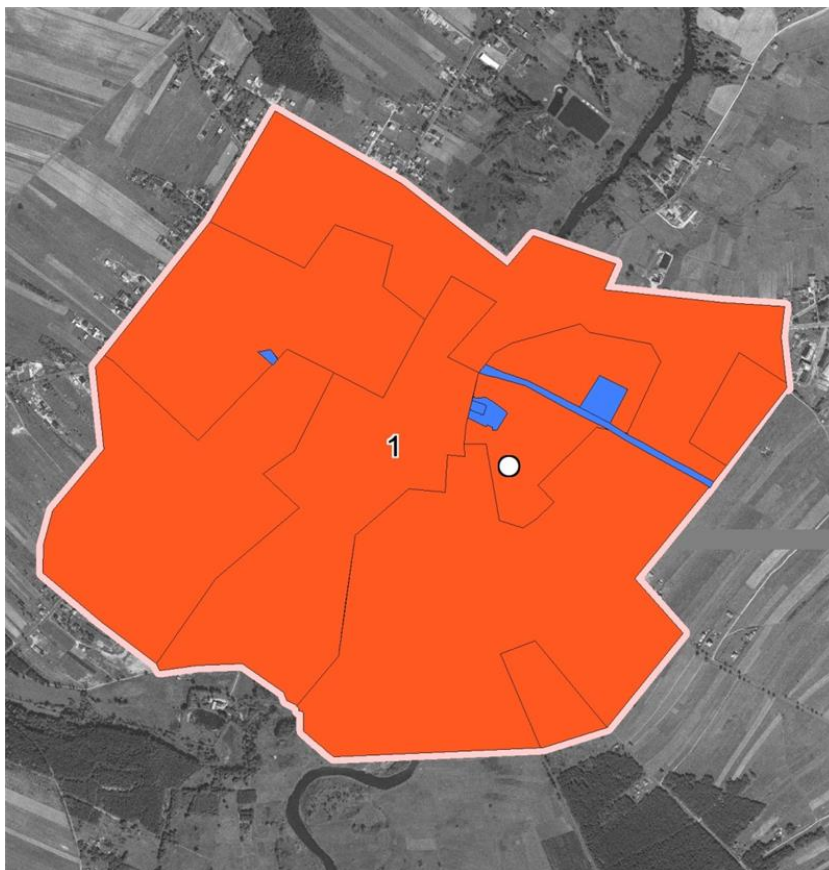
Zadania:

- wprowadzenie nowoczesnych form przekazu w Muzeum Ludowym Ziemi Przedborskiej.

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnej ewidencji zabytków i gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ROZPRZA

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wybrano 1 obszar priorytetowy obejmujący dzisiejszy układ przestrzenny dawnego miasta o prostej kompozycji z jednym elementem krystalizującym złożonym z dwóch wewnątrz sprzężonych brył kościoła parafialnego. Jest to zrewaloryzowany regularny rynek.

Zadania:

- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- przeprowadzenie prac remontowych obiektów w złym stanie technicznym zlokalizowanych przy rynku, ul. Szymanowskiego i Piotrkowskiej,
- rekompozycja istniejącej zabudowy i określenie skali i charakteru nowej zabudowy w pierzejach,
- objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego i sylwety poprzez ograniczenie w zakresie lokalizacji inwestycji przestrzennych.

Kreowanie różnorodności kulturowej.

Zadania:

- ożywienie zrewaloryzowanego rynku,
- rozwój piotrkowskiego podregionu kulturowego.

Działanie uzupełniające:

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnej ewidencji zabytków i gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

SPAŁA

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

Na podstawie przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący układ ruralistyczny dawnej miejscowości uzdrowskiej.

Zadania:

- kontynuacja działań rewaloryzacyjnych w obrębie jazu na rzece Gać wraz z modernizacją przyległego placu,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji, takich jak: gminny program rewitalizacji, miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (kontynuacja).

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- przeprowadzenie prac remontowych w zabytkowych obiektach willowych charakterystycznych dla dawnego obszaru uzdrowskiego,
- objęcie strefą ochrony drewnianego kościoła Matki Bożej Królowej Polski wybudowanego jako Kaplica Prezydencka i Kościół Polowy Armii Krajowej, zabytkowego parku założonego w stylu angielskim oraz odrestaurowanej zabytkowej wieży ciśnień – stanowiącej dominantę przestrzenną,
- wpisanie do rejestru zabytków wieży ciśnień i zabytkowych obiektów willowych,
- utworzenie parku kulturowego Spalsko – Inowłodzkiego.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- organizacja cyklicznych wydarzeń kulturalnych (np.: dożynki prezydenckie, jarmark sztuki i rękodzieła) budujących tożsamość regionalną.

*Działania uzupełniające:****Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych****Zadania:*

- wykonanie zabezpieczeń przeciwpożarowych zabytkowych obiektów drewnianych.

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym*Zadania:*

- opracowanie gminnej ewidencji zabytków i gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

SPYCIMIERZ*Działanie podstawowe:****Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi***

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący układ przestrzenny wsi będący unikalnym reliktem osadnictwa z czasów wczesnofeudalnych, stanowiący cenny element krajobrazu kulturowego wsi w centralnej Polsce.

Zadania:

- opracowanie katalogu budownictwa regionalnego promującego lokalny budulec – kamień wapienny margiel, z którego m.in. wybudowano obiekty w zrewitalizowanej części historycznego placu,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji, takich jak: miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych***Zadania:***

- kontynuacja prac konserwatorskich plebani usytuowanej na północny zachód od kościoła oraz zamieszczenie obiektu w ewidencji, remonty obiektów o charakterze zabytkowym zlokalizowanych w historycznym obszarze ruralistycznym,
- rekompozycja istniejącej zabudowy i określenie skali i charakteru nowej zabudowy w pierzejach,
- objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego, sylwety i dominanty przestrzennej kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego poprzez ograniczenie w zakresie lokalizacji inwestycji przestrzennych w obrębie zrewaloryzowanego obszaru,
- utworzenie parku kulturowego: Uniejów – Spycimierz.

Kreowanie różnorodności kulturowej***Zadania:***

- ożywianie zrewaloryzowanego rynku,
- promocja wyeksponowanych w strukturze ruralistycznej tradycji układania dywanów kwiatowych w Boże Ciało.

Działanie uzupełniające:***Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym******Zadania:***

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

STRYKÓW***Działanie podstawowe:******Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi***

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący rozproszoną sylwetę miasta, złożoną z elementów akcentowanych dominantami neobarokowego rzymskokatolickiego kościoła pw. św. Marcina i neogotyckiego kościoła starokatolickiego mariawitów pw. św. Anny i św. Marcina.

Zadania:

- przeprowadzenie działań rewaloryzacyjnych w obrębie historycznego miasta wraz z zespołem młyna zlokalizowanego w centrum,
- przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych zespołu kościoła mariawitów oraz ceglana plebania,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: gminny program rewitalizacji i miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Działanie wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

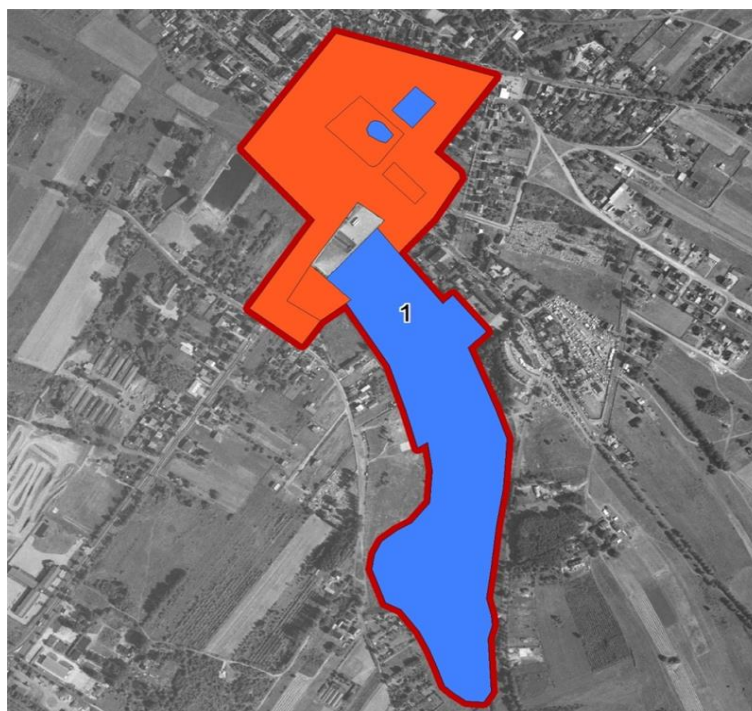
- kontynuacja prac konserwatorskich m.in. plebani usytuowanej na północny zachód od kościoła oraz obiektów o charakterze zabytkowym zlokalizowanych w historycznym obszarze ruralistycznym,
- rekompozycja istniejącej zabudowy i określenie skali oraz charakteru nowej zabudowy w pierzejach,
- zachowanie powiązań widokowych pomiędzy kościołami rzymskokatolickim i mariawitów oraz zachowanie stref ekspozycji kościołów, oraz wglądów widokowych na kościół mariawitów od strony zalewu,
- wpisanie do rejestru zabytków kościoła rzymskokatolickiego oraz założenia kościoła starokatolickiego mariawitów wraz z plebanią,
- objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego.

Działanie uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wykonanie instalacji przeciwpożarowych w kościele mariawitów.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

SULEJÓW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonej analizy wytypowano 2 obszary priorytetowe powiązane funkcjonalnie i przestrzennie: miasta ulokowanego po obu stronach rzeki i zespołu klasztornego cystersów.

Zadania:

- przeprowadzenie działań rewitalizacyjnych obszarów złożonych z kilku elementów akcentowanych własnymi dominantami: miasta lewo i prawobrzeżnego,
- rewaloryzacja zespołu klasztornego cystersów,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: studium historyczno-urbanistyczne z uwzględnieniem analiz wzajemnych powiązań funkcjonalno-przestrzennych miasta i zespołu klasztornego cystersów, studium ochrony krajobrazu dla całego obszaru, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Działanie wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- wykonanie prac remontowych obiektów zabytkowych i częściowej rekompozycji i uzupełnień zabudowy,
- ochrona dominant widokowych zespołu klasztornego cystersów z licznymi wieżami, kościoła parafialnego i zespołu zakładów wapienniczych zaakcentowanych dominantami pozostałości pieców,
- utworzenie parku kulturowego: Sulejów – Podklasztorze,
- objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego.

Edukacja kulturowa mieszkańców

Zadania:

- promocja Zespołu Opactwa Cystersów jako pomnika historii.

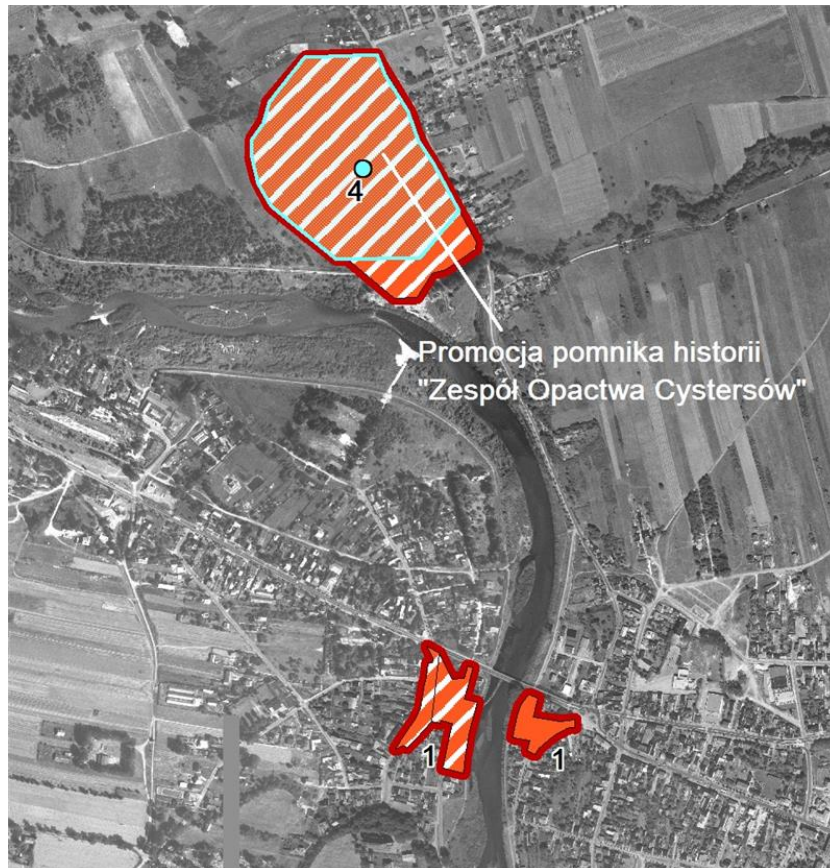
Działanie uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- kontynuacja zastosowania nowoczesnych form przekazu w Muzeum w Sulejowie – Podklasztorzu, w tym wykorzystanie wirtualnych spacerów po zabytkowych w celu promocji zabytku.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

SZADEK

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonej analizy wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący zachowaną przestrzeń historyczną miejscowości akcentowanej zrewitalizowanym rynkiem z usytuowanymi elementami małej architektury oraz dominantą przestrzenną gotyckiego kościoła pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba wraz z dzwonnicy.

Zadania:

- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji, takich jak: miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- wykonanie pilnych prac konserwatorskich w obrębie zespołu kościoła i zabytkowych obiektów zlokalizowanych w pierzejach rynku.
- zachowanie wglądów widokowych z rynku na zabytkowy kościół, poprzez ograniczenia wysokości zabudowy w narożniku pierzei północnej i zachodniej.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywianie zrewaloryzowanego rynku.

Działanie uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych***Zadania:***

- wykonanie instalacji przeciwpożarowych w kościele.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

TUSZYN***Działanie podstawowe:******Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi***

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący zabytkowy układ przestrzenny miasta akcentowany dominantami kościoła parafialnego pw. św. Witalisa z 1882 r. i wieży strażackiej.

Zadania:

- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: gminny program rewitalizacji.

Działania wspomagające:***Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych******Zadania:***

- kontynuacja prac konserwatorskich m.in. plebani usytuowanej na północny zachód od kościoła oraz obiektów o charakterze zabytkowym zlokalizowanych w historycznym obszarze ruralistycznym,
- rekompozycja istniejącej zabudowy i określenie skali i charakteru nowej zabudowy w pierzejach,
- zachowanie powiązań widokowych pomiędzy kościołami rzymskokatolickim i mariawitów oraz zachowanie stref ekspozycji kościołów, oraz wglądów widokowych na kościół mariawitów od strony zalewu,
- wpisanie do rejestru zabytków kościoła rzymskokatolickiego oraz założenia kościoła starokatolickiego mariawitów wraz z plebanią,
- objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywianie zrewaloryzowanego rynku.

Edukacja kulturowa mieszkańców**Zadania:**

- promocja wyremontowanych obiektów zabytkowych m.in. ratusza i kościoła pw. św. Witalisa.

Działania uzupełniające:**Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym****Zadania:**

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

WARTA**Działanie podstawowe:****Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi**

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący częściowo zrewaloryzowany prostokątny historyczny rynek z dominantami zespołów klasztornych, kościoła parafialnego i ratusza.

Zadania:

- kontynuacja prac rewaloryzacyjnych zachodniej struktury rynku,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji, takich jak: gminny program rewitalizacji i miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

*Działania wspomagające:***Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych***Zadania:*

- kontynuacja prac rewaloryzacyjnych barokowego zespołu klasztorного ojców Bernardynów, wykonanie iluminacji świetlnej, w celu podkreślenia ekspozycji unikatowej architektury w porze nocnej odrestaurowanego gotyckiego kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja,
- rekompozycja i określenie wysokości zabudowy wschodniej pierzei rynku, rehabilitacja zabudowy dysharmonizującej północną pierzeję placu,
- zachowanie strefy ekspozycji wyremontowanego ratusza poprzez regulację koron drzew rosnących przed obiektem,
- objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego,
- utworzenie parku kulturowego: Układ urbanistyczny wraz z kościołem w Warcie.

Kreowanie różnorodności kulturowej*Zadania:*

- ożywianie zrewaloryzowanej części rynku.

Edukacja kulturowa mieszkańców*Zadania:*

- promocja wyremontowanych obiektów zabytkowych m.in. ratusza i kościoła pw. św. Mikołaja.

*Działania uzupełniające:***Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym***Zadania:*

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ZDUNY

Prowadzone i planowane działania rewitalizacyjne pozwoliły na włączenie Zdun do sieci unikatowych ośrodków historycznych o randze lokalnej.

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi.

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący układ ruralistyczny z dominantą neogotyckiego kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba Apostoła.

Zadania:

- przeprowadzenie działań rewaloryzacyjnych założenia ruralistycznego,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- przeprowadzenie prac remontowych, konserwatorskich, modernizacyjnych i adaptacyjnych w kościele, wykonanie iluminacji świetlnej mającej na celu eksponowanie dominującego w krajobrazie kościoła,
- utworzenie parku kulturowego dla obszaru z nagromadzeniem zabytków w gminach: Zduny, Bielawy i Kiernozia.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- rozwój łowickiego podregionu kulturowego.

Edukacja kulturowa mieszkańców:

Zadania:

- promocja dziedzictwa kulturowego.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim

Zadania:

- digitalizacja opracowanych filmów o dziedzictwie kulturowym.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwpożarowych i antywłamaniowych w kościele parafialnym.

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ZDUŃSKA WOLA

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 2 obszary priorytetowe obejmujące zrewaloryzowany historyczny rynek oraz układ przestrzenny dzielnicy Karsznice z zabytkową parowozownią.

Zadania:

- kontynuacja prac rewaloryzacyjnych w obrębie układu urbanistycznego,
- rewitalizacja parowozowni,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: gminny program rewitalizacji i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (kontynuacja).

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- kontynuacja prac remontowych kamienic zlokalizowanych w pierzejach rynku,
- przeprowadzenie dalszych działań kształtujących nową jakość przestrzeni publicznych,
- rekompozycja i określenie wysokości zabudowy wschodniej pierzei rynku, rehabilitacja zabudowy dysharmonizującej północną pierzeję placu,
- zachowanie strefy ekspozycji wyremontowanego ratusza poprzez regulację koron drzew rosnących przed obiektem,
- objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego.

Kreowanie różnorodności kulturowej***Zadania:***

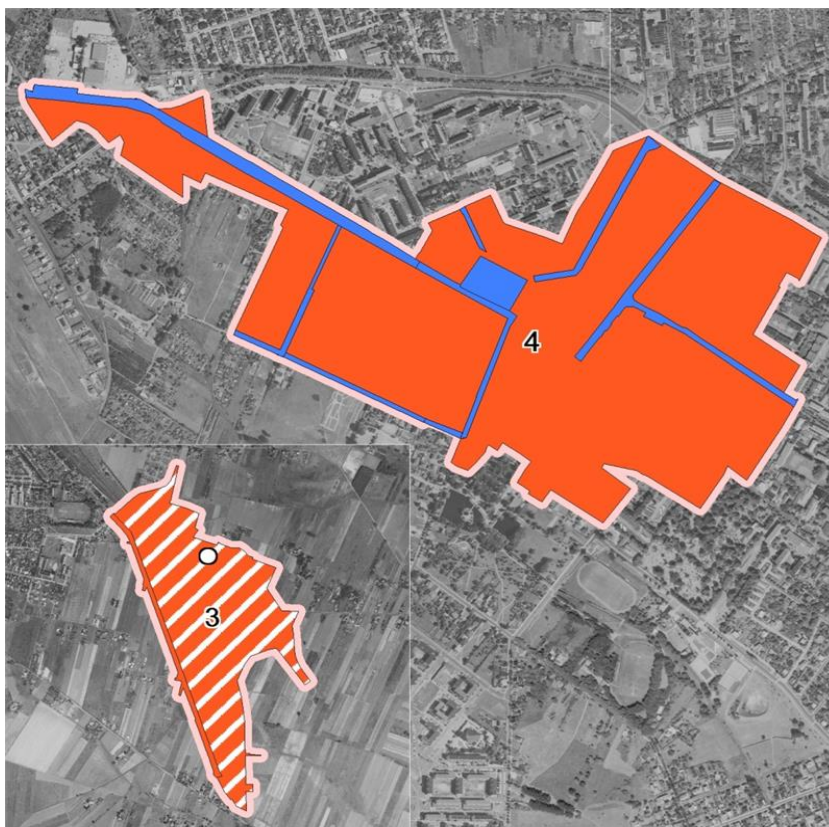
- ożywianie zrewaloryzowanej przestrzeni Placu Wolności z wybudowanym ratuszem i dzielnicy Karsznice,
- rozwój sieradzkiego podregionu kulturowego.

Edukacja kulturowa mieszkańców***Zadania:***

- promocja wyremontowanych obiektów zabytkowych m.in. kamienic będących własnością miasta oraz parowozowni.

Działanie uzupełniające:***Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych******Zadania:***

- przeprowadzenie remontów zabytków ruchomych w parowozowni.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ZELÓW***Działania podstawowe:******Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi***

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. historyczny układ przestrzenny z zrewaloryzowanym Placem Dąbrowskiego z dominantą kościoła Braci Czeskich oraz wyremontowany zespół kościoła ewangelickiego.

Zadania:

- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: gminny program rewitalizacji i studium historyczno-urbanistyczne miasta.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- kontynuacja prac remontowych kamienic zlokalizowanych w pierzejach rynku, zinwentaryzowanie drewnianych domów tkaczy i przeprowadzenie prace zabezpieczających, zainstalowanie iluminacji świetlnych w obrębie odrestaurowanego kościoła ewangelickiego,
- objęcie ochroną konserwatorską układu rozplanowania – rynku, wraz z szachownicą ulic i kierunkami dróg wylotowych, sylwetą i zabudową zabytkową.

Kreowania różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywianie zrewaloryzowanej przestrzeni Placu Dąbrowskiego i zespołu kościoła ewangelickiego,
- rozwój sieradzkiego podregionu kulturowego.

Edukacja kulturowa mieszkańców

Zadania:

- promocja wyremontowanych obiektów zabytkowych m.in. kamienic i kościołów oraz domów tkaczy wymagających remontów.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwwłamaniowych i przeciwpożarowych w kościele katolickim i ewangelickim.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ZŁAKÓW BOROWY

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący jednorzędowy układ ruralistyczny wpisany do rejestru zabytków i zamieszczony na Krajowej Liście Najciekawszych Wsi.

Zadania:

- przeprowadzenie działań rewaloryzacyjnych założenia ruralistycznego,
- utworzenie skansenu budownictwa regionalnego,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, katalog budownictwa lokalnego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- przeprowadzenie prac remontowych, konserwatorskich, modernizacyjnych i adaptacyjnych zabytkowych domów drewnianych,
- ochrona zabytkowych obiektów drewnianych in-situ z ich przeznaczeniem na cele kulturalne i turystyczne,
- utworzenie parku kulturowego dla obszaru z nagromadzeniem zabytków w gminach: Zduny, Bielawy i Kiernozia.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- rozwój łowickiego podregionu kulturowego.

Edukacja kulturowa mieszkańców

Zadania:

- promocja kultury materialnej i niematerialnej.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim

Zadania:

- digitalizacja kart ewidencyjnych zabytkowych obiektów drewnianych.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwpożarowych i antywłamaniowych w kościele parafialnym.

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

ZŁAKÓW KOŚCIELNY

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi.

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący układ ruralistyczny z neogotyckim założeniem kościoła wraz z przytuliskiem.

Zadania:

- przeprowadzenie działań rewaloryzacyjnych założenia ruralistycznego,
- rewaloryzacja założenia kościoła,
- rewaloryzacja przytuliska wraz ze zmianą przeznaczenia obiektu na cele konferencyjno-turystyczne,
- kontynuacja utworzenia skansenu budownictwa regionalnego,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji, takich jak: miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, katalog budownictwa lokalnego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- przeprowadzenie prac remontowych, konserwatorskich, modernizacyjnych i adaptacyjnych m.in. budynku straży obiektu straży pożarnej zlokalizowanego w centralnej części placu rynkowego i zabytkowych obiektów drewnianych,
- utworzenie parku kulturowego dla obszaru z nagromadzeniem zabytków w gminach: Zduny, Bielawy i Kiernozia.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- udostępnienie i ożywianie skansenu,
- rozwój łowickiego podregionu kulturowego.

Edukacja kulturowa mieszkańców

Zadania:

- promocja barwnej procesji Bożego Cała upowszechniającej tożsamość regionu,
- promocja skansenu.

Cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim

Zadania:

- digitalizacja opracowanych filmów o dziedzictwie kulturowym,
- digitalizacja kart ewidencyjnych zabytkowych obiektów drewnianych.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwpożarowych i antywłamaniowych w kościele parafialnym.

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zadania:

- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWŁ)

ZŁOCZEW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. historyczny układ przestrzenny z rewaloryzowanym założeniem pałacowym Ruszkowskich, którym obecnie znajduje się Urząd Miasta), zespołem klasztoru oo. Bernardynów (obecnie Mniszek Kamedulek) z kościołem św. Krzyża.

Zadania:

- rewaloryzacja rynku, obejmująca m.in. odtworzenie jego historycznego układu,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: gminny program rewitalizacji i miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

*Działania wspomagające:****Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych****Zadania:*

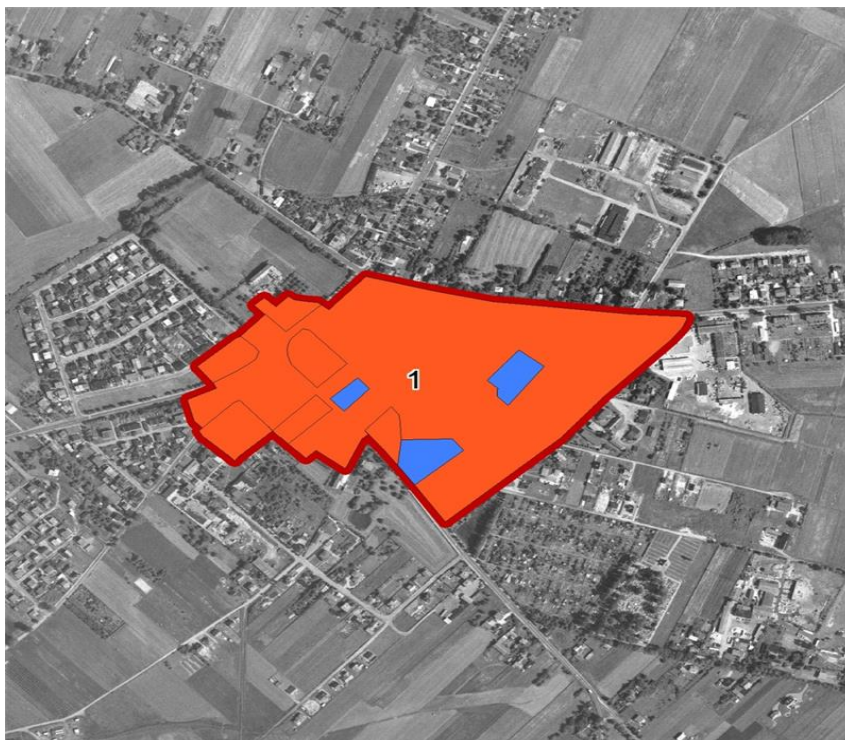
- rewaloryzacja klasztoru oo. Bernardynów (obecnie Mniszek Kamedulek) oraz zespołu kościoła pw. Św. Krzyża,
- prace remontowe w kościele farnym i klasztorze,
- rewaloryzacja kościoła parafialnego (kontynuacja prac remontowych i konserwatorskich),
- rewaloryzacja zespołu pałacowo-parkowego,
- eliminacja z obszaru historycznego centrum obiektów dysharmonizujących przestrzeń.

Edukacja kulturowa mieszkańców*Zadania:*

- promocja wyremontowanych obiektów zabytkowych m.in. założenia pałacowego Ruszkowskich.

*Działanie uzupełniające:****Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych****Zadania:*

- kontynuacja prac konserwatorskich i rewaloryzacyjnych, w tym wykonanie zabezpieczeń przeciwwłamaniowych i przeciwpożarowych w założeniu klasztornym i zespole kościoła, kościele parafialnym oraz zespole pałacowo-parkowym.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ŻARNÓW

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący układ ruralistyczny wpisany do rejestru z dominantą romańskiej świątyni pw. św. Mikołaja zrewaloryzowany Park Piłsudskiego i zrewitalizowany gród kasztelański.

Zadania:

- kontynuacja rewaloryzacji rynku,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: gminny program rewitalizacji i studium historyczno-urbanistyczne.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- rewaloryzacja założenia kościoła,
- kontynuacja prac remontowych kamienic zlokalizowanych w pierzejach rynku,
- ochrona poprzez wpisanie do rejestru zabytków wymaga drewniana dzwonnica zlokalizowana w założeniu kościoła parafialnego,
- utworzenie parku kulturowego: Zespołu kościoła w Żarnowie.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywianie zrewaloryzowanej przestrzeni grodu kasztelańskiego,
- rozwój opoczyńskiego podregionu kulturowego.

Edukacja kulturowa mieszkańców

Zadania:

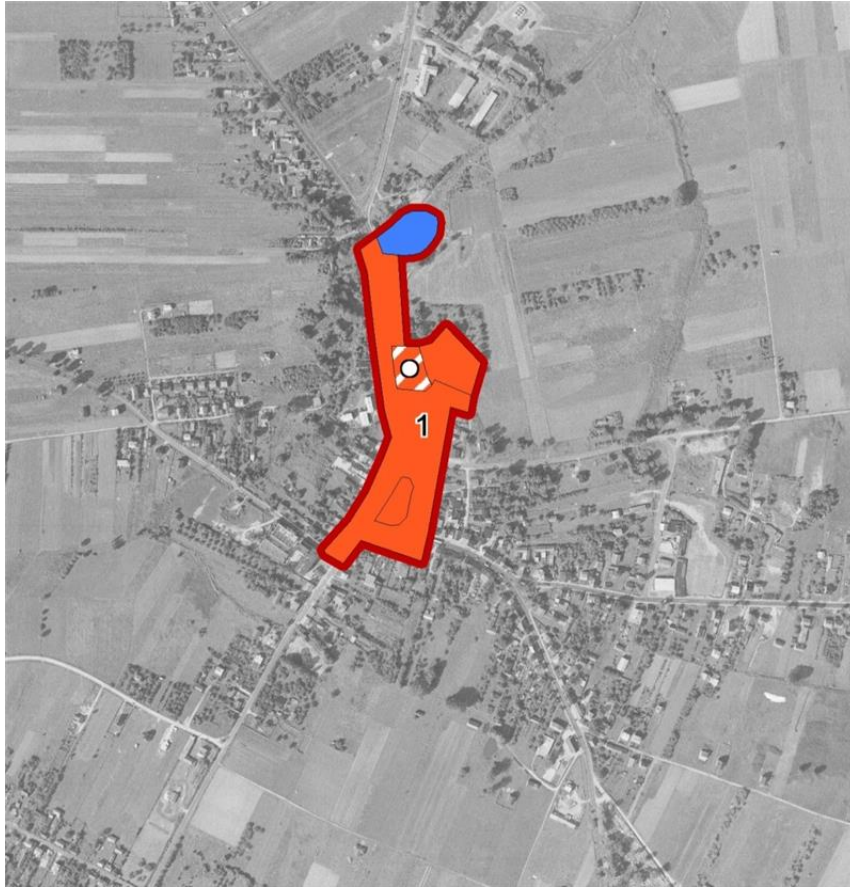
- promocja przeprowadzonej rewaloryzacji grodu.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwpożarowych w kościele i drewnianej dzwonnicy.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ŻYCHLIN

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący zrewaloryzowany Plac 29 Listopada i skwer przy Placu Jana Pawła II, zrewaloryzowany park oraz dawną dzielnicę żydowską.

Zadania:

- kontynuacja prac rewitalizacyjnych m.in. dawnej dzielnicy żydowskiej,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji, takich jak: miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- rewitalizacja obiektów zabytkowych w pierzejach rynków,
- wpisanie do rejestru zabytków obiektu wyremontowanego dworu – obecnej Biblioteki Miejskiej.

Edukacja kulturowa mieszkańców

Zadania:

- promocja zrewaloryzowanego Placu 29 Listopada, dworu – obecnie biblioteki, kościoła i dzwonnicy.

Działania uzupełniające:

Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych

Zadania:

- wykonanie zabezpieczeń przeciwwłamaniowych i przeciwpożarowych kościoła i dzwonnicy.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

ŻYTNO

Działanie podstawowe:

Rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi

W wyniku przeprowadzonych analiz wytypowano 1 obszar priorytetowy obejmujący m.in. zrewaloryzowany historyczny rynek, klasycystyczny dwór i kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP.

Zadania:

- rewaloryzacja założenia dworsko-parkowego,
- opracowanie dokumentów sprzyjających procesom rewitalizacji takich jak: gminny program rewitalizacji i miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, wytyczne w zakresie kształtowania zabudowy w pierzejach rynku.

Działania wspomagające:

Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych

Zadania:

- kontynuacja prac remontowych kościoła, plebanii, ogrodzenia i plac przed kościołem oraz obiektów zlokalizowanych w pierzejach rynku,
- objęcie ochroną konserwatorską układu rozplanowania – rynku, zachowanie wglądów widokowych pomiędzy rynkiem i kościołem poprzez ograniczenie skali i wysokości zabudowy.

Kreowanie różnorodności kulturowej

Zadania:

- ożywianie zrewaloryzowanej przestrzeni rynku.

Edukacja kulturalna mieszkańców

Zadania:

- promocja zrewaloryzowanego rynku.

Działania uzupełniające:**Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych****Zadania:**

- wykonanie zabezpieczeń przeciwwłamaniowych i przeciwpożarowych w kościele katolickim.

Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym**Zadania:**

- opracowanie gminnej ewidencji zabytków i gminnego programu opieki nad zabytkami.

(Źródło: opracowanie własne BPPWL)

III.3. PODSUMOWANIE

W wyniku przeprowadzonych analiz zrealizowanych i rozpoczętych działań rewitalizacyjnych podejmowanych w obrębie sieci unikatowych ośrodków historycznych zaobserwowano występowanie powiązań efektów prowadzonych prac rewitalizacyjnych z rozwojem terenów bezpośrednio je otaczających oraz terenów sąsiadujących z ośrodkami, w których są realizowane.

Wzajemne wpływy ośrodków historycznych obejmują szeroki zakres oddziaływań różnych obiektów o znaczeniu kulturowym takich jak: muzea, skanseny, pomniki historii, parki kulturowe, obszary i obiekty reprezentatywne czy też zabytki wpisane do rejestru, zlokalizowanych poza obszarami wskazanymi do rewitalizacji, a pomimo tego wzmacniających skutki i efekty realizowanych działań rewitalizacyjnych lub rozwijających się dzięki działaniom rewitalizacyjnym przeprowadzanym w ich sąsiedztwie lub bliskim otoczeniu.

Rezultaty analiz wzajemnych wpływów ośrodków historycznych znalazły odzwierciedlenie w prezentowanych strefach oddziaływania, wyznaczonych w sposób schematyczny z uwzględnieniem rangi ośrodków histo-

rycznych jako głównego kryterium. Założono, że największe oddziaływanie związane jest z ośrodkiem o randze europejskiej. Dla pozostałych ośrodków przyjęto zasięgi oddziaływania proporcjonalnie mniejsze, przy czym najsłabsze oddziaływanie występuje w przypadku ośrodków o randze lokalnej.

Z tego względu przyjęto za strefy oddziaływania:

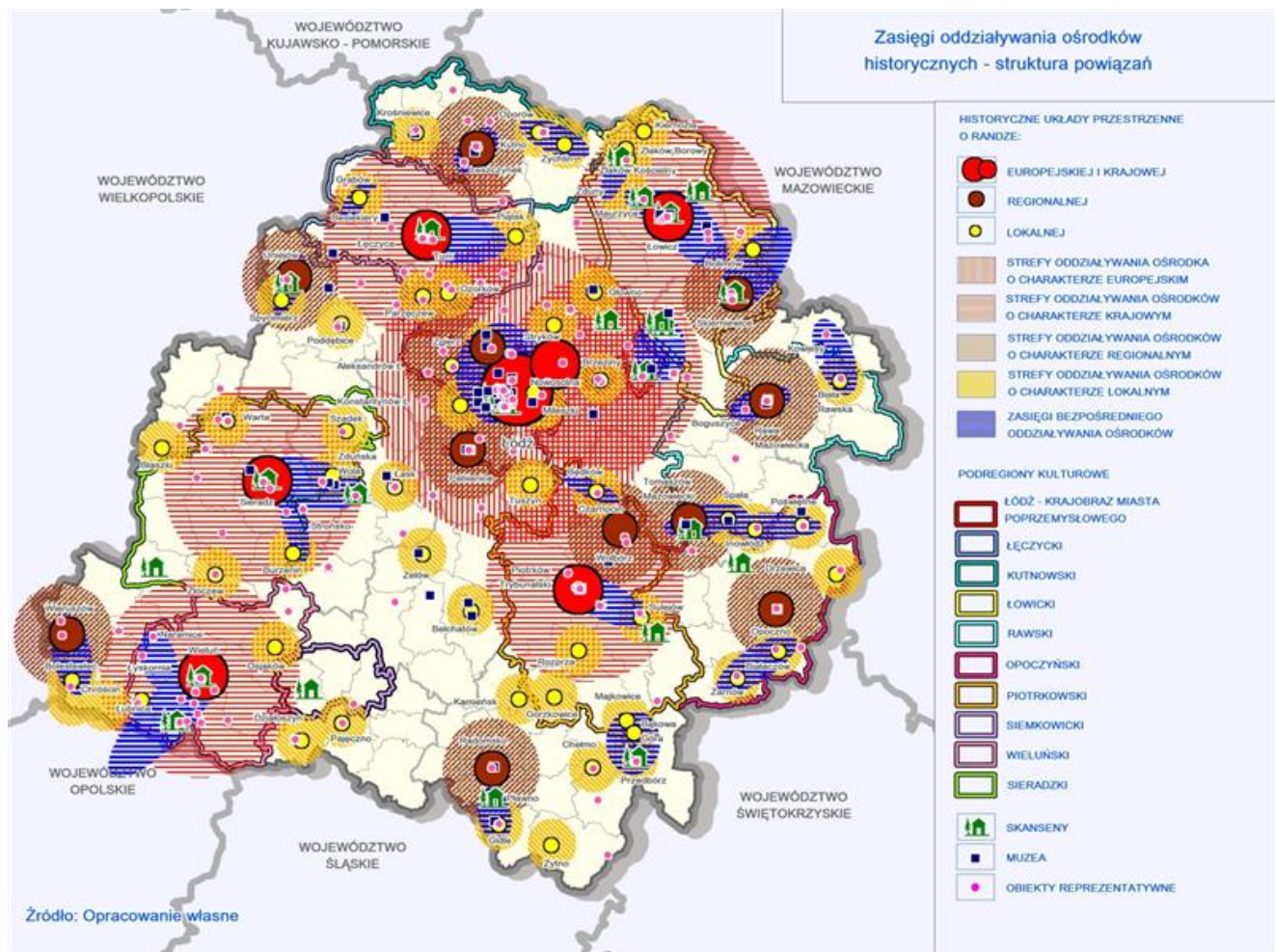
- ośrodka o charakterze europejskim – obszar o zasięgu ok. 60 km,
- ośrodków o charakterze krajowym – obszary o zasięgu ok. 40 km,
- ośrodków o charakterze regionalnym – obszary o zasięgu ok. 20 km,
- ośrodków o charakterze lokalnym – obszary o zasięgu ok. 10 km.

Poza strefami oddziaływania ośrodków historycznych zaobserwowano również występowanie na terenie województwa obszarów bezpośredniego oddziaływania rewaloryzowanych ośrodków. Obszary te obejmują tereny, na których występuje kumulacja zachodzących pozytywnych zmian przestrzeni w zakresie poprawy stanu technicznego obszarów i obiektów zabytkowych, rozwój kulturowania lokalnych tradycji i wzmacnianie więzi społecznych.

Strefy oddziaływania różnych ośrodków nakładają się na siebie i wzajemnie przenikają. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że w wyniku dalszych analiz wzajemnych wpływów rewitalizowanych unikatowych ośrodków historycznych i innych obiektów i obszarów kulturowych nastąpi weryfikacja obecnie wskazywanych zasięgów i kształtów poszczególnych stref oddziaływania. W strukturze przestrzennej województwa zauważyć można natężenie stref oddziaływania w centralnej, północnej i zachodniej części regionu.

Pośród obszarów wykazujących bezpośrednie oddziaływanie powiązań funkcjonalno – przestrzennych wyróżniono następujące relacje: 1. Kutno – Leszczynek, 2. Łęczyca – Tum – Góra Świętej Małgorzaty, 3. Grabów – Besiekiery, 4. Oporów – Żychlin, 5. Łowicz – Nieborów – Maurzyce, 6. Walewice- Sobota – Zduny (Złaków Kościelny i Złaków Borowy), 7. Skierniewice – Bolimów, 8. Rogów – Lipce Reymontowskie, 9. Zgierz – Łódź – Łagiewniki, 10. Biała Rawska – Kowiesy, Rawa Mazowiecka – Boguszyce, 11. Będków – Czarnocin, 12. Piotrków Trybunalski – Sulejów, 13. Tomaszów Mazowiecki – Spała – Inowłódz – Poświętne, 14. Żarnów – Białaczów, 15. Bąkowa Góra – Majkowice – Przedbórz, 16. Gidle – Pławno, 17. Rejon występowania kościołów wieluńskich, 18. Wieruszów – Bolesławiec, 19. Sieradz – Zduńska Wola – Strońsko, 20. Uniejów – Spycimierz.

Dalsze kształtowanie wzajemnych powiązań oddziaływania rewitalizowanych ośrodków historycznych oraz ich poszczególnych obszarów będzie sprzyjać wzrostowi spójności przestrzennej regionu, rozwojowi gospodarczemu (np.: poprzez różne formy turystyki kulturowej) i społecznemu (m.in. poprzez wzrost znajomości historii i poprawę jakości krajobrazu), przez co pozwoli na pełniejsze wykorzystanie potencjału województwa, co przyczyni się w konsekwencji do podniesienia jakości życia mieszkańców i rozwoju ich tożsamości regionalnej.

IV. WDRAŻANIE PROGRAMU

„Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2016-2019” (WPOnZ) został opracowany przy współdziałaniu Wojewódzkiej Komisji ds. Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami powołanej przez Zarząd Województwa Łódzkiego.

WPOnZ stanowi dokument wyznaczający główne cele, kierunki działań i wynikające z nich zadania ujęte w perspektywie długofalowej, których efektem powinno być wystąpienie pożądanych zmian w zakresie ochrony nad zabytkami oraz ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego. Z tego względu WPOnZ kontynuuje zasadę prowadzenia działań mających na celu wykluczenie możliwości dokonywania niekontrolowanych przemian krajobrazu kulturowego i poprawę ładu przestrzennego poprzez prowadzenie kompleksowych prac naprawczych zdegradowanych struktur historycznych, zarówno w aspekcie technicznym, społecznym, jak i gospodarczym. Program uznaje, że kształtowanie dziedzictwa kulturowego powinno generować rozwój innych dziedzin życia. Obiekty kultury materialnej winny być wykorzystywane i użytkowane z zapewnieniem opieki konserwatorskiej, rewaloryzacji i nadania im odpowiednich funkcji użytkowych. Za priorytetowe przyjmuje się działania ukierunkowane na rewitalizację układów przestrzennych miast i wsi. Kompleksowość działań naprawczych zdegradowanych struktur przestrzennych wpłynie na poprawę jakości życia mieszkańców województwa, ich aktywizację społeczną i gospodarczą oraz wzrost wrażliwości na potrzeby utrzymania i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Institucją zarządzającą „Wojewódzkim programem opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2016-2019” jest Samorząd Województwa Łódzkiego, do którego zadań należy będzie:

- promowanie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu, popularyzowanie dobrych wzorów aktywnej opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym oraz promocja symboli województwa,
- współpraca z jednostkami samorządu terytorialnego w zakresie tworzenia prawnych form ochrony zabytków (parki kulturowe, plany miejscowe), organizacji akcji edukacyjnych, warsztatów, wystaw i spotkań

związanych z dziedzictwem kulturowym regionu oraz przedsięwzięć promocyjnych w celu upowszechniania wiedzy o województwie oraz pobudzenia zainteresowania mieszkańców historią regionu,

- wskazywanie i rozdysponowywanie środków finansowych z funduszy polskich i europejskich z przeznaczeniem na rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów zabytkowych,
- dotowanie prac konserwatorskich i restauratorskich zabytków wpisanych do rejestru województwa łódzkiego,
- stymulowanie działań zwiększających liczbę opracowanych gminnych ewidencji zabytków,
- prowadzenie promocji dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu, w tym zamieszczanie regionalnych specjalów na liście produktów tradycyjnych z terenu województwa łódzkiego,
- monitorowanie realizacji Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami i opracowanie sprawozdania z jego realizacji.

Instytucje realizujące

Jednostkami realizującymi program będą: samorząd województwa, samorządy gminne i powiatowe oraz w ramach swoich kompetencji instytucje i organizacje związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi i inne placówki muzealne, instytucje kultury (w tym Łódzki Dom Kultury) i jednostki oświatowe (szkoły).

WPOnZ przewiduje także współpracę przy jego realizacji z Oddziałem Terenowym Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Łodzi, wyższymi uczelniami, organizacjami pozarządowymi (m.in. Towarzystwem Urbanistów Polskich, Towarzystwem Opieki nad Zabytkami, Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym Oddział Łódzki, Regionalną Organizacją Turystyczną Województwa Łódzkiego, Ośrodkami Krajoznawczo-Turystycznymi, Związkiem Harcerstwa Polskiego, Polskim Towarzystwem Geograficznym, Łódzkim Towarzystwem Naukowym, Towarzystwem Przyjaciół Łodzi, Stowarzyszeniem Przyjaciół Starego Miasta w Łodzi), podmiotami prawnymi i osobami fizycznymi.

W celu zapewnienia stałej współpracy pomiędzy jednostkami odpowiedzialnymi za realizację Programu przewiduje się utrzymanie ciągłości spotkań Komisji ds. Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami i analizowanie przebiegu realizacji Programu, formułowanie wniosków i rekomendacji pod adresem wszystkich uczestników procesu realizacyjnego oraz formułowanie wniosków w zakresie koordynacji i promocji WPOnZ.

Zadania Samorządu Województwa

w ramach realizacji działań podstawowych:

- objęcie patronatem konkursów w zakresie rewitalizacji i remontów przeprowadzonych z wykorzystaniem tradycyjnych i innowacyjnych technologii,
- kontynuacja prac na rzecz katalogów budownictwa regionalnego krajobrazów kulturowych dorzeczy: Warty, Pilicy i Bzury,

w ramach realizacji działań wspomagających:

- zakończenie prac rewaloryzacyjnych w obiektach będących własnością Samorządu Województwa Łódzkiego, takich jak: Teatr Wielki, oraz kontynuacji działań w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym, Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. J. Piłsudskiego, Muzeum Sztuki,
- prowadzenie listy, opracowanie katalogu, promocja produktów i organizacja konkursów dotyczących tradycyjnych produktów regionalnych,
- nadzór nad organizacją Europejskich Dni Dziedzictwa w regionie i koordynacja tego wydarzenia przez instytucje kultury Samorządu Województwa Łódzkiego,
- objęcie patronatem i uczestnictwo w Międzynarodowych Targach Turystycznych „Na styku Kultur” w Łodzi oraz kreowanie marki ŁÓDZKIE,
- organizacja Jarmarku Wojewódzkiego,
- opracowanie i wydanie informatorów promujących podregiony kulturowe i symbole województwa,

- zainicjowanie działań zmierzających do opracowania nowych narzędzi do realizowania edukacji regionalnej, w tym podręcznika,
- organizacja konkursów promujących dziedzictwo kulturowe regionu,
- patronat nad wydarzeniami promującymi dziedzictwo kulturowe regionu, w tym EED, konkurs na najlepiej urządzonej przestrzeń publiczną,
- współorganizacja konkursu na najlepszą rozprawę habilitacyjną lub doktorską oraz najlepszą pracę magisterską lub dyplomową tematycznie związana z województwem łódzkim i ustanowienie nagród dla najlepszych autorów prac,

w ramach realizacji działań uzupełniających:

- organizacja spotkań i konferencji dotyczących problematyki rewitalizacji, oraz wsparcie dla realizacji cyklicznych Konferencji Dyrektorów i Kustoszy Muzeów Regionalnych w województwie łódzkim,
- wsparcie instytucji kultury Samorządu Województwa Łódzkiego w realizacji projektów i zadań dotyczących dziedzictwa kulturowego regionu.

Instrumenty realizacji Programu

Instrumenty prawno-administracyjne i legislacyjne – przepisy ustawowe i wynikające z nich dokumenty oraz inne akty prawne, w tym akty prawa miejscowego:

- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r. poz.1446),
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. z 2015 r. poz. 1777),
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U. z 2015 r. poz.774),
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity Dz. U. z 2015 r. poz.199),
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (tekst jednolity Dz. U. z 2013r., poz.885),
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (tekst jednolity: Dz. U. z 2015 r. poz.1392),
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity: Dz. U. z 2015 r. poz.1774),
- Ustawa z 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tekst jednolity: Dz. U. z 2014 r. poz.1118),
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017 (uchwała Nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r.).

Instrumenty koordynacji

- Strategia Rozwoju Polski Centralnej do roku 2020 z perspektywą 2030 (uchwała Nr 107 Rady Ministrów z dnia 14 lipca 2015 r.),
- Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego (uchwała Nr XXXIII/664/13 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 26 lutego 2015 r.),
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020 (uchwała Nr 1442/14 Zarządu Województwa Łódzkiego z dnia 14 listopada 2014 r., w sprawie przyjęcia projektu Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020 celem przekazania do Komisji Europejskiej),
- Strategia Rozwoju Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego 2020+,
- Program rozwoju kultury w województwie łódzkim na lata 2014-2020 (uchwała ZWŁ nr 767/14 z dnia 25 czerwca 2014 r.).

Instrumenty finansowe

- wydatkowanie środków własnych na ochronę zabytków,
- dotacje, subwencje, darowizny, granty,
- finansowanie nagród dla uczestników konkursów w ramach działań edukacyjnych.

Instrumenty społeczne

- edukacja kulturowa,
- współpraca między instytucjami,
- promocja.

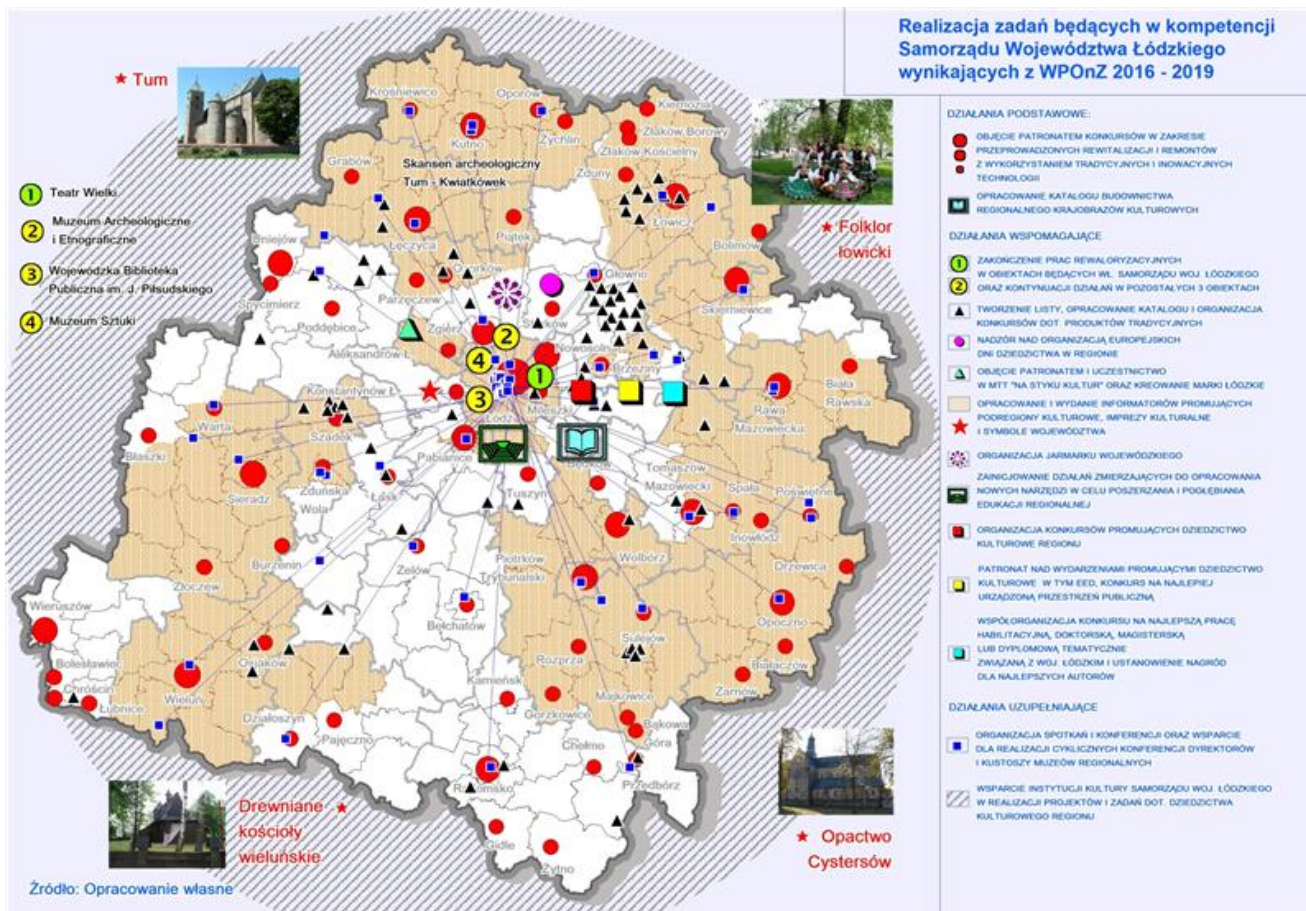
Monitoring

Realizacja WPOnZ powinna być przedmiotem systematycznego procesu monitorowania i oceny.

Obowiązek kontroli stanu realizacji WPOnZ wynika z art. 87 ust. 5 i 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zarząd Województwa ma obowiązek sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji WPOnZ, który przedstawia sejmikowi województwa. Sprawozdanie z realizacji WPOnZ jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

Sprawozdania z realizacji WPOnZ oparte będą o systematycznie zbierane dane oraz monitoring wybranych wskaźników i wyników działań podejmowanych dla realizacji poszczególnych celów.

Wnioski z realizacji programu powinny być uwzględniane przy opracowywaniu aktualizacji dokumentu.

V. ŹRÓDŁA I MOŻLIWOŚCI FINANSOWANIA

Źródła publiczne. Środki krajowe

- Środki krajowe – budżet państwa

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.) opieka nad zabytkiem polega m.in. na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku oraz zabezpieczenia i utrzymania zabytku w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych zadań jest obowiązkiem podmiotu posiadającego tytuł prawny do zabytku – właściciele zabytków mogą korzystać ze wsparcia w formie dotacji celowych z budżetu państwa na poziomie krajowym i wojewódzkim na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku. Dotacje udzielane są odpowiednio przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela, użytkownika lub osób przez nie upoważnionych. Jednocześnie Minister Kultury i Dziedzictwa wspiera realizację projektów „miękkich” mających na celu m.in. ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego, a także edukację w tym zakresie. Nabór wniosków w ramach konkursów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odbywa się corocznie z reguły w stałych terminach naboru, o których mowa w dalszej części rozdziału.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego corocznie ogłasza nabór wniosków do prowadzonych przez siebie programów, które realizują założenia „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Dla realizacji zadań w sferze rewitalizacji zabytków najważniejszy jest Program „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Szczegółowe informacje na temat programów, priorytetów oraz konkursów dostępne są na stronie www.mkidn.gov.pl w zakładce Finanse: Programy Ministra.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2016 r.

Program „Dziedzictwo kulturowe”

Działania realizowane w ramach Programu „Dziedzictwo kulturowe” mają na celu ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzację kultury ludowej. Składa się on z sześciu priorytetów:

- Priorytet – Ochrona zabytków

Celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku 2016 lub wykonanych w okresie trzech lat poprzedzających złożenie wniosku.

Dofinansowanie na prace lub roboty budowlane może być udzielone w wysokości do 50% nakładów. Istnieje także możliwość całkowitego finansowania zadania. o takie wsparcie można ubiegać się w przypadku, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, albo jego stan wymaga niezwłocznej interwencji.

Zgodnie z art. 77 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać przeznaczona na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- wykonanie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,

- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o którym mowa w pkt. 7-15,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą się ubiegać podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie. Aplikowanie w priorytecie odbywa się na zasadzie naboru wniosków, który przeprowadzany jest w dwóch terminach:

- I nabór – do 31 października 2015 roku,
- II nabór – do 31 marca 2016 roku, o ile środki finansowe nie zostaną wyczerpane w I naborze lub nie zostanie obniżony budżet na jego realizację.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Departament Ochrony Zabytków

ul. Kopernika 36/40,

00-328 Warszawa

tel. 22/551-57-50

fax 22/551-57-83

e-mail: bip@mkidn.gov.pl

Adres korespondencyjny:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Departament Ochrony Zabytków

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17

00-071 Warszawa

Prognozowany budżet priorytetu: 80 000,00 zł.

- Priorytet – **Wspieranie działań muzealnych**

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie organizacji czasowych wystaw muzealnych, utworzenia i modernizacji stałych wystaw muzealnych, publikacji katalogów do wystaw bądź zbiorów muzealnych oraz konserwację muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego oraz zakupu wyposażenia pracowni konserwatorskich.

Priorytet skierowany jest zarówno do samorządowych instytucji kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacji pozarządowych oraz kościołów i związków wyznaniowych lub ich osób prawnych.

Koordynatorem priorytetu „Wspieranie działań muzealnych” jest Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów. Jest to instytucja powołana przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jego misją jest kreowanie rozwoju i innowacyjności w obszarze zarządzania muzeami i zbiorami publicznymi w Polsce poprzez organizowanie spotkań, konkursów czy szkoleń mających na celu m.in. udostępnianie zbiorów muzealnych osobom niepełnosprawnym.

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów stanowi także instytucję zarządzającą dla programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Kolekcje poświęconemu priorytetowi Kolekcje muzealne. Jego celem jest wspieranie działalności muzeów poprzez tworzenie oraz systematyczne wzbogacanie zbiorów i kolekcji o randze narodowej i regionalne.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zakupu obiektów oraz kolekcji do zbiorów muzeum oraz pokrycie kosztów niezbędnych do dokonania zakupu. o dofinansowanie mogą ubiegać się państwowe i samorządowe instytucje kultury, będące muzeami wpisanymi do Państwowego Rejestru Muzeów.

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów w ramach priorytetów: „Wspieranie działań muzealnych” oraz „Kolekcje” przewiduje przeprowadzenie dwóch naborów wniosków w terminach:

- I nabór – do 30 listopada 2015 roku,
- II nabór – do 31 marca 2016 roku, o ile środki finansowe w danym programie bądź priorytecie nie zostaną wyczerpane w I naborze lub nie zostanie obniżony budżet na jego realizację.

Więcej informacji na temat programów wsparcia, konkursów oraz szkoleń znaleźć można na stronie Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów www.nimoz.pl w zakładce: Działalność.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów

ul. Goraszewska 7

02-910 Warszawa

tel. 22/256-96-00

fax 22/256-96-50

e-mail: biuro@nimoz.pl

Prognozowany budżet priorytetu „Wspieranie działań muzealnych”: 5 500 000,00 zł.

Prognozowany budżet priorytetu „Kolekcje muzealne”: 3 000 000,00 zł.

- Priorytet – Kultura ludowa i tradycja

Celem priorytetu jest wzmocnienie poczucia tożsamości regionalnej oraz wspieranie integracji członków środowisk, wśród których występują zjawiska związane z kulturą ludową. w 2016 roku zakres priorytetu został rozszerzony o zadania związane z międzypokoleniowym przekazem unikatowej wiedzy i umiejętności kulturowych, adresowane do „mistrzów tradycji”, będących depozytariuszami wiedzy lokalnej i regionalnej. Jego efektem ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym, jak i niematerialnym, z uwzględnieniem społecznego kontekstu ich funkcjonowania.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie różnego rodzaju zadań:

- badawczo-dokumentacyjnych, edukacyjnych i popularyzatorskich:
- projektów badawczych i popularyzatorskich z zakresu antropologii kulturowej, etnologii i etnografii, etnomuzykologii i etnochoreologii, florystyki i dialektologii,
- dokumentacji, archiwizacji i jak najszerszego udostępniania unikalnych zjawisk z zakresu dziedzictwa kultur tradycyjnych, w tym sztuki, rękodzieła i rzemiosła,
- przygotowania i opracowania ekspertyz, opinii oraz programów ochrony dotyczących zjawisk kultur tradycyjnych, w tym przeprowadzenia ewaluacji konsultacji społecznych związanych z realizacją postulatów Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- wydania publikacji związanych z dokumentacją kultur tradycyjnych oraz współczesnych kontekstów ich funkcjonowania,
- szeroko pojętej animacji kulturowej i społecznej prowadzonej w oparciu o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, wspomagających lokalne społeczności w twórczych działaniach nawiązujących do miejscowych tradycji,
- działań edukacyjnych, w tym warsztatów, kursów i szkoleń dotyczących zagadnień szeroko pojętej kultury tradycyjnej, w jej materialnym i niematerialnym wymiarze,
- działań popularyzujących unikalne i żywe elementy kultur tradycyjnych, w tym konkursy, przeglądy, festiwale, seminaria i konferencje,
- zadań o charakterze artystycznym i użytkowym, inspirowanych tradycyjną twórczością, o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym,
- zadań realizujących projekty „mistrz tradycji”, związanych w sposób bezpośredni z międzypokoleniowym przekazem unikatowej wiedzy i umiejętności kulturowych w następujących dziedzinach objętych ochroną w ramach Konwencji UNESCO:
- literatura (np. proza i poezja, opowiadania, oracje),
- muzyka (np. śpiew solowy i grupowy a capella, śpiew z akompaniamentem, gra na instrumencie solo, gra w kapeli, taniec w parach, taniec grupowy),
- sztuka, rękodzieło i rzemiosło ludowe (np. rzeźbiarstwo, malarstwo, drzeworytnictwo, kowalstwo, garn-carstwo, plastyka obrzędowa, stolarstwo i zdobnictwo w drewnie, krawiectwo strojów ludowych, koronczarstwo, tkactwo, hafciarstwo, zabawkarstwo, wycinankarstwo, rymarstwo, powróźnictwo),
- rzemiosło artystyczne (np. pozłotnictwo, zegarmistrzostwo, lutnictwo, płatnerstwo, złotnictwo, introligatorstwo, brązownictwo, kowalstwo, sztukatorstwo, rusznikarstwo),
- praktyka obrzędowa związana z cyklem świąt dorocznych i rodzinnych oraz innymi zwyczajami praktykowanymi przez społeczności lokalne,
- tradycyjna uprawa i hodowla, przetwórstwo żywności oraz potrawy obrzędowe,
- inne przejawy kultury spełniające kryteria niematerialnego dziedzictwa.

Z priorytetu wyłączone pozostają zadania archeologiczne, zadania o tematyce historycznej, w tym również rekonstrukcje wydarzeń historycznych i turnieje rycerskie, festyny, zloty i zawody regionalne oraz zakupy strojów ludowych.

O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się samorządowe instytucje kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), organizacje pozarządowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą oraz kościoły, związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne. Aplikowanie w priorytecie odbywa się na zasadzie naboru wniosków, który przeprowadzany jest w dwóch terminach:

- I nabór – do 30 listopada 2015 roku,
- II nabór – do 31 marca 2016 roku, o ile środki finansowe nie zostaną wyczerpane w I naborze lub nie zostanie obniżony budżet na jego realizację.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Departament Narodowych Instytucji Kultury

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17

00-071 Warszawa

tel. 22/421-02-69

fax 22/827-39-58

e-mail: bip@mkidn.gov.pl

Prognozowany budżet priorytetu: 5 500 000,00 zł.

- Priorytet – **Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą**

Celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej. Założeniem priorytetu jest stworzenie warunków do efektywnej ochrony i popularyzacji spuścizny kulturowej obejmującej m.in. dziedzictwo wielonarodowościowej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, jak i dorobku wielu pokoleń emigracji polskiej na całym świecie.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań realizowanych poza granicami i na terenie RP dotyczących:

- rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju,
- rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju,
- dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji,
- publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju,
- upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju,
- pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza Krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.

O dofinansowanie mogą ubiegać się: państwowe i samorządowe instytucje kultury, archiwa państwowe, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Aplikowanie odbywa się na zasadzie naboru wniosków, który przeprowadzany jest w dwóch terminach:

- I nabór – do 30 listopada 2015 roku,
- II nabór – do 31 marca 2016 roku, o ile środki finansowe nie zostaną wyczerpane w I naborze lub nie zostanie obniżony budżet na jego realizację

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Departament Dziedzictwa Kulturowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17

00-071 Warszawa

tel. 22/421-05-56

fax 22/826-30-59

e-mail: bip@mkidn.gov.pl

Prognozowany budżet priorytetu: 4 000 000,00 zł.

- Priorytet – **Ochrona zabytków archeologicznych**

Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego,
- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

O dofinansowanie mogą ubiegać się państwowe i samorządowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Aplikowanie odbywa się na zasadzie naboru wniosków, który przeprowadzany jest w dwóch terminach:

- I nabór – do 30 listopada 2015 roku,
- II nabór – do 31 marca 2016 roku, o ile środki finansowe nie zostaną wyczerpane w I naborze lub nie zostanie obniżony budżet na jego realizację.

Koordynatorem priorytetu „Ochrona zabytków archeologicznych” jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Jest to instytucja powołana przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Do głównych zadań Instytutu należy m.in. prowadzenie ewidencji badań archeologicznych, wydawanie ekspertyz i opinii dotyczących działań podejmowanych przy zabytkach oraz monitorowanie i analizowanie zagrożeń dla dziedzictwa. NID jest także organizatorem obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa w Polsce.

Więcej informacji na temat programów oraz konkursów znaleźć można na stronie Narodowego Instytutu Dziedzictwa www.nid.pl w zakładce: Dla właścicieli i zarządców.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa

ul. Kopernika 36/40

00-924 Warszawa

tel. 22/826-02-39, 22/826-93-52, 22/826-92-47

fax 22/826-17-14

e-mail: info@nid.pl

Prognozowany budżet priorytetu: 2 000 000,00 zł.

- Priorytet – **Miejsca pamięci narodowej**

Celem priorytetu jest wspieranie samorządów w zapewnieniu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. w sposób szczególny dotyczy to miejsc noszących ślady masowych zbrodni reżimów totalitarnych.

W ramach priorytetu mogą być finansowane następujące zadania związane ze sprawowaniem opieki nad miejscami pamięci:

- prace mające na celu zachowanie autentyczności terenu miejsca pamięci oraz związanych z nim obiektów, w tym:
- działania o charakterze remontowo-konserwatorskim i/lub przygotowanie dokumentacji technicznej z tym związanej,
- konserwacja muzealiów i archiwaliów i/lub przygotowanie dokumentacji technicznej z tym związanej,

- utrzymywanie porządku na terenie miejsca pamięci,
- zadania związane z infrastrukturą miejsca pamięci, w tym:
  - zakup sprzętu,
  - zakup nieruchomości,
  - roboty budowlane, przebudowa i/lub przygotowanie dokumentacji technicznej na cele:
    - zabezpieczenia i udostępniania miejsca pamięci,
    - upamiętnienia ofiar zbrodni,
    - edukacji na terenie miejsca pamięci,
  - oznakowanie drogi do miejsca pamięci oraz obiektów i miejsc związanych z jego historią, w tym znajdujących się poza terenem należącym do wnioskodawcy,
  - zadania badawcze i dokumentacyjne, w tym:
    - badania archeologiczne, w tym ekshumacje, których przeprowadzenie jest niezbędne do realizacji badań,
    - gromadzenie danych ofiar i innego rodzaju danych historycznych oraz tworzenie baz danych i inwentaryzacja,
    - zadania popularyzatorsko-edukacyjne, w tym:
      - działania wystawiennicze,
      - działania wydawnicze,
      - organizowanie uroczystości rocznicowych i upamiętniających,
      - organizacja lekcji muzealnych i lekcji w szkołach,
      - włączenie wolontariuszy i lokalnej społeczności do opieki lub prac badawczych nad miejscami pamięci,
      - opracowanie stron internetowych,
      - zadania multidyscyplinarne łączące wybrane spośród określonych w pkt. 1-4.

O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się samorządowe instytucje kultury sprawujące opiekę nad przynajmniej jednym miejscem pamięci. z priorytetu wyłączone są instytucje kultury współprowadzone przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego.

Aplikowanie odbywa się na zasadzie naboru wniosków, który przeprowadzany jest w dwóch terminach:

- I nabór – do 30 listopada 2015 roku,
- II nabór – do 31 marca 2016 roku, o ile środki finansowe nie zostaną wyczerpane w I naborze lub nie zostanie obniżony budżet na jego realizację.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Departament Dziedzictwa Kulturowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17

00-071 Warszawa

tel. 22/421-05-56

fax 22/826-30-59

e-mail: bip@mkidn.gov.pl

Prognozowany budżet priorytetu: 2 000 000,00 zł.

Program Rozwój infrastruktury kultury

Kolejnym programem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego związanym ze wsparciem finansowym podmiotów działających w sferze kultury jest „Rozwój infrastruktury kultury”. Program ma na celu modernizację i rozwój instytucji kultury, a także zwiększenie dostępu i podniesienie atrakcyjności oferty kulturalnej. Na program składają się trzy priorytety:

- Priorytet – **Infrastruktura kultury**

Celem priorytetu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury. Do głównych założeń należą: zwiększenie dostępu do oferty kulturalnej oraz podniesie jej atrakcyjności, działania przyczyniające się do faktycznego zwiększenia potencjału instytucji kultury, dostosowanie do standardów europejskich, wzrost konkurencyjności oraz wzmocnienie działalności o charakterze ponadregionalnym.

O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się państwowe i samorządowe instytucje kultury, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17

00-071 Warszawa

tel. 22/421-01-00

fax 22/421-01-31

e-mail: bip@mkidn.gov.pl

Prognozowany budżet priorytetu: 28 000 000,00 zł.

- Priorytet – **Infrastruktura szkolnictwa artystycznego**

Celem priorytetu jest zapewnienie optymalnych warunków dla procesu kształcenia artystycznego poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury szkół, placówek i uczelni artystycznych. Priorytet dopuszcza finansowanie zadań o charakterze interwencyjnym, związanych z koniecznością zakończenia wieloletnich inwestycji oraz wdrażaniem działań zapewniających uczniom i studentom niezbędne warunki do realizacji kształcenia.

O dofinansowanie mogą ubiegać się:

- uczelnie artystyczne,
- publiczne szkoły artystyczne prowadzące samodzielną księgowość,
- niepubliczne szkoły artystyczne prowadzące samodzielną księgowość,
- jednostki samorządu terytorialnego – wyłącznie jako organy prowadzące publiczne szkoły artystyczne, w przypadku szkół nie prowadzących samodzielnej księgowości,
- podmioty będące organami prowadzącymi niepubliczne szkoły artystyczne, w przypadku szkół nie prowadzących samodzielnej księgowości,
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, wyłącznie jako organy prowadzące szkoły artystyczne,
- placówki zapewniające opiekę i wychowanie uczniom szkół artystycznych w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania,
- placówki doskonalenia nauczycieli szkół artystycznych.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17

00-071 Warszawa

tel. 22/421-01-00

fax 22/421-01-31

e-mail: bip@mkidn.gov.pl

Prognozowany budżet priorytetu: 14 000 000,00 zł.

- **Priorytet – Infrastruktura domów kultury**

Celem priorytetu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury. Szczególny nacisk położony jest na finansowanie zadań spójnych z planem rozwoju danego podmiotu i przyczyniających się do zwiększenia jego potencjału edukacyjno-animacyjnego, m.in. poprawy stanu infrastruktury zwiększającej dostęp do oferty kulturalnej i podnoszącej jej atrakcyjność, wdrażania nowoczesnych technologii, wzmacniania działalności o charakterze ponadregionalnym.

O dofinansowanie mogą ubiegać się domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury oraz biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki.

Koordynatorem priorytetu „Infrastruktura domów kultury” jest Narodowe Centrum Kultury. Jest to instytucja powołana przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Do głównych zadań Centrum należy m.in. edukacja kulturalna oraz zwiększanie zainteresowania kulturą i sztuką, rozwój i podwyższanie kwalifikacji kadr zajmujących się działalnością kulturalną oraz podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej i państwowej.

Szczegółowe informacje na temat programów znaleźć na stronie www.nck.pl w zakładce: Profesjonalizacja.

Instytucja zarządzająca:

Narodowe Centrum Kultury

ul. Płocka 13

01-231 Warszawa

tel. 22/210-01-00

fax 22/210-01-01

e-mail: nck@nck.pl

Prognozowany budżet priorytetu: 8 000 000,00 zł.

Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Za pomocą Promesy Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego może wspierać zadania, których realizacja znacząco wpłynie na dostępność do kultury na danym obszarze, zaangażuje różnorodne grupy społeczne oraz wesprze międzynarodową współpracę artystów i wymianę dzieł.

Mechanizm programu polega na zwiększeniu efektywności wykorzystania funduszy europejskich poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań, które ubiegają się o współfinansowanie w ramach programów europejskich.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie wkładu własnego dla zadań, które ubiegają się o dofinansowanie w ramach:

- 16 Regionalnych Programów Operacyjnych 2014-2020,
- Programu Rozwój Obszarów Wiejskich 2014-2020,
- Programu Kreatywna Europa,
- Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej,

których zakres dotyczy m.in. ochrony i zachowania dziedzictwa narodowego, budowy nowych obiektów, rozbudowy, przebudowy, remontu infrastruktury kultury oraz infrastruktury szkolnictwa artystycznego, realiza-

cji międzynarodowych przedsięwzięć kulturalnych, rozwoju społeczeństwa informacyjnego w dziedzinie kultury oraz rozwoju zasobów ludzkich i podnoszenie poziomu wykształcenia społeczeństwa.

O promesę mogą ubiegać się państwowe i samorządowe instytucje kultury, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne oraz archiwa państwowe.

Aplikowanie odbywa się na zasadzie naboru wniosków, który przeprowadzany jest w dwóch terminach:

- I nabór – do 30 listopada 2015 roku,
- II nabór – do 31 marca 2016 roku, o ile środki finansowe nie zostaną wyczerpane w I naborze lub nie zostanie obniżony budżet na jego realizację.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17

00-071 Warszawa

tel. 22/421-01-00

fax 22/421-01-31

e-mail: bip@mkidn.gov.pl

Prognozowany budżet programu: 5 000 000,00 zł.

Narodowy Instytut Dziedzictwa

Narodowy Instytut Dziedzictwa został powołany przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 1 stycznia 2011 roku. Jego rolą jest promocja polskiego dziedzictwa w Polsce i na świecie. Ponadto NID koordynuje realizację procesu uznania zabytku za Pomnik Historii. Do zadań Instytutu należy gromadzenie i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie, kształtowanie świadomości społecznej w zakresie wartości i zachowania dziedzictwa kulturowego oraz wyznaczanie i upowszechnianie standardów ochrony oraz konserwacji zabytków. Na rok 2016 NID ogłosił program „Wolontariat dla dziedzictwa” oraz dwa konkursy: ogólnopolski konkurs filmowy „Zabytkomania” oraz konkurs „Zabytek zadbane”.

Szczegółowe informacje na temat programów oraz konkursów znaleźć można na stronie Narodowego Instytutu Dziedzictwa www.nid.pl w zakładce: Dla właścicieli i zarządców.

Wolontariat dla dziedzictwa

Program stanowi jedno z działań Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017. Jego celem jest społeczne zaangażowanie w poznanie własnego dziedzictwa i opiekę nad zabytkami we współpracy z organizacjami pozarządowymi, samorządami, służbami konserwatorskimi, wolontariuszami i społecznościami lokalnymi. Dla realizacji programu kluczowe są działania nastawione na zaangażowanie wolontariuszy i stworzenie sieci współpracy pomiędzy różnymi sektorami działającymi na rzecz opieki nad zabytkami.

O środki mogą ubiegać się wyłącznie organizacje pozarządowe. w ramach programu można starać się o dofinansowanie organizacji obozów wolontariackich, służących zaangażowaniu społeczności lokalnych w poznanie i ochronę dziedzictwa kulturowego na terenie Polski. Prace planowane w ramach obozów powinny być realizowane zgodnie z przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Obejmować mogą również działania pomocnicze przy pracach remontowo-konserwatorskich zabytków, działania przy inwentaryzowaniu i dokumentowaniu zabytków czy działania edukacyjne i popularyzujące zabytki i wiedzę na ich temat.

Z programu wyłączone są prace remontowe i modernizacyjne budynków i obiektów oraz badania archeologiczne. Z dofinansowania nie można pokrywać również wydatków inwestycyjnych oraz zakupu środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych.

Zadanie może być realizowane od 1 stycznia do 30 listopada 2016 r. w ramach programu przewiduje się przeprowadzenie dwóch naborów wniosków:

- I nabór – do 18 grudnia 2015 roku,
- II nabór – do 31 marca 2016 roku.

Instytucja zarządzająca programem:

Narodowy Instytut Dziedzictwa

ul. Kopernika 36/40

00-924 Warszawa

tel. 22/826-02-39, 22/826-93-52, 22/826-92-47

fax 22/826-17-14

e-mail: info@nid.pl

B udżet programu: 1 000 000,00 zł.

Ogólnopolski konkurs filmowy „Zabytkomania”

We wrześniu 2015 r. ruszyła pierwsza edycja ogólnopolskiego konkursu filmowego „Zabytkomania” organizowanego przy współpracy z Polskim Instytutem Sztuki Filmowej. Jego celem obok rozwijania pasji filmowej wśród młodych ludzi jest upowszechnianie wiedzy o lokalnych zabytkach i ich historii, zwiększenie poczucia społecznej odpowiedzialności za stan zabytków oraz promocja wartości dziedzictwa kulturowego.

Tematem przewodnim konkursu jest dziedzictwo kulturowe – rozumiane jako dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, które stanowi wartość zarówno materialną, jak i niematerialną.

Konkurs adresowany jest do dwóch grup uczestników: amatorów (uczniowie szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych) oraz profesjonalistów (w tym studentów szkół filmowych).

Termin nadsyłania prac konkursowych upłynął 15 listopada 2015 r.

Szczegółowe informacje na temat konkursu znaleźć można na stronie www.pisf.pl w zakładce: Aktualności – Zgłoszenia.

Organizator konkursu:

Polski Instytut Sztuki Filmowej

ul. Krakowskie Przedmieście 21/23

00-071 Warszawa

tel. 22/421-01-30

fax 22/421-02-41

e-mail: pisf@pisf.pl

Zabytek zadbany

Co roku Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza konkurs skierowany do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie dobrych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów poprzez prawidłowe wykonywanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, w tym również, jeżeli zachodzi taka konieczność, jego trwałe zabezpieczenie przed niszczeniem lub uszkodzeniem, właściwe użytkowanie zabytku oraz jego waloryzacja, które podkreślą jego walory i nie wpłyną ujemnie na posiadane przez zabytek wartości.

Do udziału mogą być zgłaszane zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z wyjątkiem zabytkowych cmentarzy, zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz zabytków nagrodzonych w ostatnich dziesięciu edycjach konkursu.

Zabytki mogą być zgłaszane do konkursu w następujących kategoriach:

- utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,

- rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu,
- adaptacja obiektów zabytkowych,
- kategoria specjalna: architektura i konstrukcje drewniane,
- kategoria specjalna: architektura przemysłowa i dziedzictwo techniki.

Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa, do którego należy przysłać zgłoszenia do dnia 5 lutego roku następującego po roku, za który przyznana ma być nagroda.

Organizator konkursu:

Narodowy Instytut Dziedzictwa Oddział Terenowy w Olsztynie

ul. 11 Listopada 4

10-104 Olsztyn

tel. 89/521-26-89, 89/527-37-54

fax 89/521-26-88

e-mail: ot.olsztyn@nid.pl

Narodowe Centrum Nauki

Narodowe Centrum Nauki jest agencją wykonawczą (powołaną ustawą z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki) służącą wspieraniu działalności naukowej. Do głównych zadań Centrum należy finansowanie badań podstawowych w formie projektów badawczych, stypendiów doktorskich i staży, projektów badawczych dla doświadczonych naukowców w celu realizacji pionierskich badań naukowych, współpraca międzynarodowa w ramach finansowania działalności z zakresu badań podstawowych, monitorowanie finansowania badań podstawowych ze środków spoza budżetu państwa, upowszechnianie w środowisku naukowym informacji o ogłaszanych przez Centrum konkursach oraz inne badania zlecone przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w tym opracowywanie programów badawczych ważnych dla kultury narodowej.

Narodowe Centrum Nauki co roku organizuje szereg konkursów na projekty badawcze, m.in. dla osób rozpoczynające karierę naukową (Preludium, Sonata, Harmonia, Symfonia), zakup lub wytworzenie aparatury naukowo-badawczej (Opus), stypendia doktorskie (Etiuda), krajowe staże po uzyskaniu stopnia naukowego doktora (Fuga).

Szczegółowe informacje na temat typu konkursów, warunków, trybu oraz terminów rozpoczęcia i zakończenia naboru wniosków znaleźć można na stronie Narodowego Centrum Nauki www.ncn.pl w zakładkach Finansowanie nauki – Konkursy.

Dane adresowe:

Narodowe Centrum Nauki

ul. Królewska 57

30-081 Kraków

tel. 12/341-90-03

fax 12/341-90-99

e-mail: biuro@ncn.gov.pl

Narodowe Centrum Kultury

Narodowe Centrum Kultury jest państwową instytucją kultury powstałą na podstawie zarządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 marca 2006 r. Jej zadaniem jest podejmowanie działań na rzecz rozwoju kultury w Polsce m.in. poprzez promocję polskiego dziedzictwa narodowego jako elementu europejskiego dziedzictwa kulturowego, wspomaganie działających w dziedzinie kultury i dziedzictwa narodowego ruchów społecznych oraz organizacji pozarządowych, prowadzenie prac badawczych i eksperckich w zakresie kultury i dziedzictwa narodowego.

Narodowe Centrum Kultury prowadzi projekty internetowe, np. Mapa Kultury, Platforma Kultury, Pracuj w kulturze, Kultura się liczy, jednorazowe oraz długofalowe programy: Dom Kultury+, Śpiewająca Polska, Kultura – Interwencje. z ramienia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego koordynuje programy stypendialne: „Gaude Polonia” oraz „Młoda Polska”.

NCK organizuje również programy związane z przypadającymi rocznicami wydarzeń historycznych, np. w 2016 roku program dotacyjny w związku z tysiąc pięćdziesiątą rocznicą przyjęcia chrztu przez Mieszka I („Chrzest 966”).

Więcej informacji na temat konkursów i programów można znaleźć na stronie Narodowego Centrum Kultury www.nck.pl.

Dane adresowe:

Narodowe Centrum Kultury

ul. Płocka 13

01-231 Warszawa

tel. 22/210-01-00

fax 22/210-01-01

e-mail: nck@nck.pl

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Zgodnie z art. 6.1. „Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami” (Dz.U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.) ochronie i opiece obok dzieł architektury i budownictwa podlegają krajobrazy kulturowe oraz parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni. o dotację lub pożyczkę na ochronę tej formy zabytku można ubiegać się w programie priorytetowym „Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej” prowadzonym przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Jego celem jest powstrzymanie procesu utraty różnorodności biologicznej i krajobrazowej, odtworzenie i wzbogacenie zasobów przyrody oraz skuteczne zarządzanie gatunkami i siedliskami.

Program realizowany będzie w latach 2015-2023. O dofinansowanie mogą ubiegać się:

- parki narodowe,
- jednostki samorządu terytorialnego i ich związki, parki krajobrazowe i ich zespoły, uczelnie wyższe, placówki naukowe Polskiej Akademii Nauk,
- organizacje pozarządowe, stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego i jednostki organizacyjne PGL Lasy Państwowe,
- podmioty będące właścicielem, użytkownikiem wieczystym lub zarządcą zabytkowych parków i ogrodów,
- jednostki naukowe w rozumieniu ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki.

Pozyskane środki mogą zostać wykorzystane na działania związane z utrzymaniem i zachowaniem zabytkowych parków oraz ogrodów, w tym na zakup sprzętu do prac pielęgnacyjnych w ramach przedsięwzięć dotyczących prac rewitalizacyjnych i konserwatorskich jako ich integralny element.

Nabór wniosków odbywa się w trybie ciągłym oraz konkursowym. Terminy, sposób składania i rozpatrywania wniosków określone zostaną w ogłoszeniu o naborze oraz regulaminie, które zamieszczone zostaną na stronie NFOŚiGW: www.nfosigw.gov.pl.

Dane adresowe:

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

ul. Konstruktorska 3a

02-673 Warszawa

tel. 22/459-00-00, 22/459-00-01

fax 22/459-01-01

e-mail: fundusz@nfosigw.gov.pl

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków

Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków działając na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446, z późn. zm.) ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Łódzkiego, pozostających w jego dyspozycji.

Środki mogą zostać przeznaczone na pokrycie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków realizowanych w roku udzielenia dotacji, a także przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

O dofinansowanie może ubiegać się osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie.

Środki finansowe na pokrycie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych mogą obejmować nakłady konieczne na prace lub roboty budowlane określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i być udzielone w wysokości do 50% tych nakładów. w przypadku zabytku posiadającego wyjątkową wartość historyczną, artystyczną bądź naukową, wymagającego przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac, lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac przy zabytku, dofinansowanie może być udzielone w kwocie do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Wnioski o udzielenie dofinansowania zadań składa się w terminach:

- do dnia 28 lutego – na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone w bieżącym roku,
- do dnia 30 czerwca – na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

Szczegółowe informacje: www.wuoz.bip.lodz.pl

Dane adresowe:

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi

ul. Piotrkowska 99

90-425 Łódź

tel. 42/638-07-21

e-mail: wosoz_lodz@poczta.fm

- Środki krajowe – budżety jednostek samorządu terytorialnego

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa. Zasady udzielania ww. dotacji są określone w podjętych przez ten organ uchwałach.

Budżet Województwa Łódzkiego

Od 2009 r. w budżecie województwa corocznie zabezpieczane są środki na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa łódzkiego. Do 2015 r. Województwo Łódzkie ogłosiło osiem edycji konkursu i udzieliło dotacji na kwotę 12 000 000,00 zł dofinansowując tym samym prace przy ponad 200 obiektach.

Województwo Łódzkie może udzielić dotacji celowej na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytku nieruchomym, ruchomym lub archeologicznym określonym w art. 6 ust. 1, 2 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jeśli ten zabytek spełnia wszystkie następujące kryteria:

- jest wpisany do rejestru zabytków województwa łódzkiego,

- znajduje się w granicach administracyjnych województwa łódzkiego,
- posiada duże znaczenie dla dziedzictwa kulturowego województwa łódzkiego,

ze szczególnym uwzględnieniem jego wartości historycznej, naukowej lub artystycznej oraz dostępności na potrzeby społeczne, turystyczne, kulturalne i edukacyjne.

O dotację w corocznie ogłaszanych konkursach może ubiegać się każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytku mieszczących się w katalogu wskazanym w art. 77 ww. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, które wnioskodawca zamierza wykonać w roku złożenia wniosku bądź w roku kolejnym, jeśli wniosek złożony został w roku poprzedzającym rok udzielenia dotacji.

Dotacja z budżetu Województwa Łódzkiego na wykonanie prac lub robót budowlanych przy jednym i tym samym zabytku może być udzielona w wysokości do 50% ogółu nakładów na te prace lub remonty. w przypadku zabytku posiadającego wyjątkową wartość historyczną, artystyczną bądź naukową, wymagającego przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac, lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac przy zabytku, dofinansowanie może być udzielone w kwocie do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Szczegółowe informacje na temat konkursu znaleźć można na stronie www.lodzkie.pl w zakładce: Kultura – Ochrona zabytków – Dotacje.

Dane adresowe:

Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego

Departament Kultury i Edukacji

Wydział ds. Mecenatu i Ochrony Dziedzictwa Narodowego

al. Piłsudskiego 8

90-051 Łódź

tel. 42/291-98-20

fax 42/291-98-22

e-mail: sekretariatke@lodzkie.pl

Budżety innych jednostek samorządu terytorialnego

Na szczeblu gminnym dotacji na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych w obiektach wpisanych do rejestru zabytków udziela m.in. Rada Miejska w Łodzi. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji, sposób jej rozliczenia i sposób kontroli prac określa obok ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. uchwała Nr LXXII/1383/06 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 12 lipca 2006 r. zmieniona uchwałą Nr LXXIII/1415/06 z dnia 30 sierpnia 2006 r.

Miasto Łódź udziela dotacji na wykonanie prac konserwatorskich i robót budowlanych w obiektach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się w granicach administracyjnych Łodzi w drodze otwartego konkursu ofert.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytku mieszczących się w katalogu wskazanym w art. 77 ww. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Wniosek o udzielenie dotacji należy złożyć do 30 września roku poprzedzającego przeprowadzenie prac. Rozpatrywanie ofert następuje po uchwaleniu przez Radę Miejską w Łodzi przyszłorocznego budżetu.

W 2016 r. Rada Miejska w Łodzi przeznaczyła kwotę 3 500 000,00 zł na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru.

Szczegółowe informacje: www.ochrona.zabytki.lodz.pl oraz www.uml.lodz.pl.

Dane adresowe:

Biuro Architekta Miasta

Oddział Ochrony Zabytków

ul. Piotrkowska 113

90-430 Łódź

tel. 42/ 638 43 84

fax 42/ 638 54 41

e-mail: bam@uml.lodz.pl

Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jak i gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Na szczeblu wojewódzkim

Szczegółowe informacje: www.lodzkie.pl (zakładka: Kultura – Organizacje pozarządowe).

Dane adresowe:

Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego

Departament Kultury i Edukacji

Wydział ds. Mecenatu i Ochrony Dziedzictwa Narodowego

al. Piłsudskiego 8

90-051 Łódź

tel. 42/291-98-20

fax 42/291-98-22

e-mail: sekretariatke@lodzkie.pl

Na szczeblu gminnym

Szczegółowe informacje: www.uml.lodz.pl.

Dane adresowe:

Urząd Miasta Łodzi

Wydział Kultury

ul. Piotrkowska 102

90-926 Łódź

tel. 42/638-43-73

fax 42/638-43-23

e-mail: kultura@uml.lodz.pl

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi udziela dofinansowania na realizację zadań z zakresu ochrony środowiska i gospodarki wodnej poprzez ogłaszane konkursy oraz programy priorytetowe.

O pomoc mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, państwowe jednostki budżetowe, przedsiębiorcy, instytucje kultury, organizacje pozarządowe oraz osoby fizyczne. Wsparcie udzielane jest m.in. w for-

mie pożyczek, pożyczek pomostowych, bezzwrotnych dotacji, dopłat do oprocentowania kredytów czy środków przekazywanych państwowym jednostkom budżetowym.

Zadania wspierane przez WFOŚiGN w Łodzi dotyczą realizacji przedsięwzięć związanych z edukacją ekologiczną, ochroną przyrody i krajobrazu, ochroną powietrza, gospodarką odpadami i ochroną powierzchni ziemi oraz zasobów wodnych, badaniami naukowymi, a także monitoringiem środowiska.

Do przedsięwzięć priorytetowych w 2016 r. zaliczono m.in. usuwanie wyrobów zawierających azbest, rekultywację składowisk odpadów, inwestycje w odnawialne źródła energii, a także prace rewaloryzacyjne na terenach zielonych takich jak parki towarzyszące pałacom, zamkom oraz dworom objętych ochroną zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Informacje o konkursach dostępne są na stronie: www.wfosigw.lodz.pl w zakładce: Konkursy.

Dane adresowe:

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi

ul. Dubois 118

93-465 Łódź

tel. 42/663-41-00

fax 42/639-51-21

e-mail: fundusz@wfosigw.lodz.pl

Źródła publiczne. Środki zagraniczne

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej daje wiele możliwości związanych z realizacją projektów z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Działania te mogą być dofinansowywane z dwóch zasadniczych źródeł:

- Fundusze strukturalne Unii Europejskiej,
- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (2014-2020),
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020,
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020,
- Program Operacyjny Polska Cyfrowa na lata 2014-2020,

oraz

- Programy wspólnotowe: Program Kreatywna Europa 2014-2020, Program Europa dla Obywateli 2014-2020,
- Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy,
- Fundusze strukturalne Unii Europejskiej.

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (2014-2020)

Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej na dwóch poziomach: krajowym i regionalnym. Na poziomie krajowym, w szczególności zaplanowano dofinansowanie w Programie Operacyjnym Infrastruktura i Środowisko w ramach VIII osi priorytetowej Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury. Podział interwencji realizowanej na poziomie krajowym i regionalnym jest wyznaczony na podstawie takich kryteriów, jak: wartość projektu, rodzaj/typ beneficjenta, zakres tematyczny/charakter projektu, zasięg terytorialny projektu.

Wsparcie ukierunkowane na zachowanie dziedzictwa będzie dotyczyć prac związanych z konserwacją i renowacją obiektów zabytkowych. Dofinansowanie będą mogły otrzymać także projekty związane z konserwacją zabytków ruchomych (w tym ich ochrona i udostępnienie poprzez proces digitalizacji – jako element projektu). Zakres wsparcia obejmie także działania mające na celu ochronę i zachowanie zabytkowych parków i ogrodów.

W zakresie rozwoju zasobów kultury o dofinansowanie będą mogły ubiegać się przedsięwzięcia polegające na rozbudowie, przebudowie i remoncie nie zabytkowej infrastruktury kultury i edukacji artystycznej z przeznaczeniem na cele kulturalne (budowa nowej infrastruktury kultury od podstaw nie będzie możliwa).

W celu zwiększenia dostępu do zasobów kultury, możliwe będą także inwestycje dotyczące przebudowy pomieszczeń z przeznaczeniem na magazyny studyjne i modernizacji wystaw stałych, jak też zabezpieczenie obiektów przed kradzieżą i zniszczeniem (zabezpieczenie projektów przed kradzieżą i zniszczeniem może stanowić część projektu).

Dodatkowo, w ramach działania możliwe będzie wsparcie zakupu wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej, w tym edukacji artystycznej. w ramach działania finansowany będzie także zakup aparatury specjalistycznej na cele działalności związanej z ochroną i zachowaniem dziedzictwa kulturowego i rozwojem zasobów kultury.

W odniesieniu do projektów szkół i uczelni artystycznych możliwe będzie wsparcie w zakresie związanym z prowadzoną działalnością kulturalną i artystyczną, przy czym wsparcie to nie obejmuje działalności strictly dydaktycznej.

Biorąc pod uwagę cele VIII osi priorytetowej realizowane będą m.in. **projekty dotyczące: obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii** oraz obiektów zlokalizowanych na obszarach objętych wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub położonych na obszarach uznanych za Pomniki Prezydenta RP. Ponadto za kluczowe uznano inwestycje dotyczące **zabytków drewnianych** (zarówno nieruchomości, jak i ruchomych), rozwoju czytelnictwa i sztuki współczesnej w miastach wojewódzkich, a także inwestycje dotyczące **zabytków techniki** oraz **projekty wynikające z Kontraktów Terytorialnych**, które będą mogły otrzymać wsparcie z zachowaniem zasad interwencji określonych w Programie Operacyjnym Infrastruktura i Środowisko 2014-2020.

Całkowita alokacja EFRR na projekty w ramach VIII osi priorytetowej POIS: 467,3 mln euro, w tym Mazowsze: 50,8 mln euro. Poziom dofinansowania wynosi 85% (80% dla Mazowsza).

Maksymalna wartość projektów: 5 mln euro (10 mln euro dla obiektów wpisanych na Listę UNESCO, znajdujących się na obszarze UNESCO).

Minimalna wartość projektów: 2 mln euro, z wyłączeniem:

- projektów realizowanych przez instytucje kultury (państwowe oraz współprowadzone przez ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego), Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych oraz archiwa państwowe, szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- projektów dotyczących zakupu trwałego wyposażenia.

Dla tych projektów minimalna wartość wynosi 0,5 mln euro.

Potencjalni beneficjenci:

- instytucje kultury (państwowe oraz współprowadzone przez ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego),
- Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych oraz archiwa państwowe,
- szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- jednostki samorządu terytorialnego oraz samorządowe instytucje kultury,
- Organizacje pozarządowe,
- kościoły i związki wyznaniowe (tylko w zakresie projektów dotyczących konserwacji i renowacji zabytków ruchomych i nieruchomości),
- podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO inne niż wymienione w punktach 1-6.

W przypadku beneficjentów wymienionych w punkcie 4-7 możliwa jest realizacja wyłącznie:

- projektów dotyczących obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii lub zlokalizowanych na obszarach objętych wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub położonych na obszarach uznanych za Pomniki Prezydenta RP,
- projektów mieszczących się w zakresie niżej wymienionych obszarów tematycznych:
- projektów dotyczących konserwacji, restauracji, rewaloryzacji zabytków drewnianych (zarówno nieruchomości, jak i ruchomych),
- projektów dotyczących rozwoju czytelnictwa w miastach wojewódzkich,
- projektów dotyczących rozwoju sztuki współczesnej w miastach wojewódzkich,
- projektów dotyczących konserwacji, restauracji, rewaloryzacji, adaptacji na cele kulturalne oraz zabezpieczenia przed kradzieżą i zniszczeniem ruchomych i nieruchomych zabytków techniki,
- projektów wynikających z Kontraktów Terytorialnych.

W ramach PO IS harmonogram naboru wniosków nie został jeszcze opublikowany (stan na 31.12.2015).

Więcej informacji na stronie: <http://poiis.mkidn.gov.pl/>, <http://www.pois.gov.pl/>.

Dane adresowe:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Departament Funduszy Europejskich

Krakowskie Przedmieście 15/17

00-071 Warszawa

tel. 22/421-03-02, fax 22/421-03-71

e-mail: poiis@mkidn.gov.pl

Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020

Na poziomie województwa podstawowym dokumentem jest Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020. Regionalne Programy Operacyjne realizowane są w celu podnoszenia konkurencyjności regionów przez samorządy poszczególnych województw. RPO są dopełnieniem programów o charakterze centralnym, obejmujących swym zakresem obszar całego kraju.

Zgodnie z Projektem Szczegółowego Opisu Osi Priorytetowych RPO WŁ na lata 2014-2020 wsparcie w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego przewidziane jest w osi priorytetowej VI Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu, która łączy zakres interwencji 3 celów tematycznych: 6. Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami, 8. Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników, 9. Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją.

Interwencja zaplanowana w ramach OP VI będzie zorientowana na niwelowanie skutków wykluczenia społecznego na terenach problemowych (w tym obszarach zdegradowanych) oraz wykorzystanie i rozwój potencjałów endogenicznych regionu łódzkiego opartych na walorach przyrodniczo-kulturowych, szczególnie w aspekcie tworzenia warunków sprzyjających rozwojowi gospodarki turystycznej, w tym powstawania nowych miejsc pracy.

W ramach interwencji nastąpi również podniesienie jakości i dostępności usług kulturalnych poprzez realizację przedsięwzięć z zakresu ochrony, zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego oraz rozwoju instytucji kultury.

Planowane w ramach osi VI przedsięwzięcia w zakresie usług kulturalnych i turystycznych, rozwoju potencjałów endogenicznych obszarów o specyficznych potrzebach oraz rewitalizacji obszarów zdegradowanych mają przyczynić się do ożywienia społeczno-gospodarczego regionu, oraz wpłynąć na podniesienie jakości i atrakcyjności życia mieszkańców województwa łódzkiego.

W ramach osi priorytetowej VI zaplanowano trzy Działania:

- Działanie VI.1. Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury,

- Poddziałanie VI.1.1 Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury – ZIT,
- Poddziałanie VI.1.2 Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury,
- Działanie VI.2. Rozwój gospodarki turystycznej,
- Działanie VI.3. Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego,
- Poddziałanie VI.3.1 Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego – ZIT,
- Poddziałanie VI.3.2 Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego.

Zgodnie z harmonogramem konkursów dostępnym na stronie www.rpo.lodzkie.pl w II kwartale 2016 roku planuje się ogłoszenie konkursów dla Działania VI.1. oraz Działania VI.2.

Działanie VI.1. Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury

Poddziałanie VI.1.2 Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury

Działanie ma doprowadzić do zwiększonej partycypacji w kulturze mieszkańców województwa łódzkiego oraz turystów w oparciu o rozwój obiektów dziedzictwa kulturowego oraz instytucji kultury. Dzięki projektom wspartym w ramach działania nastąpi podniesienie atrakcyjności turystycznej i gospodarczej regionu poprzez wyeksponowanie cennych obiektów kulturowych i ich zbiorów oraz poszerzenie oferty usług kulturalnych województwa, budujących tożsamość regionalną.

W ramach działania dofinansowane będą projekty obejmujące:

1. Prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków w celu umożliwienia im pełnienia funkcji kulturalnych lub do nadania im takich funkcji.

W ramach takich projektów wyłącznie jako ich element mogą być realizowane następujące przedsięwzięcia:

- zakup wyposażenia niezbędnego do zachowania pełnionych funkcji kulturalnych lub nadania funkcji kulturalnych,
  - prace polegające na zagospodarowaniu otoczenia wokół zabytku (jeżeli to otoczenie jest wpisane do rejestru zabytków),
  - konserwacja i restauracja zabytków ruchomych, w tym przede wszystkim muzealiów, starodruków, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów, księgozbiorów,
  - wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w zakresie zwiększenia dostępu do kultury oraz digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego i ich udostępnienie,
  - ochrona zabytku przed zagrożeniami (w szczególności w zakresie zabezpieczeń przeciwpożarowych, przeciwwłamaniowych).
2. Roboty budowlane w obiektach instytucji kultury (z wyłączeniem budowy od podstaw oraz odbudowy), zakup wyposażenia dla instytucji kultury.

W ramach tego typu wyłącznie jako element projektu mogą być realizowane następujące przedsięwzięcia:

- konserwacja i restauracja zabytków ruchomych, w tym przede wszystkim muzealiów, starodruków, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów, księgozbiorów,
- ochrona zasobów przed zagrożeniami (w szczególności w zakresie zabezpieczeń np. przeciwpożarowych, przeciwwłamaniowych),
- wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w zakresie zwiększenia dostępu do kultury, w tym digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego i ich udostępnienie.

Projekty wsparte w ramach działania muszą wynikać z przeprowadzonej analizy popytu, wskazującej, że ich realizacja przyczyni się do osiągnięcia trwałych i wymiernych korzyści społeczno-gospodarczych, szczególnie w aspekcie wpływu projektu na wzrost atrakcyjności turystycznej regionu oraz na całoroczną aktywność gospodarczą.

Typ Beneficjenta:

- jednostki samorządu terytorialnego, związki, stowarzyszenia jst,

- jednostki organizacyjne jst, posiadające osobowość prawną,
- organy administracji rządowej oraz ich jednostki podległe,
- jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną,
- instytucje kultury,
- organizacje pozarządowe,
- kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
- publiczne szkoły artystyczne i uczelnie artystyczne,
- szkoły wyższe prowadzące działalność w zabytkowych obiektach,
- archiwa państwowe,
- PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne,
- LGD,
- przedsiębiorcy.

Całkowity koszt projektu nie może przekroczyć 5 mln EUR.

Działanie VI.2. Rozwój gospodarki turystycznej

Typy projektów:

- budowa, przebudowa infrastruktury turystycznej,
- prace budowlane w celu przystosowania istniejących obiektów do pełnienia funkcji turystycznych,
- inwestycje przyczyniające się do tworzenia lub rozwoju produktów regionalnych.

W ramach w/w typów projektów, wyłącznie jako element projektu zgodnego z celem działania VI.2, mogą być realizowane:

- inwestycje związane z zakupem wyposażenia i sprzętu niezbędnego do realizacji projektu,
- inwestycje polegające na zagospodarowaniu bezpośredniego otoczenia funkcjonalnie powiązanego z realizowanym projektem,
- inwestycje odnoszące się do dziedzictwa kulturowego i infrastruktury kulturalnej (w tym zakup sprzętu i wyposażenia),
- kampanie promujące ofertę turystyczną.

Typ Beneficjenta:

- przedsiębiorcy,
- jednostki samorządu terytorialnego, związki, stowarzyszenia jst.

Wsparcie będą mogły uzyskać również projekty partnerskie zawiązane przez jednostkę samorządu terytorialnego z podmiotami publicznymi, PGL Lasami Państwowymi i ich jednostkami organizacyjnymi, organizacjami pozarządowymi, instytucjami kultury, kościołami i związkami wyznaniowymi oraz osobami prawnymi kościołów i związków wyznaniowych, LGD.

Działanie VI.3. Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego

Poddziałanie VI.3.2 Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego

W działaniu wspierane będą kompleksowe projekty odnoszące się do wszystkich sfer: materialno-przestrzennej, społecznej, gospodarczej oraz środowiskowej poprzez realizację następujących typów projektów:

- renowacja, adaptacja obiektów prowadząca do przywrócenia lub nadania nowych funkcji, wraz z możliwością zakupu sprzętu i wyposażenia niezbędnego do realizacji celu projektu,

- zagospodarowanie przestrzeni publicznej funkcjonalnie powiązanej z obiektami poddawanych rewitalizacji, w tym tworzenie lub modernizacja miejsc rekreacji i terenów zielonych (obejmująca również obiekty małej architektury),
- przebudowa, prace konserwatorsko-restauratorskie, remont części wspólnych wielorodzinnych budynków mieszkalnych.

Jako komponent projektu mogą być realizowane następujące typy działań:

- termomodernizacja budynku mieszkalnego (w odniesieniu do części wspólnych budynku),
- instalacja monitoringu lub oświetlenia w celu podniesienia poziomu bezpieczeństwa publicznego,
- budowa, przebudowa, rozbudowa lokalnej drogi publicznej (gminnej, powiatowej) wraz z infrastrukturą towarzyszącą,
- budowa, przebudowa, podłączenie do infrastruktury sieciowej na obszarze objętym projektem w celu zapewnienia dostępu obiektów i terenów rewitalizowanych do podstawowych usług komunalnych,
- inwestycje w zakresie kultury: wsparciem objęte będą prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych (wpisanych do rejestru zabytków lub ewidencji gminnej), pełniących funkcje kulturalne lub mających je pełnić w wyniku projektu, wraz ze znajdującymi się w nich zabytkami ruchomymi, adaptacja obiektów na cele kulturalne, jak również roboty budowlane (z wyłączeniem budowy od podstaw) w obiektach infrastruktury kultury. w ramach komponentu dot. kultury, kwalifikowalne będą prace w otoczeniu rewitalizowanego obiektu (w tym zabytku nieruchomego) oraz zakup niezbędnego wyposażenia do tych obiektów.

Typ Beneficjenta:

- jednostki samorządu terytorialnego, związki, stowarzyszenia jst,
- jednostki organizacyjne jst, posiadające osobowość prawną,
- organy administracji rządowej oraz ich jednostki podległe,
- jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną,
- instytucje kultury,
- organizacje pozarządowe,
- kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
- spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe, TBS,
- LGD,
- szkoły wyższe,
- jednostki naukowe,
- przedsiębiorcy.

Więcej informacji na stronie: www.rpo.lodzkie.pl.

Dane adresowe:

Główny Punkt Informacyjny w Łodzi

ul. Moniuszki 7/9

90-101 Łódź

Pn. 8.00-18.00, wt.– pt. 8.00-16.00

tel. 42/663-31-07, 42/663-34-05, 42/291-97-60

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

Programem finansowym, dotowanym przez Unię Europejską, w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), z którego możliwe będzie finansowanie przedsięwzięć

związanych z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, jest Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (PROW).

W ramach PROW na lata 2014-2020 w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przewidziano:

Działanie 7. Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich

Poddziałanie 7.4: Wsparcie inwestycji w tworzenie, ulepszanie i rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury, i powiązanej infrastruktury

- Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne lub kształtowanie przestrzeni publicznej

Poddziałanie 7.4: Wsparcie badań i inwestycji związanych z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej

- Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego.

Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne lub kształtowanie przestrzeni publicznej

Jak czytamy w PROW, mieszkańcy obszarów wiejskich, w porównaniu do mieszkańców miast, mają słaby dostęp do podstawowych usług kulturalnych. Infrastruktura kulturalna na obszarach wiejskich jest niedoinwestowana. Realizacja inwestycji w obiekty pełniące funkcje kulturalne zapewni warunki do organizowania i animowania uczestnictwa społeczności wiejskiej w wydarzeniach artystycznych, kulturalnych czy integracyjnych.

Ponadto, w wielu miejscowościach wiejskich rozwój przestrzenny nie następuje w oparciu o spójną koncepcję rozwoju przestrzennego, przez co miejscowości przestają być atrakcyjne dla mieszkańców, turystów i inwestorów. Inwestycje dotyczące kształtowania przestrzeni publicznej mają podnieść atrakcyjność obszarów wiejskich i promować rozwój przestrzenny w oparciu o zasady kształtowania polityki przestrzennej.

Ww. działania przyczyniać się mają do realizacji celu szczegółowego 6B Programu, tj. wspierania lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich.

Wsparcie obejmuje:

- budowę, modernizację lub wyposażanie budynków pełniących funkcje kulturalne, w tym świetlic i domów kultury,
- ukształtowanie przestrzeni publicznej zgodnie z wymaganiami ładu przestrzennego.

Koszty kwalifikowalne obejmują:

- koszty budowy przebudowy lub modernizacji obiektów budowlanych,
- koszty związane z kształtowaniem przestrzeni,
- koszty zakupu sprzętu, materiałów i usług, służących realizacji operacji,
- koszty ogólne, bezpośrednio związane z przygotowaniem i realizacją operacji.

Beneficjenci:

- gmina, instytucja kultury, dla której organizatorem jest jst - w przypadku budowy, przebudowy, modernizacji lub wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne,
- gmina - w przypadku kształtowania przestrzeni publicznej.

Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego

Jak czytamy w Programie, na obszarach wiejskich znajdują się pojedyncze obiekty zabytkowe, zespoły pałacowo-ogrodowe, zespoły folwarczne, układy tradycyjnej zabudowy, które ulegają stopniowej degradacji, a w przypadku braku środków na ich renowację zostaną całkowicie utracone. Realizacja inwestycji z zakresu ochrony zabytków i budownictwa tradycyjnego ma przyczynić się do zachowania dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich. Działanie służyć ma realizacji celu szczegółowego 6B Programu tj. wspierania lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich.

W ramach tego poddziałania mogą być wspierane następujące typy operacji:

- odnawianie lub poprawa stanu zabytkowych obiektów budowlanych, służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego,
- zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie z przeznaczeniem na cele publiczne.

Koszty kwalifikowalne obejmują:

- koszty zakupu, przebudowy lub modernizacji obiektów budowlanych,
- koszty prac konserwatorskich lub restauratorskich,
- koszty zakupu sprzętu, materiałów i usług, służących realizacji operacji,
- koszty ogólne, bezpośrednio związane z przygotowaniem i realizacją operacji.

Beneficjenci:

- gmina,
- instytucja kultury, dla której organizatorem jest JST.

W obu ww. poddziałaniach pomoc ma formę refundacji części kosztów kwalifikowalnych operacji. Kwota dofinansowania projektu nie może przekroczyć 63,63% kosztów kwalifikowalnych operacji. Wymagany krajowy wkład środków publicznych w wysokości 36,37% kosztów kwalifikowalnych projektu pochodzi ze środków własnych beneficjenta.

Wysokość pomocy ze środków EFRROW nie może przekroczyć 500 000 zł na miejscowość w okresie realizacji Programu, łącznie na inwestycje realizowane w ramach poddziałania: „Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej” oraz poddziałania „Inwestycje w tworzenie, ulepszanie lub rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury oraz powiązanej infrastruktury” - na zakres dotyczący budowy, przebudowy, modernizacji lub wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne oraz kształtowania przestrzeni publicznej.

W ramach operacji wartość całkowitego kwalifikowalnego kosztu nie może przekroczyć 1 000 000 euro.

LEADER

Dodatkowo, można ubiegać się o dofinansowanie inicjatyw związanych z ochroną dziedzictwa i podtrzymaniem tradycji kulturowych w ramach działania 7.15 LEADER.

LEADER, mający na celu rozwój lokalny kierowany przez lokalną społeczność, może być realizowany na obszarach wiejskich, definiowanych jako tereny całego kraju, z wyłączeniem obszaru miast o liczbie mieszkańców większej niż 20 000. Dla danego obszaru na terenach wiejskich, zamieszkanego przez minimum 30 000 lub maksimum 150 000 mieszkańców, powstać powinna tzw. Lokalna Strategia Rozwoju (LSR) zawierająca wszelkie aspekty charakterystyczne dla danego terenu i zamieszkującej go ludności, które mogą przyczynić się do rozwoju gospodarczego, turystycznego, społecznego i kulturowego tego obszaru. LSR będzie realizowana na obszarze obejmującym przynajmniej dwie gminy, których tereny stanowią (bądź zawierają) obszary wiejskie, dla których utworzona zostanie tzw. Lokalna Grupa Działania (LGD).

Podejście LEADER wskazuje konieczność osiągnięcia przez Lokalną Grupę Działania określonych celów szczegółowych, do których należą m.in.: wzmocnienie kapitału społecznego, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych i wspieranie partycypacji społeczności lokalnej w realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju. W ramach głównego celu szczegółowego 6B, tj. „wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich”, wspierane będą operacje, które zakładają, m.in.:

- rozwój przedsiębiorczości, z wyłączeniem świadczenia usług rolniczych,
- rozwój produktów lokalnych,
- zachowanie dziedzictwa lokalnego,

- rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury: turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej.

Operacje realizowane w ramach LSR powinny jednak wskazywać na wykorzystanie lokalnych zasobów, takich jak: surowce naturalne, miejscową infrastrukturę, lokalizację (położenia geograficzne), dziedzictwo kulturowe i krajobrazowe, potencjał mieszkańców itp.

Więcej informacji na stronie:

<http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2014-2020>,

<http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2014-2020.html>,

<http://www.lodzkie.pl/prow/>.

Dane adresowe:

Departament Funduszu Rozwoju Obszarów Wiejskich

al. Piłsudskiego 12

tel. 42/663-36-30

fax 42/663-36-32

e-mail: prow@lodzkie.pl

Program Operacyjny Polska Cyfrowa na lata 2014-2020

Oś priorytetowa II. E-Administracja i otwarty rząd, Priorytet Inwestycyjny 2.3 Wzmacnianie zastosowania technologii komunikacyjno-informacyjnych dla e-administracji, e-learningu, e-integracji, e-kultury i e-zdrowia. Cel szczegółowy 4: Zwiększenie dostępności i wykorzystania informacji sektora publicznego.

W ramach tego celu finansowane będą działania zwiększające dostępność informacji sektora publicznego. w ramach działania finansowane będą projekty usprawniające podaż informacji sektora publicznego (ISP) poprzez: digitalizację informacji sektora publicznego, w szczególności zasobów kultury i nauki.

Więcej informacji na stronie: <http://www.polskacyfrowa.gov.pl/>.

Główny Punkt Informacyjny Funduszy Europejskich w Łodzi

ul. Moniuszki 7/9, 90-101 Łódź

Telefony do konsultantów:

42/663-31-07, 42/663-34-05, 42/291-97-60, fax 42/663-30-94

Programy wspólnotowe:

Program Kreatywna Europa 2014-2020

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014-2020 zawiera trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

W ramach tego programu można ubiegać się o dofinansowanie wyłącznie na projekty „miękkie” (nieinwestycyjne). Tematem przewodnim może być także dziedzictwo kulturowe. o grant w programie mogą ubiegać się instytucje i organizacje działające aktywnie od minimum 2 lat w sektorze kultury i/lub w sektorze kreatywnym. Najodpowiedniejszym obszarem na działania w ramach projektów upowszechniających wiedzę o zabytkach i popularyzujących dziedzictwo kulturowe jest obszar Współpracy Europejskiej.

Więcej informacji na stronie: <http://www.kreatywna-europa.eu/>.

Dane adresowe:

Krajowy Punkt Kontaktowy

Creative Europe Desk Polska

Al. Ujazdowskie 41 (róg Wilczej) – III piętro, 00-540 Warszawa

tel. 22/44-76-180, tel. kom. 600-900-676

e-mail: info@kreatywna-europa.eu

Od 2016 r. w ramach komponentu międzysektorowego Programu „Kreatywna Europa 2014–2020” ma zostać uruchomiony system poręczeń finansowych na rzecz sektora kultury i sektora kreatywnego. Fundusz gwarancyjny będzie dysponować budżetem 121 mln EURO w latach 2016-2020. System poręczeń ma na celu:

- ułatwianie dostępu do finansowania podmiotom działającym w sektorze kultury i sektorze kreatywnym,
- poprawę zdolności pośredników finansowych do oceny ryzyka związanego z działalnością podmiotów w sektorze kultury i sektorze kreatywnym, a także z realizowanymi przez nie projektami (capacity building).

Podmioty działające w sektorze kultury i sektorze kreatywnym mogą ubiegać się o uzyskanie dostępu do preferencyjnego finansowania, oferowanego dzięki wsparciu Unii Europejskiej, także z programów ramowych UE na lata 2014-2020, takich jak COSME oraz Horyzont 2020.

Podmiotem, który obsługuje wszystkie programy UE, w których uwzględnione zostały instrumenty finansowe dla przedsiębiorców jest Krajowy Punkt Kontaktowy ds. Instrumentów Finansowych Programów Unii Europejskiej, działający przy Związku Banków Polskich. KPK IF PUE ułatwia przedsiębiorcom dostęp do preferencyjnego finansowania, oferowanego dzięki wsparciu Unii Europejskiej, wspiera także instytucje finansowe zainteresowane rolą narodowych pośredników finansowych w programach ramowych UE.

Więcej informacji na stronie: <http://www.instrumentyfinansoweue.gov.pl/>.

Program Europa dla Obywateli 2014–2020

Kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych m.in. w tematyce dziedzictwa kulturowego jest Program Europa dla Obywateli 2014–2020, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli jej państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy,
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli,
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć europejska oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”.

Więcej informacji na stronie:

<http://europadlaobywateli.pl/>, http://eacea.ec.europa.eu/europe-for-citizens_en.

Dane adresowe:

Punkt Kontaktowy w Polsce

Al. Ujazdowskie 41, 00-540 Warszawa (wejście główne)

tel. 22/111-00-14, 22/447-61-74

e-mail: edo@iam.pl

- Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy

Mechanizm Finansowy EOG (obok funduszy strukturalnych) stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury i ochrony zabytków w Polsce.

Wyróżnia się dwa Programy:

- Program „Konservacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego”,
- Program „Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego”.

Okres przyznawania dofinansowania upłynął 30 kwietnia 2014 r., natomiast okres kwalifikowalności wydatków w ramach wyłonionych projektów zakończy się 30 kwietnia 2016 r. Minimalna wartość dofinansowania została ustanowiona na 170 tys. euro. Ponadto, w ramach niektórych programów przewidziano możliwość ustanowienia Funduszu małych grantów, gdzie minimalna wartość dofinansowania może wynosić od 5 tys. euro do 250 tys. euro. Wnioskodawcami mogą być podmioty prywatne, publiczne, komercyjne bądź niekomercyjne, oraz organizacje pozarządowe ustanowione jako podmiot prawny w Polsce, jak również organizacje międzyrządowe działające w Polsce.

W latach 2009–2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 euro w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Według stanu opracowania niniejszego programu opieki nad zabytkami na dzień 31.12.2015 r. wszystkie środki konkursowe w jego ramach zostały już rozdysponowane. z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych – do istniejących – zasadach i priorytetach wsparcia.

Więcej na stronie: <https://www.eog.gov.pl/>, <http://www.eog2016.mkidn.gov.pl/>.

Operatorem Programu jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Kontakt:

Program Konservacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego

tel. 22/42 10 466

Program Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej

tel. 22/42 10 538

Dane adresowe:

Ministerstwo Rozwoju

Departament Programów Pomocowych

Plac Trzech Krzyży 3/5, 00-507 Warszawa

tel. 22/273-78-00, fax 22/273-89-13

e-mail: sekretariatDPT@mr.gov.pl

Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Możliwości pozyskania środków stwarza również inicjatywa wpisywania obiektu przez nowojorską World Monuments Fund na listę 100 najbardziej zagrożonych zabytków świata. Jest to forma poszukiwania sponso rów na renowację obiektów. Lista szczególnych miejsc które należy ocalić, jest ogłaszana co roku przez nowojorską World Monuments Fund. Spośród setek nadsyłanych zgłoszeń te najważniejsze wybierają historycy, architekci, eksperci ze światowych organizacji, m.in. UNESCO.

Szczegółowe informacje: <https://www.wmf.org/>.

Dofinansowanie zadań z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oferują także:

- fundusze fundacji krajowych, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga (www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index.htm),
- fundusze europejskie, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (<http://www.culturalfoundation.eu/>), Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (www.efrwp.pl),

- fundusze międzynarodowe, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy Polsko – Niemieckiej (www.fwpm.org.pl), Polsko - Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl),
- fundusze organizacji międzynarodowych, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

Informacje na temat ww. funduszy dostępne są również na stronach internetowych:

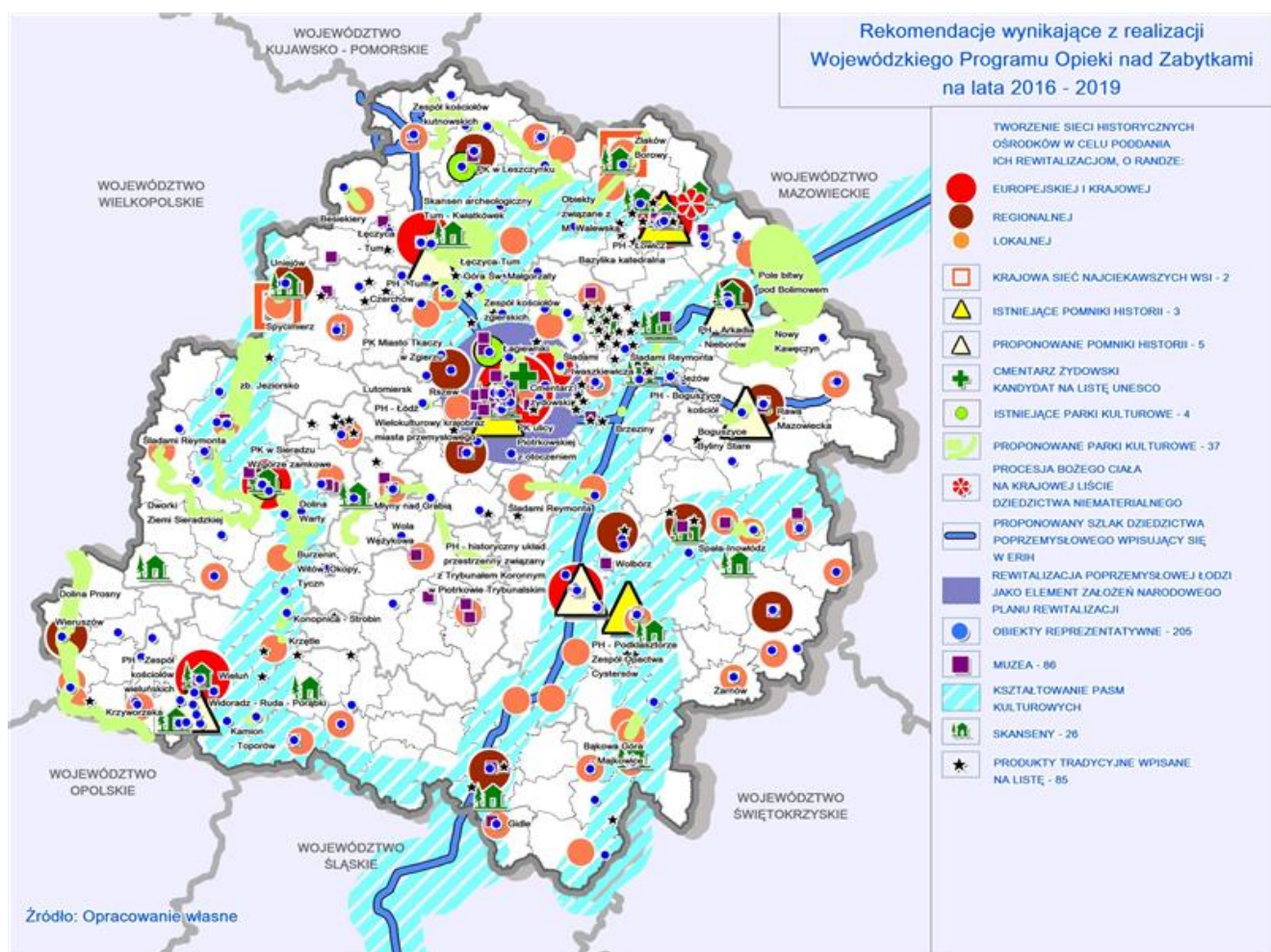
- <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>,
- <http://www.program-kultura.eu/>,
- www.mkidn.gov.pl,
- <https://www.mr.gov.pl/>,
- www.nid.pl,
- <http://nck.pl/dziedzictwo/>,
- <http://www.cop.lodzkie.pl/>.

VI. WSKAZANIA DO DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH

W dokumentach określających politykę zachowania dziedzictwa kulturowego na szczeblu krajowym i wojewódzkim proponuje się uwzględnić następujące zagadnienia wynikające z „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2016-2019”:

- działania rewitalizacyjne obszarów i obiektów znajdujących się w sieci unikatowych ośrodków historycznych województwa łódzkiego,
- miejscowości Złaków Borowy i Spycimierz zamieszczone na liście Krajowej Sieci Najciekawszych Wsi,
- pomniki historii utworzone Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 października 2012 r. Łowicz – Bazylika Katedralna (dawna Kolegiata Prymasowska) pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny” (poz. 1239), „Sulejów – Zespół Opactwa Cystersów (poz. 1242) i z dnia 16 lutego 2015 r. Łódź – wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego (poz. 315),
- proponowane pomniki historii: Zespół przestrzenny Arkadia – Nieborów, Zespół osadniczo-przestrzenny Tum – stara Łęczyca, Zespół drewnianych kościołów wieluńskich, Zespół kościoła pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Boguszycach oraz Piotrków Trybunalski – kolebką polskiego parlamentaryzmu,
- cmentarz żydowski w Łodzi kandydujący do zamieszczenia na liście UNESCO,
- parki kulturowe: "Miasto Tkaczy" w Zgierzu utworzony Uchwałą Rady Miasta Zgierza Nr XV/142/03 z dnia 30 grudnia 2003 r., „Wzgórze Zamkowe” w Sieradzu utworzony Uchwałą Rady Miasta Sieradza Nr XXXVI/322/2009 z dnia 29 października 2009 r., „Etnograficznego podregionu kutnowskiego związaneego z poetą romantycznym Józefem Bohdanem Zaleskim” w Leszczynku (Uchwałą Rady Gminy Kutno Nr VI/35/2015 z dnia 28 kwietnia 2015 r.), ulicy Piotrkowskiej w Łodzi (Uchwałą Rady Miasta Łodzi z dnia 09.12.2015 r.),
- proponowane parki kulturowe: 1. Rejon Boguszyce – Byliny Stare, 2. Besiekiery, 3. Łęczyca – Tum – Góra Świętej Małgorzaty, 4. Szlakiem kutnowskich kościołów drewnianych, 5. Śladami Jarosława Iwaszkiewicza w dolinie Moszczenicy, 6. Sulejów – Podklasztorze, 7. Spalsko – Inowłodzki, 8. Bąkowa Góra – Majkowice, 9. Doliny Proсны, 10. Młynów nad Grabią, 11. Dworów Ziemi Sieradzkiej, 12. Kamion – Toporów, 13. Doliny Warty, 14. Szlakiem kościołów drewnianych w rejonie Zgierza, 15. Archeologiczna osada Krakówek w Brzezianach, 16. Śladami Reymonta, 17. Rejon Łagiewnik, 18. Układ urbanistyczny Jezowa, 19. Zespół kościoła w Buczku, 20. Zespół kościoła w Krzyworzece, 21. Zespołu kościoła w Żarnowie, 22. Zespół kościoła w Rudzie, 23. Zespół pałacowy w Wolborzu, 24. Archeologiczny w Nowym Kawęczynie, 25. Układ urbanistyczny wraz z kościołem w Warcie, 26. Archeologiczny w Rawie Mazowieckiej, 27. Archeologiczny wokół zbiornika Jeziorsko, 28. Uniejów – Spycimierz, 29. Archeologiczny w miejscowości Krzętle, 30. Archeologiczny Konopnica – Strobin, 31. Archeologiczny w Wieruszowie, 32. Archeologiczny „Wioska Lutomiarsk”, 33. Archeologiczny Burzenin – Witów – Tyczyn – Okopy, 34. Osiedle pracowników kolei w Koluszkach, 35. Ozorków klasycystyczny, 36. Pole bitwy nad Rawką –

- w hołdzie ofiarom wojny w Bolimowie, 37. związanego z postacią Marii Walewskiej, obejmującego gminy: Zduny, Kiernozia, Bielawy,
- rewitalizacja poprzemysłowej Łodzi, jako element Założeń Narodowego Planu Rewitalizacji,
- proponowany Europejski Szlak Dziedzictwa Poprzemysłowego (ERIH) z Manufakturą i Muzeum Włókiennictwa zamieszczonych na szlaku,
- obiekty reprezentatywne – 205 obiektów i obszarów zabytkowych,
- Procesja Bożego Ciała w Łowiczu zamieszczona na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa,
- 26 skansenów,
- 87 muzeów,
- podregiony kulturowe świadczące o wielokulturowości województwa,
- 85 produktów regionalnych wpisanych na Krajową Listę Produktów Tradycyjnych.

VII. SŁOWNICZEK POJĘĆ

Adaptacja (przystosowanie) – przebudowa pomieszczeń lub budowli w celu spełniania innych niż dotąd funkcji użytkowych. Adaptacja może polegać także na przystosowaniu istniejącego obiektu do nowych wymagań, bez zmiany jego funkcji (np. stary budynek mieszkalny zostaje wyposażony w nowoczesne instalacje ogrzewania w miejsce dawniejszych pieców, wzmocnienie konstrukcji zabytkowego mostu w celu umożliwienia współczesnego ruchu komunikacyjnego itp.). Adaptacja zachowuje wszystkie walory stylowe istniejącej budowli.

Konserwacja zabytków – w tym znaczeniu konserwacja zabytków polega na działaniu, którego celem jest zapewnienie zabytkowej tkance dzieł sztuki (obrazów, rzeźb, wyrobów rzemiosła, a także obiektów architektonicznych, całych zespołów urbanistycznych, zabytkowych parków, stanowisk archeologicznych itp.) możli-

wości jak najdłuższego istnienia w niezmienionym stanie. Konserwację taką przeprowadza się po dokładnym zinventaryzowaniu obiektu, przeprowadzeniu badań archiwalnych, historycznych i techniczno-naukowych mających na celu ustalenie stanu dzieła, wieku i wartości zabytkowej poszczególnych elementów obiektu, zakresu prac, określenia, niezbędnych dla osiągnięcia celu projektu, zabiegów konserwatorskich.

Rehabilitacja – tereny te posiadają istotne wartości kulturowe i krajobrazowe wymagające zachowania i ochrony oraz stosownego wyeksponowania we współczesnej strukturze przestrzennej miasta.

Rekonstrukcja – odtworzenie zniszczonego budynku lub jego nieistniejących już detali do stanu sprzed zniszczenia zabytku, które dokonywane jest na podstawie zachowanych planów, projektów, fotografii lub szkiców. Może towarzyszyć konserwacji zabytków, gdy wymaga tego potrzeba zachowania większej części oryginalnych elementów.

Rekultywacja – przywracanie wartości użytkowych i przyrodniczych terenom zniszczonym przez działalność człowieka.

Remont – przywrócenie wartości użytkowej (funkcjonalności, sprawności techniczno-ekonomicznej) obiektu.

Remont kapitalny – polega na wymianie i naprawie wszystkich zużytych, zniszczonych lub uszkodzonych elementów budynku i wyposażenia. Remont kapitalny przeprowadzany jest w celu przywrócenia pierwotnej wartości budynku lub budowli. Remonty kapitalne często przeprowadza się równolegle z modernizacją, która polega na wykonaniu np. nieistniejących wcześniej instalacji centralnego ogrzewania.

Renowacja – odświeżenie, odnowienie. W przypadku budownictwa może dotyczyć elewacji budynku, dachu lub innego elementu. Czasem wyrażenie renowacja używane jest w odniesieniu do restauracji.

Restauracja (architektura) – zespół działań zmierzających do przywrócenia uszkodzonej lub zmienionej budowli jej dawniejszej formy architektonicznej, wartości artystycznej i użytkowej. Prace restauratorskie przeprowadzane są na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych w postaci planów, zdjęć itp. z użyciem oryginalnych detali i zachowaniem ocalałych fragmentów budowli.

Rewaloryzacja - działanie konserwatorskie mające na celu przywrócenie wartości użytkowych i ekspozycję dziedzictwa kulturowego zarówno zabytków architektury jak i zespołów urbanistycznych.

Rewitalizacja – zespół działań urbanistycznych i planistycznych, koordynowanych przez lokalną administrację państwową, których celem jest społeczne, architektoniczne, planistyczne i ekonomiczne korzystne przekształcenie miejskiej dzielnicy (lub innego wyodrębnionego obszaru miasta) będącej w stanie kryzysu wynikającego z czynników ekonomicznych i społecznych. Rewitalizacja mylona jest z pojęciami takimi jak: remont, modernizacja, rewaloryzacja, adaptacja, konserwacja, restauracja, rekultywacja. Są to działania, które mogą składać się na rewitalizację, lecz jej nie zastępują.

Translokacja – przenoszenie zabytków (np. do skansenów). Jest to ważny element ochrony zabytków, a często jedyna szansa na zachowanie konkretnego obiektu dla potomnych.

VIII. BIBLIOGRAFIA

- Adamczewska-Wejchert H., Wejchert K., 1986, Małe miasta. Problemy urbanistyczne stale aktualne, Warszawa,
- Atlas Miasta Łodzi, 2002, Łódź,
- Atlas Rzeczypospolitej Polskiej, 1993, IGiPZ PAN, Główny Geodeta Kraju, PWN, Warszawa,
- Badziak K. (red.), 1997, Brzeziny. Dzieje miasta do 1995 roku, Łódź,
- Bonisławski R., 2002, Miasto Las – „Kolumna”, Wędrownik I (371), PTTK, Łódź,
- Bonisławski R., 1999, Nowosolna, Wędrownik III (361), PTTK, Łódź,
- Czarnecki W., 1965, Planowanie miast i osiedli, Warszawa,
- Czechowska K., 1986, Ocena wartości kulturowych miasta Konstancyna Łódzkiego, Łódź,
- Czechowska K., Wycichowski W., 1986, Ocena wartości kulturowych miasta Pabianic, Łódź,

- Domański A., 1961, Biała Rawska – studium zabytkowego założenia miasta i wytyczne urbanistyczno-konserwatorskie, Kraków,
- Domański A., 1960, Wolbórz. Zarys historyczno-urbanistyczny i wnioski konserwatorskie odnośnie zabytkowego miasta, Kraków,
- Dublicki B., 1983, Ocena wartości kulturowych miasta Zgierza, cz. I, II, Zgierz,
- Dumala K., Uwagi o perspektywnym planie ogólnym Tomaszowa Mazowieckiego z punktu widzenia ochrony jego wartości zabytkowych,
- Dylak J., 1971, Województwo ze stolicą bez antenatów. Geografia historyczna województwa łódzkiego, Łódź,
- Flat O., Opis miasta pod względem historycznym, Łódź,
- Głowacki K., 1984, Urbanistyka Piotrkowa Trybunalskiego, tom I, Piotrków – Kielce,
- Gminne programy opieki nad zabytkami województwa łódzkiego,
- Gregorowicz J. (red.), 1982, Województwo skierniewickie. Monografia regionalna. Zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju, Łódź-Skierniewice,
- Guerquin B., 1984, Zamki w Polsce, Warszawa,
- Hryniak E., 1989, Studium historyczno-konserwatorskie m. Szadek, Kielce,
- Identyfikacja obszarów wymagających rewitalizacji w miastach województwa łódzkiego powyżej 25 tys. mieszkańców, 2009, Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi, Łódź,
- Identyfikacja obszarów wymagających rewitalizacji w miastach województwa łódzkiego od 15 do 25 tys. mieszkańców, 2011, Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi, Łódź,
- Józefacki J., 1988, Dzieje Skierniewic 1359-1975, Skierniewice,
- Kalinowski W., 1966, Zarys historii budowy miast w Polsce do połowy XIX wieku, Toruń,
- Kalinowski W., 1971, Problemy ochrony i konserwacji zabytkowych układów przestrzennych miast i osiedli, Toruń,
- Kalinowski W., Trawkowski S., 1956, Studium historyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta Sieradza, Warszawa,
- Kamińska J., 1953, Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski Środkowej na tle osadnictwa, Acta Archeologica Universitatis Lodziensis, Łódź,
- Kłoczko A., Róziwicz M. (red.), 1996, Zabytki architektury i budownictwa w Polsce województwo skierniewickie, z. 38, Warszawa,
- Kobjek G., 1998, Księży Młyn – królestwo Scheiblerów, Łódź,
- Kolejwa M., 1984, Ocena wartości kulturowych miasta Ozorkowa, Łódź,
- Korzewski P., Lewacka A., 1982, Studium architektoniczno-urbanistyczne dla wybranych fragmentów zabudowy Gidel, Częstochowa,
- Korzewski P., Lewacka A., 1982, Studium architektoniczno-urbanistyczne dla wybranych fragmentów zabudowy Pławna, Częstochowa,
- Koter M., 1999, Historyczne uwarunkowania powstania i rozwoju regionu łódzkiego, (w:) Ziemia Łódzka, Wyd. Łódź, Łódź,
- Koter M., 1969, Geneza układu przestrzennego Łodzi przemysłowej, Prace Geograficzne, nr 79, Łódź,
- Koter M., Liszewski S., Suliborski A., Łódź i region Polski Środkowej. Podręcznik wiedzy o regionie dla liceów, ŁTN, Łódź,
- Krassowski C.W., 1977, Problemy genezy, przemian i ochrony krajobrazu osadniczego ziem polskich, Warszawa,

- Krzyżanowska H., 1988, Zabytki architektury i budownictwa w Polsce województwo miejskie łódzkie, z. 24, Warszawa,
- Kulesza M., 2001, Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przedrozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie, Łódź,
- Koter M., Kulesza M., 1998, Kształtowanie się sieci miast na obszarze Polski Środkowej, Werwicki A. (red.) Transformacja społeczno-ekonomiczna Polski Środkowej, Łódź,
- Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017 (Uchwała Nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r.),
- Kutno – studium historyczno – urbanistyczne, praca zbiorowa, PKZ, Warszawa,
- Lipowski Z., 2000, Miasto przed borem, Wędrownik III (365), PTTK, Łódź,
- Liszewski S. (red.), 2001, Zarys monografii województwa łódzkiego, Łódź,
- Liszewski S. 1982, Łódź i okolice, Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa,
- Łoziński J. Z. (red.), 1954, Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. II województwo łódzkie, Warszawa,
- Łydowska - Sowina U., Socjotopografia późnośredniowiecznego Sieradza, Sieradz,
- Marszał T., 1995, Szadek. Monografia miasta, Szadek,
- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miast i gmin województwa łódzkiego,
- Ministerstwo Kultury., 2004, Raport o stanie zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków z terenu województwa łódzkiego,
- Mowszowicz J., 1962, Parki Łodzi. Łódź,
- Mortimer-Szymczyk H. (red.), 1981, Województwo miejskie łódzkie. Monografia regionalna. Zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju, Łódź,
- Muszyńska E., 1975, Problemy zagrożonych relikwów urbanistycznych małych miast Regionu Łódzkiego, Łódź,
- Muszyńska E., 1981, Problematyka małomiasteczkowych form przestrzennych, Studia Regionalne t.V (X), Warszawa – Łódź,
- Narodowy Plan Rewitalizacji 2022 Założenia, 2014, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa,
- Olszewski B., 1995, Od Piątku do Soboty. Wędrowki po ziemi łódzkiej, Łódź,
- Olszewski B., 1999, Tum, znaczy dom. Wędrowki po ziemi łódzkiej, Łódź,
- Olszewski B., 2000, Poetą – tak, kasztelanem nie, Wędrownik III (365), PTTK, Łódź,
- Olszewski B., 2000, Łask, Wędrownik III (365), PTTK, Łódź,
- Perzanowski Z., 1961, Biała Rawska zarys historii miasteczka. Kraków,
- Pietras T., 2000, Aleksandrów Łódzki, Wędrownik I (363), PTTK, Łódź,
- Piotrowski W. (red.), 1980, Województwo sieradzkie. Zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju, Łódź – Sieradz,
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego (Uchwała Nr LX/1648/10 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 21 września 2010 r.), Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi, Łódź,
- Powiatowe programy opieki nad zabytkami,
- Procesy rewitalizacji w miastach województwa łódzkiego (tom I-II miasta powyżej 15 tys. mieszkańców), 2015, Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi, Łódź,
- Procesy rewitalizacji w miastach województwa łódzkiego (tom III miasta poniżej 15 tys. mieszkańców), 2015, Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi, Łódź,

- Program rozwoju kultury w województwie łódzkim na lata 2014-2020, Departament Kultury i Edukacji Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego,
- Puś W., 1987, Dzieje Łodzi przemysłowej (zarys historii), Muzeum Historii Miasta Łodzi, Łódź,
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020, (Uchwała Nr 1442/14 Zarządu Województwa Łódzkiego z dnia 14 listopada 2014 r.), Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego,
- Rospond S., 1984, Słownik etymologiczny miast i gmin PRL, Wrocław,
- Róziewicz M., 1987, Zabytki architektury i budownictwa w Polsce województwo piotrkowskie, zeszyt 30, Warszawa,
- Róziewicz M., 1988, Zabytki architektury i budownictwa w Polsce województwo płockie, Warszawa,
- Sawicki A., 1979, Wytyczne do koncepcji planu rewaloryzacji zespołu staromiejskiego śródmieścia Łowicza, Skierniewice,
- Serafinowicz J., 1985, Skierniewice studium historyczno – urbanistyczne, Warszawa,
- Siuchniński R. (red. nauk.), tom I 1965, tom II 1967, Miasta polskie w tysiącleciu, Wrocław-Warszawa-Kraków,
- Sprawozdanie z lat 2008-2009 z realizacji Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2008-2011 (Uchwała Nr VII/127/11 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 19 kwietnia 2011 r.),
- Sprawozdanie z lat 2012-2013 z realizacji Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2012-2015 (Uchwała Nr LII/928/14 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 30 września 2014 r.),
- Stankiewicz Z. (red.), 1982, Województwo piotrkowskie. Monografia regionalna. Zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju, Łódź – Piotrków Trybunalski,
- Strategia Rozwoju Polski Centralnej do roku 2020 z perspektywą 2030, 2015, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa,
- Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020 (Uchwała Nr XXXIII/644/13 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 26 lutego 2013 r.), Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi, Łódź,
- Studia z historii budowy miast, 1955, Prace Instytutu Urbanistyki i Architektury, zeszyt 1/14, Warszawa,
- Studium wiedzy o regionie. Wybrane problemy, 1994, Łódź,
- Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miast i gmin województwa łódzkiego,
- Studium rozwoju Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego, 2013, Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi,
- Sulimierski F., Chlebowski B, Walewski W., 1884, Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa,
- Szulc H., 1995, Morfogeneza osiedli wiejskich w Polsce, Prace Geograficzne nr 163, Wrocław,
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz.U. 2014, poz. 1446, ze zmianami),
- Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r. (Dz.U. z dnia 3 listopada 2015 r., poz. 1777),
- Wegner J., 1953, Łowicz studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta, Skierniewice,
- Weymann S., 1938, Cła i drogi handlowe w Polsce Piastowskiej, Poznań,
- Widawa – studium historyczno-urbanistyczne, 1964, praca zbiorowa, Warszawa,
- Wielowiejski J., 1980, Główny szlak bursztynowy w czasach Cesarstwa Rzymskiego, Wrocław,

- Wierzbicka B. (red.), 1996, Miasto tyłem do rzeki. Materiały sesji naukowej, Warszawa,
- Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2008-2011 (Uchwała Nr X/186/07 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 19 czerwca 2007 r. Dz.U.W.Ł. Nr 239, poz. 2218 z dnia 28 lipca 2007 r.),
- Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2012-2015 (Uchwała Nr XXVI/487/12 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 21 czerwca 2012 r. Dz.U.W.Ł., poz. 2735 z dnia 5 września 2012 r.),
- Wytyczne konserwatorskie do planu regionalnego zagospodarowania przestrzennego województwa piotrkowskiego, 1987, praca zbiorowa, cz. I i II, TUP, Warszawa,
- Zin W. (red.), 1986, Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce. Odbudowa i konserwacja. Miasta historyczne, Warszawa.

Autorzy zdjęć:

Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi.